

50 РОКІВ СРСР

**УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ
ЖУРНАЛ**

1972

12

W. J. (William)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 12 (141)

ГРУДЕНЬ

1972

РІК ВИДАННЯ
ШІСТНАДЦЯТИЙ

Виходить щомісяця

ОРГАН ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР, ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ
ПАРТІЇ ЦК КП УКРАЇНИ — ФІЛІАЛУ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

ЗМІСТ

50 років Союзу Радянських Соціалістичних Республік 3

СТАТТІ

- М. О. Яснoв, Голова Президії Верховної Ради РРФСР (Москва) — Перша серед рівних 17
- Я. Я. Колотуха, Секретар Президії Верховної Ради Української РСР — Торжество лєнінських ідей народoвладдя 26
- Б. П. Ковалєвський — Соціально-політичний розвиток і дальше зміцнення єдності радянського суспільства 36
- І. І. Темненкo — Неухильне зростання добробуту народу — головна мета економічної політики КПРС 49

Матеріали Всесоюзної конференції «Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР»

- І. І. Компанієць — Висвітлення дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму на сторінках «Історії міст і сіл Української РСР» 60

ПОВІДОМЛЕННЯ

- І. Т. Булапий — Культурно-освітні заклади України — до 50-річчя утворення СРСР 69
- Г. М. Ордовська, П. М. Яцків — Дружба народів СРСР — важливий фактор революціонізування і політичного виховання трудящих мас Західної України в 1917—1939 рр. 77

ЗАМІТКИ

- П. С. Гончарук — З історії співробітництва науковців Інституту історії АН УРСР з ученими братніх республік 85
- Д. П. Григорович — Участь синів братніх народів СРСР у боях за Київ 90
- П. Я. Баугіс (Рига) — Переломний момент в історії латиського народу 95

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ ІСТОРІЇ

- В. П. Мишко (Бровари) — Виховання учнів у дусі дружби народів СРСР на уроках історії у 10 класі 98

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

- Всенародний об'єдлавачий рух трудящих Радянської України за утворення Союзу РСР (Підготували до друку Є. П. Шаталіна, А. Д. Ярошенко) 103

СПОГАДИ

- П. Г. Пашковський (Москва) — Перший з'їзд Рад Союзу РСР 110

НАШ КАЛЕНДАР

- М. І. Горбунова — Катеринославський «Союз боротьби за визволення робітничого класу» (До 75-річчя створення) 116
Б. М. Забарко, І. Ф. Черепанов — Конгрес єдності (50-річчя IV конгресу Комінтерну) 118

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Є. О. Зайцева (Донецьк) — Стенографічні звіти з'їздів Рад та сесій ЦВК СРСР як джерело з історії створення та розвитку СРСР (1922—1925 рр.) . . . 121

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

- П. І. Бакуменко — Многонациональное советское государство 124
П. П. Бачинський — В. І. Ленін — патхенник дружби народів СРСР 125
Л. Ю. Беренштейн, В. І. Юрчук — Торжество національної політики КПРС 128
І. М. Тетерук — Духовний розквіт українського народу 130

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

До славного ювілею

- І. В. Хміль — Інститут історії АН УРСР 133
І. К. — Інститут історії партії ЦК КП України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС 135
О. В. Корсакевич — Вища партійна школа при ЦК КП України 136
В. М. Тараненко — Кафедра історії КПРС гуманітарних факультетів Київського університету 138
Б. І. Білик — Кафедра історії КПРС природничих факультетів Київського університету 139
Г. І. Гержод — Кафедра історії КПРС Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук 140
В. В. Кузьменко — Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР 140
Л. І. Синецький — Товариство «Знання» Української РСР 141
П. К. — Міжнародна зустріч у Москві 142
Владислав Серчик (Польща) — У істориків Польщі 144
Алфавітний покажчик матеріалів, надрукованих у журналі в 1972 р. 145

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

П. М. Калениченко (головний редактор), **Ю. В. Бабко**, **М. Р. Доній**, **В. А. Жебокрицький**, **М. В. Коваль** (заст. головного редактора), **І. І. Коломійченко** (заст. головного редактора), **М. Ф. Котляр**, **М. І. Крячок**, **М. Н. Лещенко**, **І. В. Лупандін** (відповідальний секретар), **В. М. Нем'ятий**, **А. В. Санцевич**, **В. А. Чирко**, **Ф. П. Шевченко**, **А. М. Шлепаков**, **П. М. Шморгун**.

Адреса редакції: 252005, Київ, вул. Горького, 3.
Телефон: 24-29-92.

Технічний редактор *О. Г. Вегер*

Коректор *В. В. Павлова*

БФ 00744. Здано до складання 27.X 1972 р. Підписано до друку 14.XII 1972 р. Папір друкарський № 2. Формат 70×108¹/₁₆. Друк. аркушів 10,0+0,125 вкл.=10,125. Умовно-друк. аркушів 14,18. Обліково-видавн. аркуш. 15,88. Зам. К-183. Тираж 8884. Ціна 40 коп.

50 РОКІВ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

П'ятдесятирічний ювілей створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік є торжеством ленінської національної політики Комуністичної партії, яскравою демонстрацією дружби і братерства народів Радянської Вітчизни, ідей пролетарського інтернаціоналізму, сили й непереможності соціалістичного ладу. «50-річчя утворення СРСР,— підкреслюється в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік»,— велике свято нашого багатонаціонального народу»¹. Створення Радянського Союзу стало одним з вирішальних факторів, що забезпечили сприятливі умови для перебудови суспільства на соціалістичних засадах, піднесення економіки й культури всіх радянських республік, зміцнення оборонної могутності та міжнародних позицій багатонаціональної держави трудящих.

Відзначаючи 50-річчя утворення СРСР, всі радянські люди з законною гордістю оглядають пройдений шлях героїчних перемог і звершень, здобутих під керівництвом Комуністичної партії у братерському Союзі Радянських Соціалістичних Республік. «Наш Союз,— говорив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев,— іде до цієї річниці з величезними досягненнями в усіх галузях суспільного життя, сповнений енергії, впевненості у своїх силах, у торжестві великої справи комунізму, ради якої він створений і ради якої борються і працюють народи, які його утворили»².

Святкування 50-річчя утворення багатонаціональної Радянської держави відбувається в обстановці активного політичного і трудового піднесення робітничого класу, колгоспного селянства, радянської інтелігенції, успішного здійснення рішень XXIV з'їзду КПРС. З'їзд озброїв партію, увесь радянський народ чіткою і ясною програмою в галузі внутрішньої і зовнішньої політики на сучасному етапі. Визначено конкретні завдання дальшого розвитку нашої країни: створення матеріально-технічної бази комунізму, вдосконалення суспільних відносин, значне підвищення матеріального і культурного рівня життя народу, створення умов для всебічного розвитку особи. Здійснення цих рішень, успішне виконання завдань дев'ятого п'ятирічного плану сприятимуть дальшому зміцненню багатонаціональної Радянської держави, будуть значним кроком у нашому неухильному русі по шляху до комунізму.

Утворення і успішний розвиток Союзу РСР—закономірне продовження справи Великого Жовтня, революційних перетворень у масштабах усєї країни. В основі створення Союзу РСР лежали потреби суспільного розвитку народів на соціалістичній основі, інтернаціональний характер диктатури пролетаріату. Провідну роль у будівництві Радянської багатонаціональної держави відіграв робітничий клас, керований Комуністичною партією. «Тільки Комуністична партія, що ви-

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 3.

² «Радянська Україна», 15 травня 1971 р.

ражає насущні інтереси робітничого класу, всіх трудящих, проводить ленінську національну політику,— підкреслюється в постанові ЦК КПРС,— могла згуртувати всі нації і народності в єдине інтернаціональне братерство і спрямувати їх зусилля на створення нового суспільства. Вона з честю виконала це історичне завдання тому, що неухильно керувалася теорією марксизму-ленінізму»³.

Величезна заслуга в створенні багатонаціональної соціалістичної держави належить вождеві партії і народу Володимирові Іллічу Леніну. Творчо розвиваючи ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса, він створив струнку вчення з національного питання, розробив наукові принципи національної політики Комуністичної партії. Марксизм-ленінізм розкрив місце і роль національного питання в революційному перетворенні світу, показав його підпорядкованість інтересам класової боротьби пролетаріату, інтересам соціалізму. Невід'ємною складовою частиною ленінської національної програми була вимога побудови партійних та інших організацій пролетаріату за інтернаціональною ознакою. В теорії і на практиці було доведено життєву необхідність єднання пролетарів усіх національностей в боротьбі проти капіталістичного рабства, за соціальне і національне визволення.

У нашій багатонаціональній країні національне питання виступало як одне з корінних у будівництві соціалістичного суспільства. Від його правильного розв'язання багато в чому залежала доля нового ладу. Піввікова історія Союзу РСР — героїчний літопис звершень усіх його народів, яскраве свідчення життєвої сили і торжества ленінської національної політики, основними принципами якої є «самовизначення і рівноправність націй; згуртування робітників і трудящих різних національностей у боротьбі за демократію і соціалізм; тісний політичний, військовий і господарський союз народів, які стали на соціалістичний шлях; забезпечення фактичної рівності націй через вільний розвиток спільними зусиллями їх економіки і культури...»⁴. Утворення СРСР було закономірним результатом багаторічної діяльності і боротьби партії за здійснення ленінської національної програми і політики, за єдність і згуртування трудящих усіх національностей у спільній боротьбі проти соціального і національного гноблення, за свободу, демократію і соціалізм.

Велика Жовтнева соціалістична революція, здійснена під керівництвом Комуністичної партії на чолі з В. І. Леніним, визволивши трудящих від соціального і національного гніту, створила економічні, політичні та ідеологічні умови для вільного розвитку всіх народів, формування соціалістичного способу життя всіх націй та народностей і на цій основі зближення і тісного об'єднання всіх народів нашої країни. Розкриваючи значення соціалізму в зближенні націй, В. І. Ленін писав: «Соціалізм, організуючи виробництво без класового гніту, забезпечуючи добробут усім членам держави, тим самим дає повний простір «симпатіям» населення і саме внаслідок цього полегшує і гігантськи прискорює зближення і злиття націй»⁵.

В ході Великої Жовтневої соціалістичної революції, в боротьбі проти буржуазно-націоналістичних урядів, що виникли на національних окраїнах, склався соціалістичний союз робітників і селян усіх національностей. Робітники й селяни окраїн під керівництвом більшови-

³ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 7—8.

⁴ До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна, Тези ЦК КПРС, К., 1970, стор. 28.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 22, стор. 301.

ків, при допомозі російського робітничого класу створювали радянські республіки на основі ленінської «Декларації прав народів Росії» (листопад 1917 р.), яка стала одним з програмних документів Комуністичної партії і Радянської держави в боротьбі за розв'язання соціального і національного питання в нашій країні.

Здійснюючи ленінську національну політику, Комуністична партія відразу ж після перемоги Великої Жовтня приступила до утворення союзної багатонаціональної держави на ленінських принципах рівності націй і добровільності їх об'єднання. «Ми хочемо добровільного союзу націй,— підкреслював В. І. Ленін,— такого союзу, який не допускав би ніякого насильства однієї нації над одною,— такого союзу, який ґрунтувався б на цілковитому довір'ї, на ясному усвідомленні братерської єдності, на цілком добровільній згоді». При цьому Володимир Ілліч вказував, що такий союз націй здійснити відразу не можна, що до нього «треба допрацюватися з найбільшою терпеливістю і обережністю, щоб не зіпсувати справу, щоб не викликати недовір'я, щоб дати зжити недовір'я, залишене віками гніту поміщиків і капіталістів...»⁶.

Комуністична партія на чолі з В. І. Леніном, спираючись на досвід мас, поступово виробляла найдоцільніші форми державного співробітництва радянських республік. У своєму розвитку з 1917 р. по 1922 р. це співробітництво пройшло ряд етапів: у період соціалістичної революції і в перші роки після неї радянські республіки вели спільну боротьбу за завоювання і зміцнення Радянської влади; в роки громадянської війни та іноземної інтервенції співробітництво набуло форми воєнно-політичного союзу; з переходом до мирного соціалістичного будівництва його було доповнено союзом господарським і дипломатичним, і, нарешті, радянські республіки об'єдналися в єдину союзнуну державу — Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Перемога соціалістичної революції, встановлення Радянської влади створили міцну основу для неухильного розвитку і зближення націй. Всі трудящі, незалежно від їх національності, розуміли, що будь-яка загроза Радянській владі є загрозою їх власним життєвим інтересам. Ось чому, встановлюючи Радянську владу, вони виявляли готовність разом з російським народом будувати нове життя. Яскравим прикладом цього може бути боротьба за Радянську владу на Україні. І Всеукраїнський з'їзд Рад, проголосивши в грудні 1917 р. Україну Радянською республікою, заявив про встановлення братніх відносин з трудящими Росії. Українська Радянська республіка була визнана федеративною частиною Російської республіки. Твердо додержуючись принципів пролетарського інтернаціоналізму, з'їзд заявив, що Українська Радянська республіка основана «на тісній солідарності трудящих мас України, незалежно від їх національної належності, з трудящими масами всієї Росії»⁷.

Готовність до об'єднання з Російською Радянською Республікою висловили й інші радянські республіки, що виникли в процесі революційної боротьби трудящих мас. В цьому виявилась об'єктивна закономірність зближення народів в умовах боротьби за соціальне і національне визволення, встановлення Радянської влади. Новий суспільний лад з самого початку сприяв всебічному зближенню народів, на практиці підтверджував рівність народів, залучав до будівництва соціалізму трудящих усіх національностей, створював умови для утворення

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 264.

⁷ Комуністична партія — натхненник і організатор об'єднавчого руху українського народу за утворення СРСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1963, стор. 26.

єдиної Радянської багатонаціональної держави на принципах рівності й добровільності.

В період громадянської війни та воєнної інтервенції, в загальній боротьбі трудящих країни проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції ще більше зміцнів воєнно-політичний союз радянських республік. Ідею цього союзу висунув В. І. Ленін. Здійснення його відбувалось під керівництвом Комуністичної партії, яка очолила рух трудящих за тісну воєнно-політичну єдність і співробітництво радянських республік в роки тяжких випробувань, що випали на долю молодій Радянській владі. Як і в період боротьби за встановлення Радянської влади, об'єднавчий рух у роки громадянської війни та інтервенції був виявом прагнення народів до державної єдності з Радянською Росією. У січні 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України заявив у своїй Декларації: «Тісний історичний, економічний і культурний зв'язок робітничої і селянської України і Радянської Росії ставить нам за обов'язок рівняти свій революційний класовий фронт насамперед з фронтом російського пролетаріату. Ворогів Радянської Росії ми оголошуємо ворогами Радянської України. У нас однакові політичні, економічні і воєнні завдання. Боротьба з білогвардійцями, боротьба з імперіалізмом союзників і боротьба з українською буржуазією в особі Директорії однаково є необхідною умовою для зміцнення Радянської влади як в Росії, так і на Україні. Повний розгром російської буржуазії і російських поміщиків є умовою зміцнення Радянської влади не тільки в Росії, але й на Україні.

Все це обумовлює об'єднання Української Радянської республіки з Радянською Росією на началах Соціалістичної Федерації...»⁸.

За необхідність встановлення ще тісніших зв'язків між радянськими республіками, насамперед з РСФРР, висловились також Білорусія, Латвія, Литва, Естонія.

Враховуючи прагнення трудящих радянських республік до тісного об'єднання, Політбюро ЦК РКП(б) в червні 1919 р. з участю представників комуністичних партій республік, які об'єднувались, прийняло рішення про воєнно-політичний союз радянських республік. У цей же час засідання Всеросійського ЦВК, на якому були присутні представники Білорусії, Латвії, Литви та України, ухвалило Декрет про об'єднання ресурсів і воєнних сил радянських республік. Після утворення Азербайджанської (квітень 1920 р.), Вірменської (листопад 1920 р.) і Грузинської (лютий 1921 р.) радянських республік між ними і РСФРР були також підписані договори про воєнно-політичне співробітництво. Об'єднавшись навколо РСФРР під прапором інтернаціональної солідарності і Радянської влади, народи радянських республік добилися повного й остаточного розгрому внутрішньої контрреволюції та інтервентів.

Видатну роль у створеному під керівництвом Комуністичної партії воєнно-політичному союзі відіграв російський робітничий клас. Він завоював співчуття і довір'я трудящих мас колишніх пригноблених націй. Велика дружба, єдність і братерство народів Країни Рад уже тоді показали свою нездоланну силу. Трудящі маси різних національностей на власному досвіді переконалися в справедливості ленінських слів про те, «що тільки найтісніший союз з Російською республікою буде дійсно непереможним для міжнародного імперіалізму і що державне відокремлення не може бути вигідним в обстановці боротьби проти ім-

⁸ Там же, стор. 87.

періалізму, бо він використовує всяке розділення для того, щоб придушити Радянську владу; таке розділення є злочином»⁹.

Після закінчення громадянської війни Комуністична партія ще з більшою енергією взялася за згуртування народів країни в єдиний державний союз. У 1920—1921 рр. між Азербайджанською, Білоруською, Грузинською, Вірменською та Українською радянськими республіками та Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою були укладені двосторонні договори про широке господарське співробітництво. Це сприяло зміцненню державних та економічних зв'язків між радянськими республіками, уніфікації структури органів влади, забезпечувало братерську допомогу і співдружність радянських народів.

Велике значення для зміцнення єдності радянських республік мали рішення X з'їзду РКП(б) (березень 1921 р.). З'їзд підкреслив, що загальні інтереси оборони радянських республік, завдання відбудови зруйнованих війною продуктивних сил «владно диктують державний союз окремих радянських республік, як єдиний шлях порятунку від імперіалістичної кабали і національного гніту». Далі з'їзд відзначив, що досвід Радянської Росії з застосуванням різних видів федерації «цілком підтвердив всю доцільність і гнучкість федерації, як загальної форми державного союзу радянських республік»¹⁰.

Новим вагомим виявом усе міцніючої єдності радянських республік було створення спільного дипломатичного фронту для відсічі імперіалістам. Міжнародна буржуазія, зазнавши поразки у військовій інтервенції, силкувалася відновити капіталістичну власність у Радянській країні шляхом дипломатичного та економічного натиску. Свої надії на «мирне завоювання» Радянської Росії верховоди Антанти розраховували здійснити на Генуезькій конференції в 1922 р.

РСФРР, Українська, Білоруська, Азербайджанська, Вірменська, Грузинська Радянські Соціалістичні Республіки, Бухарська та Хорезмська Народні Радянські республіки, Далекосхідна Республіка на противагу єдиному дипломатичному фронту капіталістичних країн створили свій дипломатичний союз. У лютому 1922 р. в Москві був підписаний протокол, за яким РСФРР доручалося захищати інтереси всіх республік в Генуї, ухвалювати й підписувати від їх імені всі договори й угоди. Делегація РСФРР, до складу якої увійшли представники братніх республік, виступала як єдина союзна делегація. Вона з честю виконала завдання, поставлені Комуністичною партією, В. І. Ленінін. Завдяки єдиному дипломатичному фронту радянських республік плани світової буржуазії на Генуезькій, а згодом на Гаазькій і Лозанській конференціях, зазнали повного провалу. Система двосторонніх договірних відносин між радянськими республіками та РСФРР визначала їх політичне, господарське та дипломатичне співробітництво і відіграла позитивну роль, вона була дальшим кроком до зближення радянських народів, виховання їх у дусі пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, зміцнення й розвитку федерації братніх республік.

Проте розв'язання важливих політичних і економічних завдань, що постали у зв'язку з переходом до соціалістичного будівництва, вимагало дальшого вдосконалення державного союзу радянських республік та ще міцнішого згуртування народів країни. Договірні відносини, відігравши важливу роль у будівництві Радянської багатонаціональної

⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 295—296.

¹⁰ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. I, К., 1954, стор. 522.

держави, уже на початок 1922 р. в основному вичерпали свої можливості, не відповідали повною мірою все зростаючому прагненню народів до взаємного зближення.

Велика заслуга в науковому обґрунтуванні необхідності створення єдиної багатонаціональної держави робітників і селян належить В. І. Леніну. На основі глибокого наукового аналізу він показав, що без найтіснішого союзу радянських республік неможливо відстояти їх існування перед загрозою з боку світового імперіалізму; без тісного економічного співробітництва всіх радянських республік неможливо відновити зруйновані імперіалізмом продуктивні сили, створити єдине, регульоване за загальним планом, соціалістичне господарство, забезпечити раціональний суспільний поділ праці і ефективно використовувати природні багатства на благо всіх народів країни; без тісного союзу радянських республік неможливо забезпечити неухильне зростання добробуту трудящих, всебічний розвиток і розквіт культури всіх націй та народностей країни. Всі ці обставини владно вимагали об'єднання радянських республік в одну союзну державу, здатну гарантувати і зовнішню безпеку, і внутрішні господарські успіхи, і свободу національного розвитку народів.

Утворення багатонаціональної соціалістичної держави — видатний результат революційної творчості всіх радянських народів, керованих Комуністичною партією, воно відповідало інтересам трудящих усіх націй, які все більше прагнули до об'єднання. Центром їх згуртування стала Радянська Росія. «Всім радянським республікам, створеним у ході революції народами колишньої царської Росії,— відзначається в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік»,— було властиве природне прагнення до федеративного об'єднання. Ставши на шлях побудови соціалізму, вони дедалі тісніше згуртовувались навколо Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, яка була свого роду прообразом Союзу РСР»¹¹.

Шлях до об'єднання рівноправних народів в одну соціалістичну сім'ю не був легким і простим. Довелося переборювати чималі труднощі, зв'язані з економічною і культурною відсталістю, боротися проти спроб контрреволюції використати у своїх цілях спадщину колишньої національної ворожнечі, буржуазний націоналізм і великодержавний шовінізм, опір націонал-ухильників всередині партії. Проте всі труднощі були подолані завдяки тому, що цей прогресивний історичний процес був очолений робітничим класом, який під керівництвом Комуністичної партії виступав провідною силою і головним виразником тенденції до об'єднання. Робітники, керовані партійними організаціями, вносили в трудящі маси дух класової, інтернаціональної солідарності, згуртовували їх на спільній політичній платформі Радянської влади і боротьби за соціалізм. Вирішальну роль у зближенні народів відіграв російський робітничий клас, який під керівництвом більшовиків зруйнував усю систему національного гноблення, завоював повагу і вдячність трудящих усіх націй і національностей.

Керівною і спрямовуючою силою в об'єднанні радянських республік була Комуністична партія. Наявність єдиної в масштабі всієї країни партії робітничого класу, побудованої за інтернаціональним принципом, була однією з головних умов зміцнення дружби і співробітництва всіх радянських народів. Представляючи інтереси трудящих усіх

¹¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 8.

націй і народностей, Комуністична партія забезпечила єдність їх дій як у боротьбі проти самодержавства й капіталізму, так і в процесі соціалістичного та комуністичного будівництва.

Будучи інтернаціональною за своїм складом, Комуністична партія відстоювала право націй на самовизначення не в інтересах сепаратизму, відособленості, не для протиставлення народів один одному, а в інтересах зміцнення їх дружби і співробітництва, добровільного об'єднання і зближення. Тільки партія Леніна, побудована за інтернаціональним принципом, рішуче вела боротьбу проти будь-яких виявів буржуазного націоналізму, змогла забезпечити успіх складного і багатогранного процесу виховання трудящих у дусі дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму.

Утворення СРСР було результатом теоретичної і політичної роботи партії, різнобічного досвіду радянських народів і відображало їх сподівання. Величезна заслуга в розробці принципів об'єднання радянських республік належить В. І. Леніну. Саме він висунув принципово нову основу створення союзної держави — добровільне об'єднання радянських республік у Союз Радянських Соціалістичних Республік на принципах повної рівноправності кожної з них. 26 вересня 1922 р. В. І. Ленін писав, що ми, РСФРР «визнаємо себе рівноправними з Українською СРР та ін. і разом і нарівні з ними входимо в новий союз, нзву федерацію...»¹². Висунувши геніальну ідею утворення СРСР, В. І. Ленін зробив неоціненний вклад у теорію марксизму і практику будівництва соціалізму. Нова форма радянської федерації забезпечувала повну добровільність і рівноправність, відкривала безмежний простір для розвитку братерської дружби і співробітництва.

Ленінська ідея об'єднання радянських республік була покладена в основу резолюції пленуму ЦК РКП(б) від 6 жовтня 1922 р., в першому пункті якої зазначалося: «Визнати необхідним укладення договору між Україною, Білорусією, федерацією Закавказьких республік і РСФРР про об'єднання їх в Союз Соціалістичних Радянських Республік...»¹³. Резолюція пленуму була схвалена всіма ЦК компартій радянських республік. Вона визначила напрямок роботи всіх партійних організацій на завершальному етапі об'єднавчого руху.

Утворення СРСР було палко підтримане робітничим класом, трудовим селянством, передовою інтелігенцією і вилилось у справді всенародний рух. Це питання широко обговорювалось на губернських, повітових і волосних з'їздах Рад, на багатолюдних мітингах і зборах. Рішення про об'єднання були прийняті з'їздами Рад РСФРР, України, Білорусії, Закавказької Федерації (у складі Азербайджану, Вірменії, Грузії). Висловлюючи почуття любові трудящих усіх національностей до великого Леніна, натхненника й організатора утворення СРСР, М. І. Калінін говорив при закритті X Всеросійського з'їзду Рад, в роботі якого брали участь делегації всіх братніх республік: «Ми бачимо, як вже піднімається новий червоний прапор Союзу Радянських Республік. Я бачу, товариші, стяг цього прапора в руках товариша Леніна»¹⁴.

Утворення СРСР завершилося 30 грудня 1922 р. на I Всесоюзному з'їзді Рад, на якому були присутні представники всіх республік, що

¹² В. І. Ленін про Україну, ч. II, К., 1969, стор. 647.

¹³ КПСС в резолюціях і рішеннях съездів, конференцій и пленумов ЦК, том второй, М., 1970, стор. 401.

¹⁴ М. И. Калинин. Избранные произведения, т. I, 1917—1925 гг., М., 1960, стор. 358.

об'єднувалися. В. І. Ленін через хворобу не міг взяти участі в роботі з'їзду, але він спрямовував його роботу своїми порадами і вказівками.

Особливо велике значення для обґрунтування і вирішення питання про принципи і характер Радянської союзної багатонаціональної держави мала написана в дні роботи з'їзду праця В. І. Леніна «До питання про національності або про «автономізацію». В ній він піддав різкій критиці план «автономізації», тобто входження радянських республік до складу РСФРР на правах автономних республік. Узагальнюючи практичний досвід розвитку зв'язків між радянськими республіками, Володимир Ілліч рішуче виступив за єдино можливий шлях об'єднання їх в Союз РСР на рівноправних і добровільних засадах.

З'їзд підбив підсумки розвитку Радянської влади і успіхів її національної політики за п'ять років і одностайно ухвалив Декларацію та Договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік у складі Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Білоруської Соціалістичної Радянської Республіки, Закавказької Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки. З'їзд висловив тверду впевненість, що утворення нової союзної держави гідно увінчає закладені ще в жовтні 1917 р. основи мирного співжиття і братерського співробітництва народів. І Всесоюзний з'їзд Рад завершив справді титанічну роботу Комуністичної партії, В. І. Леніна, спрямовану на об'єднання радянських республік.

Декларація і Договір про утворення СРСР, які в ході всенародного обговорення одержали одностайне схвалення, втілилися в Конституції СРСР 1924 р., яка законодавчо оформила утворення єдиного державного союзу рівноправних народів.

У наступні роки вдосконалювалось національно-державне будівництво Союзу РСР, відбувалось його даліше зростання і зміцнення. Невпинно йшов процес політичного, економічного і культурного розвитку націй і народностей нашої країни, створювались нові союзні й автономні республіки, автономні області й національні округи. В 1924 р. були утворені Туркменська та Узбецька, а в 1929 р.— Таджицька радянські соціалістичні республіки. З прийняттям Конституції СРСР 1936 р. Казахська і Киргизька автономні республіки були перетворені на союзні; Азербайджанська, Вірменська і Грузинська радянські республіки, які раніше об'єднувались у Закавказькій СФРР, увійшли до складу СРСР. У 1940 р. трудящі Латвії, Литви, Естонії, відновивши в ході революційної боротьби радянську державність, влилися в сім'ю народів Радянського Союзу. В тому ж році в результаті возз'єднання молдавського народу Молдавська АРСР була перетворена на союзну республіку і ввійшла до складу Союзу РСР.

Нині до складу СРСР входить 15 союзних республік, 20 автономних республік, 8 автономних областей і 10 національних округів. Пліч-о-пліч, будуючи комуністичне суспільство, працюють у нашій країні більше 100 націй і народностей. І кожна радянська людина, незалежно від своєї національності, насамперед пишається тим, що є громадянином великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

«Утворення СРСР,— підкреслюється в постанові ЦК КПРС,— за своїм політичним значенням і соціально-економічними наслідками займає видатне місце в історії Радянської держави»¹⁵. Це була величезна історична перемога ленінської національної політики Комуни-

¹⁵ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 4.

стичної партії, всеперемагаючих ідей пролетарського інтернаціоналізму. Об'єднання радянських республік в єдину союзнa державу зміцнило їх сили, розширило можливості для всебічного розвитку, піднесло на новий, вищий ступінь дружбу і співробітництво радянських народів. Всесвітня історія ще ніколи не знала у взаємовідносинах десятків націй і народностей такої непорушної єдності інтересів і цілей, волі і дій, такої спорідненості, довір'я і взаємної допомоги, які постійно виявляються в братньому Союзі РСР.

Суворою перевіркою міцності СРСР була Велика Вітчизняна війна. Народи Радянського Союзу в єдиному строю героїчно билися й самовіддано працювали в ім'я захисту своєї соціалістичної Батьківщини. Війна розбила надії світового імперіалізму на відродження національних міжусобиць, на розвал багатонаціональної соціалістичної держави. Історична перемога у Вітчизняній війні яскраво продемонструвала переваги соціалістичного суспільного і державного ладу, велику життєву силу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

За 50 років усі народи нашої країни переконалися, які багаті плоди дає згуртування їх у Союзі Радянських Соціалістичних Республік. Лише об'єднання всіх сил і ресурсів країни дало змогу радянським людям у найкоротший історичний строк ліквідувати економічну й культурну відсталість, здійснити індустріалізацію країни й соціалістичне перетворення сільського господарства, справжню культурну революцію, побудувати розвинуте соціалістичне суспільство в нашій країні і розгорнути будівництво комунізму.

На нинішньому етапі розвитку СРСР створені як ніколи сприятливі умови для ще тіснішого всебічного співробітництва і взаємодопомоги всіх радянських республік, що є могутнім прискорювачем їх загального просування вперед. Тільки об'єднуючи сили й ресурси всіх республік СРСР, можна забезпечити високі темпи соціалістичного виробництва, послідовно поєднувати досягнення науково-технічної революції з перевагами соціалістичної системи господарства.

В умовах розвинутого соціалістичного суспільства бурхливо розвиваються продуктивні сили, вдосконалюються виробничі відносини, долаються істотні відмінності між містом і селом, між розумовою і фізичною працею. Всі ці процеси поглиблюють і зміцнюють економічну спільність соціалістичних націй. Концентрація матеріальних засобів і зусиль, безкорислива взаємна допомога радянських республік дали змогу створити в усіх республіках високорозвинуту промисловість і велике механізоване сільське господарство. Завдяки героїчним зусиллям усіх народів нашої країни досягла високого рівня розвитку загальносоюзна економіка — взаємозв'язаний народногосподарський комплекс, який включає в себе народне господарство республік і розвивається за єдиним державним планом в інтересах усієї країни в цілому й кожної республіки зокрема.

Створення за небачено короткий строк гігантського економічного потенціалу в СРСР — яскраве свідчення величезних переваг соціалістичної системи господарства, правильності лєнінської генеральної лінії партії. Порівняно з 1922 р. (рік утворення СРСР) національний дохід країни збільшився до 1971 р. в 105 раз. Незважаючи на те, що вагомість кожного процента невпинно збільшується, темпи зростання його залишаються незмінно високими, випереджаючи цей показник у багатьох розвинутих капіталістичних країнах. За період з 1950 р. по 1971 р. національний дохід у нашій країні зріс у 5,6 раза, а в США — в 2, в Англії — в 1,7, у Франції — в 2,8, в Італії — в 2,9 раза.

Справді грандіозне зростання характерне для всіх галузей народного господарства. Виробництво промислової продукції в цілому за 50 років зросло більш як у 320 разів. Якщо в 1922 р. виробництво електроенергії в країні становило 0,8 млрд. *квт/год*, то в 1972 р., за попередніми даними, воно досягне 863 млрд. *квт/год*, або зросте більш як у 1078 разів. У 1922 р. Радянський Союз виробляв лише 0,3 млн. т сталі, а в 1971 р. — 120,7 млн. т, або у 402 з лишком рази більше.

Частка Радянської країни в світовому промисловому виробництві становила в 1922 р. приблизно 1%, а нині вона досягла 20%. В 1971 р. Радянський Союз виробив більше 75% американського рівня промислової продукції. Розрив у рівнях промислового виробництва СРСР і США скоротився, порівняно з 1913 р., у 6 разів. Союз РСР перевершив США не тільки за середньорічними темпами приросту промислової продукції (за 1951—1971 рр. вони становили, відповідно, 10 і 4,2%), а й за абсолютним приростом випуску багатьох важливих видів продукції. В 1971 р. в нашій країні вироблено чавуну на 20% більше, ніж у США, цементу — на 43, бавовняних тканин — на 14%, шерстяних тканин — майже в 4 рази, цукру-піску — на 56%.

Невпізнанно змінилося наше сільське господарство, яке налічує 32 300 колгоспів і 15 500 радгоспів — великих механізованих соціалістичних підприємств. У 1971 р. тракторний парк налічував 2046 тис. машин, а в перерахунку на 15-сильні — 4,5 млн. Число зернозбиральних комбайнів досягло 639 тис., вантажних автомашин — 1243 тис.

На основі зростання механізації, поставок мінеральних добрив, розширення фронту меліоративних робіт сільське господарство стає все інтенсивнішим, істотно збільшуються виробництво і заготівлі сільськогосподарської продукції. В 1971 р. порівняно з 1922 р. валова продукція сільськогосподарства зростає в 4,8 рази.

Творча сила соціалізму яскраво виявляється у величезних масштабах будівельних робіт в усіх братніх республіках. Наша країна являє собою величезний будівельний майданчик. Капітальні вкладення в народне господарство країни за 50 років зросли в 372 рази.

В Радянському Союзі знищено класовий і національний антагонізм. Суспільство в цілому, як і кожна нація та народність, зокрема, мають однотипну соціальну структуру, яку становлять робітничий клас, колгоспне селянство і трудова інтелігенція.

Перетворення країни з аграрної в могутню індустріальну державу знаходить свій вияв у збільшенні числа робітників і службовців, зростанні питомої ваги міського населення. В 1922 р. чисельність робітників і службовців становила 6,2 млн. чол., у 1972 р. — майже 95 млн. В рік утворення Союзу РСР міське населення становило тільки 22 млн. чол., або 16%. Нині міських жителів 143,8 млн. чол., їх питома вага в усьому населенні країни зросла до 58%.

Провідною силою в усіх галузях життя радянського народу, в тому числі й у сфері розвитку націй і національних відносин, є інтернаціональний за своїм складом робітничий клас. Нині ця могутня армія праці становить 65 млн. чол., причому на $\frac{2}{3}$ це — промислові робітники. Відзначаючи основні риси передового радянського робітника, Л. І. Брежнев у промові на XV з'їзді профспілок СРСР підкреслював, що «ідеали партії, ідеали комунізму стали для такого робітника суттю усього його світогляду, вони визначають його вчинки, його відносини з людьми, всю його життєву лінію»¹⁶. Робітничий клас виступає голов-

¹⁶ Л. І. Брежнев. Рішення XXIV з'їзду КПРС — бойова програма діяльності радянських профспілок, К., 1972, стор. 14.

ною соціальною силою інтернаціоналізації суспільного життя в СРСР, зближення всіх класів і соціальних груп, націй і народностей. Радянський робітничий клас виступає як керівник і організатор союзу з колгоспним селянством, трудовою інтелігенцією. Під керівництвом робітничого класу цей союз перетворився на величезну соціально-політичну силу, що забезпечує всі наші успіхи в будівництві комунізму.

З перемогою соціалізму створені необхідні умови для широкого використання досягнень науково-технічного прогресу, активної участі всіх національностей у розвитку науки й техніки. В усіх республіках дедалі зростає кількість наукових установ і кадрів. Якщо до революції таких установ було тільки 298, то в 1971 р. — 5307, в тому числі 2648 — науково-дослідних. Кількість наукових працівників за цей час зросла з 11,6 тис. до 1002,9 тис. Це $\frac{1}{4}$ всіх наукових працівників світу.

Народному господарству Радянського Союзу притаманні високі темпи науково-технічного прогресу. Число вперше створених у нашій країні зразків нових типів машин, устаткування, апаратів і приладів становило в 1951—1971 рр. 65 570. Прогрес науки й техніки — головний важіль створення матеріально-технічної бази комунізму. Усвідомлюючи це, радянські люди роблять усе для того, щоб успішно вирішити поставлене ХХІV з'їздом КПРС завдання — органічно поєднати досягнення науково-технічної революції з перевагами соціалістичної системи господарства.

Закономірним в духовному житті нашої країни стали розквіт, зближення і взаємозбагачення культур соціалістичних націй і народностей. Якщо до Великого Жовтня майже $\frac{3}{4}$ населення було неписьменним, то нині Союз РСР — країна суцільної грамотності. На початок 1971/72 навчального року всіма видами навчання було охоплено 80,2 млн. чол. Число загальноосвітніх шкіл виросло за 50 років з 89 тис. до 184 тис., кількість вищих і середніх спеціальних закладів — з 1180 до 5071.

У небачених раніше масштабах публікуються мовами народів СРСР твори літератури й мистецтва, наукові праці, випускаються газети й журнали. За роки Радянської влади видано більше 2,4 млн. книг загальним тиражем 38,3 млрд. примірників 145 мовами, в тому числі 89 мовами народів СРСР; виходить 7863 газети і 5966 журналів та інших періодичних видань.

Результатом успішного розв'язання національного питання в нашій країні є всебічний розвиток мов усіх соціалістичних націй і народностей, більше 40 народів, які в минулому не мали своєї писемності, дістали в радянський період науково розроблену писемність і мають тепер розвинені літературні мови. Важливу роль у зближенні радянських народів відіграє російська мова, яка фактично стала мовою міжнародного спілкування і співробітництва, могутнім знаряддям їх згуртування і взаємозв'язку, засобом прилучення до найкращих досягнень вітчизняної і світової культури.

В Союзі РСР забезпечено всебічний розвиток союзної державності і національної державності республік у нерозривній єдності й на основі принципів демократичного централізму і соціалістичного федералізму, радянської соціалістичної демократії. На всіх етапах соціалістичного й комуністичного будівництва партія послідовно розв'язувала завдання всебічного зміцнення єдиної союзної багатонаціональної держави СРСР, забезпечувала максимальне використання всіх форм національної державності, що склалися, зміцнення єдності народів у Радянській соціалістичній загальнонародній державі. Роль Союзу РСР як випробуваної державної форми спільної боротьби вільних народів

за програмні цілі партії ще більше зростає в сучасних умовах, коли радянські люди будують комуністичне суспільство. В резолюції XXIV з'їзду партії на Звітну доповідь ЦК КПРС відзначається, що «треба і далі неухильно проводити ленінський курс на зміцнення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, виходячи з загальних інтересів Радянської держави, а також зважаючи на умови розвитку кожної з республік, які його утворюють, послідовно добиваючись дальшого розвитку всіх соціалістичних націй та їх поступового зближення»¹⁷.

В утворенні, зміцненні й розвитку Союзу РСР відіграли свою роль усі нації й народності нашої країни і, насамперед, великий російський народ. Його революційна енергія, відданість справі комунізму, працьовитість, глибокий інтернаціоналізм по праву здобули щирю повагу всіх народів нашої соціалістичної Батьківщини. Виступаючи на передвиборних зборах у Бауманському виборчому окрузі м. Москви 11 червня 1971 р. Л. І. Брежнев говорив: «За останні роки мені довелося побувати в багатьох союзних республіках. І всюди — на Україні і в Грузії, в Казахстані і Вірменії, у Білорусії і Азербайджані — скрізь з великою теплотою, з повагою і любов'ю говорили про російський народ, про вклад Російської Федерації у розвиток всіх республік нашої країни. Ці щирі слова вдячності заслужили робітничий клас, селянство, інтелігенція Радянської Росії. Їх праця, їх воля і розум, їх безкорисливість і душевна щедрість відіграли важливу роль у здійсненні на практиці національної політики партії, у перетворенні колишніх відсталих національних окраїн царської Росії у квітучі соціалістичні республіки»¹⁸.

У братній сім'ї народів СРСР республікою могутньої індустрії, розвинутого сільського господарства, високої культури стала Радянська Україна — складова і невід'ємна частина великого Радянського Союзу. Про її досягнення, про вклад трудящих Української РСР у комуністичне будівництво в нашій країні розповідається в інших статтях, опублікованих у цьому номері «Українського історичного журналу».

У Радянській багатонаціональній державі утвердилась ідеологія марксизму-ленізму, соціалістичного інтернаціоналізму і дружби народів, інтенсивно йде процес обміну матеріальними і духовними цінностями, кадрами, в різних формах посилюється взаємовплив, інтернаціоналізація всього укладу життя народів.

Радянський Союз — єдиний організм, спаяний спільністю економіки, культури і духовного життя. Кожна з радянських республік може процвітати й зміцнюватися лише у великій сім'ї братніх соціалістичних націй. Тому при розв'язанні всіх питань, що виникають у ході комуністичного будівництва, партія завжди виходила і виходить з поєднання інтересів Союзу і республік, інтересів радянського народу з інтересами кожної нації і народності. В цьому полягає одна з великих переваг соціалізму, в цьому — одне з яскравих свідчень торжества ідей пролетарського інтернаціоналізму. В своїй діяльності партія керується вказівками В. І. Леніна про те, що слід «боротися проти дрібнонаціональної вузькості, замкнутості, відособленості, за врахування цілого і загального, за підпорядкування інтересів часткового інтересам загального»¹⁹.

Виховуючи трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму і радянського патріотизму, партія прагне, щоб представник будь-якої нації чи народності все глибше усвідомлював свою належність до єди-

¹⁷ Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971, стор. 228.

¹⁸ «Радянська Україна», 12 червня 1971 р.

¹⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 22, стор. 321.

ної соціалістичної Батьківщини, до великої інтернаціональної армії будівників нового суспільства. КПРС бачить одне із своїх завдань у тому, щоб у відповідності з ленінськими традиціями боротися проти всіляких виявів національної замкнутості та обмеженості, проти звичаїв, які заважають комуністичному будівництву. «Необхідно,— вказується в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» — і далі наполегливо провадити роботу по вихованню трудящих у дусі глибокої поваги до всіх націй і народностей, непримиренності до пережитків націоналізму і шовінізму, виявів місництва, забезпечити послідовно класовий, строго науковий підхід в оцінці історії народів»²⁰.

Національне питання є однією з гострих ділянок боротьби між соціалізмом і капіталізмом, марксизму-ленінізму проти буржуазної та ревізійністської ідеології. Ідеологи антикомунізму намагаються оживити націоналістичні пережитки в СРСР та інших соціалістичних країнах, щоб підірвати їх суспільний лад, братерську співдружність народів, внести розкол у ряди міжнародного комуністичного та робітничого руху. Ось чому необхідно постійно вести пропаганду ідей пролетарського інтернаціоналізму, дружби і братерства народів, давати своєчасну політичну оцінку ворожим спробам відродити націоналістичні настрої та погляди. Це — одна з найважливіших вимог, що впливає з багаторічного досвіду Комуністичної партії і радянського народу.

Інтереси зміцнення єдності всіх революційних сил сучасності вимагають найпослідовнішої і найрішучішої боротьби проти націоналізму в усіх його виявах. «Марксизм,— говорив В. І. Ленін,— непримиренний з націоналізмом, хоч би він був найбільш «справедливий», «чистенький», тонкий і цивілізований. Марксизм висуває на місце всякого націоналізму — інтернаціоналізм...»²¹.

За роки соціалістичного й комуністичного будівництва в нашій країні виникла нова історична спільність людей — радянський народ. Він сформувався на базі суспільної власності на засоби виробництва, єдності економічного, соціально-політичного і культурного життя, марксистсько-ленінської ідеології, інтересів і комуністичних ідеалів робітничого класу. Чудовими рисами радянської людини є відданість справі комунізму, соціалістичний патріотизм та інтернаціоналізм, висока трудова і громадсько-політична активність, непримиренність до експлуатації та гноблення, національних і расових передсудів, класова солідарність з трудящими всіх країн.

Керівною і спрямовуючою силою Радянської багатонаціональної держави є ленінська Комуністична партія. Вона є уособленням могутності братерського союзу і дружби народів СРСР, торжеством ідеології соціалістичного інтернаціоналізму. Комуністична партія об'єднує в своїх лавах найкращих представників усіх націй і народностей нашої країни, розвивається як справді інтернаціональна сила. Складовими частинами єдиної централізованої партії виступають партійні організації всіх союзних і автономних республік, автономних областей і національних округів. Вони, як зазначається в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», «відіграють авангардну роль у розв'язанні завдань комуністичного будівництва, послідовному втіленні в життя ленінської національної політики, зміцненні дружби народів. Вони завжди виступають

²⁰ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 25.

²¹ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 17.

як бойові загони нашої партії, високо несуть прапор радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, йдуть на чолі трудящих мас в їх боротьбі за здійснення принципів наукового комунізму»²².

Утворення і успішний розвиток СРСР має величезне міжнародне значення, є важливою віхою в соціальному прогресі всього людства. Радянський досвід створення багатонаціональної соціалістичної держави, побудови розвинутого соціалістичного суспільства загальними зусиллями наших народів, розв'язання національного питання дістав світове визнання. Союз Радянських Соціалістичних Республік постає перед усім світом, як країна будованого комунізму, цитадель дружби народів, опора міжнародного революційно-визвольного руху.

50-річчя утворення СРСР радянський народ зустрічає могутнім, монолітно згуртованим, впевнено й цілеспрямовано крокує він під керівництвом Комуністичної партії по шляху, накресленому її Програмою, XXIV з'їздом КПРС. Народи нашої країни показують усьому світові приклад вірності принципам інтернаціоналізму. У єдності й дружбі народів — джерело сили й могутності СРСР, запорука успіхів комуністичного будівництва.

²² Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 15—16.

Статті

М. О. ЯСНОВ

Голова Президії Верховної Ради РРФСР

ПЕРША СЕРЕД РІВНИХ

Понад 50 років тому, у буремні дні Великого Жовтня, що провістив початок нової ери в історії людства, в нашій країні було покінчено з будь-яким національним гнобленням, почали складатися нові братерські відносини між народами.

Уважно вдивляючись сьогодні у події, що стали вже надбанням історії, оцінюючи їх з відстані у півстоліття, ми у своїх думках і почуттях знову і знову звертаємося до нашої Комуністичної партії, до великого Леніна.

Батьківщина наша постає перед людством як його споконвічна здійснена мрія, як сміливий творець нового світу, як яскравий маяк для трудящих усіх країн. Час відлічуватиме віки і тисячоліття, але те, що здійснилося в Росії за волею партії Леніна, вічно викликатиме захоплення і вдячність нащадків.

Соціалістична революція відкрила шлях до розв'язання національного питання. Великий Жовтень, зруйнувавши «тюрму народів», приніс повне визволення трудящим усіх національностей, які проживали на території царської Росії, ліквідував соціальне і національне гноблення, створив усі необхідні умови для зміцнення і розвитку братерської дружби між націями і народностями нашої країни.

Вже у перших своїх історичних актах Радянська влада урочисто проголосила, що вона послідовно здійснюватиме у внутрішній і зовнішній політиці великі принципи пролетарського інтернаціоналізму. II Всеросійський з'їзд Рад у зверненні «Робітникам, солдатам і селянам!» заявив, що Радянська влада «забезпечить усім націям, які населяють Росію, справжнє право на самовизначення»¹. Радянський уряд 2 (15) листопада 1917 р. прийняв «Декларацію прав народів Росії», в якій проголошувались основні положення його національної політики: рівність і суверенність народів Росії, їх право на вільне самовизначення аж до відокремлення і утворення самостійної держави; скасування всіх і всяких національних і національно-релігійних привілеїв та обмежень; вільний розвиток національних меншостей і етнічних груп, які населяють територію Росії.

У грудні 1917 р. була утворена Українська РСР. В кінці 1918 — на початку 1919 р. ціла сім'я радянських республік склалася на західних

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 211.

окраїнах країни, які визволилися від німецької окупації і з-під влади місцевих націоналістів. Тут виникли Латвійська, Естонська, Литовська і Білоруська Радянські республіки. В ході визволення Кавказу від інтервентів і націоналістів у 1920—1921 рр. тут були утворені Азербайджанська, Вірменська, Грузинська РСР.

Інтернаціональний подвиг російського робітничого класу в соціалістичній революції і будівництві нового життя, його безкорислива різнобічна допомога раніше поневоленим народам у забезпеченні їх справді вільного розвитку зумовили той незаперечний факт, що саме до російського народу потягнулися всі інші народи колишньої царської Росії. Виражаючи їх волю, III Всеросійський з'їзд Рад у січні 1918 р. прийняв розроблену В. І. Леніним «Декларацію прав трудящого і експлуатованого народу», в якій проголошувалось, що «Радянська Російська Республіка створюється на основі вільного союзу вільних націй як федерація радянських національних республік»². Декларація визначила корінні начала нового державного ладу. Щоб «створити справді вільний і добровільний, а, отже, тим більше тісний і міцний союз трудящих класів усіх націй Росії», ленінська Декларація пропонувала «робітникам і селянам кожної нації прийняти самостійне рішення на своєму власному повноважному радянському з'їзді, чи бажають вони і на яких підставах брати участь у федеральному уряді і в інших федеральних радянських установах»³. В РСФРР почалося широке національно-державне будівництво у формі автономних республік і областей.

Російська Федерація таким чином була не тільки першою соціалістичною радянською державою, а й першою радянською федерацією — свого роду прообразом майбутнього Союзу РСР.

Ленінські принципи радянського державного будівництва знайшли своє глибоке втілення у прийнятій в липні 1918 р. V Всеросійським з'їздом Рад Конституції РСФРР. Це була перша Конституція держави диктатури пролетаріату. Вона стала зразком для вироблення конституцій усіх інших радянських республік. Єдність конституційних принципів радянських соціалістичних республік — один з важливих факторів, які сприяли у майбутньому їх об'єднанню в союзну Радянську державу.

Прагнення трудящих незалежних радянських республік до об'єднання в одній союзній державі міцніло у вогні боротьби з інтервентами і білогвардійцями, з місцевою націоналістичною буржуазією. Широко трудящі маси молодих національних республік розуміли, що їх самостійне існування вирішальною мірою залежить від допомоги з боку РСФРР.

Коли почалася війна та іноземна збройна інтервенція, верховні органи державної влади України, Білорусії та інших республік звернулися до Всеросійського ЦВК з пропозицією об'єднати сили для боротьби з спільними ворогами.

1 червня 1919 р. Всеросійський ЦВК, виходячи з вказівок В. І. Леніна і враховуючи пропозиції братніх радянських республік, у спеціально прийнятому декреті відзначив, що умови воєнного часу вимагають від радянських республік найтіснішого об'єднання бойових сил, централізації керівництва.

Створений в ході громадянської війни воєнно-політичний союз радянських республік був «першою відповіддю на наступ спільних во-

² История Советской Конституции. Сборник документов, М., 1957, стор. 103.

³ Там же.

рогів»⁴. Воєнно-політичний союз республік у цей період доповнювали і контакти в економічній галузі.

У боротьбі проти політичного та економічного тиску імперіалістичних держав радянські республіки доповнили воєнно-господарський союз об'єднанням своїх зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних акцій.

Притягальним центром і провідною організуючою силою руху за об'єднання радянських республік була Російська Федерація. Народи всіх радянських республік бачили в ній опору в боротьбі проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції, в соціалістичному перетворенні усіх сторін суспільного життя. Уряд РСФРР на чолі з В. І. Ленінінм користувався величезним довір'ям і авторитетом у всіх радянських республіках. За їх проханням представники республік вводилися до складу Всеросійського ЦВК, брали участь у роботі Всеросійських з'їздів Рад і уряду РСФРР.

Російська Федерація як найбільша й найрозвинутіша в економічному відношенні радянська республіка, з найпередовішим революційним робітничим класом, всебічно допомагала іншим республікам відбудовувати і зміцнювати народне господарство, розвивати соціалістичну за змістом, національну за формою культуру.

Спільна боротьба із зовнішньою і внутрішньою контрреволюцією, спільні завдання по відбудові зруйнованого війнами народного господарства, інтереси оборони і здійснення єдиної політики на міжнародній арені, безкорислива допомога російського народу іншим народам Росії в справі ліквідації успадкованої від царизму політичної та економічної нерівності зміцнили довір'я раніше пригноблених націй і народностей до російського народу і викликали могутній рух у всіх радянських республіках за створення єдиної союзної держави.

30 грудня 1922 р. в Москві, у приміщенні Великого театру, відкрився перший Всесоюзний з'їзд Рад, який, виконуючи непохитну волю і прагнення народів об'єднати свої сили і ресурси для досягнення спільної мети — побудови соціалізму і комунізму, в урочистій обстановці одноставно прийняв Декларацію і Договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, оформивши тим самим створення Союзу РСР.

Утворення СРСР забезпечило умови для небаченого в історії людства економічного, політичного і культурного розвитку всієї Радянської країни і кожної радянської республіки, для перетворення раніше відсталих і пригноблених народів у передові соціалістичні нації.

Краєм неосяжних просторів, незлічених багатств і справді необмежених можливостей називають Російську Федерацію. Її землі протягнулись на дев'ять тисяч кілометрів — від кам'янистих островів Тихого океану до піщаних берегів Прибалтики; чотири тисячі кілометрів відділяють холодні північні моря від субтропіків Закавказзя і степів Казахстану. На цій гігантській території проживає близько 131,5 млн. чол.

Величезна територія Росії, незлічені її природні багатства. Але головне її багатство — люди, які щодня своїми трудовими ділами приносять славу рідної Вітчизни.

Небагату спадщину дістала республіка від старої Росії. Навіть у центральному районі її європейської частини промисловість була малопотужною. А в інших районах, не кажучи вже про окраїни, великої індустрії практично не було зовсім. «Подивіться на карту РСФРР,—

⁴ Там же, стор. 207.

писав В. І. Ленін у 1921 р.,— На північ від Вологди, на південний схід від Ростова на Дону і від Саратова, на південь від Оренбурга і від Омська, на північ від Томська йдуть неосяжні простори, на яких умістилися б десятки величезних культурних держав. І на всіх цих просторах панує патріархальщина, напівдикість і справжнісінька дикість. А в селянських закутках всієї решти Росії?.. Хіба не переважає всюди в цих місцях теж патріархальщина, обломовщина, напівдикість?»⁵.

Минуло трохи більше ніж півстоліття з тих часів. Роки наполегливої праці під керівництвом ленінської партії дали щедрі плоди. І кожний трудовий рік змінював обличчя Радянської Росії, робив світлішим і радіснішим життя народів цієї багатонаціональної республіки Країни Рад. Народ, який став господарем своїх багатств і своєї землі, небачено швидкими темпами перекроїв економічну карту Росії.

Російська Федерація займає провідне місце у загальносоюзному промисловому виробництві. Воно зросло у 1971 р. порівняно з 1913 р. у 99 раз.

Російська Федерація — республіка високорозвинутого сільського господарства. На її частку припадає більше половини всіх посівних площ нашої країни. РРФСР дає більше 50% зерна, картоплі, льону-волокна, близько половини соняшнику, овочів, чверть цукрових буряків, багато фруктів і винограду.

Величезні успіхи Російської Федерації, як і інших радянських республік, були б неможливими без тісного союзу, без міцних економічних зв'язків між ними. Наші народногосподарські плани, визначаючи перспективи господарського і культурного будівництва, поєднують інтереси Союзу РСР у цілому та інтереси кожної республіки.

Наскільки радянські республіки тісно зв'язані між собою в економічному відношенні, розвивають своє господарство на основі співробітництва і взаємодопомоги, можна бачити на прикладі РРФСР. Вона відправляє в усі союзні республіки продукцію хімічної промисловості, чорні і кольорові метали, машини і устаткування, продукцію лісової, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості, паливо, вироби легкої промисловості, а також інші найрізноманітніші види продукції промислового і сільськогосподарського виробництва.

В свою чергу Російська Федерація одержує з інших республік чавун, прокат, кам'яне вугілля, кокс, залізну руду, різні машини, мінеральні добрива, продукцію харчової промисловості тощо.

Такий тісний взаємозв'язок — закономірний результат розвитку великого соціалістичного виробництва, об'єктивна основа дальшого згуртування соціалістичних націй. Об'єднання зусиль трудящих різних націй і народностей для розв'язання проблем господарського будівництва стало законом життя нашої країни. Великі гідротехнічні споруди, комбінати, нафтопровід Середня Азія — Центр, який проходить через територію чотирьох республік, будівництво автозаводів у Тольятті і Набережних Челнах, газопроводи і нові залізниці — все це справа рук багатьох народів Країни Рад.

Справжньою «будовою дружби» для всіх республік, у тому числі і для РРФСР, була, наприклад, відбудова потерпілого від землетрусу Ташкента. На допомогу столиці братнього Узбекистану прийшла вся країна. Тут виникли чудові білокам'яні будинки, цілі райони, впорядковані вулиці, які носять ім'я своїх будівників — посланців усіх народів нашої неосяжної Батьківщини.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 318.

Братську ГЕС у далекій сибірській тайзі споруджували комсомольці й молодь, які розмовляли 50 мовами. Але в усіх гідробудівців була й одна спільна мова — мова дружби.

Виступаючи на урочистому засіданні, присвяченому 50-річчю Грузинської РСР, Генеральний секретар ЦК КПРС Леонід Ілліч Брежнєв говорив: «Всі ми, хоч би в якій республіці ми жили,—радянські патріоти, діти однієї соціалістичної Батьківщини. Наша рідна земля, Вітчизна наша — це неосяжні простори, що розкинулись від Тихого океану до Балтійського моря, від Північного Льодовитого океану до Паміру і Кавказу. І все, що створено на цій землі руками людей,—прекрасні міста, велетенські промислові комплекси і квітучі ниви, каскади електростанцій, цінності духовної культури,—все це результат спільної праці, наше спільне надбання, надбання радянського народу»⁶.

В період будівництва комунізму економічне співробітництво і взаємодопомога радянських народів стають дедалі глибшими і багатосторонніми. Об'єднання зусиль народів СРСР у господарському будівництві — один з вирішальних факторів досягнення високого рівня економічного розвитку всіма республіками і дальшого підвищення на цій основі ефективності суспільного виробництва, продуктивності суспільної праці, зростання добробуту радянських людей.

Важливим етапом у дальшому просуванні радянського суспільства до комунізму є дев'ятий п'ятирічний план. Директиви XXIV з'їзду КПРС на нову п'ятирічку чітко визначають основні народногосподарські завдання, намічають нові економічні рубежі для кожної союзної республіки. Розв'язання цих завдань ознаменує собою вищий щабель в економічному співробітництві соціалістичних націй, в розміщенні продуктивних сил. На базі суспільного поділу праці, що дедалі поглиблюється, вдосконалюватимуться різносторонні економічні зв'язки між республіками, забезпечуватиметься прискорений розвиток їх економіки. Про це свідчить, зокрема, успішне виконання плану першого року п'ятирічки. Швидкий розвиток продуктивних сил, дедалі ширше впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, самовіддана праця радянського народу підняли економіку нашої країни на новий, більш високий рівень. РРФСР успішно виконала основні завдання 1972 р., а по ряду показників — достроково.

Аналізуючи все те, чого ми досягли, з цілонавотою підставою можемо сказати, що головне завдання п'ятирічки — дальше поліпшення добробуту народу — розв'язується нашою партією послідовно й успішно.

Одним з яскравих прикладів неослабного піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про добробут народу є житлове будівництво, яке розвивається швидкими темпами.

Перший житловий будинок за Радянської влади був споруджений у січні 1923 р. в Москві, в перший рік існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік. В цю п'ятиповерхову споруду в'їхало 150 сімей робітників 1-ї Московської друкарні. Таким, дуже скромним був початок державного житлового будівництва в країні.

З того часу державними і кооперативними підприємствами та організаціями за допомогою державного кредиту і за власний рахунок громадян споруджені і відбудовані житлові будинки загальною площею 1,4 млрд. м². Тільки у містах республіки житловий фонд порівняно з довоєнним 1940 р. зріс майже у 4 рази. Рік у рік все яскравішим і повнокровнішим стає культурне життя багатонаціональної сім'ї наро-

⁶ «Радянська Україна». 15 травня 1971 р.

дів Російської Федерації. Справжня культурна революція перетворила духовний світ людей, відіграла вирішальну роль у формуванні нових моральних рис активних будівників комунізму, зробила знання і культуру надбанням народу. Особливо яскраве втілення культурна революція знайшла у гігантському розмаху народної освіти. Тепер у республіці понад 100 тисяч загальноосвітніх шкіл, в яких навчається близько 25 тис. дітей.

А як незмірно зросла сітка вищих і середніх спеціальних учбових закладів! У дореволюційній Росії університети і інститути були тільки в Москві, Петербурзі, Казані, Томську та ще у шести містах. Тепер на території Федерації працює 462 вищих і 2450 середніх спеціальних учбових закладів. Університети та інститути є зараз у всіх без винятку автономних республіках, краях і областях, у тому числі в багатьох адміністративних центрах тих національностей, які до революції не мали навіть своєї писемності. У вузах і середніх спеціальних закладах Російської Федерації навчається більше 5 млн. чол., або в 43,5 раза більше, ніж до революції.

В республіці створено широку сітку театрів, кінотеатрів, клубів, палаців культури, бібліотек, музеїв, музичних і художніх шкіл тощо. Нині в Російській Федерації діє близько 140 тис. установ культури і мистецтва.

Мистецтво в наш час воістину стало надбанням мас. Народна художня творчість проявляється у найрізноманітніших формах. Нині у Російській Федерації діє понад 500 самодіяльних драматичних, музичних, дитячих, лялькових народних театрів. Десятки і сотні тисяч трудящих беруть участь у самодіяльних оркестрах, хорових колективах, ансамблях пісні й танцю.

Ленінський лозунг «Книгу — в маси!» дістав реальне втілення в роботі 90 тисяч масових, технічних і спеціальних бібліотек Федерації, які мають багатомільйонні книжкові фонди.

Наведені факти і цифри красномовці, проте вони відбивають лише невелику частку грандіозних революційних перетворень у галузі освіти, мистецтва і культури. Глибокий зміст цих перетворень полягає насамперед у тому, що національна за формою і соціалістична за змістом культура всіх націй і народностей Російської Федерації досягла небувалого розквіту. Будучи доступною для всіх верств населення, вона тепер служить народу, бореться за його благо, збагачується сама і справляє благотворний вплив на культуру народів інших братніх радянських республік.

Прискоренню об'єктивного процесу зближення культур народів СРСР сприяють тижні й декади братніх літератур і мистецтва, які проводяться в Російській Федерації та інших союзних республіках, кінофестивалі, обмін виставками творів живопису, взаємні гастрольні поїздки театрів і концертних організацій і т. д.

Російська Федерація по праву пишається своїми трудівниками — нашими сучасниками, представниками робітничого класу, колгоспного селянства, народної інтелігенції.

Роль і вплив робітничого класу в радянському суспільстві дедалі зростає. Це виявляється в тому, що ідеологія і політика робітничого класу стали загальними для всіх трудящих, для всього народу. Адже робітничий клас являє собою і основну продуктивну силу, і велику силу народної влади. Дедалі більшу роль в управлінні державою, в усіх сферах суспільного життя відіграють робітники. Показником цього процесу є збільшення робітничого про шарку у Радах депутатів трудящих. Так, якщо серед депутатів місцевих Рад Російської Федерації

частка робітників у 1959 р. становила всього 22,6%, то в 1971 р. вона вже досягла 40,7%. У складі Верховної Ради РРФСР п'ятого скликання з 835 депутатів було 222 робітники, або 26,5%, а останнього скликання — з 894 депутатів — 314 робітників, або 35,1%. Збільшення чисельності робітників у складі Рад відбиває не тільки кількісне зростання робітничого класу, а й посилення його позицій в соціальній структурі суспільства, активну участь в розвитку соціалістичної демократії.

Основою соціально-політичної єдності радянського суспільства є союз робітничого класу і селянства. Дальшому зміцненню цього союзу багато в чому сприяли вжиті за останні роки заходи щодо піднесення сільського господарства і розвитку його продуктивних сил. Здійснення цих заходів становить фундамент грандіозного завдання щодо перетворення суспільних відносин на селі.

За роки минулих п'ятирічок сталися серйозні якісні зміни в середовищі колгоспного селянства Російської Федерації. Це виявилось, зокрема, у підвищенні загальноосвітнього рівня колгоспників. Напередодні Великої Вітчизняної війни всього 6% трудівників села республіки мали вищу і середню освіту. А за підсумками перепису 1970 р., тепер вже близько половини сільських жителів закінчили вищу, середню і неповну середню школу. Тільки за роки минулої п'ятирічки число дипломованих спеціалістів у колгоспах республіки збільшилося майже у два рази.

Величезний, воістину неоціненний вклад зробила інтелігенція Російської Федерації у розвиток світової науки, будівництво комуністичного суспільства. Нині в Російській Федерації понад 600 тис. наукових працівників, більш як 145 тис. серед них мають вчений ступінь кандидата або доктора наук.

Соціалізм як суспільство, що базується на використанні результатів науки і техніки, на науковій організації всього суспільного життя, сьогодні особливо вимагає дальшого зростання частки інтелектуальної праці. Тому наша партія послідовно добивається того, щоб робітники і селяни ставали дедалі освіченішими, щоб науково-технічна інтелігенція тісніше пов'язувала свою діяльність з виробництвом, поповнювалася вихідцями з робітників і селян, щоб підвищилося почуття відповідальності перед народом за справу будівництва комунізму.

Для розвинутого соціалізму характерним є процес дедалі більшого зміцнення суспільства, стирання соціально-класових відмінностей, розширення співробітництва всіх класів і соціальних груп.

Російська Федерація — найбільш багатонаціональна республіка в Радянському Союзі. Немає такої національності або народності в нашій країні, представники яких не проживали б на території РРФСР. Тому розв'язання національного питання в республіці мало особливе значення. Розроблене В. І. Леніним, з урахуванням глибокого аналізу конкретно-історичних умов і революційної практики Росії, вчення з національного питання було покладено в основу програми і політики Комуністичної партії. Радянська Російська Республіка з самого початку була заснована як Федерація радянських національних республік. Нині РРФСР є єдиною федеративною республікою у Радянському Союзі. До її складу входить 31 національне об'єднання, у тому числі: автономні республіки, автономні області, національні округи.

Величезну допомогу раніше відсталим народам подавали передові в економічному і культурному відношенні нації, насамперед російський народ. Відповідно до своєї національної програми Комуністична партія приділяла і приділяє неослабну увагу розвитку державності цих народів.

В обстановці рівності й братерства народи Російської Федерації разом з іншими народами нашої багатонаціональної Батьківщини вносять гідний вклад у будівництво нового, комуністичного суспільства. Партія і уряд високо цінують їх працю. Одним з свідчень цього є два ордени Леніна і орден Жовтневої революції на прапорі РРФСР. Всі автономні республіки, краї, області і 6 національних округів Російської Федерації за досягнуті успіхи в господарському і культурному будівництві нагороджені орденами Радянського Союзу.

Однією з головних умов дальшого зміцнення Радянської держави на шляху побудови комунізму є всебічне розгортання соціалістичної демократії. У здійсненні цього завдання важливе місце належить Радам депутатів трудящих, які відіграли видатну роль у згуртуванні народів в багатонаціональній соціалістичній державі.

Досить сказати, що тільки в одній Російській Федерації нині налічується 27,5 тис. Рад, до них обрано близько 1 млн. 100 тис. депутатів. При Радах утворено понад 169 тис. постійних комісій, до роботи яких залучені 867 тис. депутатів. Крім того, навколо Рад створено 1780 громадських самодіяльних організацій трудящих, що об'єднують понад 16 млн. чол. Це воістину народна влада. Через Ради і завдяки Радам школу управління державою проходять мільйони радянських людей.

Використовуючи надані Радам Російської Федерації права і можливості, вони стали повніше здійснювати свої функції, справляти дійовий вплив на розвиток економіки і культури, піднесення народного добробуту, наполегливіше займатися питаннями соціально-побутового обслуговування населення, додержання соціалістичного законодавства і охорони громадського порядку.

У виступі перед виборцями Бауманського виборчого округу м. Москви Генеральний секретар Центрального Комітету КПРС товариш Л. І. Брежнєв говорив, що «місцеві органи влади покликані взяти на себе значну частку роботи щодо практичного виконання рішень XXIV з'їзду нашої партії. В цьому сьогодні і повинен полягати головний вклад Рад у зміцнення і розвиток нашого нового, соціалістичного способу життя»⁷.

Виходячи з цього, Ради нині виступають, як справжні господарі на своїй території, координують і контролюють у межах своєї компетенції роботу всіх підприємств і організацій, глибоко займаються питаннями розвитку економіки і культури.

Участь трудящих в управлінні суспільством здійснюється в РРФСР, так само, як і в усій країні, не тільки через державні органи, а й через розгалужену сітку масових організацій, у тому числі таких, як профспілки і комсомол.

Зараз у Російській Федерації понад 50 млн. членів профспілок. Це практично весь робітничий клас, вся трудова інтелігенція, численні загони сільських трудівників. Профспілкові організації республіки під керівництвом ВЦРПС беруть безпосередню і активну участь у піднесенні виробництва, підвищенні його ефективності, в управлінні народним господарством, піклуються про умови життя і праці радянських людей, про їх добробут.

Виробничі наради і робітничі збори, на яких обговорюються плани роботи заводів, фабрик, радгоспів, плани соціального розвитку та інші питання, являють собою важливу форму соціалістичної демократії, громадського контролю, практичного залучення трудящих мас до управління.

⁷ «Радянська Україна», 12 червня 1971 р.

Небачені успіхи в розвитку економіки і культури, сталість радянського суспільного і державного ладу, морально-політична єдність суспільства, радянський патріотизм і соціалістичний інтернаціоналізм, дружба народів — все це результат величезної організаторської і політичної роботи Комуністичної партії.

Джерело сили і непереможності партії полягає в її нерозривній єдності з народом — творцем історії. «Єдність інтересів партії і всього радянського народу, — говорив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев на XXIV з'їзді партії, — дає незламну силу нашому суспільству, здатність долати будь-які випробування. Нерозривна єдність партії і всіх трудящих — ось що дає нам змогу впевнено йти вперед, розв'язувати найскладніші завдання»⁸.

Центральний Комітет КПРС із задоволенням відзначає, вказується у постанові про підготовку до 50-річчя утворення СРСР, що «партійні організації всіх союзних і автономних республік, автономних областей і національних округів відіграють авангардну роль у розв'язанні завдань комуністичного будівництва, послідовному втіленні в життя ленінської національної політики, зміцненні дружби народів. Вони завжди виступають як бойові загони нашої партії, високо несуть прапор радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, йдуть на чолі трудящих мас в їх боротьбі за здійснення принципів наукового комунізму»⁹.

Всі питання національних взаємовідносин, що постають у ході комуністичного будівництва, партія розв'язує з позицій пролетарського інтернаціоналізму, на основі неухильного проведення ленінської національної політики. Партія не допускає ні ігнорування, ні роздування національних особливостей. «Партія і далі, — підкреслюється у Звітній доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду, — виховуватиме всіх трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму, непримиренності до проявів націоналізму і шовінізму, національної обмеженості і чванливості в якій би то не було формі, в дусі глибокої поваги до всіх націй і народностей»¹⁰.

Усьому світові відомі сьогодні плідні наслідки неухильного проведення нашою партією в життя ленінської національної політики. Всі нації і народності Радянського Союзу живуть повнокровним, багатим, вільним і щасливим життям, вони досягли величезних успіхів у розвитку промисловості, сільського господарства, науки і культури. Як алмаз міцна єдність багатонаціональної радянської сім'ї. Братні народи, очолювані Комуністичною партією, спрямовують зусилля на досягнення спільної мети — побудови комунізму. Керівництво партії — запорука всіх наших перемог, головна умова непохитної могутності Союзу Радянських Соціалістичних Республік — великої соціалістичної Вітчизни радянських народів.

⁸ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 119.

⁹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 15—16.

¹⁰ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 87.

ТОРЖЕСТВО ЛЕНІНСЬКИХ ІДЕЙ НАРОДОВЛАДДЯ

Велика, дружна сім'я народів нашої соціалістичної Батьківщини, все прогресивне людство світу урочисто відзначають 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Піввікова історія Союзу РСР переконливо підтверджує геніальність ленінської ідеї про інтернаціональну єдність соціалістичних націй як головну запоруку їх існування, сили й непереможності нового суспільного ладу.

Процес будівництва Радянської держави був процесом революційної творчості мільйонних мас робітничого класу й селянства. «Видатне значення для згуртування народів у багатонаціональній соціалістичній державі,— як відзначається у постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік»,— мало створення в ході революційних виступів мас такої форми влади трудящих, як Ради. Завдяки їх близькості і доступності всім верствам трудового населення Ради дали змогу об'єднати навколо робітничого класу багатомільйонні маси селянства, всіх трудящих фізичних національностей. Сама інтернаціональна природа Рад спонукала трудящі маси республік до створення єдиної держави. Досвід діяльності Рад показав, що робітники і селяни можуть успішно управляти державою на засадах найширшого і найпослідовнішого демократизму, повної національної рівності»¹.

Комуністична партія через Ради як органи влади зміцнювала завоювання Великої Жовтневої соціалістичної революції, вирішувала питання організації відсічі іноземної інтервенції і внутрішньої контрреволюції, відбудови та розвитку народного господарства, забезпечення життєвих потреб населення. Досить сказати, що тільки протягом 1917—1922 рр. відбулося десять Всеросійських з'їздів Рад, сім разів скликалися Всеукраїнські. II Всеросійський з'їзд як верховний і єдиний орган державної влади, проголосивши перехід всієї влади в Росії до рук трудового народу, поклав початок новому типу держави — Республіці Рад.

Трудящі України горді з того, що, слідуючи революційному прикладові братнього російського народу, одними з перших піднялися на боротьбу за Радянську владу, сприйнявши як бойову програму дій безсмертні ленінські слова про те, що «при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, без такої єдиності про неї не може бути й мови»². У великих промислових центрах, у селах і хуторах, повсюдно в ході революційних виступів створювалися органи влади робітників і селян, які здобували всенародне визнання і всебічну підтримку трудящих. Так, 11 листопада 1917 р. робітники Гуковського гірничого району Донеччини у резолюції загальних зборів писали: «Ми не можемо не вітати владу народу, бо врятувати країну може лише влада, що спирається на довір'я мас, а такими є Ради, що об'єднують всі народні маси»³.

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 7.

² В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 14.

³ Комуністична партія — натхненник і організатор об'єднавчого руху українського народу за утворення СРСР, К., 1963, стор. 6.

Як і вся історія нашої соціалістичної Вітчизни, розвиток Рад нерозривно пов'язаний з іменем В. І. Леніна, геній якого прозорливо побачив і відкрив у народжених в полум'ї революції 1905 р. Радах зародки майбутніх органів влади держави трудящих. В. І. Ленін теоретично обґрунтував найважливіші принципи організації системи Рад і очолив практичну роботу Комуністичної партії, робітничого класу, всіх трудящих, спрямовану на утвердження нових масових органів влади робітників і селян. Він переконливо довів, що Республіка Рад є найдемократичнішою формою державного устрою, яка вперше забезпечує справжню участь народних мас в управлінні державою, всіма справами суспільства. Високо оцінюючи значення Рад, В. І. Ленін наголошував: «Якби народна творчість революційних класів не створила Рад, то пролетарська революція була б у Росії справою безнадійною...»⁴.

В. І. Ленін розглядав Ради не тільки як один із видів державних органів, а як постійну й єдину основу всієї державної влади, всього державного апарату, як органи влади, що найміцніше зв'язані з масами, живляться їх досвідом і знаннями, проводять у життя їх волю, відстоюють їх інтереси. Саме через це успіхи молодої республіки трудящих В. І. Ленін пов'язував насамперед з діяльністю Рад. «Вперше в світі влада держави побудована у нас в Росії таким чином,— писав він,— що тільки робітники, тільки трудящі селяни, виключаючи експлуататорів, складають масові організації Ради, і цим Радам передається вся державна влада. Ось чому, хоч які наклепи зводять на Росію представники буржуазії в усіх країнах, а всюди в світі слово «Совет» стало не тільки зрозумілим, стало популярним, стало улюбленим для робітників, для всіх трудящих»⁵.

Вчення В. І. Леніна про Ради було гігантським кроком вперед у творчому розвитку марксистської теорії. Висунуте ним у Квітневих тезах положення про те, що Республіка Рад — є державою нового типу, незмірно більш демократичною, ніж будь-яка буржуазно-демократична республіка, стало величезним внеском у марксистську теорію держави, мало вирішальне значення для перемоги пролетарської революції і відіграло значну роль у розвитку міжнародного соціалістичного руху. Більше 2 тис. декретів, постанов та інших державних актів, розроблених В. І. Леніним, його безпосередня участь в роботі Петроградської Ради, Всеросійських з'їздів Рад, спрямовуюча діяльність підготовки I Всесоюзного з'їзду, почесним головою якого він був обраний, є переконливим свідченням величезної роботи вождя трудового народу, спрямованої на розвиток і зміцнення органів народовладдя.

Незабаром після перемоги Жовтневої революції у зверненні «До населення» В. І. Ленін писав: «Товариші-трудящі! Пам'ятайте, що *ви самі* тепер управляєте державою... *Ваші* Ради — віднині органи державної влади, повноважні, вирішальні органи»⁶.

Керовані ленінськими настановами, Ради були провідною силою диктатури пролетаріату в справі здійснення її історичних завдань — будівництва соціалізму, виявили себе надійною опорою Комуністичної партії в проведенні індустріалізації країни, колективізації сільського господарства, в боротьбі за піднесення економіки, розвиток науки і культури, успішне виконання планів перших п'ятирічок. Вони стали однією з найбільш масових організацій, перетворилися із органів класового представництва робітників і селян в органи, що відображають волю всіх трудящих, всіх верств населення. Цей процес дістав зако-

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 77.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 216.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 261.

нодавче затвердження в прийнятій 1936 р. Конституції СРСР, за якою Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів були перетворені у Ради депутатів трудящих.

Ради депутатів трудящих з честю витримали грізне випробування у Великій Вітчизняній війні.

У післявоєнні роки під керівництвом партійних організацій Ради проводили велику роботу для якнайшвидшої відбудови зруйнованого війною народного господарства, повної і остаточної перемоги соціалізму в нашій країні, побудови комуністичного суспільства.

Нині, в період розгорнутого будівництва комунізму, керовані Комуністичною партією Ради депутатів трудящих дедалі більше виступають як всеохоплюючі громадські організації всього народу, стали втіленням його єдності, школою громадської діяльності мільйонів радянських людей. Справжня народність, глибока відданість інтересам трудящих, нерозривний зв'язок з масами — такі основні риси наших органів народовладдя.

П'ятдесятиріччя СРСР — це справжнє торжество соціалістичної державності й демократії. Саме державний лад і демократія, народжені соціалізмом, забезпечують вільне волевиявлення, творчу активність кожного з радянських народів у керівництві країною і водночас непорушну могутність їх добровільного союзу. Об'єднання трудящих всіх національностей шляхом добровільної згоди на основі всенародної соціалістичної державності стало виявом єдності волі всіх радянських людей, згуртованих спільними революційними ідеями, спільною боротьбою за світле майбутнє.

З цим, як відомо, ніколи не могли примиритися наші ідейні вороги. Свого часу, коли молода Радянська влада проголосила рівність і суверенність народів нашої країни і створювала всі можливості для розвитку їх національної державності, коли на території колишньої царської імперії слідом за Російською Федерацією виникли Українська, Білоруська, Азербайджанська, Вірменська, Грузинська незалежні радянські республіки, а також автономні державні утворення інших народів, буржуазні ідеологи кричали нібито Ради «руйнують Російську державу», оскільки «нації відходять від Росії». Нині теоретики антикомунізму зводять наклепи і поширюють вигадки про те, що Радянська багатонаціональна держава створювалася «згори», «сваволею центральної влади». Та до якої б фальсифікації не вдавались апологети капіталістичного ладу, незаперечним лишається той історичний факт, що трудящі маси різних національностей, переконавшись на власному досвіді в необхідності тісної єдності, як вирішальної передумови здійснення революції, захисту її завоювань, поряд із створенням своєї радянської національної державності вже з самого початку прагнули до об'єднання всіх радянських республік. У 1922 р. з'їзди Рад незалежних радянських республік, висловлюючи волю своїх народів, прийняли постанови про необхідність утворення Радянської союзної держави на основі добровільного входження до неї.

Комуністична партія очолила об'єднувчий рух народів і при суворому дотриманні добровільності та свободи державного самоврядування привела народи до утворення небаченого раніше державного об'єднання. 30 грудня 1922 р. I Всесоюзний з'їзд Рад проголосив утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, в основу якого покладено добровільність об'єднання і збереження суверенітету кожної республіки, що входить до складу СРСР.

Спираючись на спільність корінних інтересів, на історичну творчість народних мас, на їх свідому участь у будівництві нового суспільства, Комуністична партія розгорнула перед народами грандіозні пер-

спективи будівництва соціалізму, вільного їх розвитку, спрямувала невечерпні сили трудящих на створення нового ладу.

Досвід Країни Рад переконливо свідчить, що радянський державний лад виявився найкращою формою економічного й культурного піднесення всіх радянських республік. Об'єднавши свої сили й ресурси, вони за короткий історичний строк ліквідували економічну та культурну відсталість, успадковану від царизму й капіталізму, побудували соціалізм. Радянський Союз перетворився на велику соціалістичну державу, економічна й оборонна могутність якої гарантує свободу і незалежність народів, умови для всебічного розвитку економіки усіх радянських республік та духовного розквіту їх трудящих.

Яскравим свідченням цього може бути Українська РСР — складова й невід'ємна частина Союзу РСР. «Ставши повноправним членом Союзу Радянських Соціалістичних Республік,— говорив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев,— Україна в єдиному строю з братніми народами пройшла славний шлях боротьби і творення, який увінчався видатними перемогами. Життя показало, що це був єдино вірний шлях»⁷.

Завдяки могутності Радянського Союзу трудящі України відстояли свою свободу і незалежність, здійснили віковичну мрію — об'єднали всі свої землі в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці, в непорушній єдності з союзною державністю розвинули національну державність республіки. Україна має свою Конституцію, територію, громадянство, органи державної влади і органи державного управління, законодавство, герб, прапор, гімн, столицю. Українська РСР — одна з держав-засновниць і повноправний член Організації Об'єднаних Націй. У дружній сім'ї радянських республік, рівна серед рівних вона розвиває свою економіку, національну культуру, вносить гідний вклад у загальну справу будівництва комуністичного суспільства.

Нині Радянська Україна з її 48-мільйонним населенням має високорозвинуту промисловість, потужну паливно-енергетичну базу, досягла високого рівня розвитку машинобудування, великої хімії, будівельної індустрії, великого механізованого сільського господарства. За роки Радянської влади в республіці введено в дію понад 10 тис. великих промислових підприємств, а випуск промислової продукції зріс у 69 разів. В багато разів збільшились видобуток вугілля і залізної руди, виплавка чавуну і сталі, виробництво прокату, а випуск продукції машинобудування та металообробки зріс у 673 рази. Створено ряд цілком нових галузей промисловості: авіаційна, автомобільна, приладобудівна, радіоелектронна, хімічна, газова, виробництво штучних алмазів і ін. На підприємствах України нині будуються гігантські прокатні стани, гідравлічні парові турбіни, літаки, морські, океанські судна, могутні трактори та автомобілі, створюються досконалі прилади, унікальні трансформатори. Лише за роки восьмої п'ятирічки створено 4,4 тис. зразків нових машин і механізмів, обладнання та матеріалів, більше як 400 найважливішим видам продукції присвоєно Державний Знак якості. Велика робота проводиться по створенню комплексно-механізованих і автоматизованих підприємств, цехів і дільниць, введенню в дію механізованих поточних і автоматизованих ліній, впровадженню прогресивних технологічних процесів. Зусилля вчених і трудящих республіки спрямовані на створення і впровадження у виробництво принципово нових знарядь праці, комплексних систем машин і механізмів, за-

⁷ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті. Том другий, К., 1971, стор. 154.

собів механізації й автоматизації, передової технології. Особлива увага приділяється механізації та автоматизації виробничих процесів як одній з головних умов підвищення продуктивності й поліпшення умов праці. Набагато зріс також обсяг виробництва легкої і харчової промисловості, предметів народного вжитку та культурно-побутового призначення.

Швидкими темпами розвивається електроенергетика. Нині електростанції республіки виробляють електроенергії в три рази більше, ніж її вироблялося в 1940 р. в цілому по країні. Єдина енергетична система України з'єднана з енергосистемою Європейської частини СРСР і об'єднаною системою «Мир» європейських соціалістичних країн.

Великі зміни відбулися в сільськогосподарському виробництві. Завдяки високим темпам індустріалізації країни за порівняно короткий строк здійснено технічну реконструкцію в сільському господарстві, значно зміцнено матеріально-технічну базу колгоспів і радгоспів. Енергоозброєність колгоспів і радгоспів зросла більш як у 20 разів. Досягнення на цій основі високого рівня механізації, електрифікації, хімізації, меліорації в сільськогосподарському виробництві, значне поліпшення культури землеробства дали змоги добитися збільшення виробництва продукції сільського господарства і полегшення умов праці трудівників села. Якщо з 1940 р. до 1960 р. середньорічний збір зернових у республіці не перевищував 23,9 млн. т, то вже в наступні п'ять років він досяг 29,3 млн. т, у 1966—1970 рр.— 33,4 млн. т, а в 1971 р. трудівники села засипали в засіки Батьківщини 39,4 млн. т зерна. Складним екзаменом для сільського господарства видався нинішній рік. Люті морози, безсніжна зима, засуха. Та радянський державний лад, вжиті Комуністичною партією заходи, соціалістична система господарювання, трудовий ентузіазм народу значною мірою сприяли подоланню труднощів. У республіці зібрано з гектара по 21,3 ц зернових, що майже дорівнює середньорічним показникам минулої п'ятирічки, а в окремих областях, наприклад, у Вінницькій, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Одеській, Тернопільській, Хмельницькій, у багатьох районах, колгоспах і радгоспах інших областей республіки врожаї були значно вищими. Зібрано також непоганий урожай цукрових буряків, картоплі, овочів, круп'яних культур, вироблено більше ніж у минулому році продуктів тваринництва. Героїчна праця трудящих України високо оцінена Комуністичною партією і радянською державою. Республіка нагороджена двома орденами Леніна і орденом Жовтневої Революції.

Трудящі України, як і всі радянські люди, добре розуміють, що все те, чого досягла наша багатонаціональна соціалістична Батьківщина є результатом їх натхненної дружньої праці і взаємодопомоги, мудрого керівництва Комуністичної партії. Вони вбачають у Комуністичній партії розум, честь і совість епохи, свого випробуваного вождя.

Здійснюючи ленінську національну політику, Комуністична партія і Радянський уряд у своїй діяльності гармонійно поєднують інтереси всього Союзу РСР з інтересами кожної радянської республіки, кожної нації. Успішний розвиток будь-якої галузі народного господарства, як і всієї економіки України, обумовлений передусім тим, що вона є невід'ємною частиною єдиного взаємозв'язаного народного господарського комплексу нашої держави. Це дає змогу концентрувати й найраціональніше використовувати багатство і різноманітність ресурсів цілої країни для всебічного розвитку кожної республіки, кожного економічного району.

Яку б галузь народного господарства чи суспільного життя ми не взяли, скрізь очевидні плідні наслідки братерської дружби, безкорис-

ливої допомоги й підтримки народів усіх радянських республік, їх непорушної єдності. Коли із руїн підіймався Донбас — вся країна докладала усіх зусиль, щоб швидше запрацювала Всесоюзна кочегарка; «Запоріжсталь» і Харківський тракторний — дітища рук представників багатьох народів країни; робітники і спеціалісти майже всіх національностей Радянського Союзу працювали на риштуваннях Дніпрогесу. Це був початок. Продовження — це Каховська і Київська, Братська й Усть-Ілімська гідроелектростанції, Волзький і Камський автозаводи, цілині землі Казахстану й Сибіру, нафтові і газові родовища Тюмені та багато інших об'єктів, зведених і освоєних зусиллям всього радянського народу.

Велика дружба радянських народів яскраво виявляється в соціалістичному змаганні, що розгорнулося на всіх ділянках господарського і культурного будівництва, у зв'язку з дальшим зміцненням економічної співдружності радянських республік. Наприклад, більше 45 років тривають дружба та співробітництво Донбасу і Кузбасу, металургів України і Уралу, Казахстану, Грузії, нафтовиків Татарії з українськими нафтовиками, хіміків України і Росії. Ворошиловградська область змагається з Волгоградською і Ростовською, Сумська — з Курською, Чернігівська — з Брянською і Гомельською, київський завод «Точелектроприлад» з Єреванським, хлібороби колгоспу ім. Леніна Чемеровецького району Хмельницької області з трудівниками полів Гатчинського району Ленінградської області і т. д.

Дедалі більшого розмаху набуває міжреспубліканське економічне співробітництво. Майже в усі куточки країни УРСР постачає вугілля, метал, машини, механізми та іншу промислову продукцію і деякі продовольчі товари. В свою чергу, в СРСР немає такої республіки, звідки б не завозились на Україну необхідні їй продукція та сировина: Москва, Ленінград, Мінськ постачають машини й верстати, Татарія і Башкирія — нафту, Карелія — ліс, Горький — автомобілі, республіки Середньої Азії — бавовну, Естонія — електродвигуни і т. ін. Значно розширюється також обмін кадрами спеціалістів, досягненнями науки, виробничим досвідом. Тісні економічні, наукові й культурні зв'язки виступають як основа зміцнення непорушної єдності і братерської дружби усіх радянських народів, як запорука їх успіхів у створенні матеріально-технічної бази комунізму. Прикладів такої братньої взаємодопомоги й співдружності, що стали правилом нашого життя, об'єктивно його закономірністю ще не знала історія. Трудящі України по праву пишаються цим, адже все, що створено в республіці, — є справою рук всього радянського народу.

Трудящі України щиро радіють як своїм успіхам, так і успіхам народів усіх радянських республік. «Всі ми, — відзначав Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев, — в якій би республіці ми не жили, — радянські патріоти, діти однієї соціалістичної Батьківщини. Наша рідна земля, Вітчизна наша — це неосяжні простори, які розкинулись від Тихого океану до Балтійського моря, від Північного Льодового океану до Паміру і Кавказу. І все, що створено на цій землі руками людей..., все це результат спільної праці, наше спільне надбання, надбання радянського народу»⁸.

Зростання економічного потенціалу супроводжується невинним підвищенням рівня життя населення. Матеріальна основа зростання життєвого рівня — національний доход Української РСР, який за останні 15 років збільшився в 2,8 раза. Значно зросла заробітна плата трудя-

⁸ «Правда», 15 травня 1971 р.

щих, а реальні доходи на душу населення за роки восьмої п'ятирічки збільшилися на 32%. Поліпшилися житлові умови. Протягом минулих 20 років 70% жителів республіки оселилися в нових будинках. На Україні сьогодні працює 135 тис. лікарів. Кожні 10 тис. населення обслуговує близько 30 висококваліфікованих медиків.

Монолітна єдність радянських народів, постійне зближення соціалістичних націй, їх духовна спорідненість і взаємне довір'я відіграли вирішальну роль у розвитку освіти, науки й культури. Відомо, що до Жовтневої революції на Україні в окремих повітах до 90% дорослого населення було неписьменним. Вжиті Комуністичною партією і Радянською державою заходи створили можливості вже на початок 1926 р. скоротити це число до 36%, а в наступні роки повністю ліквідувати неписьменність. Сьогодні в республіці навчається майже кожний третій громадянин. Тільки протягом 1959—1970 рр. кількість осіб із вищою освітою зросла більш ніж удвоє, а з середньою — у 1,5 раза. Особливо зростає рівень освіченості працюючого населення. Якщо в 1959 р. на 1 тис. працюючих 438 чол. мали вищу, середню й незакінчену середню освіту, то в 1970 р. їх кількість становила 668 чол. В нинішній п'ятирічці на Україні, як і в Радянському Союзі загалом, уперше в світі вирішується завдання величезної державної ваги — завершення повного переходу до загальної середньої освіти. Це ще одне незаперечне підтвердження величезного прогресу радянських республік, повної переваги соціалістичного ладу. Адже відомо, що й сьогодні на земній кулі більше половини населення віком старше 15 років — неписьменне.

Швидко розвивається в республіці також вища школа. У народному господарстві працює понад 3,5 млн. спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. На Україні зараз діє широка мережа наукових установ, загін наукових працівників налічує більше 137 тис. чол. За роки минулої п'ятирічки завершено розробку майже 13 тис. науково-дослідних тем, що дало загальний економічний ефект у кілька мільярдів карбованців. Автори найважливіших праць одержали 5 Ленінських і 14 Державних премій СРСР, а також 15 Державних премій Української РСР.

Здійснена під керівництвом Комуністичної партії культурна революція являє собою цілу історичну епоху, період найглибших суспільних перетворень, міцного утвердження ідеології марксизму-ленінізму, комуністичної моралі, соціалістичної культури, яка увібрала в себе все найкраще, передове, що створили люди протягом тисячоліть. Ці фактори обумовили розквіт соціалістичної за змістом, національної за формою культури українського народу, розвиток її в дусі комуністичної партійності й народності. Вона стала могутнім засобом формування інтернаціоналістських переконань трудящих, виховання їх у дусі глибокої поваги до всіх націй і народностей, непримиренності до проявів націоналізму.

Ще ширші перспективи відкриваються перед радянськими людьми у нинішній п'ятирічці: значно зросте економічна могутність Союзу РСР, здійснюватимуться заходи до повнішого задоволення матеріальних і культурних потреб народу. Виконання завдань комуністичного будівництва сприятиме зростанню творчої активності трудящих, дальшому розвитку соціалістичної демократії, залученню мільйонів радянських людей до управління державними справами і виробництвом. У розв'язанні громадських і державних справ Комуністична партія вбачає суть соціалістичної демократії. У Звітній доповіді XXIV з'їзду партії Л. І. Брежнев говорив: «Смисл і зміст соціалістичної демократії ми бачимо в участі дедалі ширших мас в управлінні країною, суспільними

справами. Вся політична система суспільства, постійно зростаюча ініціатива трудящих поставлені у нас на службу будівництву комунізму. Така демократія — це для нас життєва потреба, необхідна умова розвитку і зміцнення соціалістичних суспільних відносин»⁹.

Радянська демократія нині перетворилась у демократизм повсякденної політичної й трудової діяльності широких народних мас. Яку б ділянку нашого багатогранного життя ми не взяли, її очолюють, нею керують трудящі, а державну владу як у центрі, так і на місцях від імені і за дорученням народу здійснюють його посланці — депутати Рад, серед яких тисячі кращих представників робітничого класу, колгоспного селянства, трудової інтелігенції. З 484 депутатів Верховної Ради Української РСР більше половини робітників і колгоспників, а також людей, зайнятих безпосередньо у сфері матеріального виробництва — машинобудівників, шахтарів, металургів, будівельників, працівників транспорту. Депутатами обрано видатних українських вчених, письменників і митців, лікарів і вчителів, які своєю творчою працею вносять вагомий вклад у розвиток народної освіти, охорони здоров'я, науки, культури, мистецтва, з високим почуттям партійного і громадського обов'язку вони віддають свої сили великій справі побудови й утвердження нового життя. До Верховної Ради обрано 168 жінок, що становить 34,1% загальної чисельності депутатів. Активну участь в діяльності найвищого органу державної влади республіки бере молоде покоління. Кількість молоді в нинішньому складі депутатів збільшилась майже вдвое і становить 12,8%. Більше половини депутатів Верховної Ради УРСР нинішнього скликання мають вищу і незакінчену вищу освіту.

Українська РСР як складова частина Союзу РСР бере активну участь в формуванні й діяльності органів державної влади і державного управління Союзу РСР. До складу Верховної Ради СРСР обрано 182 депутати від України. Представники УРСР, як і інших союзних республік, входять до складу Президії Верховної Ради і уряду Союзу РСР.

В республіці зараз діють 10 350 місцевих Рад депутатів трудящих. До них обрано 513 909 депутатів, серед них майже три чверті робітників і колгоспників, 43,3% жінок, більше 14% комсомольців та молоді; близько 70% депутатів мають вищу, незакінчену вищу або середню освіту.

Національний склад Рад депутатів трудящих яскраво ілюструє принцип братерства й цілковитого рівноправ'я радянських людей усіх національностей. Так, серед депутатів місцевих Рад УРСР є представки 63 національностей, а серед депутатів Верховної Ради республіки — дев'яти національностей. Багато українців, які проживають в інших союзних республіках, обрані депутатами верховних і місцевих Рад за місцем проживання.

Склад депутатів дає Радам можливість здійснювати кваліфіковане керівництво господарським і соціально-культурним будівництвом, успішно розв'язувати складні й відповідальні державні завдання. Керуючись настановами Комуністичної партії і законами про Ради, вони стали глибше і конкретніше вникати в роботу виконавчих і розпорядчих органів, посилюють контроль за їх роботою, більше приділяють уваги додержанню соціалістичної законності й правопорядку.

В Радах — цих найчисельніших і масових органах Радянської влади — на громадських засадах проходять школу державного управління

⁹ Матеріали ХХІV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 94.

сотні тисяч представників робітничого класу, колгоспного селянства, трудової інтелігенції. В. І. Ленін вчив, що сила Радянської держави полягає в розумінні масами того, що держава сильна лише тоді, «...коли маси все знають, про все можуть судити і йдуть на все свідомо»¹⁰. Досвід роботи Рад депутатів трудящих Української РСР переконливо свідчить про те, що масштаби участі трудящих у діяльності радянських органів рік у рік зростають, і особливо цей процес посилюється після історичних рішень XXIII і XXIV з'їздів Комуністичної партії. Так, у 1965 р. в роботі радянських органів брало участь близько 5 млн. громадян, ніні — більше 8 млн. чол.

Радянська держава уособлює новий тип демократизму — демократизму соціалістичного, демократизму для трудящих усіх національностей, а така форма влади, як Ради, інтернаціональна за своєю природою, відкрила народам нашої Батьківщини рівні можливості для участі у вирішенні суспільних справ, зосередила в своїх руках все державне управління народним господарством і соціально-культурним будівництвом. Ось чому КПРС, керуючись ленінськими настановами, послідовно здійснює курс на всемірний розвиток соціалістичної демократії, неухильне зміцнення авторитету органів влади. Сила Рад — в партійному керівництві. Можна без перебільшення сказати, що рішення XXIII і XXIV з'їздів КПРС, постанови ЦК КПРС «Про поліпшення роботи сільських і селищних Рад депутатів трудящих», «Про заходи по дальшому поліпшенню роботи районних і міських Рад депутатів трудящих», укази Президії Верховної Ради СРСР про основні права та обов'язки сільських, селищних, районних, міських і районних (у містах) Рад, а також заходи уряду по зміцненню матеріально-фінансової бази виконавчих комітетів Рад знаменують новий етап в їх діяльності, стали міцною основою дальшого розширення прав, розвитку компетенції органів народної влади. XXIV з'їзд КПРС, відзначаючи активну й всебічну роботу Рад, поставив перед ними нові, складніші завдання. В резолюції на Звітну доповідь Центрального Комітету КПРС, зокрема, наголошується: «З'їзд вважає, що Ради повинні ще повніше здійснювати свої функції, справляти дійовий вплив на розвиток економіки і культури, піднесення народного добробуту, наполегливіше займатися питаннями соціально-побутового обслуговування населення, охорони громадського порядку. Треба послідовніше проводити в житті принцип підзвітності виконавчих органів представницьким органам, вище підносити авторитет і активність депутатів, їх відповідальність перед виборцями»¹¹. Виконуючи ці настанови, Ради і їх виконавчі комітети значно підвищили рівень своєї діяльності, у повсякденній роботі стали більше приділяти уваги вирішенню питань економічного й культурного будівництва, дальшому поліпшенню обслуговування населення.

Досить переглянути порядок денний сесій Рад, щоб побачити, як розширилося коло обговорюваних проблем, що виносяться на розгляд депутатів, як зросла їх актуальність. Верховна Рада Української РСР восьмого скликання і її Президія, наприклад, за останні роки розглянули багато питань, що мають важливе народногосподарське значення, спрямовані на дальше поліпшення добробуту народу: про завдання Рад депутатів трудящих у виконанні рішень XXIV з'їзду КПРС, про стан навчально-виховної роботи в загальноосвітніх школах і заходи щодо її дальшого поліпшення, використання земель і додержання земельного законодавства, підготовка до 50-річчя утворення СРСР та ін.

¹⁰ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 220.

¹¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 228—229.

Дедалі активізується провідна функція вищого органу влади — його законодавча діяльність. В останні роки прийняті закони про охорону здоров'я трудящих, кодекс законів про працю, водний кодекс УРСР та ряд інших важливих законодавчих актів.

Завдяки повсякденному піклуванню Комуністичної партії значно підвищився рівень діяльності місцевих Рад депутатів трудящих. Нові, підвищені вимоги визначають сьогодні зміст їх роботи. Вся організа-торська й культурно-виховна робота місцевих радянських органів спрямовується на дальший розвиток творчої активності трудящих. Вони ще предметніше стали займатися питаннями розвитку місцевого господарства, народної освіти, охорони здоров'я, поліпшення соціально-культурного і побутового обслуговування трудящих, зміцнення соціалістичної законності, постійно виявляють ініціативу й наполегливість у вирішенні важливих державних справ. Характерним прикладом цього є ініціатива Іванопільської сільської і Краснотарської селищної Рад депутатів трудящих Донецької області, спрямована на збереження і найбільш раціональне використання кожної сотки землі. Це починання схвалене Центральним Комітетом Компартії України. Завдяки його широкому впровадженню лише цього року господарства республіки додатково освоїли під посіви сільськогосподарських культур понад 90 тис. га.

Комуністична партія, її Центральний Комітет постійно піклуються про підвищення ініціативи і авторитету депутатів Рад — повноважних представників трудящих в органах влади. Яскравим виявом цього піклування є прийнятий нещодавно Верховною Радою Союзу РСР у відповідності з рішенням XXIV з'їзду КПРС закон «Про статус депутатів Рад депутатів трудящих в СРСР». Він втілює в собі величезний досвід діяльності народних обранців, знаменує дальший розвиток соціалістичної демократії і радянської державності, ще вище підносить роль Рад у мобілізації трудящих на успішне виконання накреслених Комуністичною партією завдань.

«В ході комуністичного будівництва, — зазначається у постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», — зростає значення СРСР як державної форми спільної боротьби вільних народів за програмні цілі партії, комуністичні ідеали, форми, що історично цілком виправдала себе»¹². Адаже історія не знала і не знає іншого прикладу, щоб понад 100 націй і народностей створили таку монолітну спільність, як наш народ, провідною революційною творчою силою якого є робітничий клас, клас, який добився того, що його мета — комунізм — стала метою всього народу, а його ідеологія — марксизм-ленінізм — загальнонародною ідеологією. Історія не знала такого гармонійного злиття інтересів і цілей, такої єдності волі і ідей, духовної близькості і довір'я, дружньої допомоги і турботи, які в умовах соціалізму утвердилися у взаємовідносинах десятків націй і народностей, які населяють СРСР.

50-річчя утворення Союзу РСР відзначається дальшим зростанням трудової і політичної активності радянських людей на всіх ділянках господарського і культурного будівництва. Робітничий клас, колгоспне селянство, трудова інтелігенція України в єдиному строю згуртованих навколо Комуністичної партії радянських народів-братів вірні принципам інтернаціоналізму і дружби народів, підбиваючи підсумки зробленого, прагнуть новими звершеннями внести свій вклад у зміцнення могутності нашої багатонаціональної соціалістичної Вітчизни — Союзу Радянських Соціалістичних Республік, в справу будівництва комунізму.

¹² Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 19.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК І ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ ЄДНОСТІ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Об'єднання радянських народів у непорушному Союзі Радянських Соціалістичних Республік відіграло винятково важливу роль у розвитку не лише продуктивних сил, але й суспільних відносин, у соціально-політичному та духовному житті всіх класів і соціальних груп, націй і народностей, усього нашого суспільства. «Утворення СРСР за своїм політичним значенням і соціально-економічними наслідками займає видатне місце в історії Радянської держави»¹. Концентрація матеріальних засобів, об'єднання зусиль усіх народів, їх братерська дружба та безкорислива допомога значно прискорили й поглибили процес просування радянського суспільства по шляху до соціальної однорідності, до комунізму.

З давніх часів найкращі мислителі людства, всі люди праці мріяли про суспільство соціальної гармонії, рівності та братерства. Однак протягом століть цим мріям не судилося збутися. У суспільстві, заснованому на приватній власності та експлуатації людини людиною, відносини між класами неминуче набувають характеру класових антагонізмів, а національні відносини також закономірно перетворюються у взаємини панування та підкорення.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції відкрила нову еру у всесвітній історії — еру визволення й об'єднання трудящих незалежно від класової та національної приналежності, еру революційного оновлення світу на соціалістичних засадах. Батьківщина великого Леніна стала першою країною світу, де була повалена влада поміщиків і капіталістів, створена держава робітників і селян, що гарантувала свободу і щастя широким народним масам.

В СРСР вперше в історії практично вирішена споконвічна соціальна проблема — повністю покинчено з поділом суспільства на пригноблених і гнобителів, знищені економічні та соціально-політичні причини, що породжують тяжке соціальне зло — експлуатацію людини людиною, класові антагонізми, національну ворожнечу. Було створено суспільство, в якому солідарність, товариство і взаємодопомога стали найважливішим змістом і основою багатогранних соціальних зв'язків і відносин між людьми, характерною рисою їх суспільного життя, моралі, психології. Так наша соціалістична Батьківщина вказала людству шлях руху від крайньої диференціації, властивої капіталістичному суспільству, до соціальної однорідності.

Вирішальною умовою бурхливого соціально-політичного прогресу нашої країни стали створення, зміцнення і розвиток соціалістичного способу виробництва. Великий Жовтень ліквідував панування приватної власності, що була й залишається головним джерелом розколу суспільства на ворожі класи. В ході соціалістичних перетворень було покинчено з багатокладністю економіки; створено соціалістичну систему

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 року, К., 1972, стор. 4.

господарства, яка органічно включає в себе економіку всіх республік, країв і областей і розвивається за єдиним планом; утвердилася суспільна власність на засоби виробництва. Ця власність є основою поступового стирання, а потім і знищення класових і внутрікласових відмінностей, розквіту і зближення націй і народностей, побудови безкласового, соціально однорідного комуністичного суспільства.

Перемога соціалістичного способу виробництва, успішне втілення в життя ленінського плану побудови соціалізму, що передбачав індустріалізацію країни, створення великого колективного високомеханізованого сільського господарства, здійснення культурної революції викликали корінні зміни в суспільних відносинах, у соціально-класовій структурі нашого суспільства, в політичному та духовному житті народу. На основі суцільної колективізації сільського господарства було ліквідовано останній експлуататорський клас — куркульство. На той час були не тільки повністю знищені експлуататорські класи, але й шляхом соціалістичного кооперування закінчене, в основному, перетворення класу дрібних власників — селян, кустарів і ремісників².

На базі суспільної власності, що неподільно утвердилася як у місті так і в селі, склалися соціалістичні відносини в галузі виробництва, обміну та розподілу. Ці відносини виключають замкнутість і відокремленість, передбачають добровільне об'єднання і згуртування трудящих міста й села, представників різних національностей. Створюючи найсприятливіші умови для забезпечення добробуту всіх членів багатонаціональної держави, всебічного й вільного розвитку кожної особи, вони служать основою зміцнення соціально-класової єдності суспільства, всебічного розвитку і зближення народів. «Соціалізм,— підкреслював В. І. Ленін,— організуючи виробництво без класового гніту, забезпечуючи добробут усім членам держави, тим самим дає повний простір «симпатіям» населення і саме внаслідок цього полегшує і гігантські прискорює зближення і злиття націй»³.

З перемогою соціалізму в СРСР склалася абсолютно нова соціальна структура суспільства. Воно вже не поділяється на антагоністичні класи, зв'язані відносинами панування та підкорення, а складається з двох дружніх класів — робітничого класу та колгоспного селянства і особливої соціальної верстви, кровно зв'язаної з цими класами,— народної інтелігенції. Більше того, в ході соціалістичного будівництва докорінно змінилися й самі ці класи, їх становище в суспільстві, умови праці й побуту, психологія. «Соціалізм,— говорив Л. І. Брежнев,— не тільки змінив характер всієї економічної системи, він докорінно змінив лице і склад класів, які утворюють наше суспільство»⁴.

Замість колишнього пролетаріату, позбавленого засобів виробництва, нещадно експлуатованого, склався радянський робітничий клас, який разом з селянством та інтелігенцією володіє засобами виробництва, є господарем своєї держави, всіх її багатств. В умовах радянського ладу він набув багатющого досвіду будівництва нової економіки та культури, управління державними та суспільними справами, значно зріс кількісно і якісно.

Абсолютно іншим стало і радянське колгоспне селянство, яке позбавилося куркульської кабали, розорення та злиднів. З перемогою колгоспного ладу воно остаточно розірвало з дрібнотоварним виробни-

² Страна Советов за 50 лет, М., 1967, стор. 3; СССР в цифрах в 1963 году, М., 1964, стор. 21.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 22, стор. 301.

⁴ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2, К., 1971, стор. 90.

цтвом, приватновласницькими виробничими відносинами, перетворилося в соціалістичний клас. Колгоспно-кооперативний лад, радянський спосіб життя, постійний політико-виховний вплив робітничого класу, Комуністичної партії на маси селянства сприяли виробленню в його середовищі навичок колективної праці та колективістської психології, його активному залученню до сучасних індустріальних методів ведення господарства⁵.

За роки Радянської влади була перевихована не лише значна частина старої інтелігенції, але й створена нова, справді народна інтелігенція, що вийшла з середовища робітничого класу та селянства. Докорінно змінилися її світогляд, становище в суспільстві. З прошарку, що не мав при капіталізмі єдиних соціальних інтересів, що перебував на службі панівних класів, вона стала рівноправною суспільною групою, характерною рисою якої є органічна спільність її інтересів з інтересами робітників і селян. Радянська інтелігенція стала активним будівником нового суспільства.

Соціальна структура розвинутого соціалістичного суспільства характеризується глибокою єдністю всіх класів і соціальних груп, що є його складовими частинами. Головним і визначальним у ній є вже не те, що відрізняє їх один від одного, а те, що об'єднує нерозривними узами. Зараз між робітниками і колгоспниками, представниками різних соціальних верств значно більше спільного, ніж відмінності.

Одним з найголовніших завоювань соціалізму є розв'язання національного питання. Визволення трудящих від гніту капіталу, ліквідація класових антагонізмів привели до знищення соціального ґрунту для національної ворожнечі та підозрінь, створили умови для братерського єднання всіх націй та народностей на принципах повного довір'я, рівноправ'я та добровільності. Внаслідок втілення в життя ленінської національної політики в СРСР успішно вирішена така складна проблема, як вирівнювання рівнів економічного, політичного та духовного розвитку радянських республік, створені форми державного устрою, що забезпечують справжню рівність народів, досягнуто небувалого раніше розквіту їх національних за формою і соціалістичних за змістом культур. Це спричинилося до утворення нових, соціалістичних націй, забезпечило швидкий всебічний соціальний прогрес всього радянського багатонаціонального народу.

В соціалістичному суспільстві з'явилося чимало якісно нових рис і особливостей у міжнаціональних відносинах. Найважливішими з них є: економічна спільність, органічний взаємозв'язок господарської діяльності всіх націй і народностей; єдність соціально-класової структури і основ державного життя всіх республік; спільність мети.

Таким чином, головним підсумком соціально-політичного розвитку СРСР була побудова принципово нового суспільства, в якому не лише не стало соціально-класової винятковості, але й були подолані корінні різниці між трудящими класами, між містом і селом, фізичною та розумовою працею, утвердилися братерське співробітництво й непорушна дружба соціалістичних націй та народностей, сформувалася нова історична спільність людей — радянський народ. «За роки соціалістичного будівництва, — сказано у Звітній доповіді ЦК КПРС ХХІV з'їзду партії, — в нашій країні виникла нова історична спільність людей — радянський народ. У спільній праці, в боротьбі за соціалізм, у боях за його захист народилися нові, гармонійні відносини між класами і соціальними групами, націями, і національностями — відносини

⁵ Див. До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу, К., 1970, стор. 31.

дружби і співробітництва. Наші люди спаяні спільністю марксистсько-ленінської ідеології, високих цілей будівництва комуністичного суспільства»⁶.

Утворення радянського народу — закономірний наслідок становлення та розвитку соціалістичного ладу, втілення інтернаціональної суті робітничого класу та його керівної ролі. Цей природний наслідок півстолітнього існування великого й непорушного Союзу РСР, що став могутнім стимулом становлення та розвитку єдиних, загальносоюзних радянських рис у всіх класів і соціальних груп, націй і народностей.

Провідна роль у створенні та зміцненні Союзу РСР, у формуванні нової спільності людей належить російському народові. «В утворенні, зміцненні і розвитку цього могутнього союзу рівноправних народів... — зазначав Л. І. Брежнев, — відіграли свою роль усі нації і народності нашої країни, і насамперед великий російський народ. Його революційна енергія, самовідданість, працьовитість, глибокий інтернаціоналізм по праву здобули йому щире повагу всіх народів нашої соціалістичної Батьківщини»⁷.

Успіхи, досягнуті Країною Рад у соціально-політичному розвитку, справді грандіозні. Але вони не означають, що межі між класами та соціальними групами зникли в нашому суспільстві остаточно. Між робітниками й колгоспниками залишилися ще суттєві відмінності, зумовлені наявністю двох форм власності, що відображають особливості їх історичного шляху до соціалізму, неоднаковий рівень розвитку продуктивних сил у державному та колгоспному секторах народного господарства. Не подолані повністю соціально-економічні й культурно-побутові відмінності між містом і селом, між фізичною та розумовою працею. Багато треба ще зробити і в галузі національних відносин.

Ось чому серед теоретичних і практичних проблем комуністичного будівництва, глибоко і всебічно розроблених XXIV з'їздом КПРС, таке велике місце зайняли питання соціально-політичного розвитку суспільства, дальшого зміцнення єдності та згуртованості багатонаціонального радянського народу. Спрямовуючи зусилля на створення для цього матеріальних і духовних передумов, Комуністична партія уважно враховує як інтереси всього народу, так і інтереси окремих класів і соціальних груп, націй і народностей, спрямовуючи їх в єдине загальне русло, на досягнення загальної мети — побудови соціально однорідного, безкласового комуністичного суспільства. «Політика партії, — говорив Л. І. Брежнев, — спрямована на те, щоб сприяти зближенню робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції, поступовому подоланню істотних відмінностей між містом і селом, між розумовою і фізичною працею. Це — одна з головних ділянок будівництва безкласового комуністичного суспільства»⁸.

Економічну основу дальшого зміцнення єдності радянського суспільства становлять зближення форм власності, всебічний розвиток продуктивних сил, створення матеріально-технічної бази комунізму. Пряма залежність соціально-політичного розвитку суспільства від розв'язання господарських завдань зумовлена тим, що КПРС, намічаючи і здійснюючи ті чи інші заходи в галузі економіки, постійно враховувала і враховує, як вони відіб'ються на долі класів, соціальних груп, націй, народностей, наскільки сприятимуть підготовці умов для ліквідації класових і внутрікласових меж, соціальних відмінностей, зближенню соціалістичних націй, зміцненню їх дружби і співробітництва.

⁶ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 87.

⁷ Там же, стор. 86.

⁸ Там же, стор. 82—83.

Економічна й соціальна політика партії невіддільні одна від одної, виступають у найтіснішому взаємозв'язку. Втіленням їх єдності є народногосподарські плани СРСР, у кожному з яких визначається програма не лише економічного, але й соціально-політичного розвитку країни. При цьому характерно, що масштаби розв'язання соціально-політичних завдань зростають одночасно із зміцненням економічного потенціалу суспільства. Переконливим підтвердженням цього є, зокрема, дев'ята п'ятирічка.

Однією з головних особливостей сучасного етапу соціально-політичного розвитку радянського суспільства є те, що він відбувається на якісно новій економічній базі, і відрізняється зовсім новими масштабами, високими й сталими темпами розвитку всіх галузей народного господарства. Тепер лише за один день у країні виробляється суспільного продукту на 2 млрд. крб., тобто в 10 раз більше, ніж щодня наприкінці 30-х років⁹. Господарська могутність СРСР, що зросла небувало, збільшила його економічні можливості і водночас підвищила вимоги, що ставляться суспільством перед економікою. Якщо на перших етапах соціалістичного будівництва головна увага зосереджувалася на найнеобхіднішому, на тому, від чого залежало існування молодого Радянської держави, то з побудовою розвинутого соціалістичного суспільства виникли реальні можливості для одночасного розв'язання більш широкого кола завдань. Поряд із дальшим розвитком важкої індустрії, прискоренням науково-технічного прогресу держава стала зосереджувати більше засобів і зусиль на здійсненні заходів, пов'язаних із піднесенням добробуту народу.

Важлива відмінна риса полягає також у тому, що процес зміцнення єдності суспільства розгортається в умовах науково-технічної революції. При соціалізмі ця революція служить не лише могутнім прискорювачем розвитку продуктивних сил, але й основою глибоких соціальних перетворень, всебічного розвитку людини. Органічне поєднання досягнень науково-технічного прогресу з перевагами нашого суспільного ладу сприяє зростанню добробуту й культури всього суспільства в цілому і кожної людини зокрема.

Дальше посилення соціально-класової та інтернаціональної єдності радянського суспільства відбувається на основі марксистсько-ленінської ідеології, яка згуртовує в новій історичній спільності всіх людей праці, незалежно від їх класової та національної приналежності. Ідеї марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму «...пробуджують класову свідомість трудящих і організують їх у твердий союз»¹⁰.

За роки Радянської влади марксистсько-ленінська ідеологія, що виражає соціалістичні інтереси та комуністичні ідеали робітничого класу, стала ідеологією всього нашого народу, а його найвища мета — комунізм — метою всіх трудящих. Саме на цій ідейній основі робітничий клас послідовно й успішно виконує свою історичну місію, що полягає у знищенні будь-яких форм соціального та національного гноблення, подоланні соціально-класових відмінностей, в утвердженні інтернаціональної єдності народу, побудові безкласового комуністичного суспільства.

Не менш важливу роль у досягненні цієї мети відіграють всебічне зміцнення Радянської держави, розвиток соціалістичної демократії, вдосконалення всієї політичної організації нашого суспільства. Соціалістична держава становить новий тип політичної влади, що втілює

⁹ Там же, стор. 44.

¹⁰ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 429.

єдність і неподільність корінних інтересів усіх трудящих. Основне історичне призначення її полягає у знищенні класів, соціальних груп, зближенні націй і народностей, побудові соціально однорідного суспільства. Диктатура пролетаріату, що виникла у вогні революційних битв, поклала початок здійсненню цього історичного завдання, а загальнонародна держава, що є її законним спадкоємцем і продовжувачем, покликана завершити цей процес.

Вирішальна роль у дальшому зміцненні єдності нашого суспільства належить Комуністичній партії — політичному вождю радянського народу і організатору всіх звершень і перемог радянського народу. Будучи найвищою формою суспільно-політичної організації, вона об'єднує і згуртовує всі складові частини політичної системи радянського суспільства. «У нас нема і не може бути іншої політичної сили, — говорив Л. І. Брежнев, — яка була б здатна з такою повнотою і послідовністю враховувати, поєднувати і координувати інтереси і потреби всіх класів і соціальних груп, всіх націй і народностей, всіх поколінь нашого суспільства, як це робить Комуністична партія. Партія виступає як організуюче ядро всієї суспільної системи, як колективний розум усього радянського народу»¹¹. Її теоретична, ідейно-виховна і організаторська робота — найважливіша умова успішного будівництва соціально однорідного суспільства.

Історичний досвід СРСР показує, що в міру розгортання комуністичного будівництва роль КПРС у всіх галузях життя нашого суспільства зростає. Водночас створюються дедалі сприятливіші умови для здійснення цієї ролі. Втілюючи єдність нашого суспільства, КПРС постійно поповнює свої лави за рахунок найкращих представників усіх класів і соціальних груп, націй і народностей, вдосконалюючи форми і методи роботи в масах, зміцнює зв'язки з народом, підвищує боєздатність своїх організацій і тим самим посилює свій вплив на хід економічного, соціально-політичного й духовного розвитку країни.

В основі дальшого зміцнення єдності радянського суспільства лежить, насамперед, дедалі швидше і глибше зближення класів і соціальних груп, сільського та міського населення, трудівників розумової та фізичної праці. Це зближення відбувається в таких основних напрямках: щодо засобів виробництва, характеру праці, умов розподілу, форм і розмірів доходів, що одержуються, культурно-технічного рівня, умов побуту, розвитку соціалістичної свідомості та суспільно-політичної активності. При цьому важливо підкреслити, що процес зближення здійснюється не шляхом обмеження, а за рахунок дальшого всебічного розвитку всіх класів і соціальних груп.

Цю діалектичну закономірність можна наочно простежити, насамперед, на розвитку радянського робітничого класу — новатора, першодікривача нових шляхів суспільного прогресу. Будуючи новий світ, він постійно вдосконалює й сам себе. Завдяки цьому не лише зберігається, а й посилюється його керівна роль у всіх галузях життя, щодо всіх соціальних груп нашого суспільства.

Радянський робітничий клас, будучи зайнятим у вирішальній сфері матеріального виробництва — промисловості, виступає як головна сила створення матеріально-технічної бази комунізму. Це найчисленніший клас нашого суспільства. Тільки за роки восьмої п'ятирічки його ряди збільшилися на 8 млн. чол. На початок 70-х років робітники становили більше 55% зайнятого населення СРСР¹².

¹¹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, т. 2, К., 1971, стор. 554—555.

¹² Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 83.

Але робітничий клас — не тільки головна продуктивна, але й провідна політична й соціальна сила. Це єдиний в історії послідовно революційний і справді інтернаціональний клас. Це «...клас,— писали К. Маркс і Ф. Енгельс,— якому в усіх націях властиві одні й ті самі інтереси і у якого вже знищена національна відособленість...»¹³. Внаслідок цього його соціально-політична роль у житті суспільства незмірно вища, ніж чисельність.

Радянський робітничий клас, будучи найбільш організованим і соціалістично свідомим класом, зберігаючи в своїх руках ключові позиції в економіці, виступаючи найактивнішим борцем за справу партії та народу, займає провідне становище в системі суспільних відносин, користується безмежним довір'ям колгоспного селянства, народної інтелігенції, всіх націй та народностей і по праву відіграє керівну роль в їх дальшому згуртуванні. Його діяльність, пов'язана з найдосконалішими формами суспільного виробництва, заснована на найновіших досягненнях науки й техніки, справляє вирішальний вплив на здійснення таких складних завдань, що мають величезне значення для дальшого зміцнення єдності суспільства, як подолання соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містом і селом, поєднання у виробничій діяльності людей фізичної та розумової праці.

Для робітничого класу характерні прагнення до підвищення свого загальноосвітнього рівня, виробничої кваліфікації до культурного та морального вдосконалення. Якщо в 1939 р. на тисячу робітників, зайнятих у народному господарстві СРСР, припадало 82 чол. з вищою та середньою (повною та неповною) освітою, в 1959 р.— 386, то в 1970 р.— понад 550 чол.¹⁴ Збільшуються кількість і питома вага робітників вищої кваліфікації, у трудовій діяльності яких дедалі більше місце займають елементи інженерно-технічних знань. Зростає кількість робітників, які стали справжніми майстрами своєї справи, багато з них, діставши середню освіту, продовжують вчитися.

Постійно зростає активність робітників, посилюється їх роль у різних сферах громадсько-політичного життя. Неухильно збільшується робітничий прошарок у рядах Комуністичної партії. В 1956 р. в його складі налічувалося близько 2,3 млн. робітників, в 1966 р.— більше 4,7 млн., а зараз — 5,8 млн. чоловік. Зараз майже кожний десятий робітник країни — член КПРС. Сотні тисяч робітників обрані до партбюро та партійних комітетів, працюють на громадських засадах у різних комісіях при партійних та радянських органах. Зростає кількість представників робітничого класу в Радах депутатів трудящих. Серед теперішнього складу депутатів Верховної Ради СРСР 481 робітник, що становить 31,7% від їх загальної кількості¹⁵. У червні 1971 р. до місцевих Рад лише на Україні було обрано 152 248 робітників. Якщо в 1959 р. вони становили 13,5% загальної чисельності депутатів місцевих Рад, то зараз — 29,6%¹⁶.

Практично всі робітники беруть участь у діяльності профспілок. Сотні тисяч їх працюють в органах народного контролю, в різних громадських організаціях. Дедалі ширше й активніше залучаються вони до безпосереднього управління виробництвом, до практичного вирішення господарських та соціальних проблем, питань культури та виховання.

¹³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 3, стор. 57.

¹⁴ Страна Советов за 50 лет, стор. 277; Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 83.

¹⁵ «Правда», 22 грудня 1971 р.

¹⁶ Підсумки виборів та склад депутатів Верховної Ради Української РСР і місцевих Рад депутатів трудящих 1967 р., К., 1968, стор. 181; «Правда», 20 червня 1971 р.

Все це свідчить про те, що в розвинутому соціалістичному суспільстві склався новий тип робітника. «В обличчі радянського робітника зливаються воедино риси свідомого трудівника індустрії, залученого до інтелектуальної діяльності, і активного борця за нове життя, який стверджує високі норми людських відносин»¹⁷.

З точки зору зміцнення радянського суспільства особливо важливе те, що такі чудові якості радянського робітничого класу, як політична зрілість, високе усвідомлення громадського обов'язку, організованість і дисципліна, колективізм і гуманізм, активність і наполегливість, нерозривність патріотизму та інтернаціоналізму стали невід'ємними рисами всього радянського народу. Соціальна психологія робітничого класу становить основу єдиної соціальної психології всіх трудящих СРСР, їх нового морального обличчя.

Вирішальною умовою провідного становища робітничого класу в комуністичному будівництві є керівництво ленінської партії. Вона невпинно піклується про збільшення його лав, піднесення його авторитету, посилення активності. «Зусилля партії,— говорив Л. І. Брежнев,— і далі будуть спрямовані на те, щоб вплив робітничого класу в усіх сферах життя нашого суспільства зростав і зміцнювався, щоб його активність та ініціатива давали ще плодотворніші результати»¹⁸.

Глибокі соціально-економічні та політичні процеси, що свідчать про зміцнення єдності суспільства, відбуваються і в радянському селі. На основі прискорення науково-технічного прогресу в сільському господарстві, зростання культурно-технічного рівня його трудівників колгоспне селянство дедалі більше зближується з робітничим класом. Особливо велику роль у цьому відіграє дальший розквіт кооперативно-колгоспної власності по шляху зближення її із загальнонародною.

Внаслідок послідовного проведення в життя цілого комплексу заходів партії та уряду, спрямованих на зміцнення колгоспного ладу, прискорений розвиток сільськогосподарського виробництва, на основі нових успіхів у піднесенні громадського господарства безперервно збільшуються виробничі фонди колгоспів, вдосконалюється їх структура, посилюється концентрація колгоспного виробництва, підвищується рівень його індустріалізації. В колгоспах дедалі більше запроваджуються економічні принципи та категорії (госпрозрахунок, грошова оплата праці тощо), властиві державним підприємствам. В цьому й багато чому іншому знаходять конкретний вияв процес розвитку колгоспної власності, посилення її соціалістичної природи, що сприяє дедалі повнішому розкриттю її виробничих і соціальних можливостей.

Важливі соціальні наслідки тягне за собою дедалі більше поширення міжколгоспних і змішаних державно-колгоспних підприємств, об'єднань і організацій. У країні налічується більше 4550 різних міжколгоспних об'єднань, у тому числі понад 1700 — в Українській РСР. В них беруть участь більше 64 тис. колгоспів-пайовиків, серед них близько 20 тис. колгоспів УРСР¹⁹.

Міжколгоспна власність, хоч і не змінює своєї соціальної природи, все ж є більш розвинутою і зрілою формою власності порівняно з колгоспною. Вона підносить рівень усупільнення й концентрації виробництва, поглиблює суспільний поділ праці, розширює економічні зв'язки між містом і селом. На її основі народжуються більш досконалі відносини людей у процесі виробництва та розподілу.

¹⁷ До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези ЦК КПРС, стор. 31.

¹⁸ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 84.

¹⁹ Народное хозяйство СССР в 1970 году. М., 1971, стор. 392.

Зростає кількість аграрно-промислових комплексів, у яких переплітаються й органічно поєднуються інтереси робітничого класу і колгоспного селянства. Якщо міжколгоспна кооперація зв'язана з подоланням характерних рис групової власності в рамках колгоспів, то поєднання їх матеріальних і трудових ресурсів з ресурсами державних підприємств означає вихід за межі групової власності. «Аграрно-промислові об'єднання,— говорив Л. І. Брежнев,— безумовно, мають велике майбутнє. Це не тільки нова організаційна форма, а й важливе соціально-економічне явище»²⁰.

Всі ці відносини, що розвиваються, зумовлюють глибокі соціально-політичні зрушення в житті колгоспного села, служать одним з головних шляхів дальшого зміцнення дружби та співробітництва робітників і колгоспників, єдності всього радянського суспільства.

Великий вплив на розвиток колгоспного селянства як класу по шляху його зближення з робітниками справляє систематичне вдосконалення товарно-грошових відносин між державою та колгоспами, системи матеріально-технічного постачання останніх, умов державних закупівель сільгосппродуктів, сировини тощо. Останнім часом значно поліпшено постановку планування, оподаткування, кредитування, матеріального та морального стимулювання в сільському господарстві. Проведено велику роботу щодо дальшого розвитку внутріколгоспної демократії, про що свідчить, зокрема, прийняття нового Примірного Статуту колгоспу, створення в центрі та на місцях Рад колгоспів тощо.

У міру зміцнення колгоспного ладу розвиваються суспільні відносини на селі як у галузі виробництва, так і у сфері розподілу. Найбільшими соціальними заходами, що сприяють зближенню колгоспників з робітниками, є перехід на гарантовану оплату праці в колгоспах, запровадження єдиної системи пенсійного та соціального забезпечення їх членів, забезпечення випереджаючих темпів зростання прибутків колгоспників. Не менш важливу роль у цьому відіграє також посилення роботи щодо перебудови села, розвитку сфери обслуговування, поліпшення побуту сільського населення. За роки восьмої п'ятирічки середня заробітна плата робітників і службовців по країні зросла на 26%, а прибутки колгоспників від громадського господарства — на 42%²¹. Обсяг реалізації побутових послуг населенню УРСР збільшився за цей час у 2,4 рази, в тому числі в сільській місцевості — в 3,5 рази²².

Дедалі помітнішими й відчутнішими стають наслідки величезного піклування партії та уряду про зближення рівнів загальноосвітньої та професійної підготовки трудящих міста і села. Якщо в 1926 р. процент письменних серед міського населення у віці 9—49 років становив 80,9, а серед сільського — 50,6, то на 1959 р. ця різниця була повністю ліквідована²³. За даними перепису 1939 р., серед усього працюючого міського населення країни осіб з середньою (повною та неповною) і вищою освітою було 24,2%, на селі тільки 6,3%, а за переписом 1970 р.,— відповідно, 75% і понад 50%²⁴.

Серед колгоспників дедалі ширше розгортається масовий рух за оволодіння технічними спеціальностями, основами агрозоотехнічних, економічних знань. Під впливом науково-технічної революції збільшується прошарок колгоспників, праця яких пов'язана з машинами та

²⁰ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, т. 2, стор. 479.

²¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 40.

²² Матеріали XXIV з'їзду Комуністичної партії України, К., 1971, стор. 39.

²³ Страна Советов за 50 лет, стор. 271.

²⁴ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 147.

механізмами. Посилюється професійний поділ праці, що веде до зменшення кількості колгоспників, які не мають кваліфікації. Послідовно й досить швидкими темпами зростає кількість спеціалістів, колгоспної виробничої інтелігенції. Все це розширює соціальну базу дальшого зближення трудящих села й міста, активізує процес зміцнення єдності всього нашого народу.

Великі зміни відбуваються в культурному житті села. Останнім часом не лише збільшився потяг широких мас до знань, до оволодіння духовними цінностями, а й розширилися можливості задоволення цих запитів трудящих. Колгоспне селянство дедалі більше виступає не лише як споживач, а й як творець духовної культури.

Процес зближення колгоспного селянства з робітничим класом є однією з вирішальних умов дальшого зміцнення їх союзу, що є політичною основою радянського суспільства. Союз робітників і селян, що склався ще в роки боротьби проти самодержавства, поміщиків і капіталістів, за перемогу пролетарської революції, відіграв вирішальну роль в історичній долі нашого народу, з честю витримав випробування часом і приніс чудові плоди.

У своєму розвитку ленінський союз робітників і селян, керівною силою в якому був і залишається робітничий клас, пройшов кілька етапів. І кожний з них ознаменувався зміцненням співробітництва і взаємодопомоги цих класів, матеріально втілювався в появі дедалі більшої кількості спільних рис у соціально-економічному, політичному, ідейному та культурному обличчі робітників і селян. З перемогою соціалізму союз цих класів переріс у дружбу між ними.

У сучасних умовах дальше зміцнення союзу робітничого класу та колгоспного селянства має вирішальне політичне й соціально-економічне значення для будівництва комунізму. Зміцнення дружби робітників і колгоспників — найважливіша історична передумова і одна з головних і необхідних умов дальшого згуртування єдності радянського народу, побудови соціально однорідного суспільства.

Поряд із зміцненням союзу робітничого класу та селянства, появою в них дедалі більшої кількості спільних рис відбувається дальше зближення цих класів з інтелігенцією, що також є одним з основних напрямів соціально-політичного розвитку радянського суспільства. Л. І. Брежнев говорить: «До числа важливих соціальних змін у нашому суспільстві належить триваюче зближення робітничого класу, селянства та інтелігенції. І цей процес стає все більш помітним»²⁵.

Серед робітників і колгоспників невпинно збільшується питома вага людей з середньою і вищою освітою. Збільшуються ряди тих, хто досконало оволодів основами інженерно-технічних, агротехнічних, економічних та інших знань, має різнобічні інтереси, творчий підхід до своєї роботи. Більшість новаторів і передовиків виробництва, винахідників і раціоналізаторів, членів численних громадських конструкторських бюро, технічних рад тощо вже не можна механічно вважати особами, які займаються лише фізичною працею. Це новий тип робітника, в діяльності якого велике місце займає розумова праця.

Більше того, під впливом науково-технічної революції дедалі більше змінюється в цьому напрямі характер праці рядового трудівника, всього робітничого класу та колгоспного селянства. Запровадження на селі нової, дедалі складнішої техніки, електрифікації, хімізації веде до перетворення сільськогосподарської праці в різновидність праці індустріальної. Комплексна механізація і автоматизація вироб-

²⁵ Там же, стор. 85.

ничих процесів — вирішальна матеріальна основа органічного поєднання фізичної та розумової праці у виробничій діяльності.

Величезною мірою цьому сприяє також зростання лав інтелігенції, її дедалі активніша участь у господарському, політичному та духовному житті суспільства. «Наша радянська інтелігенція,— говорив Л. І. Брежнев,— бачить своє покликання в тому, щоб віддавати творчу енергію справі народу, справі побудови комуністичного суспільства»²⁶. Ця соціально-класова позиція інтелігенції цілком природна, оскільки вона невіддільна від народу; її ряди поповнюються, головним чином, представниками робітників і селян, а також радянських службовців.

Внаслідок послідовного проведення в життя політики партії, спрямованої на прискорення науково-технічного прогресу, на підвищення рівня освіти та культури трудящих, чисельність інтелігенції збільшується, зростає її роль у комуністичному будівництві. Особливо швидко зростає останнім часом кількість наукових працівників, інженерів, техніків, агрономів, учителів і лікарів. Темпи зростання науково-технічної інтелігенції в СРСР перебільшують темпи зростання всіх інших соціальних груп.

Примітне те, що у зв'язку з перетворенням науки в безпосередню виробничу силу дедалі ширші верстви нашої інтелігенції стають прямими учасниками виробничих процесів. Великий загін її безпосередньо працює в сфері матеріального виробництва. Та й інші групи працівників розумової праці дедалі тісніше пов'язують свою діяльність з потребами народного господарства, з практикою комуністичного будівництва. Вся наша інтелігенція глибоко вивчає життя, соціалістичну дійсність, дедалі більше збагачуючись виробничим і громадсько-політичним досвідом робітничого класу та колгоспного селянства.

Зростання рядів інтелігенції, її ідейної загартованості та кваліфікації супроводжується дедалі активнішим обміном результатами її діяльності з іншими класами суспільства. За прикладом робітничого класу, який прагне не до увічнення свого класового керівництва, а до подолання різниць між класами, радянська інтелігенція не тільки не схильна утримувати за собою всю духовну діяльність, а навпаки, робить все для того, щоб духовними скарбами оволоділи всі трудящі. Це має дуже важливе значення для прискорення процесу подолання відмінностей між фізичною та розумовою працею, для дедалі ширшого гармонійного сполучення цих двох видів праці у виробничій діяльності людей, для дальшого зміцнення соціально-класової єдності радянського суспільства.

Соціально-політичний розвиток і дальше зміцнення єдності радянського суспільства, яке налічує понад сто націй і народностей, немислимі без всебічного вдосконалення міжнаціональних відносин. Ось чому КПРС приділяє велику увагу теорії та практиці національного будівництва, на основі глибокого вивчення і узагальнення історичного досвіду, ретельного врахування особливостей сучасного етапу історії визначає конкретні шляхи й найдійовіші засоби дальшого розвитку непорушного союзу радянських республік, інтернаціональної спільності нашого народу. При цьому партія виходить з того, що об'єктивною закономірністю соціалізму в галузі національних відносин є найтісніша єдність, всебічний розквіт і неухильне зближення всіх націй і народностей. Справжній розквіт їх можливий лише на ґрунті постійного зближення, а само воно відбувається в умовах уважного врахування їх національних особливостей.

²⁶ Там же, стор. 85.

Ігнорування цієї діалектичної закономірності, будь-які спроби протиставлення розквіту та зближення націй, непродуманого забігання вперед або невиправданого відставання в цій справі теоретично неспроможні і практично шкідливі, оскільки призводять до порушення єдності національного та інтернаціонального, послаблення дружби народів. Тому на XXIV з'їзді КПРС було підкреслено, що суть національної політики полягає в постійному врахуванні як спільних інтересів всього Союзу РСР, так і інтересів кожної з республік, що партія й надалі зміцнюватиме СРСР, постійно здійснюючи ленінський курс на розквіт соціалістичних націй та їх поступове зближення²⁷.

Одним з головних напрямів зміцнення єдності багатонаціонального радянського суспільства є дальша інтернаціоналізація всього укладу життя націй та народностей, які населяють нашу країну. Насамперед активізується об'єктивний процес їх економічної консолідації, поглиблюються й розширюються співробітництво та взаємодопомога в галузі господарського будівництва. І це закономірно, оскільки радянська економіка тепер є взаємозв'язаним народногосподарським комплексом з єдиною системою управління та планування, загальними принципами розподілу та споживання. Народне господарство будь-якої республіки може успішно рухатися вперед лише як невід'ємна складова частина загальносоюзної економіки.

Необхідність дальшої інтернаціоналізації народного господарства Союзу РСР диктується великими й складними завданнями комуністичного будівництва. Здійснення їх неможливе без об'єднання зусиль трудящих усіх республік, працівників усіх галузей народного господарства та культури. Воно вимагає зміцнення міжреспубліканських економічних зв'язків, концентрації всієї могутності багатонаціональної Радянської держави, можливості якої визначаються не лише багатством і різноманітністю її ресурсів, але й злагодженістю дій, організованістю всього народу²⁸.

В ході комуністичного будівництва відбувається швидкий розвиток економіки всіх союзних і автономних республік, планомірне поглиблення спеціалізації їх господарств, дальше вдосконалення територіального поділу праці, що історично склався. Але зараз політика розміщення продуктивних сил і капіталовкладень визначається вже не потребами подолання господарської відсталості тих чи інших республік, оскільки ця проблема вже вирішена, а, насамперед, завданнями найшвидшого економічного прогресу Союзу РСР в цілому і окремих республік.

Високі темпи зростання суспільного виробництва, комплексне освоєння нових територій ведуть до посилення міграції населення, до дедалі ширшого обміну кадрами між республіками, що також сприяє дальшому зміцненню інтернаціональної спільності радянського народу. Про поглиблення цього процесу говорить, наприклад, той факт, що в період між 1959—1970 рр. у Казахстан та республіки Середньої Азії переїхали з інших республік більше 1,2 млн. чол.²⁹ Таке переміщення приводить до того, що республіки, області та краї СРСР стають дедалі більш багатонаціональними. В Українській РСР, проживають зараз громадяни більш як ста націй та народностей. За даними перепису 1970 р., в 11 з 15 союзних республік, у тому числі й на Україні, більше чверті населення становлять представники некорінних національностей³⁰. Внаслідок цього поглиблюється почуття територіальної спіль-

²⁷ Там же, стор. 87.

²⁸ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 року, стор. 19.

²⁹ «Правда», 19 квітня 1970 р.

³⁰ «Известия», 17 квітня 1971 р.

ності всього радянського народу, розуміння того, що національна територія є насамперед складовою й невід'ємною частиною Союзу РСР, що використовується в загальних інтересах усіх рівноправних націй і народностей, які населяють нашу країну.

В умовах зрілого соціалізму невпинно міцніє співдружність соціалістичних націй і народностей в усіх сферах суспільно-політичного та духовного життя. Дедалі глибше утверджуються норми колективізму та інтернаціоналізму, дедалі відчутнішими стають такі чудові риси радянського характеру, як відданість справі комунізму, полум'яний патріотизм, висока трудова та громадсько-політична активність, класова солідарність тощо. Посилюється процес духовного взаємовпливу та взаємозбагачення, розширюється інтернаціональна основа єдиної радянської соціалістичної культури.

Особливо важлива роль у цьому належить російській мові — мові міжнародного спілкування та співробітництва. В СРСР кожному громадянину гарантована повна свобода говорити, виховувати й навчати дітей будь-якою мовою. Законом не допускається жодних привілеїв, обмежень чи примусу в цій справі. Але, незважаючи на те, що більшість населення країни користується мовою своєї національності, багато мільйонів людей різних націй і народностей вважають російську культуру й російську мову своїми рідними. Під час перепису населення СРСР 1970 р. було враховано 129 млн. росіян, тимчасом як російську мову назвали рідною 141,8 млн. чол., тобто 58,7% всього населення країни. Крім того, в 1970 р. 41,9 млн. чол. назвали російську мову як другу мову, якою вони володіють вільно³¹. На Україні з 47,1 млн. чол. всього населення російську мову назвали рідною 13,3 млн. чол. і 13,5 млн. вказали її як другу мову, якою володіють вільно³². Російська мова в нашій країні стала могутньою зброєю взаємозв'язку і згуртування всіх соціалістичних націй.

Одне з важливих місць у дальшому згуртуванні соціалістичних націй та народностей належить вихованню народних мас у дусі радянського патріотизму та соціалістичного інтернаціоналізму. В цьому напрямі в СРСР проведено вже велику роботу, що принесла чудові плоди. Але пережитки минулого в галузі національних відносин, що формувалися протягом століть, дуже живучі й не можуть зникнути самі собою, без наполегливої та планомірної ідейно-виховної роботи партії, держави, всіх громадських організацій. Саме на це націлюв усю ідеологічну роботу в країні ХХІV з'їзд КПРС. «Партія і далі виховуватиме всіх трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму, непримирності до проявів націоналізму і шовінізму, національної обмеженості і чванливості в якій би то не було формі, в дусі глибокої поваги до всіх націй і народностей»³³.

Утворення Союзу РСР стало одним з найвирішальніших факторів, що забезпечили сприятливі умови для перебудови суспільства на соціалістичних засадах. Його соціально-політична та ідейна єдність, в якій ніби в фокусі відображуються величезні переваги нашого суспільного та державного ладу, що утверджує союз і братерство трудящих усіх класів і соціальних груп, націй та народностей, — одне з найбільших завоювань соціалізму, запорука нових успіхів на всіх ділянках комуністичного будівництва.

³¹ Там же.

³² «Правда Украины», 25 квітня 1971 р.

³³ Матеріали ХХІV з'їзду КПРС, стор. 87.

НЕУХИЛЬНЕ ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ НАРОДУ — ГОЛОВНА МЕТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КПРС

Керівним принципом економічної політики КПРС завжди було і є піклування про добробут народу. При цьому, як зазначив у Звітній доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду Л. І. Брежнев, партія виходить з того, що найбільш повне задоволення матеріальних і культурних потреб людей є вищою метою суспільного виробництва при соціалізмі¹. Повна відповідність економічної політики КПРС об'єктивній меті суспільного виробництва свідчить про глибоку науковість господарської діяльності партії. В той же час вона підтверджує, що зростання матеріального добробуту і культурного рівня трудящих у соціалістичному суспільстві — явище не тимчасове, а глибоко закономірне, обумовлене самою природою нового ладу, дією його основного економічного закону.

На всіх етапах комуністичного будівництва партія робила все від неї залежне, щоб підняти життєвий рівень народу, поліпшити його добробут. Але, як відомо, протягом тривалого часу суспільні ресурси для розв'язання цього завдання були обмежені. Господарство нашої країни розвивалося в складних соціально-економічних умовах, причиною яких були як внутрішні труднощі (економічна відсталість, що дісталась у спадщину від старого ладу, опір залишків експлуататорських класів і т. д.), так і зовнішні (агресія з боку імперіалістичних держав). Із 55 років існування Радянської влади майже 20 років пішло на війни, нав'язані міжнародним імперіалізмом, та на ліквідацію їх наслідків. Матеріально-технічна база країни довгий час не дозволяла одночасно створювати соціалістичну індустрію, зміцнювати обороноздатність країни і забезпечувати прискореними темпами зростання добробуту народу. Однак і за цих умов піклування про підвищення рівня життя трудящих було головним у діяльності КПРС. Свідченням цього були перші декрети Радянської влади — «Про землю», «Про восьмигодинний робочий день», «Про соціальне страхування», «Про охорону здоров'я трудящих» та багато інших.

Важливим фактором неухильного зростання добробуту трудящих нашої країни стало утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Концентрація матеріальних засобів і зусиль, безкорислива взаємна допомога радянських народів дозволили створити у всіх республіках високорозвинуту промисловість, механізоване сільське господарство — міцну основу зростання життєвого рівня трудящих, всебічного розвитку і розквіту культури всіх націй і народностей країни.

Виходячи з реальних можливостей, партія направляла на розв'язання головного завдання соціалізму відповідні матеріальні і грошові ресурси. Індустріалізація країни, соціалістичні перетворення на селі, культурна революція, вся система політичних і господарських заходів, проведених Комуністичною партією протягом більш як п'ятидесятиріч-

¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 46—47.

ного існування Радянської влади,— все це спрямовувалось на досягнення однієї мети: створення відповідного економічного потенціалу і забезпечення на його основі всім членам соціалістичного суспільства найбільш сприятливих умов для праці, навчання, відпочинку, для розвитку і кращого застосування своїх здібностей.

Завдяки постійній турботі КПРС життєвий рівень трудящих за роки Радянської влади набагато підвищився. Реальні доходи робітників у розрахунку на одного працюючого у 1971 р. порівняно з 1913 р. зросли більш як у 8, а реальні доходи селян — майже у 12 раз. Докорінно змінилися соціально-економічні умови життя трудящих. 1930 р. в країні було повністю ліквідоване безробіття. Середня тривалість робочого тижня скоротилась за роки Радянської влади майже на одну третину і 1970 р. вона складала 40,7 год. проти 58 год. у 1913 р.² СРСР став країною суцільної письменності, в той час як в дореволюційній Росії $\frac{3}{4}$ усього населення було неписьменним³. Якісно незрівнянними стали умови праці трудящих. Докорінних змін зазнали всі інші сторони матеріального і духовного життя народу.

Новим етапом дальшого зростання матеріального добробуту і культурного рівня трудящих є дев'ята п'ятирічка. Її головне завдання — значне піднесення матеріального і культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку соціалістичного виробництва, підвищення його ефективності, науково-технічного прогресу і прискорення зростання продуктивності праці — виражає суть економічної політики партії на сучасному етапі комуністичного будівництва в умовах розвинутого соціалістичного суспільства.

Відмітною рисою дев'ятої п'ятирічки порівняно з попереднім періодом розвитку нашої країни є те, що вона знаменує собою більш глибокий поворот економіки до розв'язання різноманітних завдань, пов'язаних з підвищенням добробуту народу. При цьому, як підкреслив XXIV з'їзд КПРС, цей курс визначатиме нашу діяльність не тільки в нинішній п'ятирічці, але й загальну орієнтацію господарського розвитку країни на тривалу перспективу.

Більш повне підпорядкування виробництва задоволенню потреб членів суспільства стало можливим перш за все завдяки зрослим масштабам нашого народного господарства. В країні створено могутній економічний потенціал, основою якого є багатогалузева індустрія, високomeханізоване сільське господарство, передова наука, кваліфіковані кадри робітників і спеціалістів, господарських керівників. Про гігантське зростання масштабів виробництва свідчить, зокрема, той факт, що нині радянська промисловість щоденно виробляє продукції в 10 раз більше, ніж її випускалося за день наприкінці 30-х років. 1970 р. промислової продукції вироблено в 12 разів більше, ніж 1940 р., в 7 раз більше, ніж 1950 р. і в 2 рази більше, ніж 1960 р.⁴ Значних успіхів досягнуто і в розвитку сільського господарства.

Радянська економіка стала високорозвинутою як за рівнем, так і за структурою. Сучасний економічний потенціал країни дає змогу, говорячи словами В. І. Леніна, «...по-справжньому підпорядкувати суспільне виробництво і розподіл продуктів за науковими міркуваннями,

² СССР в цифрах в 1971 году. Краткий статистический сборник, М., 1972, стор. 205; Народное хозяйство СССР в 1970 году. Статистический сборник, М., 1971, стор. 518, 521.

³ СССР и зарубежные страны после победы Великой Октябрьской социалистической революции. Статистический сборник, М., 1971, стор. 208.

⁴ Народное хозяйство СССР в 1970 году, стор. 129—131, 272—275.

відносно того, як зробити життя всіх трудящих найлегшим, таким, яке давало б їм можливість добробуту»⁵.

Досягнення радянською економікою якісно нового рівня співпало зі зміною ряду важливих об'єктивних умов її розвитку. Зміцніло співробітництво соціалістичних країн, на вищий ступінь розвитку піднявся процес їх економічної інтеграції. Значних успіхів досягнуто в економічному змаганні соціалізму з капіталізмом. Все це створює сприятливі умови для більш повної реалізації вищої мети соціалістичного виробництва.

При визначенні більш глибокого повороту економіки в бік підвищення життєвого рівня народу партія виходила не тільки із зрослих можливостей народного господарства. Прискорене зростання добробуту трудящих у сучасних умовах стає все більш настійною потребою розвитку самого народного господарства, однією з найважливіших передумов дальшого нарощування економічного потенціалу країни.

Марксизм-ленінізм вчить, що між рівнем розвитку економіки і зростанням життєвого рівня народу існує не тільки прямий, але і зворотний зв'язок. Зростання матеріального добробуту є важливим фактором прогресу суспільного виробництва, прискорення темпів його росту. Ця загальна закономірність з особливою силою проявляється на сучасному етапі комуністичного будівництва. Більше того, потреби сучасного розвитку народного господарства ставлять це питання набагато ширше. Сьогодні мова йде не просто про підвищення добробуту трудящих, а про створення на цій основі більш сприятливих умов для всебічного розвитку їх здібностей і творчої активності. В умовах розвинутого соціалістичного суспільства, коли вирішується завдання органічного поєднання досягнень сучасної науково-технічної революції з перевагами соціалістичної системи господарства, всемірне нарощування інтелектуального і культурного потенціалу країни має вирішальне значення для дальшого піднесення економіки, підвищення ефективності суспільного виробництва.

Науково визначивши закономірності сучасного етапу економічного розвитку, партія накреслила і конкретні шляхи щодо їх реалізації. Як і в попередні роки, матеріальною основою виконання соціальної програми дев'ятої п'ятирічки є дальше зростання національного доходу. Згідно з народногосподарськими планами на 1971—1975 рр., національний дохід країни зросте на 38,6% (з 266,3 млрд. крб. у 1970 р. до 369,3 млрд. крб. в 1975 р.). Обсяг національного доходу за роки дев'ятої п'ятирічки перевищить майже в 2 рази його обсяг за 1961—1965 рр. і більш як у 10 разів у порівнянні з останніми п'ятьма довоєнними роками. Важливим при цьому є те, що поряд із значним зростанням абсолютного обсягу національного доходу відбудуться дальші структурні зміни в його розподілі. Мова йде про такі його структурні елементи, як фонд споживання і фонд нагромадження. Відомо, що співвідношення між ними, за інших рівних умов, значною мірою впливає на масштаби зростання матеріального добробуту народу.

Так, якщо в попередніх п'ятирічках фонд нагромадження зростав більш високими темпами, ніж національний дохід і фонд споживання, то в дев'ятій п'ятирічці навпаки: темпи росту фонду споживання майже на 10% перевищуватимуть темпи росту фонду нагромадження. З врахуванням величезних розмірів національного доходу це структурне зрушення дасть істотне збільшення фонду споживання населення. В результаті накреслених змін абсолютний приріст фонду спожив-

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 366.

вання становитиме за п'ятирічку (у порівняльних цінах 1965 р.) 79 млрд. крб. проти 57 млрд. крб. у восьмій п'ятирічці та 31 млрд. крб. у 1961—1965 рр., а його доля в національному доході зросте з 74% у 1970 р. до 75% у 1975 р. Якщо врахувати і ту частину фонду нагромадження, яка використовується на житлове і соціально-культурне будівництво, а також капіталовкладення, пов'язані з розширенням виробництва предметів споживання, то ресурси, які підуть у дев'ятій п'ятирічці безпосередньо на задоволення потреб населення, складатимуть приблизно 85% всього обсягу національного доходу⁶.

Реалізації головного завдання п'ятирічки підпорядковуються і структурні зміни в промисловості країни. Виробництво предметів споживання зростатиме більш високими темпами порівняно з виробництвом засобів виробництва. Таке структурне зрушення засноване на врахуванні реальних можливостей сучасного етапу розвитку радянської економіки і ніяким чином не суперечить закону переважаючого зростання виробництва засобів виробництва. Воно підготовлене попереднім періодом, коли важка індустрія розвивалась набагато вищими темпами, що створило певний запас у її випередженні, а тим самим і відповідні умови для переважаючих темпів розвитку виробництва предметів споживання.

Виходячи з цього, в планах дев'ятої п'ятирічки передбачається при загальному зростанні обсягу промислової продукції на 47% збільшити виробництво засобів виробництва (група «А») на 46,3%, а виробництво предметів споживання (група «Б») — на 48,6%⁷. Абсолютний приріст продукції групи «Б» за 1971—1975 роки складе величезну суму, він буде рівний її приросту за попередні дві п'ятирічки, разом взяті. Це значно підвищить долю виробництва предметів споживання в загальному обсязі промислової продукції і тим самим створить умови для більш повного задоволення матеріальних і культурних потреб народу.

Значний поворот економіки в бік підвищення життєвого рівня трудящих підкріплюється також високими темпами розвитку сільськогосподарського виробництва. Перед сільським господарством ставиться завдання збільшити порівняно з попереднім п'ятиріччям виробництво продукції на 21,7%. При цьому головна увага звертається на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва з тим, щоб в основному на тих же площах виробляти продукції в середньому за рік на 17,5 млрд. крб. більше, ніж за минулу п'ятирічку⁸. Сільськогосподарське виробництво розвиватиметься темпами приблизно в 3—4 рази вищими, ніж темпи приросту чисельності населення.

Орієнтації народного господарства на істотне підвищення народного добробуту підпорядковується і розподіл трудових ресурсів країни. Із загальної кількості приросту трудових ресурсів, який за п'ятирічку складе приблизно 10 млн. чол., більше половини передбачається направити в органи освіти, охорони здоров'я, сферу побутового обслуговування та інші невиробничі сфери. В результаті цього 1975 р. в сфері обслуговування населення буде зайнята приблизно четверта частина всіх працівників. Слід відзначити, що вже зараз переважна частина трудових ресурсів країни використовується для задоволення поточних потреб населення. На кінець восьмої п'ятирічки із загальної кількості працюючих у народному господарстві близько трьох четвертих було

⁶ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, М., 1972, стор. 71, 75—78.

⁷ Там же, стор. 345.

⁸ Там же, стор. 193.

прямо чи побічно зайнято виробництвом товарів народного споживання і в сфері культурно-побутового обслуговування⁹.

На основі неухильного зростання промислового виробництва, прискореного розвитку сільського господарства, структурних змін в економіці країни і розвитку сфери обслуговування в дев'ятій п'ятирічці буде забезпечено нове, значне підвищення життєвого рівня народу.

Реальні доходи в розрахунку на душу населення збільшаться за 1971—1975 рр. майже на 31%, тим самим буде збережено високий темп їх росту, досягнутий у восьмій п'ятирічці*. За роки нинішньої п'ятирічки грошові доходи населення збільшаться на 78 млрд. крб. проти їх росту на 65 млрд. крб. за 1966—1970 рр. Характерним при цьому є те, що 56 млрд. крб. з цієї суми складають «природний» фонд заробітної плати з урахуванням зростання числа зайнятих в народному господарстві, а 22 млрд. крб. (у 2,2 раза більше, ніж у минулій п'ятирічці) — це сума, яка направляється на здійснення нових, додаткових заходів щодо підвищення рівня життя народу. З них 16,4 млрд. крб. будуть використані на збільшення оплати і поліпшення умов праці, а 5,6 млрд. крб. — на збільшення суспільних фондів споживання. Крім цього, 2 млрд. крб. (по 1 млрд. крб. в 1974 і 1975 рр.) виділяється на погашення внутрішніх державних позик випусків 1947—1956 рр.¹⁰.

Особливістю системи заходів щодо підвищення добробуту народу, розробленої XXIV з'їздом КПРС, є те, що вона характеризується комплексним підходом до розв'язання цього завдання. Соціально-економічна програма дев'ятої п'ятирічки є всебічною, вона охоплює всі аспекти матеріального і культурного життя народу, забезпечує значне поліпшення добробуту всіх верств населення. При цьому передбачається поєднання різних шляхів і форм зростання доходів населення. Це і підвищення оплати праці, і всебічне збільшення виплат і пільг з суспільних фондів споживання, зменшення податків із заробітної плати окремих категорій трудящих, зниження роздрібних цін на окремі види товарів в міру нагромадження товарних ресурсів і т. д. На підвищення матеріального добробуту народу спрямовуються і заходи партії щодо дальшого поліпшення умов праці, широкого здійснення заміни ручної праці машинною.

При соціалізмі, підкреслив XXIV з'їзд КПРС, формою розподілу, що найбільшою мірою стимулює підвищення ефективності суспільного виробництва, є оплата праці відповідно до її кількості та якості. Виходячи з цього, в дев'ятій п'ятирічці 75% всього приросту реальних доходів населення буде забезпечено шляхом підвищення заробітної плати робітників і службовців та доходів колгоспників від суспільного господарства. Заробітна плата робітників і службовців зросте за п'ятирічку в середньому на 22,4% і досягне в 1975 р. близько 150 крб. на місяць проти 122 крб. в 1970 р., а з врахуванням виплат і пільг з суспільних фондів споживання — майже 200 крб. на місяць. Оплата праці колгоспників зросте на 30,6% і складатиме 98 крб. на місяць. Більш високі темпи росту оплати праці в колгоспах порівняно з робітниками і службовцями переслідують мету дальшого зближення рівня життя колгоспного селянства і робітничого класу. Середньомісячна оплата праці кол-

⁹ Там же, стор. 27—28.

* Разом з тим, кожний процент приросту доходів трудящих у новій п'ятирічці в зв'язку з абсолютним збільшенням грошових надходжень стає значно вагомішим. Так, у 1951—1955 рр. приріст на 1% означав збільшення середньорічного реального доходу на душу населення приблизно на 2 крб. 50 коп., а в поточній п'ятирічці — приблизно на 8 крб., зростання за п'ятирічку реальних доходів на 31% означатиме збільшення доходу на 250 крб. (підррахунок автора).

¹⁰ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, стор. 283, 285.

госпників на кінець п'ятирічки складе 75% рівня заробітної плати робітників радгоспів проти приблизно 50% в 1970 р.¹¹

В заходах партії щодо підвищення заробітної плати особливу роль відіграє збільшення її мінімальних розмірів. Проблема мінімуму заробітної плати як мінімуму доходів трудящих є однією з найважливіших у народногосподарській практиці. Приділяючи значну увагу її розв'язанню, партія встановлює мінімум заробітної плати в централізованому порядку як закон. Відомо, що в 1957 р. він складав 27—32 крб. на місяць, потім був підвищений до 40—45 крб., а з 1 січня 1968 р.— до 60 крб., тобто зріс більш як у два рази, практично досягнувши рівня середньої заробітної плати робітників у 1950 р. Черговим етапом підвищення мінімуму заробітної плати є дев'ята п'ятирічка. Згідно з рішенням XXIV з'їзду КПРС, в 1971—1975 рр. передбачається у всіх районах і галузях народного господарства підвищити мінімальний розмір заробітної плати до 70 крб. на місяць¹².

Одночасно з цим будуть збільшені ставки й оклади середньооплачуваних категорій працівників, зайнятих у промисловості, на транспорті та в інших галузях матеріального виробництва. Це забезпечить диференціацію в оплаті праці відповідно до її кількості та якості і тим самим дасть змогу уникнути елементів зрівнялівки, які могли б виникнути при умові однобічного підвищення мінімуму заробітної плати і як наслідок цього різкого зближення тарифних ставок низько- і середньооплачуваних працівників.

Відмітною рисою соціальної програми дев'ятої п'ятирічки є тісне поєднання галузевого і територіального (районного) принципів регулювання заробітної плати. Поліпшення територіального регулювання шляхом введення і підвищення діючих коефіцієнтів до заробітної плати переслідує мету створити рівні умови оплати праці у всіх районах країни. Поряд з високими темпами житлового і культурно-побутового будівництва воно сприятиме залученню і закріпленню кадрів у північних і східних районах країни, розвиток яких має сьогодні надзвичайно важливе народногосподарське значення. За минулі роки в цьому напрямку була проведена певна робота. Зокрема, в районах Західного Сибіру, на Уралі, в окремих районах Казахстану і Середньої Азії були встановлені коефіцієнти до заробітної плати працівникам окремих галузей. Планом на 1971—1975 рр. передбачається введення тут коефіцієнтів для робітників і службовців тих галузей, для яких вони в даний час ще не встановлені. Поряд з цим будуть підвищені діючі коефіцієнти до заробітної плати працівникам деяких галузей в ряді районів Далекого Сходу, Східного Сибіру і розширені пільги для працюючих у деяких місцевостях Європейської Півночі. По всій території СРСР будуть значно збільшені (з 14 до 25% тарифної ставки) розміри доплат за роботу в нічний час.

Заходами партії передбачено зростання заробітної плати робітників і службовців не тільки за рахунок збільшення її номінального рівня, а й в результаті зниження податків. У відповідності з рішенням XXIV з'їзду КПРС протягом п'ятирічки одночасно із збільшенням мінімуму заробітної плати буде відмінено стягнення податків із заробітку робітників і службовців до 70 крб. на місяць і знижено в середньому на одну третину ставки податків із заробітної плати від 71 до 90 крб.

Передбачене п'ятирічним планом підвищення ставок і окладів, зниження податків і вдосконалення інших елементів організації заробітної плати зачепить інтереси близько 90 млн. чол. Якщо врахувати, що

¹¹ Там же, стор. 285—286, 289.

¹² Матеріали XXIV з'їзду КПРС, стор. 48.

у суспільному виробництві в 1970 р. працювало 115,6 млн. чол., а приріст зайнятості за п'ятирічку, за розрахунками, складе близько 10 млн. чол., то стане ясно, що підвищення заробітної плати одержать кожні троє з чотирьох працюючих¹³.

Значна увага в заходах партії щодо піднесення матеріального добробуту народу приділяється дальшому зростанню суспільних фондів споживання. Притаманна лише соціалізмів форма розподілу матеріальних благ, суспільні фонди споживання виконують важливі соціальні функції. З одного боку, вони доповнюють і зміцнюють принцип розподілу по праці, а з другого,— забезпечуючи задоволення цілого ряду життєвих потреб членів суспільства незалежно від їх трудового внеску, дають змогу певною мірою зрівняти нерівність у доходах трудящих, що породжується їх різними природними здібностями, сімейним становищем тощо.

Обсяг суспільних фондів споживання рік у рік збільшується. Лише за восьму п'ятирічку вони зросли в 1,5 раза — з 41,9 млрд. крб. в 1965 р. до 63,9 млрд. крб. в 1970 р. Характерною особливістю динаміки суспільних фондів споживання є те, що вони зростають більш прискореними темпами, ніж зростає фонд оплати праці. Ця закономірність знаходить свій вияв і в планах дев'ятої п'ятирічки. При зростанні за 1971—1975 рр. фонду оплати праці робітників, службовців і колгоспників на 36% суспільні фонди споживання збільшуються на 40,6%. В 1975 р. загальну суму безплатних послуг, а також грошових виплат населенню з суспільних фондів споживання намічено довести до 90 млрд. крб. Це означає, що сім'я з чотирьох чоловік одержить з цих фондів різного роду послуг більше ніж на 1410 крб. на рік, проти 1052 крб. у 1970 р.¹⁴

Характерною особливістю нинішньої п'ятирічки є більш цілеспрямований характер використання суспільних фондів споживання. За їх рахунок передбачається здійснити дальше зближення матеріальної забезпеченості різних груп населення, перш за все, шляхом усунення мало-забезпеченості сімей, які мають багато дітей та інших утриманців; створення більш сприятливих умов для всебічного розвитку трудящих, що, поряд з величезним самостійним соціальним значенням, стане важливою передумовою дальшого економічного і науково-технічного прогресу в країні; більш повне задоволення інтелектуальних потреб членів суспільства; поліпшення умов праці й побуту працюючих жінок; удосконалення системи виховання підростаючого покоління в державних закладах і сім'ї і т. д.

Особливо важливе значення серед вищезазначених заходів має поліпшення добробуту багатодітних сімей. При соціалізмі, як відомо, зберігається певна нерівність у споживанні в силу неоднакового сімейного становища. Так, рівень споживання працівника, який має двох утриманців, практично завжди нижчий, ніж того, хто одержує рівну з ним заробітну плату, але не має утриманців. Система пільг і виплат з суспільних фондів споживання дає можливість певною мірою вирівняти цю нерівність, що і враховується економічною політикою партії. Вже сьогодні всі сім'ї, які мають чотирьох і більше дітей, незалежно від рівня доходів родини, одержують спеціальну допомогу. На доповнення до діючої системи планами дев'ятої п'ятирічки передбачено з 1974 р. запровадити грошову допомогу на дітей у сім'ях, де доход на кожного члена сім'ї не перевищує 50 крб. на місяць.

¹³ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, стор. 288.

¹⁴ Там же, стор. 290—291.

Поряд з встановленням 100% оплати відпусток по вагітності і родах всім працюючим жінкам незалежно від трудового стажу та збільшення кількості оплачуваних днів по догляду за хворими дітьми ці заходи стануть значним внеском у сімейний бюджет трудящих, а, отже, і в поліпшення матеріальних умов виховання підростаючого покоління.

Не менш вагомим внеском у поліпшення добробуту трудящих стане передбачуване дев'ятим п'ятирічним планом розширення мережі дитячих садків і ясел. Вже в кінці восьмої п'ятирічки в дошкільних закладах виховувалась майже кожна третя дитина у віці до 7 років, причому в містах середня забезпеченість дітей вищезазначеними послугами досягла майже 50%. У новій п'ятирічці (з врахуванням передбаченої народжуваності населення) лише за рахунок держави намічається ввести в дію ще більше 2 млн. місць у дошкільних дитячих закладах. За розрахунками, число дітей у садках і яслах, що знаходяться на державному бюджеті, в 1975 р. становитиме понад 11 млн. чол.¹⁵ З врахуванням же будівництва дитячих закладів на кошти колгоспів мережа їх значно зросте. Тим самим буде зроблено новий крок до того, щоб суспільство безпосередньо брало на себе витрати по утриманню дітей і підлітків.

За рахунок суспільних фондів споживання в поточній п'ятирічці буде здійснено широку програму дальшого розвитку народної освіти і культури. Лише мережа загальноосвітніх шкіл, побудованих за рахунок держави, збільшиться на 6 млн. учнівських місць проти 5,7 млн. за минулу п'ятирічку¹⁶. Протягом 1971—1975 рр. у країні завершиться перехід до загальної середньої освіти молоді. Тим самим всім молодим людям, які вступають у життя, будуть створені практично рівні можливості для вибору професії і роботи, для розвитку здібностей і кращого прояву талантів на благо соціалізму і комунізму*. Завдяки значному розширенню мережі закладів середньої спеціальної і вищої освіти вузи і технікуми країни підготують за п'ятирічку майже 9 млн. висококваліфікованих спеціалістів проти 7 млн. за 1965—1970 рр. Загальні витрати із суспільних фондів споживання на народну освіту досягнуть у 1975 р. 20 млрд. крб.¹⁷ Значно зростуть за п'ятирічку асигнування на будівництво клубів, бібліотек, будинків культури та інших культурно-освітніх закладів.

Намічаючи ці заходи, партія на ділі реалізує положення марксизму-ленінізму про те, що при соціалізмі культура і освіта стає все більшою органічною потребою людини, необхідною умовою гармонійного розвитку членів соціалістичного суспільства.

Як і в минулій п'ятирічці, в 1971—1975 рр. будуть здійснені серйозні заходи щодо дальшого поліпшення охорони здоров'я трудящих. Наша країна, як відомо, займає перше місце в світі по забезпеченню населення медичною допомогою. В дев'ятій п'ятирічці, поряд з розширенням мережі лікувально-профілактичних і оздоровчих закладів, передбачається здійснити дальше якісне поліпшення медичного обслуговування шляхом будівництва великих спеціалізованих і багатопрофільних лікарень, поліклінік, диспансерів, збільшення кількості і підвищення кваліфікації лікарів та інших медичних працівників, поліпшення оснащення закладів охорони здоров'я сучасною технікою і устатку-

¹⁵ Там же, стор. 292—293.

¹⁶ Там же, стор. 310.

* В капіталістичному світі лише один із чотирьох чоловік одержує початкову освіту, один з двадцяти — середню. В СРСР уже тепер близько 70% молоді має освіту, що дає право на вступ до вузів («Правда», 9 квітня 1971 р.).

¹⁷ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, стор. 292—293.

ванням. При цьому мережа лікувально-профілактичних і оздоровчих закладів буде збільшуватися, значно перевершуючи приріст населення в країні. Загальні витрати держави, підприємств, колгоспів і профспілок на охорону здоров'я і відпочинок трудящих у 1975 р. будуть більше 27 млрд. крб. і складуть приблизно 30% усього обсягу суспільних фондів споживання¹⁸. Дальше поліпшення системи охорони здоров'я трудящих, поряд з розширенням туристсько-екскурсійної мережі, розвитком фізичної культури і спорту, матиме величезне значення для створення ще більш сприятливих умов для всебічного розвитку радянських людей.

Важливу роль у підвищенні життєвого рівня народу відіграє соціальне забезпечення непрацездатних членів суспільства. Створення системи соціального забезпечення в нашій країні — приклад розв'язання в інтересах народу важливої соціальної проблеми. Вже зараз ми маємо найвищі в світі норми забезпечення робітників і службовців по тимчасовій непрацездатності і найбільші пільги при призначенні і виплаті пенсій. В дев'ятій п'ятирічці соціальне забезпечення населення одержує свій дальший розвиток. Згідно з рішенням XXIV з'їзду партії на підвищення пенсій непрацездатним членам суспільства буде направлена майже одна третина приросту суспільних фондів споживання. Вже з 1 липня 1971 р. підвищено мінімальний розмір пенсій робітникам і службовцям з 30 до 45 крб., колгоспникам — з 12 до 20 крб.* Протягом п'ятирічки буде підвищено пенсії інвалідам і сім'ям, які втратили годувальника. Пенсії інвалідам збільшаться в середньому на 33%, а пенсії сім'ям, які втратили годувальника, — на 20%. Розміри цих пенсій колгоспникам збільшено ще в 1971 р., а робітникам, службовцям і військовим намічається підвищити у 1973—1974 рр.¹⁹.

Розроблена КПРС програма значного зростання грошових доходів трудящих підкріплюється широким колом заходів щодо підвищення якісного рівня народного споживання. І це зрозуміло. Адже зростання заробітної плати, пенсій та інших доходів населення досягає своєї мети лише тоді, коли дозволяє збільшити споживання продуктів харчування, одягу, взуття, підвищити забезпеченість населення предметами довгочасного користування і різними послугами. Виходячи з цього, дев'ятим п'ятирічним планом передбачається значне зростання виробництва і реалізації товарів масового споживання, підвищення їх якості, розширення асортименту. На противагу попереднім рокам ці темпи будуть переважати темпи зростання грошових доходів населення, що забезпечить більш повне задоволення платоспроможного попиту трудящих. При зростанні грошових доходів населення на 41% роздрібний товарооборот збільшиться за п'ятирічку на 42%, а обсяг платних послуг — на 46%²⁰.

Поряд з цим буде забезпечене дальше зростання і поліпшення структури народного споживання. Так, споживання м'яса за п'ятирічку (в розрахунку на душу населення) зросте з 48 кг в 1970 р. до 59 кг у 1975 р., молока і молокопродуктів, відповідно, з 307 кг до 340 кг, яєць — з 159 шт. до 192 шт., риби і рибопродуктів — з 15,4 кг до 22 кг, овочів — з 82 кг до 109 кг²¹.

¹⁸ Там же, стор. 292.

* Завдяки цим заходам приблизно 16 млн. пенсіонерів з числа робітників, службовців, колгоспників та членів їх сімей одержали підвищення своїх пенсій (див. там же, стор. 294).

¹⁹ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, стор. 294.

²⁰ Там же, стор. 285.

²¹ Там же, стор. 300.

Значно зросте також споживання промислових товарів. У 1975 р. в середньому на одного чоловіка споживання тканин складатиме 35 кв. м (на 15% більше), трикотажу — 7,6 шт. (на 43% більше), шкіряного взуття — 3,6 пари (на 20% більше, ніж у 1970 р.). Особливо високими темпами зростатиме споживання населенням товарів культурно-побутового призначення і господарського вжитку, продаж яких зросте за п'ятирічку в два рази. Завдяки цьому забезпеченість холодильниками в розрахунку на 100 сімей підвищиться з 32 штук в 1970 р. до 64 штук в 1975 р., телевізорами — з 51 до 72, пральними машинами — з 52 до 72 шт.²²

Важливою частиною соціальної програми дев'ятої п'ятирічки є заходи по дальшому поліпшенню житлових умов трудящих. У цій галузі партія послідовно проводить величезну роботу. Так, тільки за роки минулої п'ятирічки в країні побудовано житла загальною площею 518,5 млн. м², що дозволило поліпшити житлові умови 55 млн. чол. На будівництво житлових будинків у поточній п'ятирічці асигнується 73,5 млрд. крб., або на 21,5% більше, ніж у восьмій п'ятирічці. Це поліпшить житлові умови ще приблизно 60 млн. чоловік²³. Значні кошти витрачаються також на комунальне господарство, благоустрій міст і сіл тощо. Розв'язання цих завдань, як підкреслила четверта сесія Верховної Ради СРСР восьмого скликання, нерозривно пов'язане з охороною здоров'я населення, з створенням радянським людям необхідних умов для плідної праці і відпочинку²⁴.

Визначаючи завдання щодо підвищення добробуту народу, партія враховує і таку закономірність розвитку соціалістичного суспільства, як зближення рівня життя трудящих міста і села. Ця проблема є дуже важливою як з економічної, так і з політичної точки зору. В останні роки у її розв'язанні досягнуті значні успіхи. Величезні матеріальні і фінансові ресурси, що виділяються в 1971—1975 рр. на підвищення добробуту трудящих, використовуються партією з метою дальшого стирання соціально-економічних відмінностей в нашому суспільстві, посилення однорідності його соціально-економічної структури. Передбачене п'ятирічним планом технічне переозброєння сільського господарства дасть змогу індустріалізувати сільськогосподарську працю і тим самим наблизити її до праці в промисловості. Заходи, спрямовані на комплексний розвиток колгоспів, поступове створення агропромислових комплексів, використання робочої сили колгоспів у міжсезонний період на промислових і будівельних об'єктах, ремонт сільськогосподарської техніки тощо, дозволяють забезпечити більш повну зайнятість колгоспників у суспільному виробництві, зменшити вплив сезонності праці на використання робочої сили в колгоспах. Подоланню відмінностей між містом і селом будуть сприяти і більш високі темпи росту товарообігу в сільських місцевостях порівняно з містами. Таким же чином стоятиме справа з поліпшенням культурно-побутових умов життя сільських жителів. Так, абсолютну більшість (80—90%) нових культурних закладів — клубів, бібліотек, кіноустановок і т. д. — передбачено побудувати протягом п'ятирічки в сільській місцевості. Якщо обсяг побутових послуг населення зростає за п'ятирічку в цілому по країні не менше ніж у 2 рази, то в сільській місцевості — в 2,8 рази. Значно вищими темпами, порівняно з містами, здійснюватиметься і побутове споживання електроенергії²⁵. До 1975 р. буде газифіковано близько

²² Там же, стор. 301.

²³ Там же, стор. 305.

²⁴ «Радянська Україна», 21 вересня 1972 р.

²⁵ Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, стор. 304, 307, 319.

40% житлового фонду села, здійснено повсюдну радіофікацію, у 75% районів країни запроваджено телебачення²⁶.

Як показують підсумки виконання плану першого року п'ятирічки, накреслення партії успішно втілюються в життя. Порівняно з 1970 р. реальні доходи на душу населення збільшилися в 1971 р. на 4,5%, а середньомісячна заробітна плата робітників і службовців — більш як на 3% при плані 2,8%. З 1 березня 1971 р. знижено роздрібні ціни на ряд товарів масового споживання, внаслідок чого населення отримало виграш у розрахунку на рік приблизно в сумі 800 млн. крб. З суспільних фондів споживання населення одержало різних виплат і пільг на 68,6 млрд. крб., що на 7,4% більше, ніж у останньому році восьмої п'ятирічки²⁷.

Згідно з Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР з 1 вересня 1972 р. підвищено ставки і оклади лікарів, учителів і вихователів дитячих дошкільних закладів, викладачів середніх спеціальних учбових закладів і професійно-технічних училищ та викладачів вузів, які не мають ученого ступеня. З 1 вересня 1972 р. збільшено на 25% розмір стипендій у вузах і на 50% — у середніх спеціальних учбових закладах²⁸.

Накреслена ХХІV з'їздом партії програма піднесення добробуту радянського народу — дійсно величезна і всеохоплююча. Її сила і реальність — у нерозривному зв'язку з виробництвом, у науковій обґрунтованості кожного її положення. Запорукою успішного виконання величких накреслень партії є самовіддана праця робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції.

Розгорнувши соціалістичне змагання за гідну зустріч 50-річчя утворення СРСР, трудящі країни досягли нових значних успіхів у піднесенні економіки, підвищенні ефективності суспільного виробництва. Святкування знаменного ювілею, яке співпадає з закінченням другого року дев'ятої п'ятирічки, стане ще одним яскравим свідченням того, як на практиці здійснюється головне завдання Комуністичної партії — забезпечення значного зростання матеріального і культурного добробуту народу.

²⁶ Там же, стор. 318.

²⁷ «Правда», 23 січня 1972 р.

²⁸ «Правда», 19 січня 1972 р.

Матеріали Всесоюзної конференції „Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР“

І. І. КОМПАНІЄЦЬ

ВИСВІТЛЕННЯ ДРУЖБИ НАРОДІВ І ПРОЛЕТАРСЬКОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ НА СТОРІНКАХ «ІСТОРИЇ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР»

Чільне місце у фундаментальному виданні «Історія міст і сіл Української РСР» посідає висвітлення дружби і братерства народів, що сприяє інтернаціональному вихованню трудящих.

У цій багатотомній праці на основі великого конкретного історичного матеріалу показується значення революційних, бойових і трудових традицій, ленінської національної політики КПРС для розвитку і зміцнення дружби народів, процесу розквіту і зближення соціалістичних націй.

Який з томів «Історії міст і сіл Української РСР» ми не розкриємо (у світ їх вже вийшло 21 з 26), знайдемо багатющій матеріал про історичні корені дружби російського, українського, білоруського, молдавського, грузинського, вірменського та інших народів нашої країни, про непереборну силу їх братерства в революційному оновленні світу Великим Жовтнем, героїчній боротьбі за його завоювання, в історичних звершеннях радянської епохи.

Проблема зародження дружби народів, показ специфічних рис і форм її в дожовтневий період розглядається у виданні з класових позицій, з розкриттям непримиренності пролетарського інтернаціоналізму і буржуазного націоналізму.

Одним з найважливіших напрямів у висвітленні даної проблеми на сторінках «Історії міст і сіл Української РСР» є відображення віковичної дружби українського і російського народів.

Автори видання переконливо узагальнюють фактичний матеріал про давньоруську народність, що сформувалася за часів Київської Русі, як спільний корінь трьох братніх народів — російського, українського і білоруського, про історичні передумови, закономірність і значення возз'єднання України з Росією.

Це, зокрема, на значній документальній основі аргументовано розкривається в томах, присвячених Києву, Київській, Львівській, Черкаській, Чернігівській та іншим областям УРСР, де йдеться про всебічну допомогу Російської держави Україні під час народно-визвольної війни 1648—1654 рр. Так, у нарисі про місто Переяслав-Хмельницький підкреслюється, що возз'єднання України з Росією стало поворотним

етапом в історії українського народу¹. Єднання народних мас — українських, російських, білоруських та інших — в антифеодальних рухах проти царизму і поміщиків, їх спільна боротьба проти іноземних загарбників — ось ті кардинальні питання, що знайшли висвітлення в «Історії міст і сіл Української РСР».

Чимало переконливих фактів про участь українських народних мас, запорізьких козаків у селянських війнах під керівництвом І. Болотникова, С. Разіна і О. Пугачова читач знайде в томах про Чернігівську, Сумську, Харківську області. Так, під час селянської війни під проводом Степана Разіна активну участь у ній брало населення Харківської, Чугуївської та Ізюмської округ. Незважаючи на суворий нагляд царських властей, багато селян тікали з Харківщини на Поволжя, де приєднувались до повстанців під керівництвом Омеляна Пугачова².

У томах розповідається про спільні дії російських і українських військ у відбитті навали військ шляхетської Польщі на Україну після народно-визвольної війни 1648—1654 рр., бойове побратимство запорізьких і донських козаків проти турецько-татарської агресії, про народну боротьбу проти шведських інтервентів, участь українських полків у розгромі наполеонівських полчищ³ тощо.

В царській Росії не було умов для рівноправності народів, вільного соціального і національного розвитку. Не було цього і в Австро-Угорщині, під ярмом якої знаходилося західноукраїнське населення, протягом століть відірване від України і Росії.

Однією з форм вияву спільності інтересів різних народів у визвольній боротьбі були виступи декабристів, членів Кирило-Мефодіївського товариства, російських і українських революційних демократів проти гнобительської політики царизму і Габсбургів щодо українського народу. Всі ці питання висвітлені з класових позицій, зокрема, показано, що в Кирило-Мефодіївському товаристві, поряд з реформістським, існувало революційно-демократичне крило, очолюване Т. Г. Шевченком. Він, як і М. Г. Чернишевський, закликаючи взяти сокиру проти поневолювачів, бачив у цьому шлях до створення сім'ї вільних народів.

Велику увагу у виданні приділено пролетарському періоду визвольного руху в Росії. У Постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» підкреслено, що визвольний рух у Росії набрав «... ще більшого розмаху, свідомого, цілеспрямованого й організованого характеру з зародженням робітничого руху і особливо з створенням В. І. Леніним більшовицької партії. Могутнім фактором мобілізації та організації народів Росії на боротьбу проти самодержавства і капіталізму стали ідеї марксизму-ленінізму, принципи пролетарського інтернаціоналізму. Вони збагатили скарбницю теорії та практичного досвіду міжнародного комуністичного і робітничого руху»⁴.

В «Історії міст і сіл Української РСР» всебічно розкрито, як в класових битвах гартувалися єдність і бойова співдружність українських і російських пролетарів, що було нерозривно пов'язано з теоретичною і практичною діяльністю В. І. Леніна, партії більшовиків за згуртування трудящих мас на штурм царизму і капіталізму.

¹ Історія міст і сіл Української РСР. Київська область (далі дається тільки назва області), К., 1971, стор. 501.

² Харківська область, К., 1967, стор. 13.

³ Вінницька область, К., 1972, стор. 21; Хмельницька область, К., 1971, стор. 16—17; Запорізька область, К., 1970, стор. 12—13, 66; Полтавська область, К., 1967, стор. 14, 71—75; Київська область, стор. 21.

⁴ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 року, К., 1972, стор. 5.

На фактах показано, як разом з робітниками промислових центрів Росії з приводу «Кривавої неділі», під час жовтневого загального політичного страйку, грудневого збройного повстання 1905 р. виступали пролетарі Києва, Одеси, Харкова, Катеринослава, Донбасу. Незабутній героїзм московських робітників знайшов могутній відгук у грудневому збройному повстанні робітників Донбасу, про що яскраво розповідається в томі «Донецька область», зокрема, в нарисах про Горлівку, Дружківку, Авдіївку, Ясинувату⁵. «П'ятий рік об'єднав робітників усіх націй Росії»⁶, — говорив В. І. Ленін.

Яскравим проявом єдності та співдружності всеросійського пролетаріату було запозичення українськими робітниками у своїх російських побратимів революційного досвіду у створенні Рад, усвідомлення їх авангардної ролі у визвольній боротьбі. Цікаве щодо цього звернення «До петербурзьких робітників», вміщене в томі «Дніпропетровська область». Це звернення як прокламація поширювалось серед робітників Дніпровського заводу в Кам'янському (тепер Дніпродзержинськ) і в скороченому вигляді було надруковано 1 лютого 1905 р. в більшовицькій газеті «Вперед». «Передовим загоном великого руху, — говорилося в зверненні, — є ви — робітники петербурзьких заводів. Ви стали вже на захист потоптаних прав російського пролетаріату, ваш голос знову гучно і могутньо лунає по всій Росії... Ми вітаємо Вас, петербурзькі робітники, і приєднуємо наш голос до вашого могутнього поклику»⁷.

Революція 1905—1907 рр. — перша народна революція періоду імперіалізму — прискорила зростання класової свідомості трудящих західноукраїнських земель, вплинула на посилення їх боротьби проти панування Габсбургів, за возз'єднання з українським і російським народами. Одним з переконливих проявів цього були багатотисячні мітинги і демонстрації солідарності з російськими пролетарями, що відбулися у Львові, Бориславі, Тернополі, Бродях, Чернівцях та інших західноукраїнських містах і селах. Так, у буковинському селі Іспас понад 1 тис. чол., що зібралися на мітинг 21 січня 1906 р., заявили в прийнятій резолюції: «Привітаємо своїх братів у Росії в боротьбі за волю...»⁸.

Факти наведені у томах, присвячених історії західних областей УРСР, свідчать, що І. Франко мав усі підстави заявити в 1905 р.: «Ми всі русофіли..., ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра»⁹.

Проявом пролетарської єдності українських робітників із російськими побратимами по класу був їх рішучий протест проти кривавого злочину царизму в 1912 р. на Ленських приїсках. Він охопив, як це показано у виданні, широкі робітничі маси Києва, Харкова, Катеринослава, Донбасу та інших промислових районів України¹⁰.

Почуття братерської солідарності пригноблених народів Росії з українцями знайшло свій прояв у протесті проти заборони царизмом вшанування 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Ленін, затаврувавши заборону самодержавства відзначати ювілей, вбачав можливість використання цього акту для посилення революційної агітації проти антинародної політики царизму¹¹. «Тільки з падінням самодержавного ладу, — зазначалось у листівці Київського комітету РСДРП, —

⁵ Донецька область, К., 1970, стор. 25, 274—275, 351, 914—915, 925.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 200.

⁷ Дніпропетровська область, К., 1969, стор. 225.

⁸ Львівська область, К., 1968, стор. 21, 63, 103—104, 121; Чернівецька область, К., 1969, стор. 26, 70, 146.

⁹ І. Франко. Твори, т. 16, К., 1955, стор. 354.

¹⁰ Київ, К., 1968, стор. 195—196; Харківська область, стор. 88—89; Луганська область, стор. 78.

¹¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 196.

буде легше робітникові боротися за свою долю, про яку так часто згадував покійний поет. В день пам'яті поета-трибуна згадайте про світлий грядущий лад, про соціалізм! Пам'ятайте, що на боротьбу за соціалізм, проти гнобителів усіх націй іде робітничий клас — пролетаріат. Міцніше зв'язуйте, товариші, боротьбу воедино! Куйте міцні зв'язки класової солідарності»¹².

Для зростання класової свідомості українських трудящих, для зміцнення єдиного з російським пролетаріатом революційного фронту велике значення мали більшовицька програма з національного питання, розроблена В. І. Леніним, його рішуча боротьба проти великодержавного шовінізму і українського буржуазного націоналізму, його палкі заклики до єдності дій пролетарів великоруських і українських, які стали дороговказом для українського народу в боротьбі за соціальне і національне визволення.

В період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції даліше зміцнення братерського союзу проявлялося в рівнянні українських трудящих на революційний авангард — російський пролетаріат, у запозиченні його досвіду щодо створення Рад, фабзавкомів, профспілок, Червоної гвардії, в активній участі у виступах під час квітневої, червневої і липневої політичних криз, у палкій підтримці Жовтневого збройного повстання в Петрограді та історичних рішень II з'їзду Рад.

Із сторінок «Історії міст і сіл Української РСР» видно, як соціалістична революція ліквідувала владу експлуататорських класів — головну перешкоду на шляху розвитку пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, що стали невід'ємною сутністю зовнішньої і внутрішньої політики Радянської держави. Переконливими проявами цього були «Декрет про мир», «Декларація прав народів Росії», а також Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради тощо. «Ленінський маніфест до українського народу, — як підкреслено в томі «Київська область», — звернення Радянського уряду із закликом зміцнювати союз російських і українських робітників та селян у боротьбі з контрреволюцією, ленінські декрети про землю і мир, які пропагувалися більшовиками, відіграли велику роль у згуртуванні трудящих України на боротьбу за встановлення влади Рад»¹³.

Завдяки величезним зусиллям ЦК РСДРП(б), Ради Народних Комісарів, більшовиків Донбасу цей край став форпостом соціалістичної революції на півдні країни. Трудящі Донбасу в боротьбі проти кадетсько-каледінської контрреволюції і буржуазно-націоналістичної Центральної ради спиралися на загоны революційних робітників, що прибули з Петрограда, Москви, Тули, Іваново-Вознесенська, Костроми, Брянська, з Прибалтики¹⁴.

Зміцнюючи революційну єдність дій з російськими пролетарями, українські трудящі рішуче засуджували спроби Центральної ради розпалювати національну ворожнечу, відколоти солдатів-українців від росіян, роззброїти революційні військові частини і вислати їх за межі України, заборонити вивіз хліба в Росію тощо. В документі, який ввійшов у том «Миколаївська область», наприклад, говориться: «Ми (представники солдатських мас, Червоної гвардії і робітників м. Миколаєва. — І. К.) не визнаємо української буржуазної ради, будемо боротися з нею всіма силами, бо є одна влада народу — це влада класових

¹² Київ, стор. 198.

¹³ Київська область, стор. 34.

¹⁴ Донецька область, стор. 31, 91, 128, 536 та ін.

революційних організацій на місцях — Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів»¹⁵.

З великим революційним ентузіазмом зустріли шахтарі Донбасу звістку про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. «З глибин шахт вітаємо і виражаємо повне довір'я II Всеросійському з'їздові Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, а також створену владу в особі Народних Комісарів і готові підтримати їх усією робітничою і бойовою могутністю»¹⁶, — говорилося в одностайно прийнятій резолюції горлівських шахтарів. Подібні резолюції приймалися й на шахтах інших міст.

Важливим етапом дальшого зміцнення дружби народів, пролетарського інтернаціоналізму було утворення в грудні 1917 р. Української Радянської держави. Про це красномовно розповідає том «Харківська область»¹⁷ та ін.

Українські трудящі висловлювали щире вдячність В. І. Леніну за постійну увагу і братерську допомогу у боротьбі проти буржуазно-націоналістичної контрреволюції. Так, зокрема, в томі «Чернігівська область» вміщена телеграма Раді Народних Комісарів від надзвичайного з'їзду Рад Бахмацької волості Конотопського повіту, в якій трудящі вітали «товариша Леніна, як справжнього борця за визволення українського народу від контрреволюційної буржуазної ради»¹⁸.

У боротьбі за завоювання Великого Жовтня, в горнилі громадянської війни ідеї дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, як це широко показано у всіх томах, ще більше розвинулись і зміцніли. Яскравим проявом цього була спільна боротьба українського, російського та інших народів проти білогвардійщини, буржуазно-націоналістичної контрреволюції, австро-німецьких, антантівських та польських інтервентів. Балтійські моряки, петроградські та московські червоногвардійці, 25-а Чапаєвська дивізія, 1-а Кінна армія, Башкирська бригада та ряд інших частин і з'єднань подали братерську допомогу українським трудящим у героїчній боротьбі за владу Рад. Поряд з цим у томах відображено участь синів України в боротьбі за червоний Петроград, Сибір, Середню Азію, Закавказзя, Далекий Схід.

Не можна не згадати і про те, що в даному виданні знайшла відображення бойова діяльність сербських, угорських та інших інтернаціоналістів на Україні в роки громадянської війни. Наприклад, в томі «Одеська область» яскраво висвітлено боротьбу проти інтервентів «Іноземної колегії», до якої входили француженка Жанна Лябурб, румун Альтер Залік, серб Стойко Ратков та інші¹⁹.

Тяжкі випробування громадянської війни підтвердили необхідність нерозривної єдності народів нашої країни на шляху будівництва соціалізму і комунізму. В «Історії міст і сіл Української РСР» на значному фактичному матеріалі переконливо показано, що Україна була одним з ініціаторів утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. «Ще в роки громадянської війни, — відмічається в томі «Київська область», — загальні збори комуністів, членів профспілок, широких кіл населення Київської губернії у своїх резолюціях висловлювалися за єдність дій трудящих усіх республік, виступали за утворення Союзу Радянських Республік. Такі рішення, зокрема, були прийняті на Київській губернській конференції КП(б)У 3 травня 1919 року, на загальних

¹⁵ Миколаївська область, К., 1971, стор. 32.

¹⁶ Донецька область, стор. 280.

¹⁷ Харківська область, стор. 24—25, 99.

¹⁸ Чернігівська область, К., 1972, стор. 136.

¹⁹ Одеська область, К., 1969, стор. 34, 107.

зборах селян с. Григорівки Київського повіту 19 травня 1919 року, на мітингу робітників і червоногвардійців Києва 29 лютого 1920 р.»²⁰.

В томі «Донецька область» йдеться про організацію інтернаціонального виховання населення, про те, як трудящі Донбасу восени 1922 р. палко вітали рішення сесії ВУЦВК про необхідність утворення СРСР.

Об'єднання радянських республік в єдину багатонаціональну соціалістичну державу мало всесвітньо-історичне значення, було яскравим проявом дружби народів, пролетарського інтернаціоналізму і відкрило новий важливий етап їх дальшого розвитку.

Багато переконливих фактів подано в томах даного видання про дружбу народів і пролетарський інтернаціоналізм у період побудови соціалістичного суспільства в нашій країні, коли виникла нова історична спільність людей — радянський народ, сформувалися соціалістичні нації. Цей широкий матеріал подається в тісному зв'язку з висвітленням здійснення ленінської програми соціалістичної індустріалізації, колективізації, культурної революції, що забезпечили перемогу соціалізму в СРСР.

Безкорислива дружба і братерська взаємодопомога радянських народів всебічно проявилися в роки довоєнних п'ятирічок у спорудженні гігантів індустрії, зокрема Дніпрогесу, Краматорського машинобудівного заводу, Харківського тракторного заводу та ін. Так, у томі «Запорізька область» показано, що у будівництві Дніпрогесу, «Запоріжстали» брала участь уся країна. Вчені й інженерно-технічні працівники Російської Федерації та інших республік разом з українськими інженерами вирішували складні будівельні та технічні проблеми; з усіх кінців країни сюди прибували кращі будівельники. Кваліфіковані кадри готувалися на московських заводах «Серп и молот», «Красный Октябрь», ленінградському заводі «Електрод» тощо²¹. Майбутні технічні кадри Харківського тракторного заводу вчилися на ленінградському заводі «Красный путиловец» і на Сталінградському тракторному заводі. Устаткування для ХТЗ виготовляли понад 100 підприємств країни²².

Проявом єдності дій трудящих різних національностей в будівництві нового життя були соціалістичне змагання, рухи стахановців та п'ятисотенниць, що зародилися на Україні і поширилися по всій країні. Так, у томі «Донецька область» вміщено матеріал про змагання шахтарів Донбасу і Кузбасу, успіхи металургів Донецького басейну, які зайняли перші місця на всесоюзних конкурсах-оглядах 1934 і 1935 рр., про славетні діла О. Г. Стаханова, М. О. Ізотова, П. Ф. Кривоноса, М. М. Мазая, П. М. Ангеліної та інших²³.

У виданні відображена також інтернаціональна солідарність трудящих УРСР з борцями за соціальне і національне визволення в країнах капіталу, зокрема з іспанськими республіканцями. У книгах з історії Івано-Франківської, Чернівецької та інших західних областей республіки є нові дані про добровольців, які вступили до лав іспанських республіканців. Тільки з Північної Буковини в Іспанію на боротьбу з фашизмом виїхало 40 чол.²⁴

Рух за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною розвивався в інтернаціональному єднанні українських трудящих Західної України з польськими, Північної Буковини — з румунськими, Закарпатської України — з угорськими і чеськими трудящими

²⁰ Київська область, стор. 42.

²¹ Запорізька область, стор. 40.

²² Харківська область, стор. 110.

²³ Донецька область, стор. 46—48.

²⁴ Чернівецька область, стор. 36.

в спільній боротьбі проти влади капіталу. Єдність революційних дій угорських та українських трудящих Закарпаття під час Угорської соціалістичної революції 1919 р.²⁵, повстання українських і молдавських селян у Хотині того ж року²⁶ і в Татарбунарах 1924 р.²⁷, Лиське повстання українських і польських селян 1932 р., масовий виступ робітників-українців, поляків та представників інших національностей на барикадах Львова в 1936 р.²⁸ — такі найбільш важливі віхи спільної боротьби. На той час на західноукраїнських землях склався інтернаціональний фронт під керівництвом комуністичних організацій Західної України, Закарпаття і Буковини, які входили до складу комуністичних партій Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Румунії. Всі ці питання всебічно висвітлені в «Історії міст і сіл Української РСР».

Повсюдний масовий рух західноукраїнських трудящих на захист СРСР — один з найбільш яскравих проявів пролетарського інтернаціоналізму. Так, в 1921 р. провідною темою комуністичної преси на Закарпатті були розповіді про будівництво нового життя в Країні Рад, заклики до населення наслідувати приклад російських братів. Зокрема, в «Календарі «Правди» в статті «Соціальна революція трудового народу в Росії» зазначалося: «Обов'язок трудового народу всього світу — всіма силами допомагати Радянській Росії робітників і хліборобів, не залишати боротьби до того часу, поки не буде знищено капітал і на його місці не буде створено Радянську владу всього світу». Одним з революційних лозунгів, з якими демонстрували робітники — страйкарі 8 січня 1930 р., в Чернівцях був: «Припинити підготовку війни проти Радянського Союзу!» Того ж року на першотравневій демонстрації робітники Луцька і селяни навколишніх сіл вимагали: «Геть руки від Радянського Союзу!»²⁹

Дружба народів нашої країни найвиразніше проявилась у роки Великої Вітчизняної війни як на фронті, так і в тилу. Український народ разом з іншими радянськими народами відстояв свою соціалістичну Вітчизну. В томах йдеться про нечуваний героїзм росіян, білорусів, грузинів, представників усіх націй і народностей у визволенні України від німецько-фашистських загарбників, про їх участь в антифашистському підпіллі і партизанському русі. Так, за визволення Києва в лавах Радянської Армії самовіддано боролися сини всіх народів нашої країни. Серед 800 воїнів, удостоєних високого звання Героя Радянського Союзу в битвах за Дніпро і Київ, були представники майже 30 національностей СРСР. На мітингу, що відбувся 27 листопада 1943 р. в столиці Радянської України, було прийнято лист до великого російського народу, в якому кияни відзначали: «Всенародно стверджуємо: воля і щастя України — в непохитному союзі з російським народом і всіма радянськими народами-братами. Всенародно клянемося кріпити цей священний і добротворний союз. І клятву свою заповідаємо нашим дітям, нашим нащадкам на віки вічні»³⁰.

Чимало нових фактів подано у виданні про участь синів і дочок українського народу у всенародній боротьбі на всіх фронтах Великої Вітчизняної війни. Це відбито як у нарисах про міста і села, так і в довідках про окремі населені пункти.

²⁵ Закарпатська область, К., 1969, стор. 34—37, 117—118, 384—385.

²⁶ Чернівецька область, стор. 615—616.

²⁷ Одеська область, стор. 802—805.

²⁸ Львівська область, стор. 28, 72.

²⁹ Закарпатська область, стор. 40; Чернівецька область, стор. 76; Волинська область, стор. 68.

³⁰ Київ, стор. 421, 423.

Розповідається також про участь українців у Русі Опору проти гітлерівської окупації, що розгорнувся в європейських країнах. Так, наприклад, томі «Вінницька область» висвітлюються бойовий шлях і героїчні подвиги Василя Порика — національного героя Франції, Героя Радянського Союзу, та інших³¹.

На честь радянських воїнів, партизанів і підпільників, які віддали своє життя за свободу багатонаціональної соціалістичної Батьківщини на Україні, як стверджується у виданні, споруджено багато пам'яників і обелісків, меморіальних комплексів і музеїв.

Значне місце в книгах відведено показу великої безкорисливої допомоги, яку подали Україні російський та інші братні народи у відбудові народного господарства, міст і сіл, що зазнали страхотливих руйнувань за тимчасової німецько-фашистської окупації. В усі області республіки з різних кінців країни безперервним потоком йшли машини, верстати, обладнання, посівний матеріал, худоба тощо. Так, у відбудові Дніпропетровського заводу ім. В. І. Леніна допомагав Першоуральський старотрубний завод, шахт Кривбасу — колектив Високогірського рудоуправління, у відродженні підприємств Донбасу допомагали гірники Кузбасу, трудящі Москви, Ленінграда, Свердловської, Челябінської областей та інших промислових центрів країни. Підняти з руїн Дніпровську гідроелектростанцію ім. В. І. Леніна допомагали 120 заводів і фабрик СРСР³².

Висвітлення дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму в період розвинутого соціалістичного суспільства розкривається у виданні на прикладах братерської взаємодопомоги у побудові матеріально-технічної бази комунізму, економічних зв'язків у загальносоюзному комплексі з країнами соціалістичної співдружності і тими країнами, що стали на шлях некапіталістичного розвитку.

На сторінках видання переконливо показано, як в загальносоюзному комплексі розвитку народного господарства в Українській РСР, як і в усіх радянських республіках, високого рівня досягли промисловість і велике механізоване сільське господарство. Одним з багатьох свідчень цього є створення каскаду гідроелектростанцій на Дніпрі, виникнення нових міст — Нової Каховки, Нововолинська, Світловодська та інших, у спорудження яких внесли значний вклад усі радянські республіки. Так, будувати шахти Нововолинська допомагала вся країна. З Росії, Білорусії, Грузії надходили автомобілі та будівельні машини, з Москви і Вірменії — трансформатори, Челябінська — автогрейдери, «Уралмаша» — нове устаткування для буріння, Дніпропетровська — гірничі комбайни, Харкова — бульдозери, Карелії — будівельні матеріали та збірні будинки³³.

Глибоко розкрито значення творчого змагання шахтарів Донбасу з шахтарями Кузбасу і Караганди, нафтовиків Прикарпаття і Бакуні, колективів підприємств Києва, Москви і Ленінграда, м. Орджонікідзе Дніпропетровської області та гірників Чіатурського марганцевого басейну в Грузії, текстильників Чернівців і московського комбінату «Трехгорная мануфактура»³⁴.

У виданні висвітлюються братерські зв'язки і обмін досвідом хліборобів закарпатського села Великі Лучки і села Загорська Московської

³¹ Вінницька область, стор. 55.

³² Дніпропетровська область, стор. 47; Донецька область, стор. 62; Запорізька область, стор. 50.

³³ Волинська область, К., 1970, стор. 561.

³⁴ Донецька область, стор. 46, 700—701; Київ, стор. 490, 496; Дніпропетровська область, стор. 567; Чернівецька область, стор. 53.

області. Яскраві факти про багаторічну дружбу українських і грузинських хліборобів вміщені в томі «Херсонська область»³⁵.

Цільне місце в «Історії міст і сіл Української РСР» займають питання взаємодії, впливу і зближення культур українського народу і братніх російського, білоруського та інших народів. На сторінках книг розповідається про декади і тижні культур братніх радянських народів, що відбувалися на Україні і в інших республіках, про вшанування ювілеїв видатних діячів культури усіх радянських республік тощо³⁶.

Значний матеріал вміщено в книгах про історичні зв'язки українського народу з країнами соціалістичної співдружності, які мають свої давні корені.

Багато фактів наведено про дружбу трудящих Волині і Львівщини з польськими трудящими, закарпатців — з чехами і угорцями тощо.

Слід відзначити, що проблеми пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів знайшли всебічне відображення і в ілюстративних матеріалах «Історії міст і сіл Української РСР» («Відкриття монумента на честь 300-річчя воз'єднання України з Росією» (м. Переяслав-Хмельницький Київської області), «Чехословацька делегація на чолі з Людвиком Свободою в музеї радянсько-чехословацької дружби в с. Соколово» (Харківська область) тощо.)

Чимало ілюстрацій і підтекстового матеріалу присвячено висвітленню декад культури братніх республік, зокрема, Російської Федерації в Дніпропетровську, вшануванню діячів культури, науки і мистецтва.

На сторінках видання нищівно викривається ідеологія антикомунізму, зокрема українського буржуазного націоналізму. Гнівню таврується ганебний шлях буржуазно-націоналістичних запродавців, які торгували долею України. Матеріали всіх томів переконливо спростовують брехливі наклепи недобитків українських буржуазних націоналістів, що намагаються паплюжити радянську дійсність, досягнення Радянської України в складі Союзу РСР.

В книгах, що вийшли цього року (в тому числі «Херсонська область» і «Кіровоградська область»), а також в томах, присвячених Ровенській, Житомирській, Сумській, Тернопільській, Кримській областям, які вийдуть наступного року, розповідається про успішне виконання трудівниками України історичних рішень XXIV з'їзду КПРС, соціалістичних зобов'язань на честь 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Переконливі, різноманітні і яскраві матеріали, що увійшли до «Історії міст і сіл Української РСР», всебічно розкривають, як у сузір'ї республік-сестер розквітла Радянська Україна, підкреслюють, що цей розквіт відбиває величезні зміни, які відбулися в усіх кутках нашої неосяжної Батьківщини — Союзу РСР, показують, що дружба народів — «...одне з найбільших завоювань соціалізму, могутня рушійна сила радянського суспільства, невичерпне джерело творчої праці трудящих усіх національностей СРСР в ім'я найблагороднішої мети — побудови комунізму»³⁷.

³⁵ Закарпатська область, стор. 409; Херсонська область, К., 1972, стор. 322—323, 325.

³⁶ Київ, стор. 432—437, 444, 524, 531, 537, 553; Волинська область, стор. 71—72, 86, 336, 407, 490, 688 та ін.

³⁷ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, стор. 4.

Повідомлення

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ — ДО 50-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ СРСР

І. Т. БУЛАННИЙ

З просуванням нашого суспільства по шляху до комунізму дедалі відчутнішими й вагомішими стають наслідки культурної революції, здійсненої партією за лєнінськими пакресленнями. Яскравим прикладом торжества лєнінської культурної революції є величезні перетворення, що відбулися за роки Радянської влади на Україні. Ідеї В. І. Лєніна були і є для КППС керівництвом до дії у створенні соціалістичної культури, допомагають творчо вирішувати найскладніші проблеми культурного розвитку.

Нині українська радянська культура є складовою частиною єдиної радянської соціалістичної культури, надбаннями якої користуються її творці — широкі народні маси. За своїм характером вона інтернаціональна, пройнята духом непорушної дружби всіх народів великого Радянського Союзу. Всі ці ознаки культури Радянської України яскраво виявилися в період підготовки до відзначення 50-річчя утворення СРСР. Наприклад, у репертуарі театрів налічується близько 450 назв кращих творів радянських та зарубіжних авторів, значне місце в ньому займають твори російської драматургії. Тематика з життя братніх народів широко представлена у творчості майстрів образотворчого мистецтва.

Рік у рік збагачуються й набувають дедалі більшого розвитку взаємозв'язки української радянської культури з культурами братніх народів СРСР. Це виявляється, зокрема, в підтриманні контактів між творчими колективами та організації гастрольних поїздок. Протягом ювілейного року в різних містах Радянського Союзу гастролювали 19 театрів нашої республіки. У різних союзних республіках здійснено постановки ряду драматичних творів українських авторів. Важливу роль у взаємозбагаченні театральної культури народів нашої країни відіграв проведений на Україні фестиваль драматургів братніх республік. Тоді в українських театрах було поставлено 70 п'єс з національних драматургій народів СРСР.

Рішення XXIV з'їзду КППС вимагають дальшого піднесення ідейного та естетичного виховання трудящих, поліпшення системи культурного обслуговування. Для цього необхідно зміцнювати матеріальну базу закладів культури, розширити їх мережу та забезпечити кваліфікованими кадрами. Нині в республіці працюють близько 20 тис. державних будинків культури і клубів. Завдяки постійній увазі партійних і радянських органів, шляхом об'єднання коштів держави, колгоспів, профспілок та інших організацій протягом восьмої п'ятирічки збудовано більше 5 тис. будинків культури і клубів з приміщеннями для бібліотек. В дев'ятій п'ятирічці в республіці буде збудовано 9 театрів,

97 районних і міських будинків культури. Лише в 1972 р. на селі будується 1020 клубних приміщень, а загалом мережа клубів зростає на 1,7 тис., бібліотек — на 1,8 тис. Це дасть змогу відкрити клуби й державні бібліотеки у великих селах і районах новобудов.

XXIV з'їзд КПРС поставив завдання підвищити роль культурно-освітніх закладів у громадсько-політичному житті країни та організації дозвілля населення. Поєднуючи різноманітні форми й методи ідейного впливу, спираючись на численний громадський актив, більшість культурно-освітніх закладів перетворилася на справжні центри комуністичного виховання трудящих. Набули поширення ленінські і з'їздівські читання, проведення вечорів, днів і декад, присвячених союзним республікам, організація циклів лекцій, тематичних вечорів і усних журналів. У них переконливо показуються переваги соціалістичного ладу, досягнення нашої країни, республіки за роки Радянської влади в розвитку економіки, науки, культури, розповідається про перспективи розвитку народного господарства СРСР, УРСР, області, району, села в дев'ятій п'ятирічці.

Найважливішим у діяльності клубних установ є формування у свідомості трудящих, зокрема молоді, глибоких ідейних переконань, марксистсько-ленінського світогляду, виховання безмежної відданості справі комунізму. Клуби спільно з організаціями товариства «Знання» систематично інформують населення про політичне, економічне й культурне життя села, району, області, республіки, всієї нашої країни, глибоко розкривають теоретичні основи політики і практичної діяльності КПРС та Радянського уряду на міжнародній арені, тісно пов'язують пропагандистську й агітаційну роботу з організаторською й політичною роботою по виконанню соціалістичних зобов'язань на честь 50-річчя утворення СРСР.

В умовах загострення ідеологічної боротьби між соціалізмом і капіталізмом особливого значення набуває виховання трудящих у дусі радянського патріотизму, дружби народів СРСР і пролетарського інтернаціоналізму, вірності революційним, бойовим і трудовим традиціям Комуністичної партії і радянського народу, непримиренності до будь-яких проявів буржуазної ідеології, націоналістичних та шовіністичних тенденцій.

Культурно-освітні заклади ведуть боротьбу з релігійними забобонами, впроваджують у побут нові радянські свята, обряди і традиції. Одним з основних напрямків їх ідейно-виховної роботи є виховання комуністичного ставлення до праці, високої відповідальності за справи свого виробничого колективу, прагнення постійно примножувати суспільне багатство.

Клубні установи виховують у людей високі моральні якості будівника комунізму, рішуче борються з пияцтвом, дармоїдством, хуліганством, крадіжками та іншими антигромадськими проявами, суворо засуджують негідну поведінку окремих громадян.

Сільські клуби і будинки культури приділяють велику увагу вихованню у молоді любові до землі, особистої відповідальності за підвищення культури землеробства і продуктивності тваринництва у своєму господарстві, гордості за свою професію тощо. Разом з комсомольськими організаціями клубні заклади систематично пропагують рух молоді за оволодіння сільськими технічними професіями і вживають необхідних заходів щодо забезпечення механізаторського всеобучу юнаків і дівчат.

За спеціальними сценаріями в клубах, будинках культури і бібліотеках республіки проводяться тематичні вечори та інші масові заходи

по роз'ясненню статті двічі Героя Соціалістичної Праці, депутата Верховної Ради СРСР О. В. Гіталова «Дума про хліб».

Клуби і будинки культури покликані прищеплювати трудящим високі естетичні смаки, допомагати оволодіти здобутками соціалістичної культури. Треба більше уваги приділяти створенню самодіяльних гуртків, народних університетів культури, різноманітних любительських об'єднань, забезпечувати їх чітку ідейну спрямованість, активно сприяти розвитку масової фізичної культури і спорту.

Дальше підвищення ролі культосвітніх закладів у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС значною мірою залежить від підготовки кадрів, які люблять і знають справу, розуміють політику партії і здатні забезпечити проведення її в життя. Підготовку кадрів в республіці здійснюють 9 вузів та 68 середніх спеціальних навчальних закладів, у яких навчаються 45 тис. студентів. Останнім часом відкрито інститут підвищення кваліфікації, Київський інститут культури та його факультети в містах Ровно і Миколаєві. Це дає змогу майже цілком забезпечити фахівцями культосвітні заклади.

Художня творчість народу є важливою формою ідейного і естетичного виховання населення, а її широкий розвиток — однією з характерних ознак радянської дійсності. Нині на Україні при клубних закладах діє більше 220 тис. самодіяльних гуртків, у яких беруть участь близько 3,5 млн. чол. Творчим звітом самодіяльних митців перед партією і народом є республіканський фестиваль, присвячений 50-річчю утворення СРСР. Характерна його особливість — масовість. Для прикладу, на селі участь у художній самодіяльності бере 90 чол. з кожної тисячі населення. Надзвичайно промовистий факт! Він яскраво свідчить про зростання культурного рівня, духовне збагачення трудящих республіки. Загалом же в ході перших двох турів фестивалю тільки при державних клубних закладах республіки створено 5 тис. колективів художньої самодіяльності з 100 тис. нових учасників.

Другою особливістю цього річного огляду народних талантів є зрослий рівень виконавської майстерності більшості колективів, а також підвищення ідейно-художнього рівня їх репертуару. На досить високому професійному рівні виконуються російські, латиські, білоруські, грузинські, молдавські, вірменські народні пісні й танці. Особливою популярності набули пісні «Гімн братерству» П. Майбороди, «Пісня єднання» Б. Александрова, «Україна і Росія» В. Мураделі, «Комуністичній партії хвала» А. Філіпенка, вірші радянських поетів.

Широко представлені твори місцевих авторів, присвячені бойовим подвигам і трудовим звершенням своїх земляків. У Херсонській області, наприклад, танцювальний колектив Горностаївського районного Будинку культури створив хореографічну композицію, що розповідає про подвиг капітана Адамяна, який, визволяючи від ворога Херсонщину, поліг смертю героя. На Чернігівщині у Куликівському районі, що веде перед у вирощуванні льону, хор районного Будинку культури виконує пісню свого керівника В. Скиби «Куликівський льонок», а в Менському, що утримує першість у вирощуванні картоплі, хорові колективи співають «Частівки про менських картоплярів».

Огляд художньої самодіяльності сприяє поліпшенню організації культурного обслуговування трудящих, розвитку й популяризації різних видів і жанрів самодіяльного мистецтва, заохоченню окремих колективів та аматорів. З цією метою в ряді областей республіки проводяться декади, конкурси, свята пісні й танцю, радіопереклички кращих самодіяльних колективів, виступи художньої самодіяльності по обласному телебаченню.

У ювілейному році Міністерство культури УРСР, Театральне і Музично-хорове товариства організували огляди районних і міських театрів народної творчості. Помітно збагатився їх репертуар. На святкових афішах з'явилися імена Ч. Айтматова і М. Каріма, Я. Купали і А. Макайонка, О. Йоселіані і Й. Друце. На Дніпропетровщині успішно проходить фестиваль театрального мистецтва «Чуття єдиної родини».

Дедалі розширюються творчі зв'язки між культурно-освітніми працівниками і самодіяльними колективами України та братніх республік. Так, у Хмельницькій області постановку народних танців здійснили балетмейстери з Латвії і Молдавії, а з хоровими колективами працювали хормейстери з РРФСР і Білорусії. Заслужений артист Білоруської РСР, балетмейстер О. Опанасенко поставив ряд танців у хореографічних колективах Закарпаття.

У рік великого ювілею з кращими самодіяльними колективами нашої республіки мали змогу познайомитись тисячі глядачів братніх республік Радянського Союзу. На Всесоюзному конкурсі ансамблів пісні і танцю, організованому Міністерством культури СРСР і ВДНГ у Москві, з успіхом виступили ансамблі Косівського (Івано-Франківська область) і Заставнівського (Чернівецька область) районних будинків культури, Полтавського міського Будинку культури, самодіяльний народний хор Свалявського районного Будинку культури Закарпатської області. Учасником свята «Дружба народів» у м. Шауляй (Литовська РСР) був народний ансамбль танцю Ровенського міського Будинку культури, а в м. Молодечно (БРСР) — ансамбль танцю Підволочиського районного Будинку культури з Тернопільщини. Самодіяльні народні хорові капели Калуського (Івано-Франківська область) та Заліщицького (Тернопільська область) районних будинків культури брали участь у Всесоюзному конкурсі хорів, що відбувся в Талліні.

Важливу роль у комуністичному вихованні трудящих та поширенні досягнень науки і техніки відіграють бібліотеки. Л. І. Брежнев указував, що радянський народ є найбільш читаючим народом у світі. Це стало можливим завдяки постійному піклуванню Комуністичної партії і Радянської держави про розвиток бібліотечної справи. Лише в УРСР діє 67,5 тис. бібліотек різних систем і відомств, книжковий фонд яких становить 611 млн. томів. Більше 27 тис. масових бібліотек мають 251 млн. примірників. Тільки протягом восьмої п'ятирічки відкрито 3633 державні масові бібліотеки, а також чимало спеціальних — технічних, сільськогосподарських, медичних. Державна бібліотека є в кожному селі, де кількість жителів перевищує 500 чол., а на території сільської Ради їх працює 2—3. Бібліотечною книгою в республіці користується більше 70% дорослого населення і всі діти шкільного віку. 38 млн. читачів беруть щороку майже 800 млн. примірників.

До революції на Україні було 3153 бібліотеки, в яких налічувалось 2,9 млн. книг. На 20—25 тис. населення припадала одна бібліотека. Нині одна бібліотека обслуговує 1,7 тис. чол. Справжніми скарбницями є Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС, Харківська й Одеська наукові бібліотеки, республіканські науково-технічна і науково-медична бібліотеки, наукові бібліотеки Київського, Харківського, Одеського, Львівського державних університетів та багато інших.

У ювілейний рік працівники бібліотек республіки велику увагу приділяли пропаганді рішень XXIV з'їзду КПРС, популяризації літератури про керівну роль КПРС у комуністичному будівництві, здобутки ленінської національної політики, досягнення нашої країни в різних галузях народного господарства.

До роботи бібліотек залучаються ветерани революції, праці, громадянської та Великої Вітчизняної воен. За допомогою книжкових виставок, організації тематичних вечорів, читацьких конференцій працівники бібліотек розкривають історичні переваги соціалістичного ладу, показують, що успіхи кожної республіки є результатом взаємодопомоги, економічного і культурного співробітництва народів Радянського Союзу.

Бібліотеки нашої республіки активно включилися в проведення Міжнародного року книги, оголошеного ЮНЕСКО, показуючи роль книги в боротьбі за мир і соціальний прогрес, поширенні знань.

Під впливом науково-технічної революції, в умовах формування загальнодержавної системи науково-технічної інформації, бібліотеки республіки вирішують не тільки культурно-освітні завдання, а й стають інформаційно-бібліографічними центрами, що сприяють пропаганді досягнень науки і техніки, передового досвіду, активно допомагають партійним і радянським органам, науково-дослідним установам, підприємствам, колгоспам і радгоспам вирішувати завдання комуністичного будівництва. Вони проводять значну роботу у справі пропаганди економічної та сільськогосподарської літератури серед трудящих відповідно до єдиних з партійними організаціями і правліннями колгоспів планів. Значних успіхів у цьому досягли бібліотеки Верхньодніпровського району Дніпропетровської області та Шаповалівської сільської бібліотеки на Чернігівщині (нею завідує Заслужений працівник культури УРСР О. Ю. Борзинець). Їх досвід узагальнило Міністерство культури УРСР.

Дедалі зміцнюється матеріально-технічна база бібліотек. Протягом 1966—1971 рр. при будинках культури, клубах збудовано більше 5 тис. кімнат та окремих приміщень для книгосховищ і читальних залів. Республіканська сільськогосподарська і технічна бібліотеки переїхали в нові приміщення. Реконструюється книгосховище в бібліотеці ім. КПРС і будується нове в Харківській науковій бібліотеці ім. Короленка.

Неухильно зростає професійний рівень бібліотечних кадрів. Нині в республіці працює майже 100 тис. бібліотекарів, з них 63% мають вищу і середню спеціальну освіту.

Досягнуті успіхи є наслідком керівництва та постійного піклування партійних і радянських органів про розвиток бібліотечної справи, піднесення рівня організаторської роботи Міністерств і відомств, що мають у підпорядкуванні мережу бібліотек, підвищення якості методичної роботи.

Діяльність культосвітніх закладів перебувала в центрі уваги переважної більшості місцевих Рад депутатів трудящих, які розглянули і затвердили п'ятирічні плани соціально-культурного розвитку. В них передбачені заходи щодо впорядкування бібліотечної мережі, зміцнення матеріальної бази бібліотек тощо.

Поліпшенню бібліотечної справи приділяють належну увагу Міністерство культури УРСР і його органи на місцях. Зокрема, на засіданнях колегії Міністерства в 1971—1972 рр. було визначено напрямки діяльності бібліотек республіки в зв'язку з підготовкою до 50-річчя утворення СРСР, вказано на необхідність удосконалювати методи комуністичного виховання трудящих, підвищувати ідейно-політичний рівень своєї роботи.

У ювілейному році бібліотеки широко займалися інформаційно-бібліографічною роботою, дбали про підвищення її ефективності. З допомогою комплексу різноманітних бібліотечно-бібліографічних заходів працівники бібліотек знайомили своїх читачів з літературою про націо-

нальну політику КПРС, дружбу народів СРСР, успіхи в галузях економіки і культури нашої країни загалом і союзних республік зокрема, міжнародне значення утворення СРСР і комуністичного будівництва в нашій країні.

У ході підготовки до всенародного свята конкретного змісту набула робота по формуванню у радянських людей почуття соціалістичного патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму. Зокрема, широко висвітлюються революційні, бойові й трудові традиції народів Радянського Союзу, їх інтернаціональна солідарність у боротьбі проти капіталістичного рабства, за свободу, незалежність і процвітання єдиної для всіх народів нашої Вітчизни — Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Цьому сприяє використання краєзнавчої літератури, виступи перед читачами ветеранів революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, передовиків виробництва. В бібліотеках Миколаївської та Хмельницької областей успішно проходять вечори інтернаціональної дружби. Наприклад, Кривоозерська районна бібліотека на Миколаївщині разом з редакцією районної газети організувала вечір на тему «В сім'ї вольній, новій», на якому виступили представники 13 національностей. Саме живі контакти, як показує практика, найбільш дієві в роботі по інтернаціональному вихованню трудящих, сприяють підвищенню ефективності пропаганди книги.

У ювілейному році бібліотеки спільно з відділеннями товариства «Знання», письменницькими організаціями, книгарнями проводили змістовну роботу за тематикою Республіканської читацької конференції «Україна Радянська в союзі незламним цвіте». Велика увага приділялася показові розквіту Радянської України в братньому союзі радянських республік, дальшому зростанню економіки й культури республіки в дев'ятій п'ятирічці. На прикладах своєї області, міста, села, окремих підприємств, колгоспів, радгоспів бібліотеки розкривали зв'язки з трудящими братніх республік у процесі обміну матеріальними і духовними багатствами, розгортання соціалістичного змагання тощо.

У дні підготовки до свята бібліотеки застосовували найрізноманітніші форми й методи роботи з читачами, зокрема організовували цикли книжково-ілюстративних виставок, літературних вечорів, оглядів літератури («В. І. Ленін — організатор радянської багатонаціональної держави», «КПРС в боротьбі за торжество ленінської національної політики», «XXIV з'їзд КПРС про неухильне проведення в життя ленінського курсу на зміцнення СРСР», «Розквіт і зближення соціалістичних націй», «Україна в сузір'ї радянських республік», «Міжнародне значення утворення СРСР» та ін.), влаштовували ленінські читання, народні читання про комунізм, декади і тижні літератур братніх республік тощо. Так, цикл переглядів літератури під назвою «Сьогоднішній день моєї Батьківщини», присвячений окремим республікам, проводила Згурівська міська бібліотека на Київщині. Водночас робились бібліографічні огляди з вужчих тем. Наприклад, з загальної теми «Білоруська РСР» виділялись такі, як «Радянська Білорусія сьогодні», «Білорусія — край партизанський», «Синьоока сестра України» та ін. Краснокутська районна бібліотека (Харківська область) спільно з товариством «Знання» організувала цикл народних читань, що дало змогу розкрити такі теми: «Животворна сила дружби радянських народів», «В. І. Ленін — творець Радянської держави», «Від Росії непівської до Росії соціалістичної», «Красну назву оцю, Краснокутчина, моя рідна носить сторона», «Дружба народів — дружба літератур» тощо.

Яскравим виявом братерського єднання народів СРСР, взаємобогачення їх культур є традиційне проведення декад, тижнів, днів літера-

тури і мистецтва братніх республік та окремих областей. У справжнє свято інтернаціональної дружби перетворились, наприклад, декади киргизької та туркменської літератур на Україні, дні казахської літератури на Київщині, мордовської — на Львівщині, російської — на Дніпропетровщині, калмицької — в Запоріжжі, латиської — на Хмельниччині, літератури народів Північної Осетії на Закарпатті і т. д. Тоді, як правило, бібліотеки організовували зустрічі читачів з письменниками братніх народів, проводили за їх творами читачькі конференції, літературні вечори, робили бібліографічні огляди, влаштовували книжкові виставки. Це давало змогу повніше ознайомити українського читача з духовними надбаннями братніх народів.

Популяризації літератури братніх народів сприяє поживлення міжбібліотечних зв'язків. Працівники бібліотек України обмінюються досвідом роботи з бібліотечними працівниками інших республік. Наприклад, в м. Семенівці Чернігівської області відбувся міжобласний семінар бібліотечних працівників Брянської, Гомельської та Чернігівської областей, присвячений пропаганді книги в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС і підготовці до 50-річчя утворення СРСР. У ювілейному році бібліотеки республіки широко популяризували революційні, бойові і трудові традиції робітничого класу, трудящих усіх республік Радянського Союзу, твори класиків національних літератур, сучасних письменників, кращі книги про історію, економіку, культуру братніх народів, показували, що дальший розвиток міжнаціональних відносин, зміцнення дружби народів, зближення соціалістичних націй благодiрно впливає на всі сфери життя радянського суспільства — економіку і політику, ідеологію і мораль, культуру і побут.

Дальше збагачення змісту бібліотечної роботи, вдосконалення форм і методів пропаганди книги, роботи з читачами сприятиме піднесенню загального рівня діяльності бібліотек, зробить вагомим їх вклад в справу комуністичного будівництва.

Комуністична партія та Радянський уряд постійно приділяють велику увагу розширенню мережі музеїв. За минуле п'ятиріччя їх створено 17. Нині в 137 державних музеях республіки (їх щороку відвідує більше 15 млн. чол.) експонується і зберігається понад 3 млн. оригінальних пам'яток матеріальної та духовної культури нашого народу. Проектується будівництво музею «Україна у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.». Для збереження найцінніших пам'ятників історії, народної архітектури, побуту у Львові, Ужгороді, Переяславі-Хмельницькому, Києві створюються музеї народної архітектури й побуту.

Зміцнюється матеріальна база музеїв. У восьмій п'ятирічці нові приміщення одержали Донецький, Житомирський і Кременчуцький краєзнавчі музеї, музей «Молода гвардія» в м. Краснодоні, реконструйовано Вінницький краєзнавчий, завершується добудова Дніпропетровського історичного та будівництво Ворошиловградського краєзнавчого. До 1975 р. мають бути збудовані нові приміщення для обласних музеїв в Тернополі і Хмельницькому.

Останнім часом значно поліпшилась історична переконливість та ідейно-політична спрямованість експозицій музеїв. Серед численних нових експонатів музеїв чільне місце посідають ленінські документи, матеріали, що розкривають діяльність місцевих партійних організацій роль народних мас в історичному процесі, втілення геніальних ленінських ідей в практику комуністичного будівництва. Стаціонарні та пересувні експозиції, присвячені XXIV з'їзду КПРС, висвітлюють політичне й трудове піднесення в нашій країні. В експозиціях створені нові розділи до 50-річчя утворення Союзу РСР.

Велику роботу по комуністичному вихованню трудящих проводять музейні заклади на громадських засадах. В республіці працює 181 музей і більше 2 тис. музейних кімнат, які щороку відвідує 5 млн. чол. Для створення народних музеїв і роботи в них залучено тисячі ентузіастів цієї справи: комуністів, комсомольців, працівників культури, інтелігенції.

Народні музеї сприяють вихованню трудящих, особливо молоді, на революційних, бойових і трудових традиціях старшого покоління, виховання радянського патріотизму. Їх експонати розповідають про минуле, боротьбу трудящих під керівництвом Комуністичної партії за встановлення і зміцнення Радянської влади, героїчну працю радянських людей по створенню матеріально-технічної бази комунізму. Досвід діяльності народних музеїв і кімнат свідчить про широкі перспективи самодіяльного музейного будівництва.

Серед вогнищ культури важливе місце належить паркам культури і відпочинку, які є найбільш масовими культурно-освітніми закладами, що поєднують організацію змістовного відпочинку з проведенням ідейно-виховної роботи. Парк культури — це водночас лекторій і естрада, спортивний майданчик і місце масових ігор, театр під відкритим небом і захоплюючі атракціони. Їм відведено найкращі зелені масиви.

В останні роки робота парків наповнилась новим змістом, стала більш різноманітною, жвавою і цікавою. Багато робиться парками культури для пропаганди рішень Комуністичної партії та радянського уряду, завдань дев'ятої п'ятирічки, соціалістичного змагання колективів підприємств, установ і організацій за гідну зустріч 50-річчя утворення Союзу РСР. Тут — і яскрава наочна агітація, і виступи популярних лекторів, і зустрічі з героями праці, і тематичні вечори, і театралізовані свята, і концерти.

Протягом року в 84 парках культури і відпочинку системи Міністерства культури відвідує атракціони, концерти, танцювальні майданчики, кіно понад 100 млн. чоловік. Якщо ж врахувати всіх, хто приходить до парків культури послухати безплатну лекцію, побувати на масовому гулянні, театралізованому святі, цифра ця може бути потроєна. В кожному парку організуються понад 150 різних заходів, 108 концертів і вистав, демонструється 180 науково-популярних та хронікально-документальних кінофільмів. Щодня в кожному парку культури проходить масовий захід, концерт і демонструються не менше одного-двох кінофільмів.

Великою популярністю у відвідувачів парків користуються дні газети «Известия», свята мікрорайонів, що проводяться в Харкові, театралізовані аукціони, репортажі з дошки пошани, хроніки трудових новин в Одесі, тематичні дні перемог п'ятирічки, районні вісті, дні однієї бригади у Вінниці; театралізовані свята квітів і дарів природи — в Тернополі.

Одним з кращих є київський Центральний парк культури і відпочинку. Головне в його роботі — це систематична пропаганда матеріалів XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду КП України, ідей дружби народів, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, активна допомога партійним організаціям міста в мобілізації трудящих на успішне виконання завдань дев'ятої п'ятирічки, соціалістичних зобов'язань виробничих колективів на честь 50-річчя утворення СРСР.

Велику роботу по естетичному вихованню населення парк проводить у формі лекцій-концертів з участю симфонічного, духових оркестрів, артистів, колективів художньої самодіяльності. Щороку тут відбуваються до 260 різних концертів.

В парку створені умови для заняття фізкультурою і спортом. У спортивних змаганнях, іграх, що проводяться в парку, бере участь більше 100 тис. чол.

Різноманітні, цікаві формою і глибоким змістом заходи парку присвячені 50-річчю утворення СРСР. Серед них — тематичні вечори, усні журнали, цикли лекцій, зустрічі з цікавими людьми, бесіди за круглим столом, «вогники», лекції-концерти, театралізовані свята, народні гуляння, дні передових підприємств міста, вечори інтернаціональної дружби. На яскраву демонстрацію вірності комсомольців і молоді заповітам Великого Леніна, відданості справі Комуністичної партії перетворилося проведене парком в цьому році театралізоване видовище «Чуття єдиної родини».

Високу оцінку громадськості м. Самарканда одержало підготовлене парком і показане узбецьким братам театралізоване свято «Радянська Вітчизна — рідна наша мати», основним змістом якого є братерська дружба українського та узбецького народів. Цікавим був також виступ узбецьких друзів у Києві.

Працівники культури Радянської України єдині у своєму прагненні вірно служити народові і ленінській партії, бути в перших лавах будівників комунізму, примножувати духовні багатства великого радянського народу.

ДРУЖБА НАРОДІВ СРСР — ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РЕВОЛЮЦІОНІЗУВАННЯ І ПОЛІТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТРУДЯЩИХ МАС ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 1917—1939 рр.

Г. М. ОРДОВСЬКА, П. М. ЯЦКІВ

Внаслідок перемоги Великого Жовтня на одній шостій земної кулі була встановлена влада робітників і селян, впали монархічні режими в Австро-Угорщині, Німеччині й Туреччині, почався крах колоніальної системи імперіалізму, склався світовий комуністичний рух як вияв прогресу людства і найвпливовіша політична сила сучасності.

В післяжовтневий період (лютий 1919 р.) виникла Комуністична партія Східної Галичини (з 1923 р.— Комуністична партія Західної України), яка ставила за мету повалення влади експлуататорських класів, встановлення диктатури пролетаріату і возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі.

Боротьба КПЗУ за те, щоб Західна Україна стала складовою і невід'ємною частиною УРСР, її успіхи й невдачі залежали не тільки від ефективності діяльності різних ланок партії, активності мас, зміни співвідношення класових сил у Західній Україні та в Польщі, але й від зрушень на міжнародній арені і, значною мірою, від досягнень СРСР і, зокрема, УРСР, у будівництві соціалізму. В практиці агітаційної та пропагандистської роботи КПЗУ не було дійовішого засобу впливу на маси, переконливішої аргументації на користь лозунга возз'єднання, як популяризація здобутків Країни Рад. Кожному її крокові вперед по шляху процвітання й соціалізму трудящі Західної

України раділи як власному успіхові: пуск нової домни, електростанції, МТС, відкриття театру тощо розцінювалось як завоювання трудящими всієї земної кулі нового аванпосту в боротьбі двох світів.

Особливо значне місце в пропагандистській та агітаційній роботі КПЗУ посідала популяризація ленінської національної політики, дружби народів. «Ця дружба,— відзначається в Постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік»,— одне з найбільших завоювань соціалізму, могутня рушійна сила радянського суспільства, невичерпне джерело творчої праці трудящих усіх національностей СРСР в ім'я найбагатшої мети — побудови комунізму»¹.

Питання про революціонізуючий вплив дружби народів Радянського Союзу на трудящі маси західноукраїнських земель розглядається в монографіях Є. Галушка, М. Герасименка і Б. Дудикевича, В. Маланчука, Г. Сизоненко, А. Ярошенка², в колективній монографії «Торжество історичної справедливості»³, в окремих статтях (В. Добрецової, С. Максимова, М. Олексюка, Є. Письменної, П. Сардачука та ін.), у спогадах старих членів КПЗУ⁴ та в нарисах історії обласних парторганізацій⁵.

Проте наявність згаданих публікацій не виключає необхідності спеціальної розвідки, в якій би з залученням окремих нових документальних матеріалів розглядався революціонізуючий вплив дружби народів СРСР на трудящі маси Західної України в усій багатогранності його виявів і форм на різних етапах боротьби трудящих краю за визволення й возз'єднання з Радянською Україною.

КПЗУ розглядала процес становлення дружби народів СРСР як результат здійснення надзвичайно широкого комплексу перебудов економічного, політичного, культурного та ідеологічного характеру, що стали основою соціалістичного ладу, ліквідації фактичної нерівності між окремими народами, сприяли морально-політичній єдності різних націй і народностей Радянського Союзу.

З метою найглибшого розуміння суті подій, явищ і процесів, що відбувалися в нашій країні, КПЗУ на своїх з'їздах, конференціях і Пленумах заслуховувала інформаційні доповіді ЦК КП(б)У. Представники ЦК КПЗУ брали участь у роботі з'їздів, конференцій, Пленумів ЦК КП(б)У, а перебуваючи в СРСР (легально чи нелегально), безпосередньо знайомилися з досвідом соціалістичного будівництва. Так, на III з'їзді КПЗУ було заслухано спеціальну доповідь «Про підсумки соціалістичного і культурно-національного будівництва на Радянській Україні»⁶, а на IV з'їзді КПЗУ — «Про переможне соціалістичне будівництво на Радянській Україні та про оборону Батьківщини міжнародного пролетаріату»⁷.

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 4.

² Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ (1919—1928), Львів, 1965; М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, К., 1960; В. Ю. Маланчук. Торжество ленінської національної політики, Львів, 1963; Г. С. Сизоненко. «Сельроб» у боротьбі за возз'єднання, Львів, 1970; А. Д. Ярошенко. Ленін і революційний рух на західноукраїнських землях, Львів, 1969.

³ Торжество історичної справедливості, Львів, 1968.

⁴ КПЗУ — організатор революційної боротьби, Львів, 1958. На чолі визвольної боротьби, К., 1965.

⁵ Нариси історії Волинської обласної партійної організації, К., 1968; Нариси історії Львівської обласної партійної організації, вид. II, Львів, 1969.

⁶ ПА ІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 441, арк. 10 і наступні.

⁷ «Більшовик України», 1935 р., № 1—2, стор. 141.

КПЗУ вживала найрізноманітніших заходів для того, щоб про творчі будні радянських людей знали не тільки члени партії, а й робітники, селяни, представники інтелігенції краю. З цією метою організовувалися поїздки делегацій трудящих західноукраїнських земель у Країну Рад. Проте щоразу на перешкоді ставала окупантська влада та буржуазно-націоналістичні політики.

І все ж у 1929 р. завдяки зусиллям ЦК КП Польщі, КП Західної Білорусії та КПЗУ нелегальними шляхами (через Гданськ) до Радянського Союзу виїхала делегація трудящих Польщі в складі 26 чол. Делегати відвідали Москву, Ленінград, Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одесу, Кривий Ріг, Ташкент і Алма-Ату, побували на заводах, фабриках, у радгоспах і колгоспах, на новобудовах (зокрема, на будівництві Дніпрельстану), в наукових закладах, культосвітніх і дитячих установах. Вони зустрічалися з представниками всіх верств населення, з трудящими різних націй і народностей, уперше на власні очі побачили, що несе людству соціалізм, як у різних сферах суспільного життя виховується дружба народів.

Повернувшись додому (знову ж таки, нелегально), члени делегації з захопленням розповідали своїм співвітчизникам про все бачене, спростовуючи провокаційні обмови й наклепи санаційних та націоналістичних борзописців на Країну Рад⁸. У 1930 р. ще одній делегації вдалося відвідати Радянську Україну⁹. А в 1932 р., коли вже були проведені всі підготовчі заходи для відрядження делегації на урочисте відкриття Дніпрельстану, окупаційна влада перешкодила поїздки¹⁰.

Популяризація ідей дружби народів СРСР, їх успіхів у будівництві нового життя знайшла своє відображення в легальній і нелегальній пресі КПЗУ. Окремі праці В. І. Леніна цілком друкувалися в серії «Комуністична бібліотека» («Держава і революція», «Чергові завдання Радянської влади»), інші в стислому викладі передруковувалися на сторінках газет («Соціалістична революція і право націй на самовизначення»). Багато праць вождя світового пролетаріату стали основою для вироблення рішень КПЗУ з програмних і тактичних питань («Найближчі завдання КПЗУ в організації і керівництві національно-визвольної боротьбою»), а також для написання офіційних статей діячами КПЗУ (Г. Березоль — «За ленінську національну політику — проти буржуазного націоналізму», С. Літній — «Національне питання», С. Павлишин — «Клич злуки Західної України з Україною Радянською», Т. Прокопович — «В. Шах-Рай contra Ленін», Р. Турянський (Комар) — «Тактика партії в національному питанні»¹¹ та ін.).

В легальних і нелегальних періодичних виданнях КПЗУ — «Наша правда», «Робітнича газета», «Робітнича трибуна» (польською та українською мовами), «Sprawa robotnicza», молодіжних («Наш стяг», «Спартак»), відвойованих у соціал-угодовців («Земля і воля», «Нова культура» та ін.) — систематично пропагувалися ідеї Великого Жовтня, роз'яснювалася політика ленінської партії. Широкий інформаційний матеріал в вдумливим і принциповим добором актів публікувався у спеціальних рубриках: «З Радянських республік», «З Радянської України», «З життя Радянської України», «Що чувати в світі?», «Літера-

⁸ КПЗУ — організатор революційної боротьби, Львів, 1958, стор. 165—169.

⁹ М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за воз'єднання з Радянською Україною, К., 1960, стор. 121—122.

¹⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІ-ФО), ф. 2, оп. 1, спр. 895, арк. 38.

¹¹ Див.: А. Д. Ярошенко. В. І. Ленін і революційний рух на західноукраїнських землях, Львів, 1969, стор. 130.

тура, мистецтво, наука» та ін. Трудящі західноукраїнських земель жадібно вчитувалися в рядки комуністичних видань, які повідомляли про спорудження нових промислових підприємств, транспортних магістралей, про колгоспний рух, ліквідацію неписьменності дорослого населення, розквіт літератури, мистецтва, освіти, науки, неухильне піднесення добробуту людей праці тощо. Пропаганда успіхів соціалістичного будівництва завжди поєднувалася з викриттям антинародної політики українських буржуазних націоналістів, гнівним осудом міжнародного імперіалізму, який намагався зірвати мирну працю радянських людей і не переставав марити про реставрацію капіталізму в СРСР.

Легальній комуністичній пресі було дуже важко обминути рогатки цензури. Майже систематично газети й журнали, ідейно спрямовувані КПЗУ, рясніли білими плямами з написом: «сконфісковано». Часто порушувалась періодичність виходу газет і журналів, коли конфіскувався не окремий абзац чи стаття, а цілком увесь номер. Штрафи, судове переслідування редакторів, видавців, працівників редакції і навіть передплатників-читачів створювали величезні труднощі, але були безсилі заглушити голос правди¹².

Пропагуючи здобутки дружби народів СРСР, КПЗУ широко використовувала листівки як важливу зброю в ідейній боротьбі проти польських окупантів та українських буржуазних націоналістів. Їх випускали окружками, повітками, райками, партійні осередки окремих промислових підприємств і сіл до Жовтневих і Травневих свят, на вшанування пам'яті В. І. Леніна, К. Лібкнехта, Р. Люксембург, до дня Паризької Комуни, 8 березня, присвячували важливим подіям у житті своєї організації (страйк, демонстрація, маніфестація тощо). Так, у 1932 р. в листівці, випущеній до 1 Травня місцевим осередком КПЗУ села Кобаки (тепер Косівського району Івано-Франківської області), проголошувалося гасло: «Хай живе побідоносний Союз працюючих всіх країн, поневолених народів і Радянських республік, хай живе Радянський Союз — перша країна соціалізму, перша країна братерства народів, твердиня світової революції»¹³.

Особливо широко й захоплююче на сторінках преси КПЗУ висвітлювалися й аналізувалися такі знаменні події в процесі становлення дружби народів нашої Вітчизни, як створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік та затвердження 1936 р. Конституції СРСР.

Створення СРСР трудящі Західної України зустріли палким схваленням, вбачаючи в цьому політичному акті запоруку перебудови суспільства на соціалістичних засадах, бурхливого розвитку економіки й культури всіх радянських республік, зміцнення оборонної могутності та міжнародних позицій багатонаціональної Країни Рад. Усе це створювало сприятливі передумови і кликало західноукраїнський трудовий люд на боротьбу за визволення і возз'єднання з матір'ю-Вітчизною.

Спростовуючи домисли та інсинуації ворогів і висловлюючи волю й прагнення всіх прогресивних сил Західної України, VI з'їзд галицької УСДП, яка стала на платформу Комінтерну, в своїй Декларації від 18 березня 1923 р. заявив: «Український пролетаріат нашого краю вважає себе за одне ціле з пролетаріатом нашої матері — соціалістичної Радянської України і Союзу Радянських Соціалістичних Республік»¹⁴.

Проект Конституції СРСР у 1936 р. та хід її всенародного обговорення висвітлювалися на сторінках партійної преси, а в 1937 р. з ініціативи ЦК КПЗУ текст Конституції СРСР було видано окремою

¹² ПА ІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 177, арк. 11.

¹³ ДАІ-ФО, ф. 90, оп. 1, спр. 44, арк. 61.

¹⁴ З історії революційного руху у Львові, Львів, 1957, стор. 177.

брошуруою українською мовою. Один із засновників нелегальної комуністичної друкарні в с. Товмач Кам'яно-Бузького району на Львівщині В. М. Костик у своїх спогадах писав: «Пригадую, скільки шуму наробила випущена нами «Конституція СРСР». У Польщі, в країні терору, свавілля буржуазії та воєнщини, Радянська Конституція стала символом свободи і боротьби. Вона переходила з рук у руки, трудящі зберігали її як найсвятіше і найдорожче»¹⁵.

Гигантські політичні, економічні, соціальні й культурні здобутки радянського народу, закріплені в Конституції СРСР, активізуюче впливали на світовий революційний процес і, в тому числі, на визвольну боротьбу трудящих Західної України.

Пропагуючи завоювання дружби народів нашої країни, КПЗУ широко використовувала їх, як важливу зброю в ідейній боротьбі проти своїх головних ворогів — польських окупантів та українських буржуазних націоналістів. Адже кожний конкретний вияв ленінської національної політики КПРС служив неспростовним обвинувальним актом проти економічних і політичних концепцій в національній політиці правлячих кіл довоєнної Польщі та їх союзників з українського націоналістичного лігва.

Своє ставлення до польської окупаційної влади комуністи західноукраїнських земель визначили в програмних документах ще першого року після закінчення громадянської війни. В тезах «Про політичне становище в Східній Галичині і найближчі завдання КПСГ», які мали бути схвалені конференцією КПСГ наприкінці жовтня 1921 р., на основі наукового аналізу конкретних заходів уряду й провідних політичних груповань Польщі зазначалося, що «політика польських імущих класів відносно Східної Галичини є загарбницькою, імперіалістичною політикою, що вона, базуючись на жорстокому терорі, придушує в зародку будь-які вияви українського культурно-національного життя, позбавляє праці тисячі робітників-українців, здійснює колонізацію українських земель і взагалі прагне денационалізувати українських трудящих. За таких обставин перед пролетаріатом Галичини, як і всієї Польщі, постало завдання повалити владу буржуазії та поміщиків, забезпечивши тим самим розв'язання національного питання й створивши умови для «братнього співжиття працюючих класів різних націй в одній великій федерації радянських республік». Зокрема, в тезах проводилася думка, яка переконливо свідчить про їх марксистську зрілість: доля революції в Східній Галичині залежить або від розвитку революції в Польщі, або від допомоги з боку Радянських республік. Але водночас підкреслювалося, що будь-яка активна допомога з боку СРСР у тій ситуації «не лежить в інтересах міжнародної революції», а, навпаки, творчі зусилля радянських людей у будівництві соціалізму будуть найвагомішим внеском в остаточну перемогу цієї революції»¹⁶.

В наступні роки Радянські республіки в міру своїх сил і можливостей постійно допомагали трудящим Західної України в їх боротьбі проти окупації, за здійснення права на самовизначення, за втілення в життя прагнень до возз'єднання з Радянською Україною. Кожний акт допомоги з боку Країни Рад КПЗУ доносила до мас через свою пресу, листівки, засобами усної пропаганди, на конкретних прикладах показувала сутність ленінських принципів національної політики й пролетарського інтернаціоналізму. Міцніла любов трудящих Західної України до батьківщини світового пролетаріату, зростала їх рішучість боротися за возз'єднання з братніми народами СРСР.

¹⁵ За владу Рад, Львів, 1957, стор. 282.

¹⁶ З історії революційного руху у Львові, стор. 100.

Постійну допомогу і братерську солідарність трудящі Західної України відчували також з боку всього міжнародного комуністичного руху. Виконком Комінтерну неодноразово закликав свої секції стати на захист уярмлених панською Польщею народів.

Успіх визвольної боротьби трудящих Західної України найбільшою мірою залежав від солідарності й міцності бойового союзу трудящих поляків з іншими поневоленими Польщею народами. Компартія Польщі, як виразниця не тільки класових інтересів пролетаріату, але й національних інтересів усього польського народу, завжди послідовно й рішуче виступала проти окупаційного режиму, висувала лозунги самовизначення націй, цементувала дружбу польського та українського народів. Проводячи таку політичну лінію, КПП керувалася ленінськими принципами пролетарського інтернаціоналізму й дружби народів, марксистською формулою: не може бути вільним народ, який пригнічує інші. У своїй постанові, що вийшла в зв'язку з відомими подіями у Львові в листопаді 1928 р.¹⁷, ЦК КПП писав: «Те, що буржуазно-поміщицька Польща запрягла в ярмо Західну Україну та Західну Білорусію, є одним з джерел визиску й поневолення робітничих та селянських мас корінної Польщі. Доки триває окупація Західної України та Західної Білорусії, доти неможливе визволення польського робітника та селянина... Нехай у відповідь на криваву масакру та львівські погроми загримить в кожній фабриці, в кожній копальні, в кожному селі й фільварку — у всій Польщі — могутній голос протесту! Геть з окупацією Західної України і Білорусії!»¹⁸.

На кожному етапі розвитку революційного руху в Західній Україні ідеологічна робота КПЗУ своїм вістрям була спрямована проти реакційних, антинародних концепцій українських буржуазних націоналістів. Визначальним засобом для спростування їх псевдонаукових домислів, відверто людоненависницьких або підсолоджених «письмом божим» чи елеєм хуторянсько-соціалістичної фразеології, завжди служили здобутки радянських людей і, насамперед, трудящих Радянської України в розвитку й зміцненні соціалістичної демократії, економіки, культури, добробуту мас, формуванні принципово нових за своїм характером міжнародних взаємовідносин, у розквіті співробітництва, взаємодопомоги, взаємозбагачення й дружби народів країни соціалізму.

Дружба народів СРСР, як одне з найважливіших завоювань соціалізму, сприяла вихованню в трудящих масах Західної України почуттів інтернаціоналізму й міжнародної солідарності, розуміння того, що їх боротьба є одним з важливих складових елементів світового революційного процесу. Виходячи з цього, трудящі Західної України палко відгукувалися на всі події в міжнародному пролетарському й визвольному русі.

В 20-ті роки з ініціативи КПЗУ західноукраїнські трудящі взяли участь у таких важливих міжнародних кампаніях, як захист китайської революції від зазіхань міжнародного імперіалізму¹⁹, боротьба за врятування життя жертвам американської реакції Сакко і Ванцетті, організація допомоги страйкуючим вуглекопам Англії²⁰ та ін.

У зв'язку з наростанням небезпеки війни комуністи згуртували навколо себе всі демократичні елементи для відсічі фашизму, активі-

¹⁷ Докладніше див. «Більшовик України», 1928, № 24, стор. 109; «Наша правда», 1928, № 11—12, стор. 122—123.

¹⁸ З історії революційного руху у Львові, стор. 332—333.

¹⁹ Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною, ч. 1, Луцьк, 1957, стор. 163.

²⁰ ДАІ-ФО, ф. 2, оп. 1, спр. 432, арк. 122.

зували їх участь у міжнародних антивоєнних та антифашистських акціях. Так, делегації Західної України брали участь у Європейському конгресі трудового селянства в Берліні (1930 р.)²¹, Антивоєнному конгресі в Амстердамі (1932 р.), Всесвітньому конгресі миру в Брюсселі (1936 р.). Водночас під керівництвом КПЗУ проводилися масові антивоєнні виступи всередині країни.

В 1934 р., коли пролетарі Відня зі зброєю в руках відбивали навалу фашизму, КПЗУ і КСМЗУ звернулися з закликом до всіх робітничих і селянських організацій спільними демонстраційними виступами підтримати боротьбу австрійського пролетаріату. 19 лютого 1934 р. на знак солідарності з пролетарями Відня застрайкували робітники Львова, нафтовики Биткова, калійники Калуша та інших промислових центрів.

Трудящі Західної України підняли могутній голос протесту проти ув'язнення в гестапівських катівнях Димитрова, Попова, Танева, вождя німецького пролетаріату Ернста Тельмана²².

Найяскравішим виявом почуттів інтернаціоналізму й міжнародної солідарності була широка і всебічна допомога республіканській Іспанії — країні, де проліг передній край боротьби проти міжнародного фашизму.

Заклик ЦК КПЗУ відрядити добровольців до республіканської Іспанії партійні та комсомольські осередки зустріли з ентузіазмом. Деякі з них навіть схвалювали постанови про виїзд до Іспанії в повному складі. КПЗУ, належно оцінюючи ентузіазм комуністів і комсомольців, організувала справу так, щоб їх від'їзд не зашкодив роботі партосередків на місцях, не ослабив розмаху революційної боротьби в краї.

До парторганізацій КПЗУ зверталися також члени соціалістичних і селянських партій, безпартійні робітники, селяни, представники інтелігенції з проханням послати їх в Іспанію.

Як уповноважений ЦК КПП при ЦК КП Іспанії у місця боїв виїжджав секретар ЦК КПЗУ Г. Рваль, де від імені ЦК КПП вручив бійцям бригади ім. Домбровського бойовий Червоний Прапор з написом «За Вашу і нашу свободу!». З його ініціативи 8 липня 1937 р. у складі бригади була сформована рота ім. Тараса Шевченка з добровольців-українців, які раніше воювали в різних підрозділах інтернаціональних бригад. «Утворення роти ім. Шевченка, — писав інтербригадівць Северин Айзнер, — мало на меті особливо підкреслити вклад, який внесли добровольці-українці в бойові здобутки бригади»²³. В лавах шевченківців билися члени КПЗУ брати Краєвські, Іван Вальчун, Микола Олексюк, Іван Лихочвор, Денис Гурта, Стефан Марільчик, Микола Продеус з Борислава, Федір Мартинюк з Волині, Михайло Литвин з Тернопільщини, ватажок львівських комсомольців Юрко Великанович²⁴ та багато інших.

У Кастилії й Каталонії, під Мадридом і Сарагосою, в горах Гвадарами, Басконії й на берегах Ебро під бойовими прапорами інтернаціональних бригад за волю і щасливе майбутнє іспанського народу бо-

²¹ У боротьбі за маси, К., 1966, стор. 137.

²² ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 196, арк. 46; З історії революційного руху у Львові, стор. 501, 508; ДАІ-ФО, ф. 68, оп. 2, спр. 235, арк. 52, 71, 72; ф. 2, оп. 1, спр. 1375, арк. 4.

²³ S. Ajzner. Madryt — Saragossa, Варшава, 1961, стор. 185.

²⁴ На чолі визвольної боротьби, К., 1965, стор. 177, 185; Kartki z dziejów KPP, Warszawa, 1958, стор. 475.

ролося близько 35 тис. добровольців — представників різних країн світу. І всіх їх запаливав героїчний приклад трудящих Радянського Союзу — першої в історії людства багатонаціональної держави трудящих, морально-політична єдність і нездоланність якої ґрунтується на ленінській дружбі народів.

Оглядаючи шлях, пройдений нашою Вітчизною за роки Радянської влади, Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев на XXIV з'їзді КПРС підкреслив: «Одним з найбільших завоювань соціалізму є практичне здійснення партією ленінської національної політики — політики рівності і дружби народів»²⁵. Дружба народів Країни Рад стала однією з найважливіших умов прискорення нашого просування по шляху до комунізму, вона стала важливим фактором усього світового революційного процесу, джерелом, з якого черпали сили для боротьби трудящі всього світу.

Особливо великий революціонізуючий вплив справила дружба народів СРСР на трудящих Західної України. Це обумовлено певними об'єктивними та суб'єктивними причинами: величезною політичною та організаторською діяльністю КПЗУ, постійним піклуванням КПРС, Радянського уряду й трудящих багатонаціонального Радянського Союзу про долю уярмлених панською Польщею братів-українців за Збручем.

Запалюючий приклад СРСР протягом 20 років надихав трудящих Західної України на невтомну боротьбу, яка велася в найрізноманітніших формах, аж до збройних виступів у моменти найглибшого загострення класових суперечностей. Логічним завершенням цієї боротьби було возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

²⁵ Матеріали XXIV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 86.

Зашипки

П. С. ГОНЧАРУК
З ІСТОРІЇ СПІВРОБІТНИЦТВА
НАУКОВЦІВ ІНСТИТУТУ
ІСТОРІЇ АН УРСР
З УЧЕНИМИ БРАТНІХ
РЕСПУБЛІК

Комуністична партія Радянського Союзу завжди надавала великого значення розвитку історичної науки, вбачаючи в ній важливе знаряддя наукового пізнання суспільних закономірностей, узагальнення досвіду революційно-перетворювальної діяльності мас, засіб ідейного вихо-

вання трудящих. Саме тому партія постійно спрямовує теоретичну думку істориків на глибоку розробку та наукове вирішення поставлених життям актуальних проблем, на всебічне дослідження питань, пов'язаних, як зазначено у Звітній доповіді Центрального Комітету ХХІV з'їзду КПРС, «з практикою партійної і державної роботи, з розв'язанням конкретних завдань комуністичного будівництва»¹.

Поряд з цим ХХІV з'їзд КПРС зажадав від суспільствознавців підвищення якості наукових досліджень, їх наукової глибини, ідейно-політичної та партійної загостреності. «Ці питання,— зазначив секретар ЦК КПРС М. А. Суслов,— тісно пов'язані з проблемою організації роботи дослідних інститутів, кафедр вузів, з рівнем кваліфікації вчених та викладачів, які мають справу з допитливим, позбавленим усякої косності розумом людей, студентами»².

Життя висуває все більше проблем, теоретичну розробку яких важко, а інколи і неможливо здійснити не тільки в рамках однієї науково-дослідної установи, а й всієї галузі науки. Практика показує, що успішно дослідити такі проблеми можна лише тоді, коли буде застосовано вдумливу координацію, концентрацію та кооперацію наукових сил. Важливу роль у цьому повинні відіграти організація колективних та «комплексних досліджень сучасних процесів розвитку суспільства»³, тісна творча співдружність учених усіх республік нашої багатонаціональної Вітчизни.

Виконуючи цю настанову партії, дирекція Інституту історії АН УРСР постійно піклується про розширення форм і методів співробітництва вчених Інституту з науково-дослідними установами та вузами союзних республік. Однією з важливих його форм було об'єднання зусиль істориків Союзу РСР у написанні фундаментальних колективних досліджень, підготовці до друку наукових збірників і статей тощо.

¹ Матеріали ХХІV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 118.

² М. А. Сулов. Общественные науки — боевое оружие партии в строительстве коммунизма. — «Коммунист», 1972, № 1, стор. 28.

³ Матеріали ХХІV з'їзду КПРС, стор. 274.

Практика показує, що такі праці відзначаються науковою обґрунтованістю, широтою джерельної бази, глибиною думки. Ось декілька прикладів. Нещодавно колектив Сектору історії природознавства й техніки Інституту історії АН УРСР разом з дослідниками Інституту історії природознавства й техніки АН СРСР випустили в світ «Историю отечественной математики». Авторський колектив цього дослідження очолив відомий на Україні та за її межами вчений — академік АН УРСР Й. З. Штокало. Дякуючи його невтомній енергії, до написання книги були залучені провідні вчені в галузі математичної науки з Москви, Ленінграда, Києва, Мінська, Тбілісі, Новосибірська та інших міст Країни Рад. Серед них — академіки М. М. Боголюбов, О. Ю. Ішлінський, Ю. В. Линник, М. І. Мухелішвілі, В. І. Смирнов, член-кореспондент АН СРСР С. М. Мергелян, академік АН УРСР Б. В. Гніденко, член-кореспондент АН УРСР О. М. Боголюбов, доктори фізико-математичних наук М. П. Єругін, Ф. В. Фомін та ін.

В результаті спільних зусиль випущено у світ названу вище чотиритомну (у п'яти книгах) працю, яка з перших днів виходу у світ здобула популярність серед наукової громадськості не тільки в нашій країні, а й за рубежем і одержала високу нагороду — Почесну наукову медаль ім. Олександра Койре Міжнародної Академії історії науки. Праця висунута на здобуття Державної премії Української РСР.

Спільними зусиллями вчених Інституту історії АН УРСР та союзних республік створені такі ґрунтовні праці, як двотомна «История технического развития угольной промышленности Донбасса» (1969 р.), «Научно-технический прогресс в Украинской ССР. 1960—1970 гг.» (1971 р.). У своїй діяльності вчені інституту приділяють значну увагу використанню досвіду московських колег, особливо наукових співробітників Інституту історії СРСР АН СРСР в організації написання багатотомних колективних праць.

Особливо цінним для українських істориків є досвід учених Інституту історії СРСР у справі підготовки до друку двосерійної 12-томної праці «История СССР». Необхідність переймати цей досвід обумовлюється тим, що на Україні за дорученням ЦК КП України готується аналогічне десяти томне видання «Історія Української РСР». У цьому фундаментальному дослідженні на широкій джерельній базі передбачається висвітлити цілісну картину історії українського народу з найдавніших часів до наших днів. Треба прямо сказати, що успішна підготовка цієї праці була б неможлива без активної допомоги з боку вчених-істориків Москви.

Зокрема, важко переоцінити допомогу, яку постійно надають авторам багатотомної «Історії Української РСР» такі відомі вчені Радянського Союзу, як академіки М. В. Нечкіна, І. І. Мінц, член-кореспондент АН СРСР П. В. Волобуєв, доктори історичних наук Д. О. Коваленко, Ю. Н. Городецький та ін. Крім цього, ряд учених Російської Федерації є авторами названої праці. Зокрема, член-кореспондент АН СРСР П. А. Жилін (Москва) готує до багатотомної «Історії Української РСР» ряд розділів з питань історії громадянської та Великої Вітчизняної воєн, доцент Волгоградського педінституту Б. С. Абаліхін пише до названої праці ряд розділів з історії капіталізму на Україні. Не може бути сумніву, що участь учених з науково-дослідних установ та вузів союзних республік у підготовці багатотомної «Історії Української РСР» дасть плідні результати, допоможе авторському колективу цієї складної праці позитивно розв'язати ряд важливих історичних проблем.

Дбаючи про актуальність тематики наукових досліджень, колектив Інституту історії АН УРСР ще минулого року приступив до розробки

проблеми «Історичні зв'язки та непорушна дружба українського народу з братніми народами Союзу РСР». Зараз широко розгорнуте дослідження матеріалів, які розкривають історичні зв'язки та непорушну дружбу українського народу з російським, білоруським та молдавським народами. До розробки цих тем залучені вчені Інституту історії СРСР АН СРСР, Інституту історії АН БРСР та Інституту історії АН МРСР. У майбутньому планується розробка подібних тем разом з ученими інших союзних республік. Співробітники Інституту історії АН УРСР завжди охоче діляться досвідом зі своїми колегами з братніх республік.

У справі підготовки краєзнавчих праць українські історики під керівництвом партійних органів підготували 26-томну «Історію міст і сіл Української РСР» (22 томи уже випущено у світ), яку справедливо називають всенародною монографією, оскільки в її створенні брали участь тисячі авторів. Чимало краєзнавчих робіт готується і в інших союзних республіках, проте робота ця не завжди дає бажані результати.

Ось тут краєзнавцям союзних республік прислужився досвід дослідників України. Для того, щоб передати його своїм колегам, вирішено було разом з Інститутом історії СРСР АН СРСР провести Всесоюзну наукову конференцію «Про досвід написання історії міст і сіл, заводів і фабрик, колгоспів і радгоспів СРСР», яка відбулася у травні 1972 р. В її роботі взяло участь більше 600 чоловік — представників усіх союзних республік. На конференції із змістовними доповідями та повідомленнями виступили академіки АН УРСР А. Д. Скаба, М. І. Супруненко, член-кореспондент АН УРСР А. Г. Шевелев, доктори історичних наук П. Л. Варгатюк, М. К. Івасюта, І. І. Компанієць, В. Ю. Маланчук, П. Т. Тронько, професор Г. М. Мултих, кандидати історичних наук О. Г. Мітюков, І. С. Слабеев, працівники партійних та радянських органів, які розповіли гостям про шляхи подолання тих складних проблем, які стояли перед авторським колективом «Історії міст і сіл Української РСР», а також про роботу широких кіл громадськості у створенні цього багатотомного видання.

Вчені Інституту історії АН УРСР постійно беруть участь у роботі редакційних колегій та написанні фундаментальних досліджень, які готуються за межами республіки. Зокрема, член-кореспондент АН УРСР А. М. Шлепаков є членом головної редакційної колегії та одним з авторів 7-томної праці «Международное рабочее движение. Вопросы истории и теории» (готується Інститутом міжнародного робітничого руху АН СРСР), доктор історичних наук В. І. Клоков — членом редакційної колегії та одним з авторів VII тому «Истории второй мировой войны» (готується Інститутом військової історії МО СРСР), доктор історичних наук А. В. Лихолат — автором розділів колективної монографії «СССР — великое содружество народов-братьев» (готується Інститутом історії СРСР АН СРСР). Разом з науковим співробітником Інституту історії СРСР АН СРСР доктором історичних наук Д. А. Чугаєвим А. В. Лихолат опублікував працю «Великое единение» (1972), присвячену 50-річчю утворення СРСР. При підтримці молдавських колег науковий співробітник Інституту історії АН УРСР кандидат історичних наук В. Г. Лисенко у видавництві «Карта Молдованяске» опублікував у 1971 р. монографічне дослідження «В единой семье — к единой цели (Братское сотрудничество молдавского и украинского народов в период строительства коммунизма)».

Можна було б навести чимало прикладів про творчі взаємини відділу історії зарубіжних соціалістичних країн Інституту з ученими Інституту слов'янознавства і балканістики АН СРСР, відділу історії нової та новітньої історії з науковими співробітниками Інституту міжнародного

робітничого руху АН СРСР, Інституту загальної історії АН СРСР та іншими науково-дослідними установами і вузами. Усе це свідчить про те, що сучасний етап у галузі історичної науки характеризується найтіснішим зв'язком учених усіх національностей, який обумовлює всебічний розквіт і неухильне зростання вітчизняної історіографії.

Однією з важливих форм співробітництва Інституту історії АН УРСР з ученими союзних республік є взаємне рецензування дисертаційних досліджень та підготовлених до друку праць. Історики інституту, раніше ніж випустити наукову працю у світ, радяться з колегами Москви, Ленінграда, Мінська, Кишинева та інших міст нашої Вітчизни.

Так, наприклад, нещодавно Інститут історії АН УРСР одержав ґрунтовні рецензії на макет VI тому «Історії Української РСР» від московських учених Ю. Н. Городецького та Д. О. Коваленка (Інститут історії СРСР АН СРСР). Всі зауваження щодо його вдосконалення будуть враховані в подальшій роботі над томом. У свою чергу, відділи історії соціалістичного будівництва та історії Великої Вітчизняної війни прорецензували макети III та IV томів «Історії Білоруської РСР».

Склалися добрі відносини співробітництва вчених Інституту історії АН УРСР з істориками союзних республік і в справі взаємопідготовки кадрів. Ряд московських академічних науково-дослідних установ приймають до себе на стажування молодих науковців з України. Зокрема, тільки в цьому році під керівництвом досвідчених учених Інституту історії СРСР АН СРСР у Москві готують свої праці молодший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Ю. Г. Іващенко та аспірант С. З. Заремба, під керівництвом співробітників Інституту сходознавства АН СРСР — аспірант В. В. Григор'єв. Зі свого боку Інститут історії АН УРСР подав допомогу в підготовці докторських дисертацій старшим науковим співробітникам Інституту історії СРСР АН СРСР В. М. Кабузану (з історичної географії), Інституту історії природознавства й техніки О. А. Кузіну (з історії науки й техніки), доценту Волгоградського педінституту Б. С. Абаліхіну та доценту Ростовського інституту народного господарства Г. А. Ігнатову (з історії УРСР дожовтневого періоду), науковому співробітнику Інституту історії АН МРСР П. Д. Дороганчу (з історії комуністичного будівництва в Молдавії). Член-кореспондент АН УРСР О. М. Боголюбов допомагає в наукових пошуках співробітнику Інституту математики ім. Романовського АН Узбекиської РСР Г. П. Матвієвській, зав. кафедрою математики Гродненського педінституту Білоруської РСР Н. Д. Безпам'ятних.

Особливе місце в співробітництві вчених Інституту історії АН УРСР та союзних республік посідають організація та проведення наукових конгресів, симпозіумів, сесій та конференцій. І це цілком зрозуміло. Вони дають можливість розповісти про найновіші досягнення вчених по тій чи іншій проблемі вітчизняної історії, підвести підсумки, скоординувати наукові пошуки в майбутньому. Тільки протягом останніх п'яти років Інститут історії АН УРСР виступив організатором симпозіуму «Аналіз тенденцій і прогнозування науково-технічного прогресу» (Сектор історії природознавства й техніки — 1967 р.), двох Всесоюзних наукових конференцій: «Міжнародна робітнича допомога» (1971 р.), «Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР» (1972 р.), 5 регіональних наукових конференцій (разом з Інститутом історії, археології та етнографії АН Грузинської РСР — у Тбілісі, Києві та Батумі; Інститутом історії АН Вірменської РСР — в Єревані; Інститутом історії АН Молдавської РСР — у Кишиневі); взяв участь у двох конгресах (XIII Міжнародному конгресі історичних наук та V Міжнародному конгресі економічних наук — 1970 р.), трьох Всесоюз-

них міжвузівських конференціях істориків-славістів СРСР, наукових з'їздів тощо.

Значна частина наукових конференцій була присвячена 50-річчю Великого Жовтня, 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, 50-річчю утворення СРСР, аналізу матеріалів про історичні зв'язки та непорушну дружбу українського народу з російським, білоруським, грузинським, вірменським, молдавським та іншими народами Союзу РСР, організації наукових пошуків, підготовці спільних праць тощо.

З доповідями та повідомленнями на наукових сесіях та конференціях перед науковою громадськістю союзних республік виступили такі досвідчені вчені УРСР, як академіки АН УРСР А. Д. Скаба («Назрілі проблеми дальшого дослідження історії України» — Кишинів, 1969 р.), М. І. Супруненко («Співдружність трудящих Грузії та України в боротьбі за перемогу Радянської влади» — Київ, 1969 р.), член-кореспондент АН УРСР А. М. Шлепаков («Історичний досвід «Міжробдопу» і сучасність» — Київ, 1971 р.), доктори історичних наук І. І. Компанієць («В. І. Ленін про інтернаціональну єдність трудящих в період трьох російських революцій» — Київ, 1969 р.), С. М. Пархомчук («Ідейне банкрутство фальсифікаторів національної політики КПРС» — Батумі, 1972 р.), І. М. Мельникова («Інтернаціональна сила ленінських ідей» — Кишинів, 1969 р.), кандидат історичних наук М. Ф. Котляр («Грузинські сюжети в давньоруських літописах» — Батумі, 1972 р.) та ін.

На цих сесіях та конференціях акцентувалася увага істориків на розробці проблем дружби народів СРСР, висловлювався ряд практичних рекомендацій щодо дальшого розширення дружніх контактів між радянськими народами в умовах комуністичного будівництва, накреслювалися конкретні заходи щодо розробки складних питань історії народів СРСР, дальшого поліпшення міжнаціональних взаємин у нашій країні.

На матеріалах наукових конференцій опубліковано ряд спільних збірників, які познайомили історичну громадськість усього Радянського Союзу зі станом наукових досліджень у союзних республіках. Так, наприклад, спільно з істориками Вірменії опубліковано три випуски збірника «Исторические связи и дружба украинского и армянского народов» (випуски: I — 1962 р., II — 1965 р., III — 1971 р.), разом з ученими Грузії — два випуски збірника «Из истории украинско-грузинских связей» (I — 1968 р., II — 1971 р.). В трьох книгах, що присвячені висвітленню українсько-вірменських зв'язків, опубліковано 83 наукові статті та повідомлення, 20 з яких належить ученим Інституту історії АН УРСР. 16 статей з 36 науковці Інституту історії АН УРСР опублікували в збірнику про українсько-грузинські зв'язки. Висвітленню названих вище проблем присвятили свої публікації доктори історичних наук І. М. Кулинич, Д. І. Мишко, А. В. Санцевич, кандидати історичних наук В. Г. Сарбей, В. П. Сидоренко, Г. Я. Сергієнко, О. Й. Щусь, Л. А. Шевченко та багато інших учених інституту. Вихід у світ названих вище збірників — значна подія в науковому житті українського, вірменського та грузинського народів.

Значна робота щодо зміцнення зв'язків з ученими-істориками союзних республік ведеться «Українським історичним журналом», який є органом Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії ЦК КП України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Лише протягом двох останніх років на сторінках журналу опубліковано близько 60 статей учених, які представляють 9 союзних республік Країни Рад. Зокрема, на сторінках журналу опубліковані статті Л. П. Мулявічу-са «Про методи та методику вивчення селянських рухів» (Вільнюс),

В. М. Кабузана «Переселення українців у Далекосхідний край в 1850—1916 рр.» (Москва), Ю. Д. Марголіса «Т. Г. Шевченко і Петербурзький університет» (Ленінград), А. Д. Молочка «Білорусія в братній сім'ї народів СРСР» (Мінськ), Г. Б. Гарібджаняна «Історична доля відродженого вірменського народу» (Єреван), А. А. Асадова «Сонячний Азербайджан у сузір'ї радянських республік» (Баку), М. В. Церцвадзе «Непопулярна дружба грузинського та українського народів» (Тбілісі) та ін.

Можна було б навести чимало прикладів, які свідчать про участь учених Інституту в роботі московських координаційних рад, виступи московських дослідників перед співробітниками Інституту історії АН УРСР та інші форми взаємного співробітництва. Всі вони є доказом творчої дружби вчених Інституту з науковою громадськістю союзних республік.

Успішне виконання історичною наукою відповідальних завдань, що поставлені перед нею ХХІV з'їздом КПРС, багато в чому залежить від постійного вдосконалення, координації та планування наукових досліджень, поліпшення системи взаємної інформації.

Це не значить, однак, що в цій справі немає певних недоліків та упущень. Переборюючи їх, Інститут постійно вживає заходів щодо розширення географії зв'язків з ученими союзних республік, піклується про вдосконалення форм співробітництва з ними, дбає про підвищення його ефективності. В цьому співробітники Інституту історії АН УРСР вбачають свій інтернаціональний обов'язок, а також шлях до прогресу в галузі історичної науки.

Д. П. ГРИГОРОВИЧ

УЧАСТЬ СИНІВ
БРАТНІХ НАРОДІВ СРСР
У БОЯХ ЗА КИЇВ

«Всесвітня історія ще ніколи не бачила у взаємовідносинах десятків націй і народностей такої непорушної єдності інтересів і цілей, волі і дій, такої духовної спорідненості, довір'я і взаємного піклування, які

постійно виявляються в нашому братньому союзі»¹.

Найяскравіше ця єдність виявилася в годину тяжких випробувань, що випали на долю радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни. У цій гігантській битві проти ударних сил імперіалізму — гітлерівського фашизму славні сини й дочки всіх народів нашої багатонаціональної країни в єдиному бойовому строю героїчно захищали свободу й незалежність соціалістичної Батьківщини — Союзу Радянських Соціалістичних Республік, виявляючи при цьому небачений героїзм і мужність. Гасла партії «Все для фронту, все для перемоги!», «Всі сили на розгром ворога!» були законом життя й діяльності усіх радянських людей. «Якщо говорити про головного героя Великої Вітчизняної війни, — вказував Л. І. Брежнев, — то цим безсмертним героєм є вся дружна сім'я народів, які населяють нашу країну і спаяні нерушимими узами братерства. Росіяни, українці, білоруси, узбеки, казахи, грузини, азербайджанці, литовці, молдавани, латиші, киргизи, таджики, вірмени, туркмени, естонці — словом, сини всіх народів Радянського Союзу стали грудьми на захист своєї Батьківщини»².

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 13.

² Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, т. 1, К., 1971, стор. 132.

Безприкладний подвиг здійснили радянські воїни в період оборони та визволення Києва. У цій замітці поряд з відомими матеріалами наводиться ряд нових фактів про героїзм воїнів Червоної Армії під час боїв за Київ.

Гітлерівське командування зосередило в 1941 р. на Київському напрямі велику кількість військ і бойової техніки, намагаючись якнайшвидше зламати опір частин Червоної Армії, захопити столицю Радянської України і переправи через Дніпро, щоб розгорнути стрімкий наступ вглиб країни. Воїни Південно-Західного фронту з перших днів війни чинили впертий опір загарбникам. Та, незважаючи на це, фашистам в середині липня вдалося вийти до Києва і створити загрозу його захоплення. На заклик партії тисячі трудящих міста вступали в народне ополчення та винищувальні батальйони, які разом з військами стали на захист Києва від гітлерівської навали. В оборонних боях радянські війська завдали ворогові значних втрат. В боях за Київ фашисти втратили більше 100 тис. солдатів і офіцерів, велику кількість бойової техніки.

Численні атаки ворога зазнавали краху, нашттовхуючись на єдність і дружбу воїнів багатонаціональної Червоної Армії, їх мужність і героїзм. Наприклад, кулеметник 632-го стрілецького полку росіянин С. С. Сорокін, який залишився один з кулеметної обслуги, бився з ворогом до останнього патрона, але так і не здав позицію. Командир відділення кінної розвідки 206-ої стрілецької дивізії С. Т. Посукан (українець) неодноразово виконував складні й відповідальні завдання командування. 10 серпня 1941 р. під час наступу дивізії на с. Гатне ворог почав обходити лівий фланг 748-го стрілецького полку. Виникла потреба передати командирові сусіднього полку наказ про негайну організації контратаки. С. Т. Посукан, ризикуючи життям, прорвався через ворожий загін і виконав завдання.

Навідник 45 мм гармати комсомолец К. К. Джем'єв (з Осетії) під час однієї з контратак знищив три вогневі точки противника, обслугу станкового кулемета і групу автоматників. Рядовий 175-ої стрілецької дивізії Т. А. Дугарлієв (кабардинець) в одному з рукопашних боїв знищив кілька гітлерівців. Командир відділення зв'язку батареї 76 мм гармат росіянин П. К. Супрунов під сильним артилерійським і мінометним вогнем виявив пошкодження і відновив зв'язок між командиром батареї та вогневими позиціями. Під час бою в районі сс. Жернівка і Княжичі командир стрілецького відділення 6-ої стрілецької роти 632-го стрілецького полку кабардинець А. М. Тхакахов знищив майже три взводи ворожих піхотинців і кілька вогневих точок. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 серпня 1941 р. за виявлені мужність і відвагу Тхакахов був нагороджений орденом Леніна.

Стрілець 3-ої повітряно-десантної бригади комсомолец Г. С. Коропитян (уродженець Вірменії) виявив бажання стати розвідником і кілька разів ходив у тил ворога, де в одному з боїв подав допомогу командир розвідгрупи молодшому лейтенантові І. І. Аниховському. Кулеметник А. А. Косецький (українець) під час відступу свого батальйону вдало вибрав вогневу позицію і, завдаючи ворогу значних втрат у живій силі, дав змогу своїм товаришам зайняти нові рубежі. Кілька діб у ворожому оточенні під Києвом вів героїчну боротьбу гарнізон дота № 205, де було тринадцять українців і двоє росіян. Після його деблокування нашими військами відважні воїни продовжували боротьбу з ворогом у складі свого підрозділу³.

³ Архів МО СРСР, ф. 229, оп. 166, спр. 62, арк. 15, 21, 62, 88; спр. 63, арк. 20, 33; оп. 213, спр. 11, арк. 107—108.

Пліч-о-пліч з воїнами Червоної Армії билися трудящі Києва, представники багатьох національностей нашої країни, які входили до загонів народного ополчення та винищувальних батальйонів. Всі вони, зокрема росіянин М. Слободський (директор фабрики ім. Карла Маркса), українець Ф. П. Остапенко (секретар одного з райкомів партії міста), вірменин М. Г. Авасафян (директор заводу ім. Дзержинського) та інші виявили мужність і героїзм.

Командири та політпрацівники, які керували обороною Києва, також належали до різних національностей. Наприклад, командуючим Південно-Західним фронтом був українець генерал-полковник М. П. Кирпонос, начальником штабу фронту — росіянин генерал-майор В. І. Тупиков, начальником оперативного відділу — вірменин генерал-майор (нині Маршал Радянського Союзу) І. Х. Баграмян. Комендантами Київського укріпленого району були полковники Г. Є. Чернов, Ф. С. Сисоєв, Г. Н. Іванов, а військовим комісаром — полковий комісар І. Ф. Євдокимов (усі росіяни).

Непорушна дружба воїнів Червоної Армії і трудящих міста була одним з джерел стійкості захисників Києва, які стримували фашистські полчища більше двох місяців. Ворог вступив у місто тільки після того, як радянські війська, що захищали Київ, отримали наказ Ставки відступити, оскільки на фронті склалася загальна несприятлива обстановка. Оборона Києва засвідчила непохитну стійкість радянських воїнів і трудящих міста, їх готовність до останньої краплини крові, ціною власного життя захищати кожну пядь радянської землі. «Тут, під Києвом, на берегах Дніпра, як і на інших фронтах 1941 року, — вказував Л. І. Брежнев, — радянські бійці і командири виявили сміливість і відвагу, непохитну стійкість і відданість соціалістичній Батьківщині. Як богатырська застава, прийняв на себе Київ удари добірних частин ворожої армії. Запеклі атаки гітлерівських дивізій розбивалися одна за одною, зустрічаючи рішучу відсіч захисників міста»⁴.

Протягом 1942—1943 рр. фашистські війська зазнали ряд великих поразок. Проте гітлерівське командування сподівалося зупинити наступ Червоної Армії на Дніпрі. Для цього тут було споруджено глибоко ешелоновану оборону, укріплено підступи до річки, правий берег якої щільно прикривався вогнем усіх видів зброї. Гітлерівці чинили радянським військам впертий опір. Однак наприкінці вересня 1943 р. Червона Армія вийшла до Дніпра на широкому фронті. 27 і 28 вересня її передові частини вибили фашистів з Дарниці і зайняли Труханів острів.

Військова Рада Воронежського фронту звернулася до військ з закликом: «Славні бійці, сержанти й офіцери, перед вами рідний Дніпро. Ви чуєте плескіт його сивих хвиль. Там, на західному березі, стародавній Київ — столиця України. Там наші діти й жінки, наші батьки й матері, брати й сестри, вони чекають нас, кличуть вперед... Настала вирішальна година боротьби. На нас дивиться вся країна, весь народ... Піднесемо ж сьогодні свої славні знамена на тому березі Дніпра, над рідним Києвом»⁵. Для кожного воїна слова «Дніпро» і «Київ» стали закликом до боротьби.

Наприкінці вересня радянські війська почали форсування Дніпра на широкому фронті. Чимало підрозділів, не чекаючи підходу інженерних частин, переправлялися через річку на підручних засобах: саморобних плотах, рибальських човнах тощо. Першими добровільно

⁴ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, т. 1, стор. 226.

⁵ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 2, К., 1968, стор. 326.

виявили бажання форсувати Дніпро гвардійці мотострілецького батальйону 51-ої гвардійської танкової бригади комсомольці М. Є. Петухов, О. Н. Сисолятин, І. Д. Семенов та В. М. Іванов (усі росіяни). Вони мали в своєму розпорядженні лише один невеличкий рибальський човен, на якому й переправилися на протилежний берег. Тут О. Н. Сисолятин крикнув своїм товаришам: «Вперед, комсомольці-гвардійці! Адже це наша рідна земля! Дніпро — наша рідна річка! Вперед! Назад ні кроку! Врємо, але не відступимо!» І комсомольці дотримали свого слова. Відбиваючи шалені атаки ворога, вони знищили сотні фашистів і забезпечили переправу на правий берег усього підрозділу. Про подвиг чотирьох хоробрих воїнів незабаром узнали весь фронт, уся країна. В поздоровчій телеграмі Військової Ради фронту вказувалося: «Ваша героїчна переправа через Дніпро, важливе закріплення на правому березі, готовність, не шкодуючи життя, відстоювати кожний клаптик відвойованої рідної землі й невпинно рухатися далі вперед — на захід є прикладом для всіх воїнів»⁶. За виявлену мужність під час форсування Дніпра і в боях на плацдармі на його правому березі Указом Президії Верховної Ради СРСР гвардійцям-комсомольцям присвоєно звання Героя Радянського Союзу⁷.

В районі Лютіжа (на північ від Києва) одним з перших через Дніпро переправився взвод під командуванням старшого сержанта комуніста П. П. Нефедова (росіянин). На мітингу, що відбувся напередодні форсування річки, він сказав: «Мою рідну область визволили українці 240-ої дивізії. Тепер я, воїн цієї дивізії, пишаюся тим, що можу відплатити свій борг. Клянусь не пошкодувати своїх сил і самого життя заради виконання великого завдання — повернути Україну у велику сім'ю народів Радянського Союзу»⁸. Відважні воїни на невеличкому клаптику землі на правому березі Дніпра більше 20 годин відбивали шалені атаки гітлерівців. Незабаром цей плацдарм відіграв виключно важливу роль у визволенні Києва. За виявлені мужність і відвагу П. П. Нефедову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, а бійці його підрозділу, які відзначилися в бою, нагороджені урядовими нагородами⁹. В боях за Лютіж відзначилося чимало воїнів, зокрема рядовий 4-ої стрілецької роти 836-го стрілецького полку Б. Ермухамедов, який першим кинувся в атаку з словами «Даєш Київ!».

Під час форсування Дніпра радянським воїнам велику допомогу подавали партизани і місцеве населення. Вони давали бійцям рибальські човни, показували місця для переправ і перевозили солдатів на протилежний берег. Наприклад, на ділянці Козаровичі—Старосілля (на північ від Києва) місцеве населення передало воїнам Червоної Армії більше 330 човнів.

Наприкінці вересня і протягом жовтня радянські війська вели вперті бої за розширення плацдармів на правому березі Дніпра. В передовій «Правди» вказувалося: «Багато великих справ, звершених для слави Батьківщини, бачив на своїх берегах сивий Дніпро... Героїчними переказами сповнена його старовина. Але гаснуть усі колишні подвиги перед подвигами воїнів Червоної Армії»¹⁰. Ворог зазнав тут значних втрат. Тільки протягом жовтня на плацдармах на північ і на південь від Києва радянські війська знищили більше 50 тис. гітлерівців, 797 танків,

⁶ Архів МО СРСР, ф. 203, оп. 693 678; спр. 3, арк. 463.

⁷ 50 лет Вооруженных Сил СССР, М., 1968, стор. 374.

⁸ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 2, стор. 337.

⁹ История Великой Отечественной войны 1941—1945 гг., т. 3, М., 1965, стор. 330.

¹⁰ «Правда», 17 жовтня 1943 р.

215 літаків, 487 гармат і мінометів та чимало іншої бойової техніки. Більше 700 солдатів і офіцерів противника було взято в полон¹¹.

Водночас ретельно готувався штурм, докладно вивчалися розташування оборонних споруд і загороджень вогневої системи ворога. Підготовка до наступу відбувалася в дні, коли вся країна готувалася гідно зустріти 26 річницю Великого Жовтня. Заклики партії якнайшвидше визволити Вітчизну від фашистської нечисті знаходили палкий відгук серед воїнів, які горіли бажанням визволити столицю УРСР до великого свята радянського народу.

3 листопада 1943 р. у всіх підрозділах і частинах 1-го Українського фронту було зачитано наказ Військової Ради фронту про початок наступу на Київ, в якому, так само як і в обороні, брали участь представники багатьох народів нашої країни. До складу гарматної обслуги, очолюваної Героєм Радянського Союзу старшим сержантом Х. І. Кінжаєвим, входили воїни шести національностей. Перед початком наступу командир говорив їм: «Згадайте наші бої на Белгородському шосе. Тепер наше завдання полягає в тому, щоб примножити свої славні традиції в боях на правому березі великого Дніпра, в боях за Київ»¹². Бійці обслуги поклялися не шкодувати життя для визволення української столиці від загарбників.

О 8-й годині ранку 3 листопада почалася артилерійська підготовка, після чого в атаку пішли танки й піхота. Бої за Київ мали виключно жорстокий характер, ворог вперто відстоював кожний рубіж. Але опір було зламано. В ніч на 5 листопада війська 38-ої армії та 5-го гвардійського танкового корпусу прорвалися в Київ. Першим увійшов до міста танковий батальйон під командуванням капітана комуніста Д. О. Чумаченка. Десятки гітлерівців знищив відважний танкіст гвардії старшина Н. М. Шолуденко, який першим прорвався на Хрещатик. У бою за центр міста обірвалося життя 24-річного героя.

Сміливо вів свою машину в бій механік-водій М. І. Атирченко, уродженець Харківської області. Знищивши дві протитанкові гармати, він прорвався на шосе Київ—Житомир і з ходу врізався в колону фашистських танків. У цьому бою він знищив два фашистські танки і 10 автомашин¹³. Командир гармати казах К. Джамангараєв знищив п'ять німецьких танків, чотири протитанкові гармати і майже роту солдатів. На ранок 6 листопада радянські війська остаточно визволили Київ від фашистських загарбників.

Під час боїв за визволення Києва війська 1-го Українського фронту знищили 12 дивізій противника. Гітлерівці втратили тільки вбитими до 15 тис. солдатів і офіцерів, а більше 6 тис. було взято в полон. Було знищено та захоплено також 286 танків, 156 літаків, 786 гармат і мінометів, 660 автомашин та багато іншої бойової техніки¹⁴. Подвиги здійснювали піхотинці та артилеристи, танкісти й льотчики, сапери й зв'язківці. Це були представники багатьох народів нашої багатонаціональної країни. Батьківщина високо оцінила їхні заслуги. 65 з'єднань і частин дістали найменування «Київських». Близько 800 солдатів, сержантів, офіцерів і генералів 1-го Українського фронту удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. Серед них були представники 33 національностей. Тисячі воїнів нагороджені орденами і медалями СРСР. Як завжди, приклад показували комуністи й комсомольці, які були зразком мужності. Тільки в 167-й двічі Червонопрапорній Сумській—Київській стрілецькій

¹¹ В. Возненко, Г. Уткін. Освобождение Киева, М., 1953, стор. 128.

¹² Архів МО СРСР, ф. 203, оп. 693 678, спр. 3 арк. 521.

¹³ Там же, ф. 315, оп. 4451, спр. 42, арк. 33.

¹⁴ Сообщения Совинформбюро, т. 5, М., 1944, стор. 229.

дивізії серед 922 воїнів, нагороджених за визволення Києва, було 339 комуністів і 263 комсомольці¹⁵.

Героїчна оборона й визволення Києва в роки Великої Вітчизняної війни наочно продемонстрували велику силу єдності й дружби радянських воїнів — вірних синів братніх народів нашої багатонаціональної Батьківщини, що було одним з найважливіших джерел перемоги радянського народу над гітлерівським фашизмом. Війна переконливо продемонструвала, що Союз Радянських Соціалістичних Республік являє собою зразок дружби й братерства усіх народів, що радянський лад — це найкраща форма розвитку націй, найдоцільніша форма організації співробітництва народів багатонаціональної держави. Дружба радянських воїнів — представників усіх народів СРСР і нині гарантує непохитну міць наших славних Збройних Сил, які забезпечують радянському народові надійні умови для мирної творчої праці.

¹⁵ Архів МО СРСР, ф. 395, оп. 9153, спр. 24, арк. 265.

П. Я. БАУГІС
ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ
В ІСТОРІЇ
ЛАТІСЬКОГО НАРОДУ

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Латвії також було встановлено Радянську владу. Під керівництвом Комуністичної партії в країні здійснювалися заходи щодо соціалістичної пе-

ребудови суспільного, господарського і культурного життя. Але в січні 1920 р. латиські буржуазні націоналісти, спираючись на військову допомогу імперіалістичних держав Заходу, повалили Радянську владу і встановили в країні жорстокий терор. Буржуазний уряд проводив свою антинародну політику поліцейськими методами під прикриттям демократичної республіки. А 15 травня 1934 р. внаслідок перевороту в Латвії було встановлено фашистську диктатуру.

З початком другої світової війни в Латвії виникла гостра загальна криза, яка охопила економіку, політику, панівну ідеологію і досить швидко прогресувала. Можна твердити без перебільшення, що причини економічної кризи крилися в послідовній економічній орієнтації латиської буржуазії на країни Західної Європи. Внаслідок цього Латвія повністю відмовилася від торгівлі з своїм найближчим східним сусідом — Радянським Союзом. Наслідки такої короткозорої політики виявилися відразу ж після початку другої світової війни, коли на Балтійському морі припинилося судноплавство. Латвія змушена була цілком перервати зовнішню торгівлю, що завдало непоправного удару промисловості країни, яка купувала сировину лише в країнах Західної Європи. Запасів же вистачило лише на кілька місяців. Тому на промислових підприємствах скорочувалося виробництво, запроваджувався неповний робочий тиждень, а деякі великі фабрики і заводи зовсім припинили роботу. Все це спричинилося до швидкого зростання безробіття. За статистичними даними, наприкінці 1939 р. у містах Латвії кількість зареєстрованих безробітних коливалася від 4 до 4,5 тис., у січні 1940 р. вона досягла 14 тис., а в березні — 16,6 тис. чол.¹ Насправді ж їх було набагато більше, оскільки за затвердженням урядом положен-

¹ Latvijas PSR statistikas tabulas, 1940, Rīga, 1940, стор. 201; „Menesa Biletens” Valsts statistiska parvalde”, 1940, N 7, стор. 465.

ням не реєстрували тих осіб, які проживали в містах менше встановленого строку (для Риги, наприклад, він становив 5 років), молодь до 22 років тощо. Лише в другій половині 1939 р. на скорочений робочий тиждень перейшли 11 тис. робітників². Поряд з цим зростала дорожнеча, уряд підвищував прямі й непрямі податки.

Все це викликало невдоволення широких народних мас фашистським режимом, який, до того ж, у травні 1940 р. ухвалив рішення про висилання робітників на сільськогосподарські роботи в адміністративному порядку. Таким шляхом уряд сподівався послабити робітничий клас і водночас забезпечити сільську буржуазію дешевою робочою силою. Тому трудящі поставилися до урядового рішення вороже.

Фашистський уряд проводив також антинародний зовнішньополітичний курс, намагаючись втягнути латиський народ у війну проти СРСР на боці гітлерівської Німеччини. Подібну політику трудящі вважали зрадою національних інтересів. Це сприяло об'єднанню всіх демократичних сил для боротьби проти фашистського режиму. Програму об'єднання всіх прогресивних сил висунула Комуністична партія Латвії на своїй XXVI конференції, що відбулася 11 лютого 1939 р. Там вказувалося на необхідність створення народного фронту, повалення реакційного режиму і створення народного уряду, який мав забезпечити демократичні свободи і громадянські права, звільнити ув'язнених антифашистів, негайно укласти договір про взаємодопомогу з Радянським Союзом тощо. Незабаром під керівництвом КП Латвії було створено народний фронт, в якому об'єдналися робітничий клас, трудове селянство, прогресивна частина інтелігенції, службовців і армії.

В умовах економічної й політичної кризи остаточно збанкрутіла також ідеологія латиських буржуазних націоналістів, представники яких поширювали міф про національну єдність. Однак уже в травні 1939 р. «вождь» фашистської Латвії К. Ульманіс в одному з своїх виступів змушений був визнати, що «...в нашій вірі немає таких міцних основ для ідеалів, які мали б бути»³.

Коли гітлерівська Німеччина розв'язала другу світову війну, уряд Радянського Союзу, піклуючись про безпеку своїх кордонів з прибалтійськими державами, запропонував урядам Литви, Латвії та Естонії укласти договори про взаємодопомогу й дружбу. Відмовитися від цієї пропозиції перед загрозою агресії з боку гітлерівської Німеччини уряд Латвії не міг, щоб остаточно не викрити свою реакційну суть перед народом і світовою громадською думкою. Цей договір (5 жовтня 1939 р.) забезпечував Латвії не лише захист кордонів, а й відкривав широкі можливості для розвитку торгівлі з СРСР. 18 жовтня 1939 р. у Москві був підписаний також договір про торгівлю між двома країнами.

Однак фашистський уряд Латвії, незважаючи на договір про взаємодопомогу й дружбу, спільно з фашистськими урядами Литви та Естонії готувався до авантюристичної війни проти СРСР. У грудні 1939 р. і березні 1940 р. відбулися конференції міністрів закордонних справ, на яких вище командування обговорювало також плани військової взаємодії. На початку 1940 р. К. Ульманіс закликав чоловіків бути готовими «одягнути уніформу»; в армії провадилася антирадянська пропаганда.

Уряд СРСР не міг залишити без уваги подібні дії фашистської кліки і 16 червня 1940 р. вручив їй ноту, де вказувалося, що зміцнення військового співробітництва між прибалтійськими державами, спрямованого проти Країни Рад, суперечить духові договору. Вказувалося також

² ЦДА ЛатвРСП, ф. 4595, оп. 1, спр. 6216, арк. 77—78.

³ „Valdības vestnesis”, 1939, N 115.

на необхідність збільшити контингент військових сил Червоної Армії на території Латвії, висловлювалася думка про створення нового уряду, який би чесно виконував умови договору. Наступного дня в Латвію було введено додаткові частини Червоної Армії. Їх радісно зустрічали латвійські трудящі, висловлюючи тим самим симпатії до СРСР та його миролюбної політики.

Вечері 20 червня по ризькому радіо було оголошено про створення народного уряду на чолі з професором А. М. Кірхенштейном. Це повідомлення трудящі сприйняли з радістю. Наступного дня під керівництвом Комуністичної партії в найбільших містах відбулися великі мітинги й демонстрації. Наприклад, у Ризі в демонстрації взяли участь близько 100 тис. чол., які з піднесенням вітали визволених з в'язниці антифашистів. На всіх мітингах і демонстраціях з ініціативи КП Латвії ухвалювалися політичні вимоги до народного уряду: ввести демократичні свободи, ліквідувати фашистську диктатуру, тісніше співробітничати з СРСР. Вони відразу ж почали впроваджуватися в життя. Було запроваджено свободу слова, зборів, друку, фашистські організації роззброєно й ліквідовано, демократизовано державний апарат. 21 липня вищий законодавчий орган країни — Народний сейм на своєму першому засіданні проголосив відновлення Радянської влади в Латвії і ухвалив рішення просити Верховну Раду СРСР прийняти Латвійську РСР до складу СРСР. 5 серпня VII сесія Верховної Ради СРСР заслухала повідомлення делегації уповноважених Народного сейму Радянської Латвії і прийняла її до складу СРСР на правах союзної республіки.

Соціалістична революція в Латвії відбулася без кровопролитних класових битв, оскільки буржуазія не мала змоги скористатися з військової допомоги західних імперіалістичних держав, а розпочати громадянську війну вона не наважувалася, адже в країні перебували частини Червоної Армії. Тому розвиток революції пішов мирним шляхом.

Буржуазно-націоналістичні ідеологи намагаються опорочити соціалістичну революцію 1940 р., яка відновила Радянську владу в Латвії, доводять, нібито державний устрій був продиктований латиському народові з допомогою військової сили. Ця вигадка суперечить історичній правді. Частини Червоної Армії, що перебували на території Латвії, ніколи не втручалися у її внутрішні справи. Однак присутність радянських військ сприяла революціонуванню трудящих, зміцнювала їх рішучість повалити владу буржуазії.

За роки Радянської влади обсяг промислового виробництва республіки зріс у 29 разів. Швидко розвиваються такі нові галузі промисловості, як хімічна, радіоелектронна, точне приладобудування. Рекордні врожаї вирощують працівники сільського господарства, які в 1971 р. зібрали в середньому зернових 26,3 ц з га. Це найвищий врожай в історії землеробства Латвії. Він став можливим завдяки проведенню великих меліоративних робіт, застосуванню в колгоспах і радгоспах республіки потужної сільськогосподарської техніки. За роки Радянської влади розквітла також латиська культура. Про це свідчить, зокрема, такий факт. У буржуазній Латвії було лише 4 вузи, в яких навчалося 8 тис. студентів, переважно дітей багатіїв. Нині в республіці налічується 10 вищих навчальних закладів, у яких здобуває освіту 41 тис. дітей робітників, селян та радянської інтелігенції⁴. Таким чином, висунуте на IX з'їзді Комуністичної партії Латвії (грудень 1940 р.) завдання — перетворити Латвійську РСР в аванпост соціалізму на побережжі Балтійського моря — виконане.

⁴ «Огонек», 1972, № 24, стор. 5—6.

На допомогу викладачу історії

ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ДУСІ ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У 10 КЛАСІ

Однією з найважливіших складових частин процесу формування комуністичного світогляду радянської учнівської молоді є виховання почуття братерської, непорушної дружби між народами, що ґрунтується на принципах пролетарського інтернаціоналізму.

Під час вивчення матеріалу з історії СРСР та історії України радянського періоду в 9 і 10 класах поняття «дружба народів», «братерська взаємодопомога» поглиблюються.

Завдання вчителя історії полягає в тому, щоб підвести учнів до твердого переконання, що боротьба за зміцнення непохитної братерської дружби народів СРСР — це боротьба за посилення могутності Радянської країни, за торжество комунізму. «Радянський Союз уособлює в собі небачені раніше в історії відносини єдності і дружби вільних народів. Ця дружба — одне з найбільших завоювань соціалізму, могутня рушійна сила радянського суспільства, невичерпне джерело творчої праці трудящих усіх національностей СРСР в ім'я найбагороднішої мети — побудови комунізму»¹.

У формуванні в молоді почуття пролетарського інтернаціоналізму важливе значення відіграє викладання історії СРСР. У нашій республіці, де курс історії Української РСР вивчається спільно з курсом історії СРСР, є великі можливості для всебічного висвітлення дружби народів, братерського співробітництва і безкорисливої взаємодопомоги вільних і рівноправних народів у політичній, економічній та культурній галузях. З цією метою систематично встановлюємо двосторонній зв'язок між змістом історії СРСР та історії УРСР шляхом єдиного тематичного планування дидактичного матеріалу обох курсів, раціонального викладу синхронного матеріалу з історії СРСР та нашої республіки.

В ході викладання найчастіше застосовую такі методи та прийоми: 1. Використання додаткового матеріалу (праць В. І. Леніна, партійних і державних документів, уривків із спогадів та художніх творів, різноманітних засобів унаочнення), а також технічних засобів навчання; 2. Проведення уроків-екскурсій до Державного історичного музею Української РСР, художніх та меморіальних музеїв, до Виставки досягнень народного господарства УРСР, а також по місцях історичних подій у нашому краї; 3. Деякі елементи дослідницької роботи учнів.

Тема «Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу (1941—1945 рр.)» розкриває можливості для висвітлення дружби між соціалістичними націями, що встановилася внаслідок перемоги соціалізму в нашій країні. Як показує практика, особливо важко підібрати вчителю матеріал з історії Української РСР, який треба викласти протягом чотирьох уроків.

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 року, К., 1972, стор. 4.

На першому уроці на тему «Українська РСР у період оборонних і початку наступальних боїв Радянської Армії» розкриваю положення про те, що Велика Вітчизняна війна була суворою перевіркою міцності дружби народів нашої країни. Народи СРСР в єдиному строю героїчно билися й самовіддано працювали в ім'я захисту своєї соціалістичної Вітчизни, спільної перемоги над ворогом.

Сини українського народу разом з воїнами інших національностей проявляли мужність і героїзм у тяжких оборонних боях, віддавали всі сили і життя боротьбі за священну справу.

Використовуючи матеріали збірника «Міста-герої України», звертаю увагу учнів на прояви взаємовиручки представників різних національностей під час мужньої оборони Києва, Одеси, Севастополя.

Переконливі факти непорушної дружби радянських народів розкривають положення про те, що в тяжкі дні фашистського нашествия на допомогу Україні прийшли всі братні радянські республіки.

З територій, що зазнали нападу ворога, в тому числі з України на Схід були евакуйовані великі заводи, установи. Разом з підприємствами, установами з УРСР в інші радянські республіки виїхали мільйони людей, яких гостинно прийняли брати на Сході країни. Під час екскурсії до Державного історичного музею Української РСР учні побачили, які матеріальні й культурні цінності під час війни з великою турботою були збережені на Сході і повернені в Київ після перемоги над ворогом.

На конкретних прикладах показую, як трудящі України і в евакуації кували перемогу над ворогом, що фашистам не вдалося зламати опір народу і на тимчасово окупованій території України.

Під час підготовки домашнього завдання, крім вивчення матеріалу підручника, пропоную зібрати відомості про оборонні бої, підпільний і партизанський рух проти фашистських окупантів у нашому краї, з краєзнавчої літератури, збірників документів та бесід із безпосередніми учасниками подій.

Другий урок на тему «Підпільно-партизанська боротьба проти фашистських окупантів на Україні» також може бути насичений яскравими фактами, що розкривають непохитну дружбу братніх народів. Для цього використовую в ході уроку спогади учасників подій, матеріали про підпільну партизанську боротьбу, відомості про подвиги в тилу ворога молоді України, фрагменти з діафільму «Партизанська боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни». Звертаю увагу учнів на величезну допомогу всіх братніх народів українському народові в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

На території України в 1943—1944 рр. діяло 46 партизанських з'єднань і сотні загонів, у яких проти ворога билися радянські громадяни різних національностей. Наводжу дані про національний склад партизанського загону ім. Дзержинського із з'єднання М. М. Попудренка на Чернігівщині. В цьому загоні, що переважно складався з українців, були також росіяни, білоруси, осетини, татари. Всі вони в єдиному строю самовіддано боролися проти загарбників у тилу ворога.

Наприкінці уроку учні роблять висновок, що масовий партизанський рух проти окупантів на Україні став можливим завдяки братній допомозі українському народові з боку всіх народів нашої багатонаціональної Вітчизни і непохитній дружбі між ними.

Третій урок на тему «Визволення України від фашистського іґа» в усій величї розкриває торжество дружби радянських народів як однієї з рушійних сил соціалістичного суспільного ладу.

В ході цього уроку слід підкреслити, що після великої перемоги Радянської Армії під Сталінградом, Курськом і Белгородом почався її

швидкий переможний наступ, який забезпечив визволення України від фашистських окупантів. Усі народи нашої країни на чолі з великим російським народом допомагали визволяти Україну від гітлерівців.

У визволенні Києва брали участь представники 32 національностей Радянського Союзу. Керував цією складною військовою операцією прославлений син російського народу, командуючий 1-м Українським фронтом генерал армії М. Ф. Ватутін.

За виняткову хоробрість і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра, тисячі радянських воїнів різних національностей були нагороджені орденами та медалями.

Учням було запропоновано підготувати вдома повідомлення на теми: «Кияни — Герої Радянського Союзу» (за матеріалами книги «Боевые звезды киевлян. Очерки о героях Советского Союза», К., 1968); «Подвиги представників російського та інших народів на території нашого краю в роки Великої Вітчизняної війни»; «Партизанський рух у нашому краї в роки Великої Вітчизняної війни»; «Ніхто не забутий, ніщо не забуте»; «Пам'ятні місця нашого району, зв'язані з героїчною боротьбою народу в роки Великої Вітчизняної війни».

По кожній з цих тем учням була рекомендована література для самостійної роботи.

Урок-екскурсія на тему «Наш край в роки Великої Вітчизняної війни» був проведений в Державному історичному музеї УРСР. Напередодні учні відвідали командний пункт командуючого 1-м Українським фронтом генерала армії М. Ф. Ватутіна в с. Ново-Петрівці. В музеї екскурсовод детально розповів, про героїчну боротьбу братніх народів за визволення Батьківщини.

Після цього в конференц-залі музею учні виступили з рефератами і повідомленнями, в яких навели багато цікавих фактів про боротьбу представників різних національностей проти німецько-фашистських загарбників на території нашого краю. Так, особливий інтерес викликало повідомлення про подвиг російської дівчини-танкіста Марії Лагунової, яка в бою за наше місто Бровари була тяжко поранена. Дальша її доля багато в чому нагадує долю О. Маресьєва.

Використавши публікації в районній газеті «Нове життя» від 22 лютого 1969 р., учениця Тетяна К. детально розповіла про подвиг Героя Радянського Союзу О. Д. Воробйова, який живе у Броварах. Це високе звання йому, старшині-розвіднику, росіянину за національністю, було присвоєно за героїзм, виявлений під час форсування Дніпра біля Ржищева Київської області.

Учні розповіли також про сміливі дії в нашому районі партизанського загону ім. М. О. Щорса, в якому пліч-о-пліч билися українці, росіяни та представники інших національностей.

Тема «Післявоєнна відбудова і дальший розвиток народного господарства СРСР. Повна, остаточна перемога соціалізму в СРСР (1945—1958 рр)» дає можливість розкрити всесвітньо-історичне значення розвитку Радянського Союзу, його завоювання і успіхи, всеперемагаючу життєдайну силу ленінського вчення з національного питання, розквіт дружби народів СРСР в мирних умовах.

Навчальний матеріал з історії Української РСР з цієї теми подаю на трьох уроках.

На першому уроці на тему «Післявоєнна відбудова і дальший розвиток економіки в Українській РСР» розкриваю учням значення братерського союзу народів СРСР для українського народу, який завдяки допомозі всіх народів Радянського Союзу відстояв своє існування в жорстокій боротьбі проти німецького фашизму, завершив процес воз-

з'єднання всіх українських земель у єдиній Радянській державі, вийшов на міжнародну арену, успішно відбудував розорене війною народне господарство.

Повідомляю, що Українська РСР була однією з республік Радянського Союзу, які найбільше потерпіли під час війни. Джерелами швидкої відбудови народного господарства і зростаючої могутності Української РСР були невичерпні сили соціалістичної системи, працьовитість українського народу, братерська дружба і взаємна допомога народів СРСР, керівництво Комуністичної партії. На конкретному матеріалі показую, що у відбудові народного господарства республіки брали участь всі народи Радянського Союзу. Наприклад, у відбудові Донбасу взяли участь понад 70 заводів Ленінграда, трудівники Кузнецького, Карагандинського та інших басейнів.

Отже, з допомогою трудящих всіх республік швидко відбудовувалась промисловість і сільське господарство України.

Завдяки творчій праці народу, перевазі нашого суспільного ладу і безкорисливій всебічній взаємодопомозі соціалістичних націй народне господарство Української РСР в 1951—1958 рр. досягло небачених масштабів свого розвитку.

Наприкінці уроку підводжу учнів до висновку, що як у післявоєнні роки, так і в наступний період побудови соціалістичного суспільства посилюються риси ленінської дружби народів СРСР — вірність соціалістичній Батьківщині, самовідданість, працьовитість, всебічна взаємодопомога.

Даючи домашнє завдання, заздалегідь розподіляю серед учнів реферати і повідомлення з теми «Наш край в роки завершення будівництва соціалістичного суспільства», рекомендую літературу, статті з місцевих газет.

Другий урок на тему «Соціалістичні суспільні перетворення і розвиток науки та культури в Українській РСР в 1951—1958 рр.» дає можливість вчителю на основі раніше набутих знань обґрунтувати більш глибоко економічні й соціальні корені дружби, взаємодопомоги, розвитку і зближення соціалістичних націй.

Починаю урок бесідою, ставлячи запитання: Що таке соціалістичний суспільний лад? Чому ми вважаємо, що повну, остаточну перемогу соціалістичний лад здобув у нашій країні лише в 50-х роках ХХ ст.? Як класові зміни сталися у суспільстві за соціалізму? Як ліквідуються відмінності між містом і селом, між розумовою і фізичною працею? Як все це вплинуло на характерні риси націй? Як склалися за соціалізму відносини між націями? Який економічний уклад є основою соціалістичної нації і які його характерні риси? Як вплинула на характер нації ліквідація антагоністичних класів і класової експлуатації?

Охарактеризувавши соціалістичний лад як економічну базу соціалістичної нації, учні підходять до висновку, що планомірний розвиток соціалістичної економіки є основою єдності радянського народу. Звідси випливають морально-політична єдність як українського, так і всіх народів СРСР, неухильне зміцнення їх братерської дружби і взаємодопомоги, постійний розвиток серед трудящих почуття любові до єдиної радянської Вітчизни — СРСР.

Яскравим проявом дружби рівноправних і вільних народів СРСР та зміцнення братніх зв'язків українського народу з усіма народами нашої країни було всенародне святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Говорячи про дружнє співробітництво представників різних національностей на території нашої республіки, наводжу дані перепису

1959 р. Поряд з українцями в УРСР жило і трудилося 7 млн. росіян та понад 2 млн. представників інших народів — білорусів, євреїв, молдаван, поляків, болгар та ін. Водночас за межами України на території СРСР проживало більше 5 млн. українців. Зростання багатонаціональності республік зближує народи нашої країни, сприяє посиленню інтернаціональних зв'язків між ними.

У процесі бесіди, присвяченої підвищенню добробуту, культурного рівня українського народу, як і всіх трудящих СРСР, у період, що вивчається, учні підводяться до висновку, що тільки завдяки спільним зусиллям радянських народів забезпечено рівномірний для всіх республік розвиток економіки, а це сприяло швидкому піднесенню матеріального добробуту трудящих, розвитку науки і культури.

Урок на тему «Наш край в роки завершення будівництва соціалістичного суспільства» проводиться у формі наукової конференції всіх десятих класів школи в актовому залі, на яку запрошуються ветерани Великої Вітчизняної війни і передовики праці післявоєнних років м. Бровари.

Мета проведення конференції — підвести учнів до усвідомлення великого значення дружби народів нашої країни для відбудови народного господарства і культури нашого краю, а також виховання у молоді любові до творчої праці й поваги до трудівників.

Після вступного слова вчителя учні зачитують реферати і повідомлення на теми: *Страхітливі наслідки німецько-фашистської окупації на Київщині; Допомога народів-братів у відбудові і дальшому розвитку економіки Київщини (1943—1958 рр.); Відбудова і розвиток Броварського заводу холодильників. Участь представників різних національностей у відбудові та розвитку промислових підприємств та сільського господарства Броварщини в 1943—1958 рр.*

Реферати й повідомлення учнів конкретними фактами доповнюють запрошені гості. Вони діляться спогадами про боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками, розповідають про славні трудові діла своїх підприємств, красу своїх мирних професій.

Підбиваючи підсумки роботи конференції, вчитель зокрема має відзначити, що як під час Великої Вітчизняної війни, так і в післявоєнний період дружба народів СРСР, керованих Комуністичною партією, залишається джерелом перемоги і могутності нашої Вітчизни. Виховання учнів у дусі дружби народів СРСР, в дусі пролетарського інтернаціоналізму під час вивчення усіх періодів історії Радянської держави є одним з найважливіших завдань школи.

В. Г. МИШКО

ДОКУМЕНТИ та МАТЕРІАЛИ

ВСЕНАРОДНИЙ ОБ'ЄДНАВЧИЙ РУХ ТРУДЯЩИХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ЗА УТВОРЕННЯ СОЮЗУ РСР

«Утворення багатонаціональної соціалістичної держави,— говорилося в постанові ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік»,— видатний результат революційної творчості всіх радянських народів на чолі з робітничим класом під керівництвом Комуністичної партії»¹.

Вагомим є внесок українського народу в справу утворення Союзу РСР, натхненником і організатором якого була Комуністична партія на чолі з В. І. Ленінім. У грудні 1919 р. В. І. Ленін писав: «Ми хочемо добровільного союзу націй,— такого союзу, який не допускав би ніякого насильства однієї нації над одною,— такого союзу, який ґрунтувався б на цілковитому довірі, на ясному усвідомленні братерської єдності, на цілком добровільній згоді»².

Набутий досвід військово-політичного, господарського і дипломатичного союзу радянських республік, прагнення трудящих України до якнайтіснішого співробітництва з братнім російським та іншими народами нашої країни, міжнародна обстановка і величезні завдання будівництва соціалізму настійно диктували необхідність нової, вищої форми єднання радянських народів. Такою формою і стало утворення на основі ідей і настанов В. І. Леніна союзної багатонаціональної соціалістичної держави — Союзу РСР.

Ідея утворення СРСР була видатним науковим відкриттям В. І. Леніна, його неоціненним вкладом у теорію марксизму-ленінізму. Ленінський план утворення Союзу РСР був покладений в основу постанови пленуму ЦК РКП(б) від 6 жовтня 1922 р. «Про взаємовідносини РСФРР з незалежними радянськими соціалістичними республіками»³, яка знайшла одностайне схвалення в рішеннях пленумів ЦК комуністичних партій і з'їздів Рад України, Білорусії, Азербайджану, Вірменії та Грузії. Питання про утворення СРСР обговорювалося на губернських, повітових і волосних з'їздах Рад. У численних рішеннях, резолюціях зборів, конференцій і з'їздів трудящі Радянської України палко вітали і підтримували ленінську ідею утворення Союзу РСР, говорили про спільність інтересів і цілей трудящих усіх радянських республік, схвалювали історичні рішення VII Всеукраїнського, X Всеросійського і I Всесоюзного з'їздів Рад.

Всенародному рухові трудящих Радянської України за утворення СРСР і присвячено цю добірку документів.

Підготували до друку Є. П. ШАТАЛІНА, А. Д. ЯРОШЕНКО

¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лютого 1972 р., К., 1972, стор. 9.

² В. І. Ленін. Твори. т. 30, стор. 264.

³ Див. док. № 1.

№ 1

Постанова Пленуму ЦК РКП(б) про взаємовідносини РСФФР з незалежними Радянськими соціалістичними республіками

6 жовтня 1922 р.

1. Визнати за необхідне укладення договору між Україною, Білорусією, Федерацією Закавказьких Республік і РСФФР про об'єднання їх у «Союз Соціалістичних Радянських Республік» із залишенням за кожною з них права вільного виходу із складу «Союзу».

2. Найвищим органом «Союзу» вважати «Союзний ЦВК», який складається з представників ЦВКів РСФФР, Закавказької Федерації, України і Білорусії пропорційно до населення, яке вони представляють.

3. Виконавчим органом «Союзного ЦВКу» вважати «Союзний Раднарком», призначуваний «Союзним ЦВКом».

4. Заксправ, Зовнішторг, Наркомвійськ, НКШ і Потель республік і федерацій, що входять до складу «Союзу», злити з такими ж [наркоматами] «Союзу Радянських Соціалістичних Республік» з тим, щоб у відповідних наркоматів «Союзу Республік» були в республіках і федераціях свої уповноважені з невеликим апаратом, призначувані наркоматами «Союзу» за погодженням з ЦВКами федерацій і республік.

Примітка: Вважати за необхідне залучення представників заінтересованих республік у відповідні закордонні представництва НКЗС і НКЗТ.

5. Наркомати фінансів, продовольчих справ, народного господарства, праці та інспекції республік і федерацій, що входять до складу «Союзу Республік», так само як і їх центральні органи боротьби з контрреволюцією, підпорядкувати директивам відповідних наркоматів і постановам Раднаркому та РПО «Союзу Республік».

6. Всі інші наркомати, які входять до складу «Союзу» республік, а саме: юстиції, освіти, внутрішніх справ, земельних справ, охорони народного здоров'я і соціального забезпечення вважати самостійними.

КПСС в резолюціях і рішеннях съездов, конференцій і пленумов ЦК, том. II, 1917—1924, М., 1970, стор. 401—402.

№ 2

Постанова III сесії ВУЦВК VI скликання про взаємовідносини радянських республік

16 жовтня 1922 р.

Визнаючи правильною національну політику, яку проводить уряд, [III] сесія ВУЦВК [VI скликання] вважає необхідним звернути увагу на ряд моментів, які потребують точнішого й чіткішого визначення взаємовідносин між братніми радянськими республіками.

В міжнародному відношенні радянські республіки продовжують перебувати в капіталістичному оточенні, а з другого боку, — вони приступають до ділових зносин з капіталістичним світом, який не відмовився від намагання встановити над ними свою економічну диктатуру і добитися ліквідації завоювань Жовтневої революції.

Одночасно з цим, нова економічна політика, підсилюючи дрібнобуржуазні групи і впливи, відкриває нову небезпеку прояву як сепаратистсько-шовіністичних, так і великодержавно-російських тенденцій і небезпеку, яка звідси випливає, для єдності пролетарсько-селянського фронту радянських республік.

Разом з тим, п'ятирічний досвід державного управління й практика взаємовідносин між радянськими республіками вимагають зробити дальший крок у галузі федеративного будівництва. Тому сесія ВУЦВК, підкреслюючи цілковиту рівноправність усіх радянських республік, що договориються, й цілковиту добровільність їх тісного робітничо-селянського союзу, вважає за необхідне доручити урядові ввійти в переговори з урядами радянських республік про оформлення загальносоюзних органів законодавчих і виконавчих (Союзний ЦВК і Раднарком) і, зокрема, органів, які керують зовнішньою як загальною, так і торговельною політикою.

Відповідні зміни в союзних договорах внести на найближчому VII з'їзді Рад. «Коммунист», № 238, 17 жовтня 1922 р.

№ 3

З резолюції засідання Вінницької міської Ради на доповідь про роботу III сесії ВУЦВК

21 жовтня 1922 р.

Вінницька міська Рада робітничих і червоноармійських депутатів, заслухавши доповідь т. Порайка про роботу III сесії ВУЦВК, констатує, що сесія провела

колосальну роботу щодо узагальнення нагромадженого досвіду і використання його для дальшої роботи Робітничо-Селянського уряду у відповідності з висунутими моментом черговими завданнями...

Рада вітає постанову сесії з питання про взаємовідносини між соціалістичними республіками у вигляді Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Рада вважає, що ця постанова, маючи величезне політичне та економічне значення для радянських республік, повинна бути по можливості швидше втілена в життя, бо вона є запорукою зміцнення перших у світі соціалістичних республік.

«Известия Подольского губисполкома, губкома КП(б)У и губпрофсовета», № 235, 24 жовтня 1922 р.

№ 4

Резолюція VIII з'їзду Рад Єлисаветградського повіту Одеської губернії про необхідність утворення СРСР

12 листопада 1922 р.

Заслухавши доповідь про міжнародне і внутрішнє становище радянських республік, VIII повітовий з'їзд Рад відмічає, що в той час, коли економічна криза в усіх капіталістичних країнах, незважаючи на спробу буржуазії відвернути її за рахунок пролетаріату, неухильно поглиблюється і в кінцевому результаті приведе до загибелі капіталістичного ладу, запорукою чого є ще й зростання революційних настроїв робітничого класу і підвищення його класової свідомості, економічне становище радянських республік з кожним днем зміцнюється.

Проте для повної відбудови народного господарства республіки необхідне ще тривале напруження сил, до чого VIII повітовий з'їзд Рад закликав широкі маси робітників і селян.

Перемога Червоної Армії і зміцнення нашого господарського фронту відбили охоту у світової буржуазії вести збройну боротьбу з радянськими республіками. Але думку про дальшу боротьбу вони не покинули, і об'єднаний фронт світової буржуазії, як і раніше, становить загрозу революційним завоюванням робітників і селян радянських республік. Ця обставина примушує робітників і селян цих республік протиставити єдиному фронтові світової буржуазії єдиний фронт своїх республік.

VIII повітовий з'їзд Рад доручає своїм делегатам на Всеукраїнському і Все-російському з'їздах Рад рішуче наполягати на негайному втіленні в життя ідеї об'єднання радянських республік у Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Кіровоградський обласний державний архів, ф. Р-355, оп. 1, спр. 26, арк. 120 зв. Копія.

№ 5

Резолюція VII з'їзду Рад Катеринославської губернії про утворення СРСР

1 грудня 1922 р.

VII з'їзд Рад Катеринославщини вітає постанову сесії ВУЦВК про утворення Союзу Соціалістичних Радянських Республік, доручає своїм делегатам на Всеукраїнському з'їзді Рад добиватися затвердження цієї постанови і перенесення її на Все-російський з'їзд Рад. З'їзд від імені робітників і селян Катеринославщини заявляє, що цей союз ще більше зміцнить могутність радянських республік і прискорить їх економічне відродження.

Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік!

«Звезда», № 115, 3 грудня 1922 р.

№ 6

Резолюція VI Донецького губернського з'їзду Рад із схваленням заходів уряду УРСР щодо утворення СРСР

5 грудня 1922 р.

VI губернський з'їзд Рад Донбасу відзначає, що за п'ять років існування Радянської влади на території колишньої царської Росії правильна національна політика радянських республік привела до остаточного викоринення в широких колах національного антагонізму і ворожнечі. Пролетарський Донбас ніколи не піддавався націоналістичним ухилам, на першому місці у нього завжди стояли загальні

інтереси боротьби робітничого класу з капіталом, але разом з тим пролетаріат Донбасу завжди чуйно відгукувався на національні інтереси селянських мас. Пролетарський Донбас є одним з найактивніших будівників УСРР. Знову підтверджуючи право України на самостійне існування, VI з'їзд Рад Донбасу схвалює заходи уряду УСРР, спрямовані на встановлення ще тіснішого єднання між усіма братніми радянськими республіками шляхом об'єднання їх у Союз Радянських Соціалістичних Республік на началах добровільного входження в Союз.

*Донецький обласний державний архів,
ф. Р-2, оп. 1, спр. 544, арк. 10. Друкарський прим.*

№ 7

Резолюція Одеського губерньського з'їзду Рад про необхідність тісного економічного, військового і політичного союзу Радянських Республік

5 грудня 1922 р.*

З возз'єднанням території колишньої Далекосхідної республіки з радянськими республіками закінчується переможна боротьба робітників і селян із збройними бандами російської білогвардійщини та іноземної інтервенщини. Буржуазія виявилася безсилою як встановити внутрішній порядок у зв'язку з зростаючими класовими суперечностями, так і розв'язати вузол зіткнень за розподіл здобичі згідно з Версальським миром на Близькому Сході. Цим пояснюється та політична поступка західно-європейських капіталістів, яка привела на дипломатичну арену в Генуї і Гаазі, а тепер у Лозанні представників переможної Радянської федерації. В результаті це ще більше зміцнило міжнародне становище радянських республік, як першої цитаделі пролетарської диктатури. Останній період свідчить про судорожні зусилля буржуазії врятувати своє класове панування. Буржуазія відверто відмовилась від парламентського обдурювання мас і перейшла до збройної розправи з допомогою офіцерсько-фашистських банд. Завдання робітників і селян радянських республік у момент підготовки до міжнародного пролетарського наступу полягає в тому, щоб зуміти підняти своїми силами зруйноване війнами народне господарство, мобілізувати матеріальні ресурси країни і тим зберегти свою владу для майбутньої підтримки міжнародного пролетаріату.

Відзначаючи силу радянського апарату, яка ґрунтується на широкій і безпосередній участі трудящих мас у державному будівництві, необхідно добитися того, щоб радянський апарат став ще чуйнішим до поліпшення побуту робітників та селян і твердішим у проведенні пролетарської законності. Враховуючи не ліквідовану загрозу нападу міжнародного капіталу на Радянську Республіку, Одеський губерньський з'їзд Рад висловлює однастайну думку робітників і селян Одеської губернії про ще більше зміцнення єдиного фронту в галузі економічній, військовій і політичній і вимагає ще тіснішого братерського союзу між радянськими республіками.

Губерньський з'їзд Рад вважає, що Червона Армія повинна, як і раніше, стояти на першому місці щодо піклування про її матеріальну і воєнну силу.

Хай живе робітничо-селянська влада Рад!

Хай живе непереможна Червона Армія!

Хай живе вождь світового пролетаріату — Комінтерн!

*«Известия Одесского губисполкома, губкома КП(б)У
и губпрофсовета», № 900, 5 грудня 1922 р.*

№ 8

3 резолюції VII з'їзду Рад Харківської губернії про утворення СРСР

9 грудня 1922 р.

...Враховуючи, що дальший розвиток і могутність радянських республік перебувають у повній залежності від того, якою мірою буде забезпечена можливість використання їх господарських ресурсів, завданням усіх радянських республік повинно бути одночасне піклування як про розвиток господарського організму всередині кожної республіки, так і господарства інших республік. Наша міць полягає не тільки в нашій могутності, а й у могутності братніх нам республік.

Розв'язання цього завдання можливе при планомірному використанні засобів і сил окремо кожної з республік в інтересах усіх радянських соціалістичних республік.

Виходячи з цього, з'їзд вважає правильною думку про утворення Союзу Соці-

* Дата опублікування.

лістичних Республік, об'єднаному урядові яких мають бути підпорядковані й за його директивами працювати найголовніші наркомати: промисловості, Наркомфін, Наркомвійськ, Наркомшляхів, Наркомпоштель, Наркомзовнішторг та Внуторг, Наркомзаксправ...^{*} і пропонує харківській делегації на Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів всемірно підтримати ідею вільного з волі самих республік об'єднання...

*Харківський обласний державний архів,
ф. Р-203, оп. 1, спр. 836, арк. 16. Оригінал.*

№ 9

Резолюція III з'їзду Рад Поділля про утворення Союзу РСР

9 грудня 1922 р.

III губернський з'їзд Рад Поділля вітає постанову президії ЦВК України про утворення великого єдиного Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

У робітників і селян немає різних інтересів. Спільна боротьба з заклятими ворогами створює необхідність утворення єдиного, міцного і грізного для ворогів союзу республік праці.

У великому союзі вільних соціалістичних радянських республік Українська Соціалістична Радянська Республіка, зберігаючи свою державну цілісність, рішуче піде до остаточного визволення робітників і селян усього світу від ганебних кайданів капіталу.

*«Известия Подольского губисполкома, губкома
КП(б)У и губпросовета», № 275, 10 грудня 1922 р.*

№ 10

Вітальна телеграма В. І. Леніна VII Всеукраїнському з'їздові Рад

10 грудня 1922 р.

ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДОВІ РАД

Вітаю відкриття Всеукраїнського з'їзду Рад.

Одним з найважливіших питань, яке належить розглянути з'їздові, є питання про об'єднання республік. Від правильного розв'язання цього питання залежить дальша організація нашого державного апарату, кричущі хиби якого так випукло і наочно виявлені останнім переписом радянських службовців, проведеним у Москві, Пітері і Харкові.

Друге питання, на яке з'їзд повинен звернути особливу свою увагу,— це питання про нашу важку промисловість. Підняття Донбасу, нафти і металургії до передової продуктивності— це основне завдання всього нашого господарства, на розв'язання якого повинні бути спрямовані всі наші зусилля.

Я висловлюю тверду впевненість в тому, що з'їзд знайде правильний шлях до розв'язання цих завдань, і від душі бажаю йому повного успіху в роботі.

Ленін

В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 401.

№ 11

**Декларація «Про утворення Союзу Соціалістичних Радянських Республік»,
прийнята VII з'їздом Рад України**

13 грудня 1922 р.

Глибока спільність класових інтересів пролетарів усіх країн владно диктує необхідність всемірного зміцнення їх організаційного зв'язку і єдності перед лицем світового капіталу.

Класова солідарність робітників і селян Росії, України, Білорусії і Закавказьких республік уже з самого початку Великої Жовтневої революції заклала міцний фундамент найтіснішого зв'язку і фактичної єдності в їх спільній боротьбі з царством капіталістів і поміщиків. Тільки завдяки цьому братерському союзові, який народився, зріс і зміцнів у грозі й бурі громадянської війни, трудящі маси радянських рес-

^{*} Пропуск у документі.

публік змогли завоювати і відстояти свої права на владу, землю, фабрики і заводи проти лютих атак об'єднаного табору капіталістичних хижаків усього світу.

Досягнутий нами нині шляхом величезних жертв і зусиль стан відносного спокою продовжує залишатись під загрозою повторення насильницьких спроб капіталістичних держав знищити результати наших перемог. Наочним доказом цілком ворожої позиції буржуазних країн, що не миряться з самим фактом існування радянських республік, є наша триваюча міжнародна ізоляція. Зокрема, ця ненависть виявляється в безперервних спробах західноєвропейської буржуазії підірвати нашу силу шляхом використання і роздування національно-шовіністських пристрастей серед частини дрібної буржуазії й інтелігенції деяких радянських республік (петлюрівщина — на Україні, меншовики — в Грузії, мусаватисти — в Азербайджані, дашнаки — у Вірменії, Національний союз — у Росії).

Проведення нової економічної політики і зв'язане з цим відносно швидке зростання дрібнобуржуазних елементів збільшують небезпеку посилення цих ворожих пролетаріатові націоналістичних настроїв як у формі відродження великодержавно-російських тенденцій, з одного боку, так і сепаратистсько-шовіністських, з другого. Разом з тим, необхідність базуватись у справі внутрішнього будівництва тільки на власних силах і коштах радянських республік, що випливає з факту нашої міжнародної ізоляції, вимагає дальшого посилення і поглиблення їх економічної єдності, яка відкриває можливість ставити і розв'язувати господарські завдання, непосильні для кожної з них окремо.

За таких умов єдино правильною з точки зору інтересів робітничого класу і селянства політикою може бути тільки лінія максимального згуртування і об'єднання всіх сил радянських республік і зміцнення єдиного робітничо-селянського фронту.

Грунтуючись на вищевикладеному, VII Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів цілком схвалює позицію уряду з цього питання, що виявилась у постанові сесії ВУЦВК від 16 жовтня цього року*.

VII з'їзд Рад у цілковитій згоді з бажаннями і волею трудящих України звертається до робітників і селян Росії, України, Білорусії, Грузії, Вірменії та Азербайджану з братньою пропозицією негайно приступити до оформлення вже нині фактично існуючого Союзу Радянських Республік і утворення цим шляхом єдиного соціалістичного робітничо-селянського фронту проти фронту світової буржуазії.

З'їзд твердо впевнений, що такий єдиний Союз Соціалістичних Радянських Республік, який зміцнює на принципах взаємної рівності їх тісний економічний і політичний зв'язок і в той же час забезпечує самостійність національно-культурного будівництва і необхідні гарантії прояву господарської ініціативи кожного з членів Союзу, буде найкращою формою розв'язання національного питання в дусі міжнародної пролетарської солідарності, першим кроком до встановлення майбутньої всесвітньої радянської республіки праці і могутнім оплотом інтересів робітників і селян не тільки союзних країн, але й усього світу.

13 грудня 1922 р.

*Съезды Советов в документах,
т. 2, М., 1960, стор. 151—152.*

№ 12

Із заключного слова голови ВУЦВК Г. І. Петровського на VII Всеукраїнському з'їзді Рад при обговоренні питання про утворення СРСР

13 грудня 1922 р.

В історії народів бувають такі смуги, коли життя їхнє неначе застигає, замирає, і вони несуть тяготи і зазнають розправ деспотів. Та ось настав історичний період: народи пробудилися, скинули деспотів і встановлюють нові форми життя. З п'ятої річниці революції ми вступаємо в нову смугу історичних подій — затвердження братерського об'єднання з іншими соціалістичними республіками — величезну історичну соціалістичну подію. Цей союз більше ніж будь-коли зміцнить узи радянських республік, усунувши всі недоліки, перегородки, і дозволить швидшим темпом відродити наше господарство...

«Коммунист», № 287, 14 грудня 1922 р.

* Див. док. № 2.

№ 13

Вітальна телеграма В. І. Леніну від VII Всеукраїнського з'їзду Рад,
що прийняв рішення про утворення СРСР

13 грудня 1922 р.

ТЕЛЕГРАМА ТОВАРИШУ ЛЕНІНУ

Тепер ось під звуки «Інтернаціоналу» Всеукраїнський з'їзд Рад одногосно прийняв на доповідь уряду резолюцію про негайне утворення нового державного об'єднання під назвою «Союз Соціалістичних Радянських Республік». З'їзд не має сумніву, що ініціатива робітників і селян України зустрине цілковите співчуття і схвалення трудящих мас Росії і всіх інших братніх радянських країн. Палко вітаючи Вас, як свого ідейного вождя, з'їзд сподівається в недалекому майбутньому бачити Вас і на посту керівника Загальносоюзного Радянського Уряду. З'їзд висловлює глибоку впевненість, що новий Союз Радянських Республік буде не тільки могутнім оплотом трудящих мас союзних Радянських республік і всього світу, але також першим кроком до створення майбутньої всесвітньої республіки Рад.

Хай живе Союз Соціалістичних Радянських Республік!

Хай живе союз робітників і селян радянських країн!

Хай живе всесвітня Республіка Рад!

Президія з'їзду

В. І. Ленін і український народ.
Збірник документів, К., 1970, стор. 312.

№ 14

Повідомлення газети «Волинський пролетарий» про хід обговорення
трудящими Волині рішень VII Всеукраїнського з'їзду Рад про утворення СРСР

28 грудня 1922 р.

На всіх фабриках, заводах і на підприємствах тепер проводяться доповіді про підсумки VII Всеукраїнського з'їзду Рад, що недавно закінчився. Доповіді викликають у робітників і службовців великий інтерес. Доповідачам подають сотні записок. Особливий інтерес виявляють трудящі до питання про утворення єдиної робітничої сім'ї—Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

«Волинський пролетарий», № 444, 28 грудня 1922 р.

№ 15

Постанова безпартійної робітничої конференції міста Проскурова,
яка схвалює утворення СРСР

2 січня 1923 р.

Заслухавши доповідь про VII Всеукраїнський з'їзд Рад, перша широка безпартійна робітничка конференція м. Проскурова цілком схвалює роботу з'їзду, вітає постанову з'їзду про утворення єдиного Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Хай живе новообраний Всеукраїнський Виконавчий Комітет!

Хай живе Союз Радянських Республік!

Від імені президії конференції
Голова (підпис)

ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 2, спр. 493, арк. 33.
Телеграфний бланк.

№ 16

Резолюція пленуму Київської міської Ради
про утворення Союзу РСР

10 січня 1923 р.

Заслухавши доповідь про VII Всеукраїнський, X Всеросійський і I Союзний з'їзди Рад, пленум міськради схвалює рішення з'їздів і висловлює тверду впевненість, що новостворений Союз [Радянських] Соціалістичних Республік буде міцним бастионом пролетарської революції в усьому світі.

Голова
Секретар

Київський міський державний архів,
ф. Р-1, оп. 1, спр. 1, арк. 221. Копія

Спогади

П. Г. ПАШКОВСЬКИЙ

ПЕРШИЙ З'ЇЗД РАД СОЮЗУ РСР

Події, про які я хочу розповісти, відбулися п'ятдесят років тому. Звичайно, це дуже великий строк, і ряд подробиць, безумовно, не зберігся в моїй пам'яті. Але є події, неповторні у своїй величчі, їх не можна забути. Тим більше, коли йдеться про утворення Союзу РСР, що, як справедливо відзначив на XXIV з'їзді партії Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнєв, «в історії нашої держави... за своєю політичною значимістю і соціально-економічними наслідками займає видатне місце»¹.

Мені важко сподіватися, що я зможу розповісти багато нового сучасному читачеві — адже з історії утворення СРСР чимало написано, особливо останнім часом, напередодні великого ювілею, але все ж хочу поділитися своїми особистими враженнями про незабутні дні, коли мені випало щастя бути не лише свідком, а й учасником подій величезної історичної ваги — делегатом VII Всеукраїнського, X Всеросійського, I Всесоюзного з'їздів Рад. У центрі уваги всіх цих з'їздів, як і багатьох партійних зборів і мітингів робітників, селян, службовців, червоноармійців, повітових і губернських з'їздів Рад, що передували республіканським і загальносоюзному форумам, стояло одне питання — об'єднання радянських республік в єдину багатонаціональну соціалістичну державу.

В той час я працював головою Первомайського повітового виконкому Одеської губернії. Повітовий з'їзд Рад, що відбувся в листопаді 1922 р., одностайно схвалив ленінський план утворення багатонаціональної соціалістичної держави і доручив своїм делегатам на губернському з'їзді Рад відстоювати його. Серед делегатів V Одеського губернського з'їзду Рад був і я (мандат № 61).

Губернський з'їзд Рад, що відкрився 3 грудня 1922 р., висловив «одностайну думку робітників і селян Одеської губернії про ще більше зміцнення єдиного фронту в галузі економічній, військовій і політичній, висунув вимогу «ще тіснішого братерського союзу між радянськими республіками»².

На Одеському губернському з'їзді я в числі 152 делегатів був обраний на VII Всеукраїнський з'їзд Рад, який розпочав свою роботу 10 грудня 1922 р. в Харкові.

З'їзд під оплески присутніх відкрив всеукраїнський староста, голова ВУЦВК Григорій Іванович Петровський.

Затамувавши подих, слухали ми телеграму Володимира Ілліча делегатам з'їзду, яку зачитав Г. І. Петровський. «Одне з найважливіших

¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971, стор. 86.

² «Известия» (Одеса), 5 грудня 1922 р

питань, яке належить розглянути з'їздові,— говорилося в телеграмі,— є питання про об'єднання республік. Від правильного розв'язання цього питання залежить дальша організація нашого державного апарату...»³.

У телеграмі-відповіді з'їзд, вітаючи нашого дорогого вождя, висловив почуття любові та відданості трудящих України та запевнив його, що всі питання з'їзд вирішуватиме, враховуючи ленінські настанови.

Добре пам'ятаю загальний піднесений настрій делегатів з'їзду, ту радісно-урочисту і водночас суто ділову атмосферу, яка панувала на ньому. 13 грудня після доповіді М. В. Фрунзе про об'єднання радянських республік і промов з цього питання ряду делегатів, які від імені трудівників села і міста палко підтримали ленінську ідею утворення Союзу РСР, з'їзд одногосно прийняв декларацію про утворення СРСР і звернувся до робітників і селян Радянської Росії, Білорусії, Закавказької Федерації з пропозицією негайно почати оформлення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Оплесками схвалили делегати з'їзду телеграму, в якій повідомляли В. І. Леніна про це рішення. «Зараз під звуки «Інтернаціоналу» Всеукраїнським з'їздом Рад одногосно прийнята по доповіді уряду резолюція про негайне створення нового державного об'єднання під назвою «Союз Радянських Соціалістичних Республік...»,— говорилося в телеграмі.— Палко вітаючи Вас як свого ідейного вождя, з'їзд сподівається в недалекому майбутньому бачити Вас і на посту керівника Загальносоюзного Радянського Уряду»⁴. В останній день своєї роботи з'їзд обрав ВУЦВК і за пропозицією комуністичної фракції з'їзду 364 делегати на X Всеросійський і I Всесоюзний з'їзди Рад.

Незабаром я разом з іншими делегатами виїхав до Москви. Наші повноваження на Всесоюзному з'їзді підтверджувалися також мандатами VII Всеукраїнського з'їзду Рад, підписаними головою з'їзду Г. І. Петровським (мій мандат № 53).

X Всеросійський з'їзд Рад розпочав роботу 23 грудня 1922 р. у Великому театрі. Він обговорив і прийняв постанову про утворення СРСР на ленінських принципах, доручив повноважній делегації від РСФРР разом з делегаціями від УСРР, БСРР, ЗСФРР виробити декларацію і укласти договір про утворення Союзу РСР.

На з'їзді панувала обстановка класового єднання, братньої дружби народів. Кожний делегат почував себе безпосереднім учасником практичного втілення в життя ленінських принципів національної політики Комуністичної партії, добре розумів, що утворення СРСР — складова частина ленінського плану соціалістичного будівництва. Запам'яталася заключна промова М. І. Калініна, в якій він говорив, що представники Російської Федерації схилиють свій овіяний битвами і перемогами Червоний прапор з священними літерами РСФРР перед Союзом Радянських Республік, що ми бачимо, як вже підіймається новий Червоний прапор Союзу РСР. Бурею оплесків зустріли присутні знаменні слова: «Я бачу, товариші, цей прапор у руках товариша Леніна».

Хоча В. І. Ленін через хворобу не був присутнім на з'їзді, форум проходив під його безпосереднім керівництвом. До президії надходило багато записок з проханням повідомити про стан здоров'я Володимира Ілліча, з побажаннями йому найшвидшого видужання. Окремі делегати просили, якщо є найменша можливість, щоб В. І. Ленін бодай на кілька хвилин з'явився на з'їзд. Цей вияв найщирішої любові радянського народу до свого вождя запам'ятався мені на все життя.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 401.

⁴ Комуністична партія — натхненник і організатор об'єднаної руху українсько-го народу за утворення СРСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1963, стор. 255.

Всеросійський з'їзд Рад закінчився 27 грудня. І час, що залишився до відкриття I з'їзду Рад СРСР, ми, гості Москви, прагнули використати в інтересах трудівників наших республік, що направили нас сюди. Ми мали можливість ознайомитися з діяльністю наркоматів та інших центральних установ РСФРР, розмовляли з наркомами і співробітниками наркоматів землеробства, фінансів, праці, з працівниками ВРНГ, відвідували заводи і фабрики Москви та Підмосков'я, зустрічалися з робітниками, цікавилися умовами їх праці. Я особисто побував на фабриках «Трехгорная мануфактура» і «Богатырь», у Мосраді, де цікавився питаннями організації міського господарства. Російські робітники зустрічали нас, делегатів Радянської України, як своїх рідних братів, ділилися з нами своїм скромним пайком (варто нагадати, що тоді в країні було надто важко з продовольством).

Під час відвідин Подільського повітового виконкому, міськради і сільрад Підмосков'я ми дізналися багато цікавого й корисного про їх роботу.

Готуючись до наступного Всесоюзного з'їзду Рад, ми уважно ознайомилися з проектами декларації і договору про утворення Союзу РСР. Серед делегатів нашої республіки весь час були голова ВУЦВК Г. І. Петровський та заступник голови РНК УСРР М. В. Фрунзе. В гостях у нас побували М. І. Калінін та К. Є. Ворошилов, які розповіли нам про стан здоров'я Володимира Ілліча, якого ми особливо хотіли побачити і почути хоча б на I з'їзді Рад СРСР. З цією надією ми й чекали його відкриття.

I з'їздові Рад СРСР передувала конференція повноважних делегацій від РСФРР, УСРР, БСРР, ЗСФРР, що відбулася 29 грудня 1922 р. в Андріївському залі Великого Кремлівського палацу. Про конференцію делегатів УСРР заздалегідь інформували товариші Г. І. Петровський та М. В. Фрунзе, які погодили персональний склад повноважної делегації від УСРР для затвердження і підписання Договору й Декларації про утворення СРСР з секретарями губкомів КП(б)У і головами губвиконкомів, що очолювали делегації губерній.

У складі повноважної делегації від УСРР були Г. І. Петровський, М. В. Фрунзе, Д. З. Лебідь, В. П. Затонський, М. О. Скрипник, С. Н. Власенко, В. І. Порайко, П. Г. Пашковський, К. М. Гулий, О. К. Сербиченко, І. Є. Клименко та інші — всього 22 чоловіки.

Всі ми заздалегідь були добре ознайомлені з проектами Декларації і Договору про утворення СРСР. Ще після закінчення роботи X Всеросійського з'їзду Рад Г. І. Петровський оголосив нам, що комісія ЦК РКП(б) скликає на 29 грудня у Великому Кремлівському палаці конференцію повноважних делегацій з питань підписання Декларації та Договору і порядку роботи I з'їзду Рад СРСР.

Пам'ятаю, з якою радістю ми дізналися від керівників братніх радянських республік про те, що трудящі Білорусії, Грузії, Азербайджану, Вірменії палко схвалюють звернення VII Всеукраїнського з'їзду Рад про об'єднання всіх радянських республік в єдину державу, гаряче підтримують ленінську ідею утворення СРСР.

На конференції були присутні більш як 90 делегатів. За дорученням комісії ЦК РКП(б) засідання конференції відкрив М. І. Калінін. До президії конференції було обрано представників 4-х республік: від РСФРР — М. І. Калініна, від УСРР — Г. І. Петровського, від ЗСФРР — М. Г. Цхакая, від БСРР — А. Г. Черв'якова.

Головував на конференції М. І. Калінін, секретарем був А. С. Єнукідзе. З великою увагою ми вислухали проекти Декларації і Договору та постанови з'їзду про утворення СРСР, незважаючи на те, що вже

були добре обізнані з цими документами.

Після їх оголошення надійшли пропозиції обговорити кожний документ, внести виправлення, прийняти за основу і підписати. Під час обговорення виступили М. І. Калінін, Й. В. Сталін, Г. І. Петровський, М. В. Фрунзе, Д. І. Курський, М. О. Скрипник та інші.

В результаті обміну думками конференція постановила затвердити в основному Декларацію і Договір, підписати і передати їх на затвердження I з'їзду Рад СРСР.

Після цього конференція перейшла до обговорення порядку роботи I з'їзду Рад Союзу РСР. Вона затвердила персонально склад президії, ухвалила доручити відкриття першого всесоюзного з'їзду П. Г. Смідовичу.

Доповідь про утворення Союзу РСР конференція доручила зробити Й. В. Сталіну. За пропозицією комісії ЦК РКП(б), яка вела роботу щодо підготовки I з'їзду Рад Союзу РСР і складала проекти Декларації і Договору, Й. В. Сталін мав зачитати ці проекти. Внести від імені повноважних делегаций проект постанови з'їзду про затвердження в основному Декларації і Договору конференція доручила М. В. Фрунзе.

Конференція схвалила запропонований Комісією ЦК РКП(б) порядок прийняття Декларації та Договору про утворення Союзу РСР і порядок роботи з'їзду.

Підписання Декларації та Договору конференція вирішила перенести на 30 грудня, до початку роботи I з'їзду Рад СРСР, який мав відкритися о 13 годині у Великому театрі.

30 грудня 1922 р. залишається для мене найбільш пам'ятним і знаменним у житті. В цей день делегати I з'їзду Рад Союзу РСР одностайно вирішили утворити Союз Радянських Соціалістичних Республік. В прийнятті цього рішення брав участь і я — делегат від Української РСР, голова Первомайського повітового виконкому Одеської губернії.

Вранці 30 грудня у Великому театрі зібралися повноважні делегати РСФРР, УСРР, БСРР і ЗСФРР для підписання Декларації та Договору.

Цей урочистий момент запам'ятався мені на все життя. Велика кімната президії, зліва від сцени стіл, накритий кумачем, на ньому — тексти Декларації та Договору. М. І. Калінін, Г. І. Петровський, М. Г. Цхакая та А. Г. Черв'яков дружньо запрошують нас — повноважних делегатів чотирьох республік поставити свої підписи під цими документами.

Ми твердо знали, що підписані нами проекти Декларації і Договору про утворення СРСР цілком відповідають ленінським принципам добровільності, рівноправності і братерського співробітництва всіх народів нашої соціалістичної держави.

Урочисто підписуючи Декларацію та Договір, ми, делегати, були натхнені усвідомленням того, що виконуємо повноваження своїх республік, які добровільно виявили згоду на об'єднання на рівноправних засадах в Союз РСР.

Рівно о 1-й годині дня на сцену театру вийшли керівники делегаций радянських республік М. І. Калінін, Г. І. Петровський, М. Г. Цхакая, А. Г. Черв'яков, а також Й. В. Сталін, М. В. Фрунзе, П. Г. Смідович і розташувалися за столом президії. Їх появу весь зал зустрів оплесками. Єдине, що нас засмучувало, — це відсутність Володимира Ілліча.

Але ми твердо знали, що доведемо до кінця велику справу Леніна, втілимо в життя його ідею утворення Союзу РСР.

За дорученням конференції повноважних делегатів РСФРР, УСРР, БСРР та ЗСФРР під дружні оплески присутніх з'їзд відкрив П. Г. Смідович.

«Нині ми об'єднуємося в єдину державу, утворюємо один політичний і господарський організм»,— урочисто проголосив найстаріший делегат з'їзду. Під звуки «Інтернаціоналу» Смідович закінчив свою промову: «Хай живе утворюваний нині Союз Радянських Соціалістичних Республік! Хай живе прийдешній світовий Союз Радянських Соціалістичних Республік!»

Під тривалі оплески і вигуки «Ура!» делегати одноголосно обрали почесним головою з'їзду Володимира Ілліча Леніна.

За згодою між уповноваженими делегацій чотирьох радянських республік з'їзд затвердив оголошений А. С. Єнукідзе склад президії в кількості 26 осіб. Головою з'їзду обрано М. І. Калініна.

З'їзд одноголосно прийняв текст привітання почесному голові з'їзду В. І. Леніну: «І з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, приступаючи до своїх занять, шле полум'яний привіт почесному голові І з'їзду Рад СРСР і вождю світового пролетаріату — товаришеві Володимирі Іллічу Леніну»⁵.

З доповіддю про утворення Союзу РСР виступив Й. В. Сталін. Він говорив про основні підсумки діяльності Радянської влади за п'ять років (розгром внутрішньої контрреволюції та збройної інтервенції в період громадянської війни, успішна боротьба з господарською розрухою та наслідками голоду), підкреслив величезне політичне, економічне й міжнародне значення об'єднання радянських республік в єдину багатонаціональну соціалістичну державу.

Зачитавши прийняті напередодні конференцією повноважних делегатів тексти Договору та Декларації про утворення Союзу РСР, Сталін за дорученням конференції запропонував затвердити їх і цим вписати новий розділ в історію людства. М. В. Фрунзе повідомив про хід роботи над цими документами, підкреслив, що проекти Декларації та Договору були розглянуті на республіканських з'їздах Рад і внесені ними пропозиції було враховано при розробці запропонованого делегатам тексту. Від імені конференції повноважних делегацій М. В. Фрунзе вніс проект резолюції з'їзду щодо затвердження в основному Декларації та Договору про утворення Союзу РСР і передання їх на додатковий розгляд ЦВК союзних республік. Відзиви союзних республік мають бути подані в ЦВК СРСР до його найближчої сесії, яка розгляне їх, затвердить текст Декларації та Договору і негайно надасть їм чинності, а остаточно затвердить ці документи II з'їзд Рад СРСР. Делегати одноголосно прийняли пропозиції, внесені М. В. Фрунзе.

У виступах представників усіх республік, що об'єднувалися, була висловлена цілковита солідарність з ленінськими принципами утворення СРСР. З великим інтересом зустріли ми виступи представників Бухарської та Хорезмської Народних Радянських Республік. Вони підкреслили, що своєю свободою і незалежністю, визволенням з-під гніту феодалів їх народи зобов'язані допомозі й підтримці Радянської Росії, і запевнили з'їзд, що ці республіки також увійдуть у Союз РСР.

Велике враження справила на нас промова представника Виконкому Комінтерну, видатного болгарського революціонера В. Коларова. Вітаючи з'їзд від імені міжнародного робітничого класу, він підкреслив величезне історичне значення форуму делегатів 132 мільйонів трудящих, представників більш як 100 національностей, що населяють одну сьому частину земної кулі. Союз, що об'єднує більше сотні племен і народів, заявив Коларов, є прообразом майбутньої форми державного устрою, який охопить увесь світ.

⁵ Съезды Советов в документах, т. 3. М., 1960. стор. 15.

Ось на трибуну піднявся головнокомандуючий збройними силами Республіки С. С. Каменєв. Він привітав з'їзд від імені всього особового складу Червоної Армії, Реввійськради Республіки та наради командуючих військовими округами. Його заява про те, що молода Червона Армія з честю виконає своє завдання — охорону незалежності Союзу РСР, недоторканість його кордонів пролунала, як свідчення могутності й непереможності Радянських Збройних Сил.

Добре запам'яталася коротка, але полум'яна промова С. М. Кірова, який передав делегатам з'їзду привітання від робітників Закавказзя, зокрема від бакинського пролетаріату. На ознаменування утворення СРСР він запропонував збудувати в Москві Палац Рад.

Г. М. Одинець, селянин-незаможник з Чернігівської губернії, підтримав пропозицію Кірова і запропонував побудувати також науководослідний інститут сільського господарства, який допоможе трудовому селянству оволодіти найвищою наукою і культурою господарювання. Одинець заявив, що ідея спілки народів здавна жила в серцях українського народу, який завжди прагнув союзу з Росією, ненавидячи царизм і поміщицьке ярмо.

На закінчення ми заслухали доповідь голови мандатної комісії, який повідомив, що на з'їзді присутні 2215 делегатів: 1727 — від РСФРР, 364 — від УСРР, 91 — від ЗСФРР, 33 — від БСРР. Серед делегатів було 44,4% робітників, 26,8% селян. Більшість їх (78,5%) були обрані місцевими з'їздами Рад.

Було обрано вищий орган влади в період між Всесоюзними з'їздами Рад — Центральний Виконавчий Комітет СРСР у складі 371 члена та 138 кандидатів, які представляли всі республіки, відповідно до кількості населення.

Після I Всесоюзного з'їзду Рад ЦВК СРСР та союзних республік здійснили під керівництвом ЦК РКП(б) величезну роботу, щоб конституційно оформити Союз РСР. Було розроблено текст першої Конституції СРСР, яку прийняв ЦВК СРСР 6 липня 1923 р., ратифікували з'їзди Рад союзних республік і затвердив II Всесоюзний з'їзд Рад 31 січня 1924 р. В основу Конституції СРСР було покладено (з внесеними виправленнями й доповненнями) Декларацію та Договір про утворення СРСР, прийняті на I Всесоюзному з'їзді Рад.

Мені, як делегатові II Всесоюзного з'їзду Рад від Одеської губернії (делегатський квиток № 1320), випала честь брати участь не лише в обговоренні, а й у затвердженні першої в історії людства Конституції багатонаціональної соціалістичної держави. Прийняттям її на II Всесоюзному з'їзді Рад завершилася колосальна робота Комуністичної партії — утворення Союзу РСР на основі ленінського плану, ленінських ідей.

Нині, через 50 років, коли радянський народ під керівництвом Комуністичної партії побудував розвинуте соціалістичне суспільство і успішно здійснює величні плани комуністичного будівництва, коли могутній Радянський Союз твердою ходою йде на чолі прогресивних сил земної кулі в боротьбі за мир, демократію та соціалізм, я з почуттям законної гордості згадую ті вікопомні дні, коли закладався фундамент нашої багатонаціональної союзної держави. Радість і гордість переповнюють моє серце: адже минуло порівняно небагато часу, а які все-світньо-історичні зміни сталися на радянській землі! І мені особливо радісно усвідомлювати, що я — спочатку як делегат Первомайського повітового з'їзду Рад Одеської губернії, а потім — I і II Всесоюзних з'їздів Рад мав щастя брати участь в організаторській та роз'яснювальній роботі в період підготовки до утворення Союзу РСР.

Наш календар

КАТЕРИНОСЛАВСЬКИЙ «СОЮЗ БОРЬБИ ЗА ВИЗВОЛЕННЯ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ» (До 75-річчя створення)

У грудні цього року минуло 75 років від дня утворення Катеринославського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». Він діяв за прикладом петербурзького «Союзу боротьби» і був однією з перших соціал-демократичних організацій в Росії і на Україні.

Революційна пропаганда в Катеринославі почала поширюватись наприкінці 80-х років відомим революціонером П. В. Тоцьким, який відбував тут заслання, В. І. Тейтельбаумом, що повернувся з Швейцарії і Є. Г. Мунблітом, висланим з Одеси. 1893 р. керівник марксистського гуртка вчителів гімназії Г. Д. Лейтейзен (Ліндов) організував перший соціал-демократичний гурток катеринославських ремісників, в якому брав участь і робітник Брянського заводу М. Д. Єфімов. На початку 1894—1895 рр. на Брянському заводі працював соціал-демократичний гурток. Активну роль у ньому відігравали Г. Д. Лейтейзен, вислані з Москви О. М. Винокуров і Г. М. Мандельштам та місцеві робітники А. І. Смирнов, І. П. Мазанов, Б. П. Афанасьєв, А. Ф. Томм, С. А. Белкін¹. Гурток встановив контакти з Києвом, Харковом, Ростовом-на-Дону. 1895 р. під його керівництвом робітники провели першотравневу сходку в Монастирському лісі поблизу міста.

Катеринославські соціал-демократичні організації були зв'язані з московською організацією, а через неї і з В. І. Леніним та групою петербурзьких соціал-демократів. Від останньої вони одержували допомогу в організаційних питаннях та нелегальну літературу.

Значну роль у зміцненні зв'язків між соціал-демократичними організаціями мав приїзд до Катеринослава марксистів, висланих з Петербурга за революційну діяльність. Так, весною 1895 р. в Катеринослав прибули К. М. Норинський, Ф. Тимофєєв та ін. Влітку за дорученням керівної групи петербурзьких соціал-демократів інструктивну поїздку до Катеринослава здійснив один із соратників В. І. Леніна П. К. Запорожець. Він привіз нелегальну літературу й подав місцевим марксистським організаціям допомогу².

Катеринославські соціал-демократичні організації розповсюджували літературу та листівки між робітниками Брянського, Дніпровського заводу в с. Каменському, залізничних майстерень. Але члени організації не мали досвіду нелегальної діяльності і в серпні 1895 р. на її слід напала поліція і розгромила.

Соціал-демократична діяльність у Катеринославі тимчасово припинилася, але вона відіграла значну роль у розвитку революційного робітничого руху.

В. І. Ленін знав і цінував діяльність катеринославських соціал-демократів серед робітників великих промислових підприємств міста³.

Наступний етап розвитку революційного руху в Катеринославі тісно пов'язаний з діяльністю петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», який першим з'єднав науковий соціалізм з робітничим рухом, перейшов від пропаганди марксизму до масової агітації, став зачатком революційної марксистської партії. Петербурзький «Союз боротьби» справив величезний вплив на створення і зміцнення соціал-демократичних організацій на Україні. Ленінський «Союз боротьби» встановив тісні зв'язки з соціал-демократами Києва і Катеринослава, що в ті роки були основними центрами соціал-демократичного руху на Україні⁴.

¹ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, т. 1, К., 1965, стор. 232.

² П. Варгачюк. Партії великої загиб.— В. І. Ленін і більшовицькі організації Катеринославщини, Дніпропетровськ, 1970, стор. 14.

³ І. Ляляянц. У истоков большевизма, М., 1934, стор. 32.

⁴ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1971, стор. 34.

В. І. Ленін, дізнавшись про розгром соціал-демократичної організації Катеринослава, прагнув допомогти її відродженню. Коли І. Х. Лалаянц повідомив Ілліча, що місцем свого заслання він вибрав Катеринославо, Володимир Ілліч підтримав його.

На початку 1896 р. І. Х. Лалаянц прибув з Пензи до Катеринослава і енергійно взявся за відновлення марксистських гуртків. Товариші по підпільній роботі характеризували Лалаянца як людину з сильним характером, великим організаційським талантом, що зумів кілька років тримати в своїх руках усі гвинтики катеринославо-ської соціал-демократії⁵. Відважному революціонеру вдалося налагодити зв'язки з місцевими соціал-демократами, а через них з робітниками залізничних майстерень, ремісниками та інтелігенцією. Влітку 1896 р. оформилася соціал-демократична група, яка називалась Центральною групою, а згодом відновили діяльність робітничі гуртки, серед яких самим активним був гурток залізничних майстерень, організований робітником К. А. Дубовець-Дубовиком, висланим сюди з Ростова-на-Дону. Центральна група Лалаянца відновила зв'язки з петербурзьким «Союзом боротьби», з московським робітничим Союзом та з київськими соціал-демократами.

У лютому сюди ж був висланий вірний учень Леніна — Бабушкін — пітерський робітник, активний учасник ленінського «Союзу боротьби». «І. В. Бабушкін,— писав Володимир Ілліч,— один з тих робітників-передовиків, які за 10 років до революції почали створювати робітничу соціал-демократичну партію... Без таких людей російський народ лишився б назавжди народом рабів, народом холопів»⁶. Через кілька місяців І. В. Бабушкін влаштувався на роботу на Брянський завод. Навколо нього згуртувалися місцеві й вислані з інших міст робітники. Згодом він організував соціал-демократичний гурток у мостовому цеху, в якому пройшов свою першу революційну підготовку Г. І. Петровський.

Пітерські робітники О. С. Філімонов, К. І. Томічас, М. Є. Меркулов та інші, вислані до Катеринослава, під керівництвом Бабушкіна організували нелегальні марксистські гуртки на великих підприємствах міста Брянському, трубопрокатному Шодуар, гвоздильному Гантке. У спогадах про той період діяльності Бабушкін писав: «були встановлені зв'язки з багатьма заводами і навіть з Каменським, розташованим за 30 верств від Катеринослава»⁷. В цих гуртках виховувались робітники-революціонери — П. І. Воеводін, І. Ю. Захаренко, І. Ю. Лавренев, Ю. П. Матлахов та ін.

Весною 1897 р. до Катеринослава прибула група соціал-демократів з Вільно та Мінська, які працювали в ремісничих майстернях міста. Вони організували робітничі каси, провели кілька місцевих страйків.

К. А. Петрусевич, І. З. Бичков, М. В. Орлов та П. І. Данський, що приїхали з Києва та Кременчука восени 1897 р. до Катеринослава організували тут групу київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу»⁸.

Влітку і восени 1897 р. серед соціал-демократів Катеринослава точився спір: чому більше приділяти уваги — пропаганді в гуртках і влаштуванню робітничих кас чи розгортанню масової агітації і створенню загальноміської соціал-демократичної організації? За гурткову пропаганду і робітничі каси були соціал-демократи, які прибули з Вільно, Мінська, Вітебська і вели роботу серед катеринославо-ських ремісників. Проти рішуче виступали Бабушкін і Лалаянц. Вони добилися того, що катеринославо-ська соціал-демократія почала переходити до масової агітації, одним із найважливіших засобів якої були листівки⁹.

У своїх спогадах І. В. Бабушкін розповів як готувалися листівки: члени гуртків на тому чи іншому заводі збирали матеріал про становище робітників, писали листівки, які обговорювали на зборах гуртка, а після схвалення друкували їх на гектографі й розповсюджували серед робітників підприємств. Соціал-демократичні гуртки діяли розрізнено, не було єдиного керівного центру. Назріло питання про об'єднання всіх гуртків у єдину організацію.

У грудні 1897 р. марксистські гуртки Катеринослава під керівництвом Лалаянца і Бабушкіна об'єдналися в одну соціал-демократичну організацію під назвою «Союз боротьби за визволення робітничого класу». В керівному центрі «Союзу боротьби» працювали чотири чоловіка: два марксиста-інтелігента і двоє робітників, серед них І. В. Бабушкін. Члени катеринославо-ського «Союзу боротьби» розподілилися по двох групах: заводській, якою керував І. В. Бабушкін, і міській на чолі з І. Х. Лалаянцем, до якої входили головним чином міська інтелігенція¹⁰. На початку 1898 р. «Союз боротьби» випустив 2—3 тис. примірників листівок, звернених до катеринославо-ських робітників.

У березні 1898 р. поліція провела арешти серед активних учасників революцій-

⁵ Історія екатеринославо-ської соціал-демократичної організації. 1899—1903. Воспоминання и материалы. Екатеринослав, 1923, стор. 173.

⁶ В. І. Ленін. ПЗТ., т. 20, стор. 75—76

⁷ Воспоминания Ивана Васильевича Бабушкина, М., 1955, стор. 81.

⁸ П. В. В а р г а т ю к. Назв. праця, стор. 19.

⁹ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, т. 1, стор. 233.

¹⁰ Там же, стор. 234—235.

ної роботи, але діяльність «Союзу боротьби» продовжувалась. Були випущені травневі листівки. Всього з лютого 1898 р. по січень 1899 р. «Союз боротьби» випустив листівок 21 найменування. Частина з них він розповсюдив серед робітників Донбасу та Криворіжжя.

Катеринославський «Союз боротьби» підтримував зв'язки з соціал-демократичними організаціями Петербурга, Москви, Вільно, Мінська, з київським «Союзом боротьби» та ін. В Катеринославі розповсюджувалася київська «Рабочая газета».

На I з'їзді РСДРП (1898 р.) делегатом від катеринославського «Союзу боротьби» був К. А. Петрусевич, який виступив з доповіддю про стан революційної робітничої соціал-демократичної організації Катеринослава, а також привіз 8 назв прокламацій випущених до з'їзду.

З'їзд представників петербурзького, московського, київського, катеринославського «Союзів боротьби» і Бунду утворив Російську соціал-демократичну робітничу партію. «Утворення партії весною 1898 року,— писав В. І. Ленін,— було найрельєфнішою і в той же час останньою справою соціал-демократів цієї смуги»¹¹.

Після з'їзду К. А. Петрусевич інформував І. Х. Лалаянца про роботу з'їзду, його рішення і в той же вечір був заарештований. У січні 1899 р. «Союз боротьби» спеціальною листівкою «До всіх катеринославських робітників» сповістив про утворення РСДРП, про своє приєднання до неї і про перейменування організації в Катеринославський комітет Російської соціал-демократичної партії.

М. І. ГОРБУНОВА

¹¹ В. І. Ленін. ПЗТ, т. 6, стор. 170.

КОНГРЕС ЄДНОСТІ

(50-річчя IV конгресу Комінтерну)

5 листопада 1922 р. (коли молода Країна Рад урочисто відзначала п'яті роковини Жовтневої соціалістичної революції) в Петрограді відкрився IV конгрес Комінтерну*.

В. І. Ленін, який на час відкриття конгресу був хворий, надіслав його делегатам вітальну телеграму. В ній він дав високу оцінку діяльності Комінтерну і поставив чергові завдання: «Незважаючи на гігантські труднощі, що стоять на шляху комуністичних партій, Комінтерн росте і міцніє. Головне завдання, як і раніш, полягає в завоюванні більшості робітників. І це завдання ми, незважаючи ні на що, виконаємо»¹.

Вождь пролетарської революції запевнив революціонерів усього світу в непохитній вірності радянського народу ідеям пролетарського інтернаціоналізму: «Радянська Росія вважає найбільшою гордістю допомагати робітникам усього світу в їх важкій боротьбі за повалення капіталізму. Перемога буде за нами.

Хай живе Комуністичний Інтернаціонал!»²

Засідання конгресу проходили в Москві з 9 листопада по 5 грудня 1922 р. Віх роботи взяли участь 408 делегатів, які представляли комуністичні партії 58-ми країн, Італійську соціалістичну, Ісландську робітничу та Монгольську народно-революційну партію, а також 5 організацій (Комуністичний Інтернаціонал Молоді, Профінтерн, Міжнародний жіночий секретаріат, Міжробдоп, організація негрів США).

Найважливішою подією IV конгресу стала доповідь В. І. Леніна «П'ять років російської революції і перспективи світової революції», яку він виголосив 13 листопада. Аналізуючи досвід боротьби РКП(б) за політичну і економічну підготовку перемоги соціалізму в нашій країні і визначаючи найближчі завдання компартій, Володимир Ілліч зазначив, що «найважливіше в період, який тепер настає, це — навчання»³.

Комуністам молоді Радянської Республіки, перед якими постали складні завдання управління державою, необхідно було вчитися господарювати, підвищувати свій

* Робота IV конгресу Комінтерну знайшла відображення в літературі останніх років: Ленін і міжнародне робоче движение, М., 1969; Коммунистический Интернационал. Краткий исторический очерк, М., 1969; Коминтерн и Восток. Борьба за ленинскую стратегию и тактику в национально-освободительном движении, М., 1969; Коминтерн и его революционные традиции, М., 1969; Ю. Л. Молчанов. Коминтерн: у истоков политики единого пролетарского фронта, М., 1969; В. И. Ленин и Коммунистический Интернационал, М., 1970; Ленин в борьбе за революционный Интернационал, М., 1970; Из истории Коминтерна, М., 1970; Arnold Reisinger. An den Quellen der Einheitsfrontpolitik, Berlin, 1971; И. Н. Ундасынов. Из истории борьбы за единый фронт рабочего класса, М., 1972 та ін

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 367.

² Там же.

³ Там же, стор. 381.

ідейно-політичний і культурний рівень. Зарубіжних комуністів В. І. Ленін закликав творчо засвоювати досвід нашої партії, вчитися застосовувати революційну теорію на практиці та правильні форми і методи роботи з масами. Найважливіше завдання братніх партій, підкреслював вождь світового пролетаріату, полягає в тому, щоб «...дійсно збагнути організацію, побудову, метод і зміст революційної роботи. Якщо це станеться, тоді... перспективи світової революції будуть не тільки хорошими, але й чудовими»⁴. Ця ленінська думка стала лейтмотивом всієї дальшої роботи конгресу, який обговорив звіт ВККІ, питання про програму Комінтерну, наступ капіталу і фашизму, роботу комуністів у профспілках, робітничу допомогу голодуючим, молодіжний та кооперативний рух, роботу серед жінок, Версальський мирний договір, негритянське питання, становище в деяких комуністичних партіях та багато інших⁵.

Виступ В. І. Леніна справив велике враження на делегатів конгресу⁶. І сьогодні, через півстоліття, він служить для комуністів могутньою ідейною зброєю в боротьбі за соціалізм. Учасник конгресу, член Політбюро ЦК КП Австрії Фрідель Фюрнберг зазначає: «Ми постійно посилаємося на доповідь Леніна, не тільки порівнюючи становище Країни Рад через 5 і 55 років після її виникнення, але й з тієї причини, що в цьому виступі розглянуто ряд принципових загальних проблем комуністичного руху»⁷. Делегати конгресу дали надзвичайно високу оцінку історичному досвіду РКП(б) у проведенні соціалістичної революції та будівництві соціалізму, характеризуючи її як бойовий авангард світового революційного руху.

Спеціально розглянувши питання про пролетарську допомогу Радянській Росії, конгрес закликав трудящих усіх країн подати всебічну підтримку молодій Країні Рад, бо всяке зміцнення першої в світі робітничої держави означає зміцнення міжнародного пролетаріату в боротьбі проти його класового ворога — буржуазії⁸. Конгрес приділив велику увагу аналізу міжнародного становища, перспективам розвитку революційного руху, тактиці єдиного пролетарського фронту.

Центральним політичним питанням цього міжнародного з'їзду було питання боротьби за єдність робітничого класу як у національному, так і в інтернаціональному масштабі. Це була, разом з тим, боротьба за підведення основних мас робітників капіталістичних країн Європи до пролетарської революції в умовах спаду революційної хвилі та проти спроб реакційної буржуазії і фашизму перейти в контрнаступ.

Узагальнюючи досвід комуністичних партій, всієї попередньої боротьби за єдиний робітничий фронт, конгрес детально розробив питання тактики єдиного фронту, перспективу дальшого розвитку руху. «Тактика єдиного фронту матиме вирішальне значення для цілої епохи»⁹, — говорилося в тезах «Тактика Комуністичного Інтернаціоналу».

Констатуючи, що «лозунг III конгресу — «до мас!» у даний момент, більш, ніж будь-коли, залишається в силі», конгрес закликав усі комуністичні партії і групи суворо дотримуватися тактики єдиного фронту, бо «тільки ця тактика може вказати комуністам правильний шлях до завоювання більшості трудящих»¹⁰. Застосування цієї тактики вимагало, щоб комуністи були в авангарді широких мас за захист життєвих інтересів робітничого класу проти капіталу.

Новим моментом, сформульованим у рішеннях IV конгресу Комінтерну, був лозунг робітничого уряду, як можливої форми переходу до диктатури пролетаріату. Висуваючи цей лозунг, комуністи протиставляли спробам реформістів створювати коаліційні з буржуазними партіями уряди, єдиний фронт всіх пролетарів і коаліцію всіх пролетарських партій в економічній і політичній галузях для боротьби з буржуазією та остаточного її знищення. Приймаючи цей лозунг, конгрес довів своє розуміння тактики єдиного фронту робітничого класу як політичної лінії безперервної послідовної боротьби за перемогу пролетарської революції. Правда, на конгресі були й міркування, які привели пізніше до ультралівих ухвал у Німеччині та інших країнах. Дехто з діячів Комінтерну був схильний ототожнювати лозунг робітничо-селянського уряду з вимогою диктатури пролетаріату, не розуміючи, що мова йде про різні етапи революційного руху і що лозунги повинні висуватися відповідно до конкретних обставин.

Лозунг робітничого уряду, уточнений на III Пленумі ВККІ як лозунг робітничо-селянського уряду, став важливим кроком на шляху підведення мас до боротьби за соціалізм.

⁴ Там же.

⁵ Коммунистический Интернационал в документах (1919—1932), М., 1933, стор. 293.

⁶ Воспоминания зарубежных современников. Воспоминания о В. И. Ленине, т. 5, М., 1969; Незабываемый Ленин.— Воспоминания немецких товарищей, М., 1958; Рассказы рабочих о Ленине, М., 1960.

⁷ Ф. Фюрнберг. На IV конгрессе Коминтерна.— «Проблемы мира и социализма», 1972, № 9, стор. 86.

⁸ В. И. Ленин и Коммунистический Интернационал, стор. 480.

⁹ Коммунистический Интернационал в документах, стор. 300.

¹⁰ Там же, стор. 299—300.

Розвиваючи ідею створення союзу робітничого класу з непролетарськими верствами трудящих та широкого фронту боротьби проти капіталу, конгрес обговорив питання про аграрну програму конкретних дій компартій, яка розглядалась як доповнення до тез з аграрного питання, прийнятих II конгресом Комінтерну. У рішенні IV конгресу ще раз зазначалася необхідність постійної боротьби за інтереси сільськогосподарського пролетаріату та трудового селянства, проти всіх форм експлуатації з боку капіталу, за забезпечення малоземельних селян землею і т. д.

IV конгрес Комуністичного Інтернаціоналу приділив велику увагу розвитку національно-визвольного руху в колоніальних та залежних країнах. Перемога турецького народу у визвольній війні проти імперіалістичної інтервенції, визволення Афганістану від англійського іґа, піднесення визвольної боротьби в Китаї, Кореї, Єгипті та інших країнах Азії і Африки, утворення в цих країнах комуністичних партій наоч-но підтвердили правильність лєнінського вчення про національно-визвольний рух як складову частину міжнародної революції та політики Комінтерну у національно-колоніальному питанні. Комуністичний Інтернаціонал націлював комуністів цих країн на посилення революційно-визвольної боротьби, створення комуністичних партій, які повинні були стати бойовим авангардом народів колоніальних та залежних країн у боротьбі за національне і соціальне визволення.

Цей конгрес Комінтерну вніс новий вклад у скарбницю марксистсько-лєнінського вчення про національно-визвольний рух, висунувши лозунг єдиного антиімперіалістичного фронту. Програма його — завоювання незалежності народами колоніальних і напівколоніальних країн, встановлення в них республіканського правління, ліквідація пережитків феодалізму, проведення аграрної реформи, тобто здійснення в цих країнах антиімперіалістичної, антифеодальної, демократичної революції — ось питання, що розглядалися на засіданнях конгресу. Лозунг єдиного антиімперіалістичного фронту став важливим вкладом у справу боротьби за визволення поневолених народів.

Отже, IV конгрес Комінтерну намагався визначити конкретні шляхи реалізації лєнінського заклик, який став основним принципом роботи Комінтерну, — йти до мас, підводити їх до революції як в країнах капіталу, так і в колоніальних та залежних державах. Ця ідея панувала і в обговоренні програми Комінтерну, роботи комуністів у профспілках, серед жінок, КІМу, кооперативного руху, виховної роботи комуністичних партій і т. д. Рішення цього міжнародного форуму спрямовували зусилля комуністів на посилення своєї діяльності в масових організаціях, на боротьбу за перетворення їх у знаряддя захисту інтересів трудящих, де вони могли б здобути революційне виховання.

У зв'язку зі спадом революційної хвилі в країнах капіталу і приходом до влади фашистів в Італії, значно посилювалися репресії проти борців революції. IV конгрес прийняв рішення про утворення Міжнародної організації допомоги борцям революції, мета якої полягала в поданні «матеріальної і моральної допомоги знесиленим у тюрмах жертвам капіталу»¹¹. Ця нова організація відіграла велику роль у розвитку і зміцненні міжнародної солідарності трудящих, допомогла борцям проти імперіалістичної реакції та фашизму.

На конгресі широко обговорювалося становище в різних компартіях, що могло деяким з них позбавитися соціал-демократичних пережитків, правоопортуністичних та лівосектантських ухилів, сприяло дальшому перетворенню їх у партії нового типу.

IV конгрес Комінтерну займає важливе місце в історії міжнародного робітничого та комуністичного руху. «Вироблена Комуністичним Інтернаціоналом під керівництвом В. І. Лєніна політика єдиного робітничого фронту для капіталістичних країн та єдиного антиімперіалістичного фронту для колоніальних та залежних країн, висування на передній план завдань боротьби за створення робітничого уряду як можливої форми підходу робітничого класу до взяття влади на основі руху єдиного фронту, — все це було найважливішим вкладом IV конгресу Комінтерну в розробку політики міжнародного комуністичного руху, визначенні перспектив розвитку світового революційного процесу»¹². Спираючись на лєнінське вчення, IV конгрес високо підніс прапор боротьби за єдність світового революційного руху, за згуртування всіх антиімперіалістичних сил.

Рішення конгресу відіграли важливу роль у розвитку світового революційного руху, а основні ідеї цього міжнародного з'їзду успішно витримали випробування часом. Збагачені новим творчим змістом, вони і сьогодні є могутньою ідейно-політичною зброєю комуністичних і робітничих партій.

Б. М. ЗАБАРКО, І. Ф. ЧЕРЕПАНОВ

¹¹ «Бюллетень IV конгресса Коминтерна», № 27, 6 грудня 1922 р., стор. 16.

¹² В. І. Ленин и Коммунистический Интернационал, стор. 99.

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

СТЕНОГРАФІЧНІ ЗВІТИ З'ЇЗДІВ РАД ТА СЕСІЙ ЦВК СРСР ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СРСР (1922—1925 рр.)

Матеріали стенографічних звітів з'їздів Рад, а також сесій ЦВК СРСР, які відбулися в 1922—1925 рр., дають змогу найповніше висвітлити об'єднавчий рух союзних республік за створення Союзу РСР.

Загальновідомий той факт, що ініціатива оформлення нових відносин між республіками належала Політбюро ЦК КП(б)У, яке у березні 1922 р. прийняло постанову про необхідність перегляду та конкретизації взаємовідносин РРФСР та УРСР. ЦК КП(б)У поставив це питання перед ЦК РКП(б). У травні 1922 р. Політбюро ЦК РКП(б) за участю В. І. Леніна прийняло рішення про створення комісії з представників обох республік для врегулювання взаємовідносин УРСР та РРФСР. У ході роботи комісії стало очевидним, що не можна обмежитися розглядом питання тільки про відносини між Україною та Російською федерацією. У зв'язку з цим ВУЦВК звернувся з пропозицією до всіх республік включитися в обговорення питання про удосконалення взаємних зв'язків республік. Ініціатива Всеукраїнського ЦВК й стала початком підготовчого етапу до утворення СРСР, який розгорнувся влітку 1922 р., коли подібні комісії були створені в Закавказзі та Білорусії.

15—16 жовтня 1922 р. питання про об'єднавчий рух стало предметом спеціального розгляду на третій сесії ВУЦВК VI скликання¹. Сесія прийняла постанову «Про відносини між радянськими республіками», в якій зазначалося, що «сесія ВУЦВК, підкреслюючи цілковиту рівноправність усіх радянських республік, які домовляються, га повну добровільність їх тісного робітничо-селянського Союзу, вважають за необхідне доручити урядові стати на шлях переговорів з урядами радянських республік про оформлення загальносоюзних органів законодавчих та виконавчих (Союзний ЦВК і Раднарком) і, зокрема, органів, які керують зовнішньою, як загальною, так і торговельною політикою»².

М. В. Фрунзе, виступаючи на VII Всеукраїнському з'їзді Рад, відзначив роль українського народу та уряду України в утворенні СРСР: «Я, товариші, думаю, що зисловлю загальний настрій, якщо скажу, що робітничо-селянський уряд України, як і робітничий клас та селянство всієї України, можуть пишатися тим, що з їхньої ініціативи, з нашої волі, з нашого почину ми стали приступати до цього будівництва нашої державної радянської будови»³.

Почин Української РСР у перегляді взаємовідносин між республіками відзначала і періодична преса РРФСР, Білорусії та Закавказзя⁴.

Складні процеси національного будівництва в Закавказзі, створення ЗРФСР, її входження в Союз РСР та історія соціалістичного будівництва в Закавказьких республіках 1922—1925 рр. відображені в стенографічних звітах партійних з'їздів і з'їздів Рад республік Закавказької Федерації, автономних республік та областей, що входили до них⁵.

¹ Стенографический отчет III сессии Всеукраинского ЦИК VI созыва. 10—16 октября 1922 г., Харьков, 1922.

² История Советской Конституции (в документах). 1917—1956 годы, М., 1957, стор. 374.

³ VII Всеукраинский съезд Советов. Стенографический отчет, Харьков, 1923, стор. 66.

⁴ «Известия ВЦИК», 16 листопада, 22 грудня 1922 р.; «Коммунист», 17 жовтня 1922 р.; «Бакинский рабочий», 20 жовтня 1922 р.

⁵ I Закавказский съезд Коммунистических организаций. Стенографический отчет, Тифлис, 1922; II Закавказская конференция РКП(б). Стенографический отчет, Тифлис, 1922; II съезд Коммунистических организаций Закавказья. Стенографический отчет,

I (установчий) з'їзд Рад СРСР, який проголосив створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, став завершальним етапом розвитку форм державного об'єднання народів Радянської країни. Виступи делегатів з'їзду, які висловили одностайну волю всіх союзних республік до об'єднання, є найкращим доказом того, якою правильною була національна політика, здійснювана нашою партією та Радянським урядом⁶.

Як додаток до стенографічного звіту, з'їзд опублікував стенограму першої сесії ЦВК СРСР, яка відбулася 30 грудня 1922 р. Вона вирішила основні організаційні питання (вибори президії, голови та секретаря ЦВК) й доручила Президії ЦВК Союзу РСР розробити до найближчої сесії положення про ЦВК і його членів, про наркомати СРСР, Раду Народних Комісарів і Раду Праці та Оборони, намітити персонально кандидатури наркомів, виробити і подати на затвердження сесії проекти Державного прапора й герба Союзу РСР. До скликання другої сесії ЦВК Союзу всі повноваження щодо видання декретів і постанов, обов'язкових для всього СРСР, сесія передала ВЦВК та його Президії.

6 липня 1923 р. відбулася друга сесія ЦВК СРСР і скликання. Матеріали стенографічного звіту сесії розповідають про велику підготовчу роботу, здійснену спеціальними комісіями (створеними 10 січня 1923 р.) Президії ЦВК СРСР і союзних республік під час розробки проекту загальносоюзної Конституції. 16 червня 1923 р. розширена комісія ЦВК СРСР, закінчивши постатейний розгляд зведеного проекту Конституції СРСР, складеного на основі проектів, поданих Російською Федерацією, Україною та Білорусією, прийняла текст проекту Конституції СРСР. Потім проект було розглянуто конституційною комісією ЦК РКП(б) і уточнено ряд формулювань, після чого проект був обговорений і схвалений у цілому червневим (1923 р.) Пленумом ЦК РКП(б), а також сесіями ЦВК союзних республік⁷.

Друга сесія ЦВК СРСР, заслухавши повідомлення про діяльність розширеної Конституційної комісії та обговоривши по розділах проект Конституції, постановила Основний закон (Конституцію) СРСР затвердити і негайно ввести в дію. У постанові вказувалося, що прийнятий сесією текст Конституції буде внесено на остаточне затвердження II з'їзду Рад Союзу РСР.

Друга сесія ЦВК СРСР створила першу Раду Народних Комісарів СРСР і одностайно обрала її головою В. І. Леніна. Сесія доручила РНК створити Раду Праці та Оборони СРСР, а Президії ЦВК — підготувати положення про ЦВК, РНК та окремі наркомати Союзу РСР і внести на затвердження найближчої сесії ЦВК СРСР⁸.

Ряд важливих конституційних актів прийняла третя сесія ЦВК СРСР⁹ (6—12 листопада 1923 р.): положення про ЦВК СРСР, РНК СРСР і наркомати СРСР, постанову про новий Державний прапор СРСР. Проведенням у життя рішень третьої сесії ЦВК в основному завершилась велика робота щодо організації центрального апарату державної влади і державного управління Союзу РСР.

26 січня 1924 р. відкрився II з'їзд Рад Союзу РСР¹⁰.

Зважаючи на те, що текст Конституції розроблявся за участю всіх республік та областей, обговорювався на багатолюдних зборах і комісіях, з'їзд 31 січня 1924 р. одностайно прийняв постанову про затвердження Конституції СРСР. Заслухавши та обговоривши доповідь наркома фінансів СРСР про бюджет, з'їзд прийняв резолюцію про заходи в галузі фінансової політики Союзу РСР¹¹.

З'їзд обрав Союзу Раду — першу палату ЦВК СРСР у кількості 414 членів та 220 кандидатів, затвердив список членів Ради Національностей у кількості 100 чол.

Перша сесія ЦВК СРСР II скликання (2 лютого 1924 р.) вирішила організаційні питання (вибори Президії та голів ЦВК, голови РНК СРСР і народних комісарів).

Тифліс, 1923; Третий съезд Коммунистических организаций Закавказья. Стенографический отчет, Тифлис, 1924; Национальный вопрос на XIII общебавкинской партийной конференции (2 мая 1924 г.). Протоколы заседаний, Баку, 1924; Четвертый съезд КП(б) Грузии. Стенографический отчет, Тифлис, 1925; I Всегрузинский съезд Советов. Февраль 1922 г., Тифлис, 1922; IV Всеазербайджанский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и матросских депутатов. Стенографический отчет. Баку, 1925.

⁶ I съезд Советов Союза Советских Социалистических Республик. (Стенографический отчет с приложением). 1-я сессия Центрального Исполнительного Комитета Союза Советских Социалистических Республик, М., 1923.

⁷ Вторая сессия Центрального Исполнительного Комитета Союза Советских Социалистических Республик. Стенографический отчет, М., 1923, стор. 13.

⁸ Там же, стор. 20—22.

⁹ Третья сессия Центрального Исполнительного Комитета Союза Советских Социалистических Республик, М., 1924.

¹⁰ II съезд Советов Союза Советских Социалистических Республик. Стенографический отчет, М., 1924.

¹¹ Там же, стор. 151, 194—195.

До питання про бюджетні права союзних республік повернулася друга сесія ЦВК СРСР II скликання (жовтень 1924 р.). Доповідь про фінансову політику Союзу РСР і, особливо, та її частина, що стосувалася бюджетних прав союзних республік, викликала жваву дискусію¹². Сесія прийняла спеціальну постанову «Про додаткову допомогу з загальносоюзного бюджету на 1924—1925 рр. найбільш відсталим автономним республікам та областям для задоволення їх найважливіших і невідкладних народногосподарських потреб»¹³. Союзним республікам доручалося на найближчій сесії ЦВК розглянути та визначити бюджетні права автономних республік.

Друга сесія ЦВК СРСР II скликання завершила організаційне оформлення нових радянських республік і автономних областей, прийнявши постанову про національно-державне розмежування Середньої Азії та створення на її території Узбецької і Туркменської РСР, Таджикиської АРСР (у складі Узбецької РСР), Кара-Калпацької автономної області в складі Казахської РСР і Кара-Киргизької автономної області в складі РРФСР¹⁴.

3 березня 1925 р. на відкритті третьої сесії ЦВК СРСР II скликання М. І. Калінін, узагальнюючи досвід радянського будівництва в попередні роки, відзначив, що «тільки тепер, коли ми фактично зіткнулися з національним питанням, ми розуміємо, наскільки глибоко в свій час до цього питання підійшов тов. Ленін, як він правильно оцінив усю глибоку важливість національного питання»¹⁵.

Сесія позитивно оцінила заходи уряду в галузі національного будівництва. Делегати навели конкретні дані про стан справ у республіках. Сесія заслухала звіт про встановлення правильних співвідношень між бюджетом загальносоюзним та бюджетами окремих республік¹⁶.

У травні 1925 р. відбувся III з'їзд Рад СРСР, який одногослосно прийняв постанову про входження до складу Союзу РСР Туркменської та Узбецької Радянських Соціалістичних Республік. У стенографічному звіті наводяться дані щодо здійснення національної політики в Білорусії та Закавказзі¹⁷.

В постанові по доповіді Наркома фінансів з'їзд констатував, що трудящим масам СРСР вдалося без іноземної допомоги, в умовах фінансової блокади створити твердий фінансовий поряток, який дає можливість налагодити правильну роботу Радянської держави в усіх галузях.

Таким чином, стенографічні звіти засідань керівних органів державної влади, поряд з матеріалами партійних з'їздів, є одним з найважливіших джерел, які відображають політику нашої партії та Радянського уряду в національному питанні, якнайповніше в них висвітлена історія створення законодавчих і директивно-програмних документів у галузі національних відносин.

Порівняння і аналіз стенографічних звітів партійних з'їздів, що регулярно скликалися в 1922—1925 рр., та матеріалів до них, а також стенографічних звітів з'їздів Рад яскраво свідчить про суворе дотримання нашою партією принципу колективності керівництва, політичної активності її членів, широко розвинутої критики й самокритики, про відсутність дублювання та підміни радянських органів партійними при збереженні керівної ролі партії в системі диктатури пролетаріату.

Є. О. ЗАЙЦЕВА

¹² II сессия ЦИК СССР, М., 1924, стор. 340—341, 346—347, 353—354.

¹³ Там же, стор. 588—589.

¹⁴ Історія національно-державного розмежування Середньої Азії та створення на її території нових радянських республік відображена в матеріалах з'їздів Рад Туркменської РСР та Першого партійного з'їзду Узбекистану.—Первый Всетуркменский съезд Советов рабочих, дехканских и красноармейских депутатов. Стенографический отчет. (14—24 февраля 1925 г.), Ашхабад, 1925; I—II сессии ЦИК Туркменской ССР и созыва. Стенографический отчет, Ашхабад, 1925; Первый съезд КП(б) Узбекистана. Стенографический отчет (6—12 февраля 1925 г.), Ташкент, 1925; Материалы к I съезду Компартии Узбекистана, Ташкент, 1925.

¹⁵ 3 сессия. Центральный Исполнительный Комитет. Стенографический отчет, М., 1925, стор. 3.

¹⁶ Там же, стор. 106, 126—131, 147, 150, 186—187, 197, 202.

¹⁷ III съезд Советов Союза Советских Социалистических Республик, М., 1925, стор. 71, 107, 122, 129, 133, 136, 273—279, 281—293, 316.

Критика та БІБЛІОГРАФІЯ

МНОГОНАЦИОНАЛЬНОЕ СОВЕТСКОЕ ГОСУДАРСТВО,

Политиздат, М., 1972, 431 с.

Останнім часом у світ вийшов ряд ґрунтовних наукових праць, в яких досліджується різностороння діяльність Комуністичної партії щодо зміцнення й розвитку багатонаціональної Радянської держави — Союзу РСР. Однією з цих праць є рецензована монографія, підготовлена колективом авторів — наукових співробітників Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС і його філіалів (керівник авторського колективу — д. і. н. М. І. Куліченко). Автори поставили за мету дати загальний нарис історії утворення й розвитку Радянської багатонаціональної держави, показати найважливіші форми й методи керівництва ленінської партії національними та інтернаціональними процесами; висвітлити значення досвіду партії для кожної нації і народності, для всієї братерської сім'ї, трудящих усього світу; розкрити значення дружби й співробітництва народів у будівництві соціалізму та комунізму.

Аналізуючи зміст монографії (яка складається з чотирьох розділів), слід зазначити, що рецензована праця є змістовним узагальнюючим дослідженням, насиченим багатьма фактичними даними і написаним на основі творів класиків марксизму-ленінізму, рішень Комуністичної партії і Радянського уряду.

В першому розділі «Утворення і розвиток Союзу РСР» (автори — д. і. н., проф. М. І. Куліченко і д. і. н., проф. В. Ю. Маланчук) чітко викладаються основні положення ленінської програми з національного питання, її ленінські заповіді Комуністичній партії щодо інтернаціонального виховання трудящих та боротьби проти буржуазного націоналізму всіх мастей. При цьому автори книги підкреслюють, що й до того, як народи Країни Рад розпочали будувати свою радянську національну державність і об'єднуватися в державний союз, вони вже були з'єднані нерозривними узами класових інтересів трудящих, пролетарської класової свідомості. В цьому й полягала одна з головних основ соціалістичного союзу трудящих усіх національностей про який Ленін говорив, що «...цей союз ґрунтується не на договорах,

а на солідарності між експлуатованими проти експлуататорів»¹.

Далі в дослідженні відзначається, що радянська національна державність народів після перемоги Великого Жовтня будувалася в умовах наявності соціалістичного союзу трудящих різних національностей і на його основі. Такий союз в умовах радянського ладу й утвердження соціалістичних суспільних відносин визначав і зміст радянської національної державності народів, яка з самого початку базувалася на ідеології пролетарського інтернаціоналізму.

В дослідженні висвітлюється процес створення незалежних національних радянських республік, розкривається значна роль Народного комісаріату в справах національностей (Наркомнац) і його підрозділів — національних комісаріатів, а також відділів і підвідділів на місцях у розв'язанні завдань національно-державного будівництва.

У цьому ж розділі монографії велика увага приділяється виробленню партією таких форм об'єднання народів, які б найкраще відповідали національним і загальнодержавним інтересам. Саме на принципах рівності, суверенності, демократичного централізму засновувалася радянська федерація, що, як писав В. І. Ленін, «нітрохи не суперечить демократичному централізмові» і «...послужить саме найвірнішим кроком до найміцнішого об'єднання різних національностей Росії в єдину демократичну централізовану Радянську державу»².

Прийнята в березні 1919 р. VIII з'їздом партії Програма закріпила радянську федерацію як одну з перехідних форм на цьому шляху.

Радянська федерація, теоретично обґрунтована В. І. Леніним, — нова, вища федерація, яка забезпечувала всевітньо-історичний процес консолідації і розвитку соціалістичних націй в обстановці капіталістичного оточення. В монографії висвітлюються об'єктивна необхідність державного об'єднання радянських республік, ленінські принципи створення багатонаціональної радянської соціалістичної держави, організуюча роль Комуністичної партії в утворен-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 305.

² В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 177.

мі Союзу РСР та його конституційному оформленні. Автори використали найновіший фактичний матеріал про розвиток державності, економіки й культури радянських республік в роки соціалістичного будівництва, в умовах розвинутого соціалізму й комуністичного будівництва, показали неперимиренну боротьбу Комуністичної партії проти ворогів марксизму-ленінізму — буржуазних націоналістів і шовіністів усіх мастей і відтінків, троцькістів, бухаринців, націонал-ухильників та ін.

В розділі «Розквіт і зближення націй, народностей» прослежується динаміка зростання промисловості в усіх 15 союзних республіках, формування в них національних загонів робітничого класу. На значному фактичному матеріалі показано успіхи в розвитку економіки й культури всіх народів нашої країни, вирівнюванні їх економічного й культурного рівня, велику силу братерського єднання, дружбу і взаємодопомогу радянських республік, перспективи їх розвитку в дев'ятих п'ятиріччя.

Для українського читача значний інтерес становить параграф, присвячений Україні (автор — к. і. н. Л. П. Нагорна).

Достить цікавий і важливий за своїм науковим і політичним значенням матеріал подано в III розділі (автор — д. і. н. М. І. Куліченко). Тут розглядається процес утворення нової історичної спільності людей — радянського народу, який сформувався на базі суспільної власності на засоби виробництва, єдності економічного, соціально-політичного й культурного життя, марксистсько-ленінської ідеології, спільних інтересів і комуністичних ідеалів усього робітничого класу. Зокрема підкреслюється, що створення матеріально-технічної бази комунізму передбачає вдосконалення економічних зв'язків між республіками, сприяє виникненню нових, ще раціональніших форм; що економіка всіх союзних республік у 1966—1970 рр. розвивалась успішно.

Успіхи в будівництві матеріально-технічної бази комунізму доповнюються напруженою роботою партії і всього народу, далішим піднесенням духовного життя радянських людей, радянської багатонаціональної культури, нові перспективи розвитку якої були розкриті XXIV з'їздом КПКР.

У цьому ж розділі вказується, що зростання соціальної однорідності нашого суспільства, багатонаціональність виробничих колективів відкривають нові можливості для складання єдиного духовного обличчя радянських людей різних національностей.

Характерно, що тепер інтернаціональний склад населення є типовим не тільки для республіки у цілому, але й для окремих виробничих одиниць — підприємств, радгоспів, колгоспів, установ, навчальних закладів. Спільна праця на виробництві, спільне навчання, широкі контакти і дружба породжують інтернаціональну свідомість, почуття радянського патріотизму, сприяють виникненню єдиного для всіх укладу життя.

Цікавий за змістом IV розділ (автор — І. Ф. Аношкін), присвячений міжнародному значенню досвіду КПКР у вирішенні національного питання. Підкреслюється, що утворення й зміцнення Союзу РСР — великої багатонаціональної держави — виступає як найважливіша підйома досягнення економічної перемоги соціалізму над капіталізмом, посилення економічного і військово-технічного потенціалу світової соціалістичної системи, демонструє перед усім світом історичну перевагу соціалістичного способу виробництва над капіталістичним.

Розв'язання національного питання в СРСР справило великий вплив на національно-визвольний рух, прискорило розпад колоніальної системи імперіалізму. Радянський Союз перший в історії показав світові приклад братерської допомоги народам, що скинули ярмо колоніалізму, ставши на шлях самостійного розвитку. На відміну від капіталістичних країн, СРСР допомагає молодим країнам Азії, Африки, Латинської Америки, не висувуючи ніяких політичних умов. Партія розглядає братерський союз з народами, що звільнилися, як один з найважливіших принципів своєї міжнародної політики.

У праці подано аргументованій нищівній критиці шовіністичний курс маоїстів щодо таких великих націй в КНР, як уйгури, тибетці, монголи, дунгани, манжури, чжуані і деяких інших, яких позбавлено права створити свою національну державність, розвинути свою економіку й культуру. Така політика насильницької асиміляції всіх некітайських народів всередині країни є продовженням великодержавної, націоналістичної позиції маоїстів щодо соціалістичних країн і братніх комуністичних та робітничих партій.

Таке коло проблем висвітлено в колективній монографії «Многонациональное Советское государство». Вона є безперечним вкладом у розробку важливої теми, яка має велике практичне і наукове значення.

П. І. Бакуменко

В. І. ЛЕНІН — НАТХНЕННИК ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР

Політвидав України, К., 1972, 403 с.

До 50-річчя утворення СРСР працівники суспільних наук республіки підготували ряд праць про утворення єдиної союзної дер-

жави, розквіт економіки і культури Української РСР, дружбу народів СРСР, їх спільні зусилля в будівництві соціалізму і комунізму. Серед цих видань користується попитом читача колективна монографія «В. І. Ленін — натхненник дружби народів СРСР», підготовлена істориками Інсти-

туту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському ордені Леніна державному університеті ім. Т. Г. Шевченка*.

В ній на значному фактичному матеріалі автори переконливо показали, що з перших днів свого існування створена В. І. Леніним більшовицька партія була інтернаціональною організацією, що зумовлювалось її складом і програмою. Тому вона рішуче виступала проти проявів націоналізму в робітничому русі і згуртовувала навколо себе трудящі маси Росії для боротьби проти царизму, за перемогу соціалістичної революції. Вирішальне значення для згуртування всіх загонів трудящих багатонаціональної Росії під прапором пролетарського інтернаціоналізму, наголошується в книжці, мала науково обгрунтована В. І. Леніним марксистська програма з національного питання. Здійснюючи її, більшовицька партія провела велику роботу щодо інтернаціонального виховання пролетаріату, всіх трудящих Росії. Інтернаціоналізм російського пролетаріату, народних мас «імперії гніту і насильства», як називав Росію В. І. Ленін, з особливою силою проявився вже в першій російській буржуазно-демократичній революції 1905—1907 рр. Робітники Петербурга і Москви, Києва і Одеси, Іваново-Вознесенська і Нижнього Новгорода, Харкова і Катеринослава, Баку і Тифліса, Мінська і Вільно, Риги і Ревеля, Казані і Ростова-на-Дону, Донбасу й Уралу, багатьох інших промислових центрів виступили як могутня інтернаціональна сила. Вони створювали революційні, справді інтернаціоналістські органи влади — Ради робітничих депутатів, у єдиному строю йшли на штурм царизму — оплоту не тільки європейської, але й азійської реакції. Вождь російського пролетаріату зробив короткий, але глибокий висновок: «П'ятий рік об'єднав робітників усіх націй Росії»¹.

Цінним у рецензованій праці є те, що автори послідовно, відповідно до етапів розвитку революційного руху в Росії, показують спільність дій пролетарів усіх націй як у буремні роки революції, так і в період її тимчасового спаду та наступу реакції. Важливе значення мала послідовна боротьба В. І. Леніна, більшовицької партії проти чорносотенного великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму, буржуазних і дрібнобуржуазних партій різних національних забарвлень.

Авторський колектив приділив значну увагу висвітленню діяльності В. І. Леніна, більшовицької партії щодо об'єднання зусиль трудящих усіх національностей у боротьбі за перемогу Лютневої буржуазно-

демократичної і Великої Жовтневої соціалістичної революції. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції дала змогу приступити до здійснення корінних соціально-економічних перетворень, втілення в життя ленінської програми з національного питання. Автори всебічно розкрили роль В. І. Леніна в розробці декретів Радянської влади, якими було проголошено ліквідацію соціального і національного гніту всіх народів Росії. Послідовне проведення ленінської національної політики, боротьба проти націоналістичної ідеології дрібнобуржуазних партій всіх гатунків забезпечили триумфальну ходу Радянської влади по всій країні. Народи національних окраїн створили радянські республіки і дедалі тісніше згуртовувалися на принципах федерації в складі Російської Республіки Рад.

Детально висвітлюючи процес згуртування радянських республік, авторам доцільно було б ширше показати важливу роль, яку відіграла у ньому ленінська «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу», затверджена III Всеросійським з'їздом Рад. До того ж, на стор. 108 неправильно вказано, ніби Радянська держава будувалася як федерація національно-територіальних автономних республік і автономних областей. У «Декларації» записано, що «Радянська Російська Республіка утворюється на основі вільного союзу вільних націй, як федерація радянських національних республік». З'їзд наголосив, що, прагнучи створити дійсно вільний і добровільний, отже, тим більш повний і міцний союз трудящих класів усіх націй, він обмежується встановленням корінних начал федерації Радянських Республік Росії, залишаючи за робітниками і селянами кожної нації право прийняти самостійне рішення на своєму повноважному радянському з'їзді: чи бажають вони і на яких засадах брати участь у федеральному уряді та інших федеральних установах². Таким чином, з цього аж ніяк не випливає, що Радянська держава створювалася як федерація автономних республік і областей, вона з самого початку свого існування була федерацією радянських національних республік. Є підстави твердити, що тільки надзвичайне загострення громадянської війни, окупація імперіалістичною Німеччиною України, півдня Росії і Радянської Прибалтики, а потім спільні походи внутрішньої та зовнішньої контрреволюції, сепаратистські дії контрреволюційних націоналістичних урядів не дали змоги партії детально розробити конституційні основи федерації Радянських Республік Росії, як єдиної союзної держави, принципи формування загальнофедеративного уряду і участі в ньому представників усіх радянських

* Авторський колектив: П. М. Шморгун, М. Р. Доній, П. М. Ясків, М. С. Климко, П. К. Шапа, Г. І. Марахов, Н. Д. Давидова. Загальна редакція М. Р. Донія та П. М. Шморгуна.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 200.

² Комуністична партія — натхненник і організатор об'єднаного руху українського народу за утворення СРСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1963, стор. 45—47.

республік. Перед партією тоді стояло головне завдання — згуртувати трудящих усіх націй у боротьбі за зміцнення Радянської влади. І вона успішно виконала його. Слід зауважити, що перед «Декларацією прав трудячого і експлуатованого народу» у великому боргу не тільки історики, а й правознавці та філософи, які ще не розкрили глибоку політичну суть цього ленінського документа.

В рецензованій праці читач знайде цікавий матеріал про роль В. І. Леніна в створенні воєнно-політичного союзу радянських республік, про їх спільну боротьбу проти іноземних загарбників та внутрішньої контрреволюції. Авторам доцільно було б дати ленінську оцінку декрету від 1 червня 1919 р., який він вважав договором про утворення федерації радянських республік.

При висвітленні ролі В. І. Леніна, Комуністичної партії в утворенні єдиної союзової багатонаціональної держави — Союзу РСР широко використана ленінська теоретична спадщина, документи партійних і державних органів. Автори не замовчують об'єктивних і суб'єктивних труднощів, які довелося перебороти В. І. Леніну, партії на цьому шляху. Завдяки генію Володимира Ілліча в процесі обговорення питання про утворення єдиної союзової держави було знайдено нову, вищу форму радянської держави, яка базувалася на принципах рівноправності республік, добровільності їх об'єднання. Однак автори не зробили важливий висновок про те, що В. І. Ленін цим самим збагатив вчення про радянську федерацію.

Дослідники переконливо викривають наклепи буржуазних фальсифікаторів на ленінську національну політику, їх вигадки про примусовий характер утворення СРСР. Численні резолюції місцевих з'їздів Рад, робітничо-селянських конференцій спростовують ці брудні інсинуації апологетів буржуазії.

В рецензованій монографії показана (хоч і непослідовно і недосить ґрунтовно) боротьба партії проти націонал-ухильників.

У праці приділено велику увагу діяльності Комуністичної партії щодо втілення в життя ленінських ідей дружби народів СРСР в процесі будівництва соціалізму і комунізму. Тут вміщено інтересний матеріал про розвиток загальносоюзної і республіканської державності, допомогу великого російського народу в ліквідації економічної та культурної відсталості народів колишніх національних окраїн Росії, вирівнювання рівнів їх розвитку, їх спільні зусилля в боротьбі за побудову соціалізму.

Показуючи процес возз'єднання українських, білоруських і молдавських земель у єдиний Радянський державі, а також відновлення влади Рад у Прибалтиці, авторам необхідно було зробити висновок про те, що завдяки могутності СРСР, ленінській національній політиці нашого уряду за короткий історичний строк у цих районах

здійснено такі глибокі соціально-політичні та економічні перетворення, які за своїм характером рівнозначні соціалістичній революції. У монографії бракує ще двох загальноючих висновків, а саме: що в той час, наприкінці 30-х років, у країні в основному було створено єдиний народногосподарський комплекс, який розвивався за єдиним державним планом, і що в основному сформувався радянський народ як нова історична спільність людей.

Розповідаючи про нездоланну силу дружби народів СРСР в боротьбі проти фашизму, автори показують, як представники всіх національностей героїчно боролися на фронтах і в тилу ворога, наводять дані про національний склад військових і партизанських з'єднань, підпільних організацій, допомогу трудівників тилу Червоної Армії тощо.

В монографії розповідається також про вклад народів СРСР у завершення побудови соціалізму та створення матеріально-технічної бази комунізму. Тут вміщено багато цікавих даних про зближення і взаємозбагачення культур народів СРСР, формування єдиної багатонаціональної радянської культури, дальший розвиток радянського народу як нової історичної спільності людей. Висвітлюючи цей процес, авторам доцільно було б зробити висновок, що нова спільність людей формувалася відповідно до основних етапів будівництва соціалізму і комунізму в нашій країні.

Висвітлюючи боротьбу Комуністичної партії проти ідеології українського буржуазного націоналізму, авторам необхідно було ширше показати націоналістичну, контрреволюційну суть партій боробистів та укапистів, а також різних єврейських контрреволюційно-націоналістичних партій, які намагалися підірвати воєнно-політичний союз радянських республік, виступали проти революційної єдності трудящих мас. Автори монографії ввели в науковий обіг мало нових архівних матеріалів, проте навіть вихід у світ невеликого збірника документів «Советское содружество народов» (М., 1972) та інших публікацій свідчить про можливість виявлення таких матеріалів. У рецензованій праці непропорційно розміщено фактичний матеріал, у деяких розділах бідний науковий апарат, зустрічаються посилання на старі видання. Так, на стор. 132, 134, 141, 149, 186, 190 автори цитують документи і матеріали зі збірника «Коммунистическая партия — вдохновитель и организатор объединительного движения украинского народа за образование СССР» (К., 1962). Між тим у 1963 р. він виданий українською мовою. Переклад документів авторами рецензованої книжки здійснено невдало, в ньому є розходження з українським офіційним виданням. Мають місце й інші недоліки, які дещо знижують науковий рівень цієї праці.

В цілому колективна монографія «Ленін — натхненник дружби народів СРСР» заслуговує схвальної оцінки. В ній збра-

но і узагальнено багатий фактичний матеріал про діяльність В. І. Леніна, Комуністичної партії щодо згуртування трудящих нашої країни в ім'я торжества комунізму. Хороше враження справляє її поліграфіч-

не оформлення. Все це свідчить, що авторський колектив здійснив велику і кріпну роботу.

П. П. Бачинський

ТОРЖЕСТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КПРС,

Політвидав України, К., 1972, 294 с.

До піввікового ювілею Союзу РСР радянські вчені підготували ряд наукових праць, де висвітлюються принципи марксистсько-ленінської теорії і програмні положення Комуністичної партії з національного питання, розкриваються всесвітньо-історичне значення створення Радянського Союзу для побудови соціалізму та комунізму в нашій країні, піднесення економіки й культури всіх націй і народностей першої у світі багатонаціональної держави розвинутого соціалізму, для міжнародного комуністичного руху, усіх борців за соціальне й національне визволення. Серед подібних праць виділяється тритомник «Вінок дружби», підготовлений колективами наукових працівників Інституту історії АН УРСР, Інституту економіки АН УРСР та Вищої партійної школи при ЦК КП України.

Своєрідним літописом животворної сили ленінських ідей для розвитку дружби й братерського співробітництва народів нашої країни є перша книга цього видання, що рецензується*. Її автори творчо використали багату теоретичну спадщину класиків марксизму-ленізму, особливо праці В. І. Леніна. Це дало змогу всебічно розкрити суть марксистсько-ленінського вчення з національного питання, показати його місце в революційному перетворенні світу, висвітлити питання про життєву необхідність єднання трудящих усіх національностей в боротьбі проти експлуататорів, за соціальне й національне визволення.

Добре продумана структура дослідження дозволила глибоко проаналізувати наукові принципи національної політики Комуністичної партії, її багатогранну діяльність, спрямовану на утворення єдиної багатонаціональної Радянської держави, показати, що утворення СРСР стало одним з вирішальних факторів, які забезпечили сприятливі умови для перебудови суспільства на соціалістичних засадах, піднесення економіки й культури всіх радянських республік, зміцнення оборонної могутності та міжнародних позицій Радянського Союзу.

Наукова цінність рецензованої книги визначається і тим, що її автори врахували найновіші дослідження історико-партійної

науки. Водночас у науковий обіг введено багато нових документів, що дозволило глибоко розкрити важливі етапи боротьби партії за втілення в життя ленінської національної політики.

Позитивним у цьому томі є досягнення раціонального співвідношення загальнопартійного, загальносоюзного матеріалу з матеріалом місцевим, зокрема українським. Його типовість дала змогу авторам зробити наукові, всебічно обгрунтовані висновки про етапи і характер розвитку об'єднаного руху за створення СРСР в усіх радянських республіках, показати докорінні зміни, що відбулися в соціально-економічному та культурному житті усіх націй та народностей Радянського Союзу. Фактичний матеріал дослідження яскраво підтверджує ленінське положення, що тільки на основі тісного союзу українських і російських пролетарів можлива вільна, соціалістична Україна.

Джерела, використані у книзі, переконливо свідчать також про те, що утворення СРСР було продовженням справи Великого Жовтня, революційних перетворень у масштабах усієї країни. Автори науково обгрунтували, що співробітництво радянських республік до утворення єдиної багатонаціональної держави пройшло чотири етапи, а саме: 1) спільна боротьба за перемогу соціалістичної революції, встановлення і зміцнення Радянської влади; 2) воєнно-політичний союз, який склався в ході громадянської війни для боротьби проти об'єднаних сил внутрішньої контрреволюції та іноземних інтервентів; 3) господарський і дипломатичний союз в період переходу до мирного соціалістичного будівництва; 4) створення єдиної багатонаціональної держави — Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Відповідно до цього автори розкривають надзвичайно складний процес об'єднаного руху за створення СРСР.

У першому розділі розкриваються політичні передумови утворення багатонаціональної Радянської держави. Аргументованим є висновок про те, що утворення Радянського Союзу було підготовлено всім ходом революційної боротьби робітничого класу і трудового селянства, усіх народів Росії. Наведені в книзі документи яскраво свідчать, що саме перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції стала головною політичною умовою втілення в життя ленінської програми з національного питання, створення багатонаціональної держави — Союзу РСР.

Автори рецензованої праці вважають, що важливою політичною умовою успішного вирішення національного питання в нашій

* Авторський колектив: А. Т. Чеканюк (керівник), П. І. Бакуменко, І. І. Колодійченко, В. Ю. Маланчук, В. М. Самофалов, В. А. Чирко.

країні була боротьба партії більшовиків проти будь-яких проявів великодержавного шовінізму та націоналізму. Вказується на величезне історичне значення непримиренної боротьби В. І. Леніна та більшовиків з українськими буржуазними націоналістами, які виступали проти інтернаціональної єдності трудящих і марксистсько-ленінських принципів утворення багатонаціональної держави.

У книзі на конкретно-історичному матеріалі висвітлюється питання про етапи створення воєнно-політичного союзу радянських республік та його історичне значення. На основі нових документів у дослідженні докладніше, ніж у раніше виданих працях, розкрито роль вождя революції в оформленні воєнно-політичного союзу республік, показана його дійовість.

У рецензованій книзі, зокрема в розділі «Утворення Союзу РСР», по суті, вперше в історико-партійній літературі так широко і всебічно розкрито теоретична й політична робота Комуністичної партії та всіх її бойових загонів, спрямована на утворення СРСР. При цьому величезна й першорядна роль у створенні єдиної союзної Радянської держави належала особисто В. І. Леніну.

З позицій пролетарської партійності піддаються критиці антиленінські погляди в питанні про об'єднання радянських республік, зокрема проекти створення конфедерації та «автономізації». Наведені в праці оригінальні документи яскраво свідчать, що тільки ленінські принципи утворення СРСР були палко підтримані робітничим класом, трудовим селянством, передовою інтелігенцією усіх радянських республік, у тому числі Української Соціалістичної Радянської Республіки. На основі аналізу Договору і Декларації про утворення СРСР, прийнятих 30 грудня 1922 р. Першим Всесоюзним з'їздом Рад, зроблено важливий висновок про те, що перша у світі багатонаціональна Радянська держава оформилася на основі ленінських принципів пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, а Союз РСР став гідним увічненням закладених ще в жовтні 1917 р. основ мирного співжиття та братерського співробітництва рівноправних і суверенних, визволених від соціального й національного гніту, народів.

Автори широко висвітлили також історичне значення утворення СРСР, всебічно розглянули перспективи розвитку націй і народностей, що входять до складу Радянського Союзу. Численні конкретні типові факти, наведені, зокрема, у розділах «Триумф ленінської національної політики» і «Велика сім'я народів-братів», підтверджують висновок, що об'єднання всіх сил і ресурсів країни дало змогу народам Країни Рад у найкоротший строк ліквідувати економічну та культурну відсталість, здійснити індустріалізацію країни і соціалістичне перетворення сільського господарства, справжню культурну революцію, побу-

дувати розвинуте соціалістичне суспільство, перетворити Радянський Союз у могутню індустріальну державу, успішно здійснювати будівництво комунізму.

Докладно розкривається братерська взаємодопомога трудящих СРСР під час здійснення соціалістичної індустріалізації та колективізації сільського господарства країни. Наголошується, що внаслідок взаємодопомоги братніх радянських народів у проведенні культурної революції в СРСР склалася культура соціалістична змістом і національна формою. Правомірно, що в книзі значна увага приділена Україні, де у здійсненні національної політики, національно-культурного будівництва були певні труднощі, викликані насамперед проявами великодержавного шовінізму та місцевого націоналізму. Однак партія, а також один з її бойових загонів — партійна організація України і всі українські трудящі відкинули націоналістичні тенденції Волобуєва, Шумського, Хвильового і неухильно проводили ленінську національну політику.

Важливим є висновок про те, що віковічне прагнення українських і білоруських трудящих до возз'єднання в єдиній Українській і єдиній Білоруській державах здійснилося лише завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції і побудові соціалізму, мудрій ленінській національній політиці Комуністичної партії, братерській допомозі всіх народів нашої країни.

У книзі показано, що ленінська дружба народів витримала сувору перевірку в роки Великої Вітчизняної війни, коли всі радянські народи єдиним фронтом піднялися на священну боротьбу за честь, свободу і незалежність рідної соціалістичної Батьківщини. В післявоєнні роки відбудови народного господарства, в період комуністичного творення у взаємовідносинах націй і народностей нашої країни ще яскравіше виявляються непорушна єдність інтересів і мети народів-братів.

Заслуговує повного схвалення те, що у рецензованій книзі є спеціальний розділ про розвиток національних відносин в умовах розвинутого соціалістичного суспільства і широкого розгортання в нашій країні комуністичного будівництва. Чимало уваги приділено висвітленню питання про розвиток XXIV з'їздом КПРС марксистсько-ленінської теорії, в тому числі і ленінської національної політики.

Економічне будівництво в нашій країні на сучасному етапі досліджується на основі даних про розвиток загальносоюзної економіки як взаємозв'язаного народногосподарського комплексу, що включає в себе економіку окремих радянських республік і розвивається за єдиним державним планом. Відповідно до цього і висвітлюються основні напрямки і конкретні завдання розвитку народного господарства Радянського Союзу в дев'ятій п'ятирічці. У рецензованій праці на конкретних прикладах показано, що в ході комуністичного будівництва між

націями і народностями нашої країни інтенсивно відбувається обмін матеріальними й духовними цінностями, кадрами, в різних формах посилюється взаємовплив, інтернаціоналізація всього укладу життя.

В книзі обґрунтована важливість і необхідність неухлижного посилення інтернаціонального виховання трудящих, непримиренної боротьби проти ідеології антикомунізму, правого і «лівого» ревізійнізму, націоналізму й шовінізму.

Весь зміст дослідження, яке насичене яскравими, типовими прикладами, глибокими науковими положеннями та висновками, завдає відчутного удару буржуазним і ревізійністським фальсифікаціям вирішення національного питання в Радянському Союзі. Наукова цінність рецензованої праці посилюється тим, що в ній глибоко і всебічно розкрито принципи марксистсько-ленінської теорії та програмних положень Комуністичної партії з національного питання, показано їх розвиток на певних етапах соціалістичного і комуністичного будівництва. Розглядається питання про становлення і розвиток соціалістичних націй, але не досить широко. Зовсім не розкриті характерні ознаки соціалістичної нації. Слід було б по-

казати і певні особливості розвитку соціалістичних націй на сучасному етапі, коли в СРСР виникла нова історична спільність людей — радянський народ. Вимагає глибокого дослідження і питання про суть міжнародних відносин в сучасних умовах.

Автори з марксистсько-ленінських позицій викривають реакційний, антикомуністичний, антирадянський характер націоналістів усіх мастей. Але, очевидно, слід було б показати різницю між поняттями «національне» і «націоналістичне». Це, на нашу думку, дало б змогу глибше усвідомити необхідність та важливість боротьби з будь-якими проявами націоналізму.

Рецензована книга є серйозним науковим добром, де глибоко висвітлено триумф ленінської національної політики Комуністичної партії, животворну силу дружби та братерства націй і народностей Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Це дослідження принесе велику користь науковцям, пропагандистам, лекторам, широким колам радянських людей.

Л. Ю. Беренштейн,
В. І. Юрчук

ДУХОВНИЙ РОЗКВІТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Політвидав України, К., 1972, 304 с.

«Ніде народні маси не зацікавлені так справжньою культурою, як у нас; ніде питання цієї культури не ставляться так глибоко і так послідовно, як у нас». Ці, сповнені глибокого смислу, слова В. І. Леніна стали заповітом до випущеної Політвидавом України книжки з тритомного видання «Вінок дружби», книжки, присвяченої здійсненню культурної революції в Українській РСР, досягненням українського народу в галузі освіти, науки, літератури й мистецтва в процесі соціалістичного і комуністичного будівництва*.

Вихід у світ цієї книжки напередодні 50-річчя утворення Союзу РСР є важливою подією в духовному житті трудящих нашої республіки.

Автори праці — вчені-історики, літературознавці, мистецтвознавці, діячі культури — зібрали, проаналізували й узагальнили великий фактичний матеріал, на яскравих, переконливих прикладах і фактах показали, яких видатних успіхів у розвитку культури досяг український народ у су-

зір'ї великого Союзу РСР завдяки дружбі народів нашої країни, послідовному здійсненню Комуністичною партією ленінської національної політики.

У книжці історія української радянської культури розглядається в тісному взаємозв'язку з розвитком культур усіх союзних республік, висвітлюється закономірний процес духовного взаємозбагачення братніх народів СРСР.

У вступі й заключній частині, написаних академіком АН УРСР А. Д. Скабою, показано, що дружба українського народу з російським, білоруським та іншими народами нашої країни сягає далеко вглиб віків.

Автор розкриває значення утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік — великої, вільної й нової сім'ї народів-братів, пише про різочі результати культурної революції, здійсненої на Україні, як і в інших республіках, під випробуваним керівництвом партії, на основі геніального вчення В. І. Леніна; викриває підступні дії українських буржуазних націоналістів, які прагнуть очорнити національно-культурне будівництво в нашій країні, показує воїстину грандіозні перспективи в усіх галузях комуністичного будівництва і в дальшому розвитку науки й культури, накреслені XXIV з'їздом КПРС і дев'ятим п'ятирічним планом розвитку народного господарства СРСР.

Перший розділ («Джерела знань») присвячено розвитку освіти, за рівнем якої дореволюційна Росія, як і Україна, що вхо-

* Відповідальний редактор — академік АН УРСР А. Д. Скаба, члени редколегії: доктор історичних наук П. М. Калениченко і кандидати історичних наук Ю. О. Анісімов, П. Ф. Автомонов, Л. А. Шевченко.

дила до її складу, були на одному з останніх місць у Європі. Письменних налічувалося близько 25%, а на селі — менше 20%; жінок — ледве 10%. Про навчання рідною мовою не могло бути й гадки. Тільки влада трудящих розв'язала це важливе питання духовного розвитку народу, відкрила шлях до вільного розвитку фізичних і духовних можливостей трудящих, розквіт культури всіх народів Росії, до справді народної освіти. Неоціненне значення для розвитку радянської освіти мали підписані В. І. Леніним такі історичні документи, як «Декларація прав народів Росії» та Декрет про ліквідацію чинів і станів у Російській Республіці. Цим було покладено край національним і становим привілеям у всіх сферах суспільної діяльності. Декретом про відокремлення церкви від держави школа назавжди звільнялася від впливу релігії.

Вирішальну роль у визначенні завдань і змісту радянської освіти відіграли рішення VIII з'їзду РКП(б).

В розділі йдеться про заходи партії і держави з метою ідейної та організаційної перебудови структури, напрямку та змісту роботи школи, забезпечення потреб усе зростаючої мережі закладів освіти.

Книга розповідає, як у нашій республіці виконуються постанови партії та уряду щодо дальшого розвитку народної освіти. В 1970/71 навчальному році на Україні працювало 29,9 тис. шкіл, в яких навчалось 8450,3 тис. учнів. Протягом восьмої п'ятирічки в республіці середню освіту здобули 2,9 млн. юнаків та дівчат — удвоє більше, ніж за попередні п'ять років.

Читач знайде цікаві матеріали про роль комуністичних дитячих організацій та комсомолу в розвитку радянської освіти на Україні; безкорисливу допомогу братніх народів СРСР, особливо Російської Федерації, Середньої Азії та Закавказзя у відбудові шкіл нашої республіки; широкий розмах шкільного будівництва; взаємообмін досвідом навчально-виховної роботи вчителів Української РСР з педагогічними колективами братніх республік; трудове виховання підростаючого покоління в дусі соціалістичного інтернаціоналізму, патріотизму та дружби народів.

Книжка знайомить читача з історією створення і розвитку системи державних трудових резервів СРСР, діяльністю учбових закладів професійно-технічної освіти республіки, дальшим зміцненням їх матеріально-технічної бази, розповідає про славних вихованців профтехучилищ республіки, які своєю самовідданою працею заслужили всенародну шану.

Тільки за післявоєнні роки учбові заклади системи професійно-технічної освіти УРСР підготували для народного господарства більш як 4,3 млн. кваліфікованих робітників найрізноманітніших професій.

Наш час, час прискорення науково-технічного прогресу, вимагає піднесення рівня наукових знань, розширення і поліпшення

якості підготовки кадрів вищої кваліфікації. У книжці знайшов своє відображення швидкий розвиток вищої і середньої спеціальної школи в країні, в тому числі й в Українській РСР. Цифри, наведені в книзі, переконливо свідчать про те, як Комуністична партія в Радянській уряд піклуються про розвиток спеціальної освіти.

Успіх вищої і середньої школи республіки є наслідком братерського співробітництва в цій галузі всіх народів Радянського Союзу, яке **неухильно розширюється**. Новим гігантським кроком уперед стане нинішня п'ятирічка — буде підготовлено 9 млн. спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою.

В другому розділі розповідається про розвиток науки. АН УРСР є одним з найвизначніших наукових колективів країни. Вона об'єднує більше 70 установ, в яких працює більш як 10 тис. наукових працівників. Значний загін учених-суспільствознавців республіки має чималі творчі доробок. Це, зокрема, п'ятитомна праця «Українська РСР в період розгорнутого будівництва комунізму», «Історія робітничого класу Української РСР», «Історія селянства Української РСР», нове, доповнене й розширене, видання «Історії Української РСР» у двох томах, «Перемога Жовтневої революції на Україні», «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр.», «Нариси історії Комуністичної партії України» тощо.

Об'єднаними зусиллями інститутів АН УРСР, галузевих науково-дослідних установ, заводських лабораторій, а також виробничих колективів успішно розв'язуються актуальні проблеми технічного прогресу. Визначним здобутком українських учених є розвиток зварювальної техніки, провідними в країні в своїх галузях вважаються Інститути електрозварювання на чолі з президентом АН УРСР Б. Є. Патоном, проблем життя, кібернетики, газу. У книзі відзначається помітне зростання ролі дослідних, проектно-конструкторських і технологічних інститутів галузевих міністерств, а також заводських лабораторій у здійсненні науково-технічного прогресу.

В примноженні матеріальних цінностей нашого народу важлива роль належить і природничим наукам. Українські науковці багато зробили в розвитку ядерної фізики, фізики твердого тіла, астрономії, вивченні земних надр і природних ресурсів. Відчутних результатів добилися вчені в медицині, зоології, гідробіології, хімії.

Велика увага в праці приділена співдружності вчених України та інших союзних республік.

«У творчому злеті» — так називається третій розділ, в якому йдеться про розвиток літератури й мистецтва. Письменники, художники, композитори, актори театрів і кіно нашої республіки, твердо стоячи на ленінських позиціях партійності й народності, високо несучи прапор соціалістичного реалізму, створили чимало талановитих,

високоідейних книг, спектаклів, кінофільмів, творів музики, живопису, які здобули широке визнання в республіці та за її межами.

У книзі червоною ниткою проходить думка, що література і мистецтво Радянської України розвивалися і розвиваються на гранітному фундаменті марксизму-ленінізму, у тісній взаємодії з літературою і мистецтвом усіх братніх народів СРСР і насамперед великого російського народу.

Широко розповідається про різноманітні форми братерського єднання культур, зокрема такі, як дні, тижні й декади літератури та мистецтва, гастролі цілих колективів і окремих митців, кінофестивалів, художніх виставки, переклади творів мовами різних народів, особисті контакти митців, всенародне відзначення ювілеїв видатних діячів літератури й мистецтва.

Розділ «Скарби культури — народів» знайомить читача з багатогранною діяльністю культурно-освітніх установ — клубів, будинків культури, бібліотек, музеїв, які є важливою ділянкою комуністичного виховання мас, розповідає про розширення їх мережі, зміцнення матеріально-технічної бази, вдосконалення і збагачення форм роботи. Цікаві дані наводяться про розвиток книговидавничої справи в республіці, її інтернаціональний характер. З інтересом читаються сторінки про використання таких засобів масової і оперативної інформації, агітації та пропаганди, виховання народу в дусі патріотизму та інтернаціоналізму, як радіо і телебачення.

Останній розділ книги «Інтернаціоналізм — наш прапор» присвячений культурним взаєминам Української РСР з зарубіжними соціалістичними країнами і країнами, що розвиваються. Ці взаємозв'язки відбуваються по багатьох лініях — народної освіти, вищої школи, наукового та науково-технічного співробітництва, літератури, мистецтва. Автори пишуть про багатство форм контактів УРСР із зарубіжними країнами, оперують цікавими цифрами й фактами, показують чудові плоди братерського співробітництва, підкреслюють його інтернаціональний характер.

Книга написана з марксистсько-ленінських позицій, пройнята духом дружби на-

родів і пролетарського інтернаціоналізму, яскраво відображає торжество ленінської національної політики Комуністичної партії Радянського Союзу.

Колектив авторів багато працював, щоб всебічно висвітлити духовний розквіт українського народу в лоні великого Союзу РСР.

Але книжка не позбавлена й деяких недоліків. У розділі «Джерела знань» говориться, що в наш час ряди робітничого класу й колгоспного селянства все більше поповнюються за рахунок випускників середньої школи. Добре було б, якби були наведені приклади — а їх чимало! — коли випускники всім класом пішли працювати в колгосп. У цьому ж розділі відзначається, що протягом 1946—1970 рр. на кошти колгоспів було збудовано близько 9,5 тис. шкільних приміщень більш як на 1,5 млн. учнівських місць, але не пишеться, в яких областях ініціативне будівництво поставлено найкраще. А такі приклади були б цікавими для читача.

Говорячи про зміцнення навчально-матеріальної бази училищ професійно-технічної освіти, варто було б назвати краї з них, які не поступаються перед середніми спеціальними учбовими закладами й навіть вузами.

Нічого не сказали автори про те, що вузи республіки розпочали підготовку кадрів вищої кваліфікації з ряду нових спеціальностей, покликаних до життя науково-технічним прогресом.

Розділи «У творчому злеті» і «Скарби культури — народів» виграли б, якби в них були наведені цікаві висловлювання діячів літератури й мистецтва Російської Федерації та інших братніх республік про український народ і його культуру.

Деякі розділи переобтяжені цифрами, прізвищами, назвами творів.

В цілому ж книжка цікава, змістовна, вона послужить благородній справі виховання радянських людей у дусі дружби народів та пролетарського інтернаціоналізму, кликатиме їх на нові славні подвиги в ім'я торжества великої справи Комуністичної партії.

І. М. Тетерук

Хроніка та інформація

До славного ювілею

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АН УРСР

З великим творчим піднесенням прийшли вчені Інституту історії АН УРСР до славного ювілею — 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. В основу наукової діяльності співробітників Інституту були покладені рішення XXIV з'їзду КПРС, постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві», відповідні рішення ЦК КП України. Згідно з цим наукові пошуки вчених Інституту історії протягом 1972 р. були спрямовані на дослідження основних закономірностей розвитку України в дожовтневий період, історії Великої Жовтневої Соціалістичної революції, соціалістичного та комуністичного будівництва в УРСР, головних закономірностей переходу від капіталізму до соціалізму і досвіду соціалістичного будівництва в європейських соціалістичних країнах, найбільш важливих проблем загальної історії, української та зарубіжної історіографії, світової культури.

Виконуючи постанову «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», дослідники установи основну увагу зосередили на розробці актуальних проблем історичного досвіду і міжнародного значення утворення Союзу РСР, нової історичної спільності людей — радянського народу, ідей соціалістичного інтернаціоналізму, ленінської політики та політики КПРС у національному питанні, тем, пов'язаних з дружбою і співробітництвом українського народу з братніми народами Союзу РСР, удосконалення національних відносин у СРСР в умовах розвинутого соціалістичного суспільства, викриттям підступних дій буржуазних ідеологів, ревізіоністів, українських буржуазних націоналістів, міжнародного сіонізму тощо.

Головну увагу історики республіки сконцентрували на підготовці багатомної «Історії Української РСР». До написання 10 томів цієї фундаментальної академічної праці, крім співробітників Інституту, залучаються провідні вчені республіки. Завершується підготовка I, II, VI, VIII томів,

пишуться розділи всіх інших. Більшість розділів, рівень підготовки яких у цілому відповідає сучасним вимогам радянської історичної науки, написані на основі використання широкого кола документальних джерел. У цій праці дослідники мають намір подати чітку картину соціально-економічного, суспільно-політичного та культурно-освітнього життя українського народу. Особливу увагу науковці приділяють висвітленню досягнень України за роки Радянської влади.

Одночасно продовжується робота над завершенням 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» — першої радянської праці такого типу, підготовленої за участю всієї інтелігенції республіки. Вийшло в світ 22 томи цього видання, які одержали позитивну оцінку наукової громадськості.

Трудящі Української РСР одержали ґрунтовне дослідження, що відображає історію їх населених пунктів від найдавніших часів до наших днів, висвітлює всі звершення, які сталися за роки Радянської влади в економічній, соціально-політичній і культурній сферах, змальовує трудове піднесення робітників і колгоспників. Розробка цих та інших важливих наукових проблем стала можливою лише завдяки колективним зусиллям провідних суспільствознавців республіки.

Співробітники Інституту разом із ученими споріднених науково-дослідних установ розпочали вивчення проблеми «Радянський народ — нова історична спільність людей», питань про історичні зв'язки і непорушну дружбу українського народу з народами братніх республік. Зокрема, зараз готуються праці, в яких досліджуються віковічні зв'язки, дружба і співробітництво українського народу з російським, білоруським та молдавським народами. Праці готуються разом з ученими Москви, Ленінграда, Мінська та Кишинева.

Зустрічаючи славний ювілей, вчені Інституту вже цього року підготували ряд досліджень, що відіграють помітну роль у справі комуністичного виховання трудящих нашої республіки. Так, вийшли в світ ґрунтовні колективні монографії «Духовний розквіт українського народу» (це тре-

тя частина відомої трилогії «Вінок дружби») та «Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР», підготовлена і передана до видавництва колективна праця «Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади». В цих дослідженнях на широкій джерельній основі показано, що економічний, національний та духовний розквіт Радянської України, як і всіх народів СРСР, став можливим лише завдяки мудрій політиці В. І. Леніна, ленінського Центрального Комітету, спільним зусиллям трудящих всіх національностей.

Над підготовкою цих праць багато працювали вчені, члени КПРС, акад. АН УРСР М. І. Супруненко, чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржій, доктори і. н. Б. П. Ковалевський, А. В. Санцевич, П. К. Стоян, П. М. Калениченко, С. М. Пархомчук, кандидати і. н. В. Ф. Панібудьласка, М. В. Коваль, В. Г. Сарбей, Є. П. Талан, В. Г. Лисенко та ін.

Готуючи гідну зустріч 50-річному ювілею утворення СРСР, співробітники Інституту підготували і випустили у світ такі значні колективні праці, як «З історії зарубіжних соціалістичних країн», «Українська РСР в радянсько-угорському співробітництві», «З історії зарубіжного Сходу», монографічні дослідження В. Н. Гулевича «У боротьбі проти загрози неонацизму у ФРН», В. А. Лівень «Війна у В'єтнамі і внутрішньо-політична боротьба в США», А. В. Санцевича «Джерело-знавство з історії Української РСР після-воєнного періоду (1945—1970)», В. Г. Сарбея «В. І. Ленін і дожовтнева спадщина історіографії України». В цьому році побачить світ монографія Б. П. Ковалевського «Зміцнення союзу робітничого класу й колгоспного селянства в період будівництва комунізму».

До ювілею вчені Інституту опублікували також ряд брошур та ґрунтовних статей в історико-партійних і науково-теоретичних журналах. В цих публікаціях розкриваються окремі положення партійних документів щодо дальшого розвитку історичної науки. Серед них — брошури докторів і. н. А. В. Лихолаті і Д. А. Чугаєва (Інститут історії СРСР АН СРСР) «Великое единение», к. і. н. Л. В. Олійника «В Радянськми Союзі ти щастя знайшла», к. і. н. В. Ф. Панібудьласки «Радянський народ — нова історична спільність людей», на допомогу лектору д. і. н. М. Н. Лещенка і к. і. н. Л. В. Олійника «Украинская ССР в созвездии братских республик Советского Союза», статті д. і. н. І. М. Мельникової «Міжнародне значення утворення і розвитку СРСР» («Комуніст України», № 3), д. і. н. І. А. Петерса «В соціалістичній співдружності» («Під прапором лєнінізму», № 14), к. і. н. І. С. Хміля «Українська РСР в міжнародних відносинах» («Комуніст України», № 8) та багато інших.

Сучасний етап історичного розвитку проходить під гаслом посиленої ідеологічної боротьби між соціалістичною та буржуазною ідеологією, криза якої проявляється, зокрема, в глибокому спотворенні, перекрученні й наклепах на радянську дійсність. Викриття фальсифікацій, ідеологічних підступів — відповідальне завдання кожного радянського історика.

Значна робота в цьому напрямі здійснюється відділом зарубіжної історіографії Інституту, який розробляє ряд тем: «Критика буржуазних і буржуазно-націоналістичних фальсифікацій утворення СРСР», «Антикомунізм у соціально-економічній структурі та політиці США після другої світової війни», «Київська Русь — загальний етап історії східно-слов'янських народів (критика буржуазних і буржуазно-націоналістичних концепцій формування української народності)».

Відділом зарубіжної історіографії підготовлено збірник статей «Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму», брошури про викриття фальсифікацій українських буржуазних націоналістів та підступних дій міжнародного сїонізму.

З метою популяризації за кордоном досягнень українського народу за роки Радянської влади для зарубіжного читача підготовлено популяричний нарис «Історія Української РСР», опублікована брошура д. і. н. П. П. Гудзенка «Україна — держава індустріальна».

Велике значення надається проведенню наукових сесій, конференцій, розгортанню лекційної пропаганди. В березні к. р. у м. Дніпропетровську обкомом КП України, Інститутом історії АН УРСР та правлінням обласної організації товариства «Знання» була проведена науково-теоретична конференція «Утворення і розвиток СРСР — торжество лєнінської національної політики».

У роботі конференції брали участь вчені інституту акад. АН УРСР А. Д. Скаба, чл.-кор. АН УРСР А. М. Шленяков, доктори і. н. П. К. Стоян, А. В. Лихолат, Б. П. Ковалевський, к. і. н. Ю. О. Курносов.

50-річному ювілею присвячувалася Все-союзна наукова конференція «Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР», проведена 23—26 травня к. р. в Києві Інститутом історії СРСР АН СРСР та Інститутом історії АН УРСР. У роботі конференції взяли участь провідні вчені Москви, Ленінграда, всіх союзних республік, радянські, партійні та профспілкові працівники, представники творчих спілок та інших установ Союзу РСР. Всього на цій конференції було більше 600 представників. 27—28 червня 1972 р. Кримський обком КП України разом з республіканським Інститутом історії, Сімферопольським державним університетом та обласною організацією товариства «Знання» провели науково-теоретичну конференцію, присвячену 50-річчю утворення

Союзу РСР, на якій з доповідями виступили вчені Інституту акад. АН УРСР А. Д. Скаба, доктори і. н. І. Слин'ько, Б. П. Ковалевський та кандидати і. н. Ю. О. Курносів, Л. О. Лещенко, Ю. І. Римаренко. Майже одночасно (29—30 червня ц. р.), співробітники Інституту чл.-кор. АН УРСР А. М. Шлепаков, доктори і. н. С. М. Пархомчук, Є. М. Скляренко, кандидати і. н. М. Ф. Котляр, В. Ф. Панібудьласка взяли участь в об'єднаній науковій сесії (м. Батумі) Інституту історії АН УРСР, Інституту історії, археології та етнографії ім. І. А. Джавахашвілі АН Грузинської РСР і Батумського науково-дослідного Інституту АН Грузії з питань зміцнення дружби народів СРСР та українсько-грузинських зв'язків, присвяченій піввіковому ювілею Радянського Союзу. У IV кварталі ц. р. подібні всесоюзні, республіканські і обласні конференції відбулися у Москві, Кишиневі, Львові, Ужгороді (разом з Ужгородським університетом), Чернівцях (з Чернівецьким університетом), Переяслав-Хмельницькому та Богуславському районах Київської області, на київському заводі «Ленінська кузня» та інших підприємствах, де з науковими доповідями виступили провідні вчені. Крім цього, у листопаді нинішнього року відбулося ювілейне засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР,

присвячене 50-й річниці утворення Союзу РСР.

Організація товариства «Знання» Інституту спланувала цикл лекцій до 50-річчя утворення СРСР. До цієї дати у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Київській, Кримській, Ужгородській та інших областях України історики вже прочитали близько 700 лекцій. Активну участь у лекційній пропаганді беруть академіки АН УРСР А. Д. Скаба, М. І. Супруненко, чл.-кор. АН УРСР А. Г. Шевелєв, А. М. Шлепаков, доктори і. н. П. П. Гудзенко, В. А. Дядиченко, П. М. Калениченко, В. І. Клоков, Б. П. Ковалевський, А. В. Лихолат, Ф. Є. Лось, І. М. Мельникова, С. М. Пархомчук, М. А. Рубач, Р. Г. Симоненко, Є. М. Скляренко, І. І. Слин'ько, П. К. Стоян, кандидати і. н. М. Д. Дятленко, Ю. О. Курносів, Л. В. Олійник, Я. Ю. Пашко, В. Ф. Панібудьласка, Ю. І. Римаренко, В. П. Сидоренко, І. С. Слабеев та багато інших.

Крім лекційної пропаганди, вчені Інституту історії АН УРСР виступають по радіо, телебаченню. Вся ця робота сприяє вихованню широких кіл трудящих у дусі пролетарської солідарності та соціалістичного інтернаціоналізму.

І. В. Хміль

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ЦК КП УКРАЇНИ — ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

Постановою ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» на Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та його філіали, як і на інші наукові установи нашої країни, було покладене почесне і відповідальне завдання — підготовка і видання політичної та наукової літератури, проведення науково-теоретичних конференцій і сесій, розгортання широкої агітаційно-пропагандистської роботи до ювілею Союзу РСР — великого всенародного свята єднання, дружби і братерства націй і народностей нашої країни, найяскравішого свідчення торжества ленінської національної політики КПРС, пролетарського інтернаціоналізму.

Протягом нинішнього року науковці Інституту історії партії ЦК КП України з особливим творчим піднесенням продовжували розробку ряду актуальних проблем історії КПРС і КП України, теорії і практики партійного будівництва та наукового комунізму. У 1972 р. вийшли у світ 10 томів (з 21 — по 30) повного зібрання творів В. І. Леніна українською мовою, наукова біографія Ф. Енгельса. На черзі — наступні томи повного зібрання творів Володимира Ілліча українською мовою.

До 50-річчя утворення Союзу РСР Інститут разом з Архівним Управлінням при Раді Міністрів УРСР підготував збірник документів «Комуністична партія — нахисник і організатор об'єднавчого руху українського народу за утворення СРСР» (члени редакційної колегії І. Д. Назаренко, Г. М. Мултих, П. І. Павлюк), колективну монографію «Комуністична партія — організатор здійснення ленінської національної політики на Україні» (автори — П. П. Бачинський, І. П. Кожукало, О. Т. Юрченко). Наукові працівники Інституту взяли участь у підготовці важливих колективних видань ІМЛ при ЦК КПРС «Багатонаціональна радянська держава» та «Інтернаціональне виховання комуністів — одна із найважливіших складових частин ідеологічної роботи партії». Актуальним питанням становлення і розвитку загальносоюзного літературного процесу присвятили своє монографічне дослідження «Всесоюзна консолідація літератур» завідувачий сектором перекладів творів класиків марксизму-ленінізму українською мовою професор М. І. Пригодій.

За цей же час Інститут видав дві серії науково-популярних брошур — «Рішення XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду КП Ук-

раїни — в маси» (12 назв) та «Антикомунізм — зброя реакції» (7 назв), що позитивно оцінені науковою громадськістю.

Важливі наукові проблеми вирішуються в секторах Інституту. Так, дослідники сектора історії партії працюють над підготовкою 16 планових тем, у тому числі 12 монографій, 2 збірників документів, хроніки найважливіших подій з історії КП України. Завершується, зокрема, підготовка таких актуальних колективних та індивідуальних праць, як «Париси історії Комуністичної партії Західної України», «Ленінське вчення про єдність міжнародного комуністичного руху і сучасність», «Ідейно-політичний крах дрібнобуржуазних партій на Україні», «Український буржуазний націоналізм на службі антикомунізму», «Проти сучасної буржуазної фальсифікації національної програми і політики КППРС» та ін.

Науковці сектора партійного будівництва досліджують важливі проблеми сучасності, зокрема діяльність Комуністичної партії України щодо удосконалення партійної інформації, нові форми ідеологічної роботи партійних організацій України на сучасному етапі, стиль роботи сільського райкому партії та ін. «КППРС і сучасна науково-технічна революція», «Соціалістичне змагання — важливий фактор прискорення науково-технічного прогресу», «Критика буржуазної системи духовного пригнічення трудящих», «Логіка історичного дослідження» — ось неповний перелік основних напрямків наукових пошуків співробітників сектора наукового комунізму.

Працівники Інституту взяли найактивнішу участь у проведенні наукових сесій і конференцій, виступали на семінарах пропагандистів, перед трудящими Києва і республіки. 19—20 квітня 1972 р. відбулася наукова конференція Інституту історії партії ЦК КП України, Вищої партійної школи при ЦК КП України, Секції суспільних наук АН УРСР, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР на тему: «Актуальні питання марксистсько-ленінської теорії в світлі рішень XXIV з'їзду КППРС». З доповіддю «Утворення і зміцнення Союзу РСР — торжество ленінської національної політики КППРС» на конференції виступив директор Інституту,

доктор філософських наук, професор І. Д. Назаренко, цікаві наукові доповіді й повідомлення також зробили тт. Г. М. Мултих, М. Є. Голубков, Л. П. Нагорна.

Разом з Київським обкомом КП України Інститут проводив теоретичний лекторій «Ленінським курсом». 29 червня з лекцією «Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР» на заняттях лекторію виступив учений секретар Інституту, кандидат історичних наук І. Ф. Курас. 13 листопада Інститут історії партії ЦК КП України, ВПШ при ЦК КП України разом з АН УРСР та Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР провели ювілейну наукову конференцію, присвячену 50-річчю утворення СРСР. З доповіддю «КППРС в боротьбі за зміцнення і розвиток Союзу РСР» виступив директор Інституту І. Д. Назаренко. 27 жовтня і 17 листопада разом з Київським обкомом КП України були проведені науково-практичні конференції, присвячені 50-річчю СРСР, в Тарашанському і Броварському районах Київської області. Такі ж конференції відбулися в Черкаській та Чернівецькій областях. Перед партійним і радянським активом, пропагандистами і агітаторами, трудящими виступили заступник директора Інституту П. І. Павлюк, завідувачі сектором партійного будівництва В. І. Білоусов, старші наукові співробітники О. Т. Юрченко, Б. В. Попов, Л. П. Нагорна, В. П. Чернявський.

Доброю традицією, однією з форм творчих наукових зв'язків, стало проведення спільних ювілейних заходів разом з кафедрами вузів. Так, 25 жовтня 1972 р. було проведено спільне засідання сектора історії Інституту і кафедри історії КППРС Київського вищого військово-морського політичного училища, на якому науковці та викладачі зробили ряд повідомлень, присвячених ювілею Союзу РСР.

В Інституті було здійснено ряд інших важливих заходів, зокрема заслухано ряд наукових доповідей, організовано постійно діючу книжкову виставку «50 років Союзу Радянських Соціалістичних Республік», надруковано статті, документальні підбірки в газетах та журналах, прочитано багато лекцій з ювілейної тематики.

І. К.

ВИЩА ПАРТІЙНА ШКОЛА ПРИ ЦК КП УКРАЇНИ

Радянський народ сповнений почуття безмежної гордості за ті грандіозні досягнення, яких він добився під керівництвом ленінської Комуністичної партії на 50-річному шляху від дня утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Як і всі трудові та творчі колективи, гідну зустріч цій знаменній події готують викладачі й численний загін слухачів Вищої партійної школи при ЦК КП України.

Після XXIV з'їзду КППРС Рада школи затвердила план наукової роботи на 1971—1975 рр. Чільне місце в ньому відводиться відзначенню всенародного свята. Ректорат, Рада школи і кафедри спрямовують наукову роботу професорсько-викладацького складу на основне завдання — дедалі підвищувати рівень підготовки та перепідготовки партійних, радянських і журналістських кадрів.

Викладачі і слухачі школи наполегливо працюють над розробкою актуальних проблем, що стосуються 50-річчя утворення СРСР. Серед наукових праць, написаних викладачами учбового закладу протягом останнього часу, слід назвати перший том тритомної монографії «Вінок дружби», яка недавно вийшла у Видавництві політичної літератури України. До авторського колективу тому увійшли відомі українські вчені: секретар ЦК КП України д. і. н., проф. В. Ю. Маланчук, чл.-кор. АН УРСР, проф. А. Т. Чеканюк — ректор школи, д. і. н., проф. В. М. Самофалов — завідувач кафедри історії партії Вищої партійної школи при ЦК КП України, д. і. н., проф. В. А. Чирко — проректор школи.

Викладачі школи підготували, крім цього, ряд брошур і наукових статей. Республіканське товариство «Знання», наприклад, видало брошури проф. В. А. Чирка «Комуністична партія — організатор Союзу РСР», доц. В. М. Орлова — «Проти ревізії марксистсько-ленінського вчення про Комуністичну партію», лекцію доц. В. Ф. Бякова «Зміцнення союзу робітничого класу і селянства — запорука успішного будівництва комунізму».

У видавництві «Урожай» вийшла з друку фундаментальна монографія «Економічні методи управління сільськогосподарським виробництвом», підготовлена кафедрою економіки та організації сільськогосподарського виробництва.

Багато статей, написаних викладачами школи, опубліковано в наукових збірниках, журналах, газетах, передано по радіо. Читачам і слухачам добре запам'ятали лекції завідувача кафедрою міжнародного комуністичного, робітничого і національно-визвольного руху доц. Г. М. Олійниченка, проф. Ю. О. Боєва, доц. М. В. Суцєнка, кандидатів і. н. М. К. Іващенко та В. К. Палішка, доц. С. Й. Шила та багатьох інших.

Лише протягом минулого навчального року викладачі школи підготували близько 60 наукових праць загальним обсягом 125 друк. арк. Всі вони являють собою підсумок творчої роботи, здійсненої колективом школи в період підготовки й відзначення славетного всенародного свята.

Для глибокого вивчення, творчого осмислення марксистсько-ленінської теорії, спадщини великого вождя серйозна увага приділяється виданню лекцій, підручників і навчальних посібників на допомогу слухачам школи, республіканських курсів підготовки і перепідготовки керівних партійних, радянських і комсомольських працівників. Досить сказати, що тільки протягом останніх двох років видано майже 100 лекцій загальним обсягом близько 200 друк. арк. Крім того, розмножено й розіслано макет першої частини підручника з марксистсько-ленінської філософії «Діалектичний та історичний матеріалізм». Друга частина підручника — «Історичний матері-

алізм» — також вже відредагована й готується до видання. Завершується перша частина підручника з курсу партійного та радянського будівництва. Слід зазначити, що, крім доробку викладачів школи, були видані також лекції керівних партійних і радянських працівників, зокрема, кандидата в члени Політбюро ЦК КП України В. О. Сологуба, секретарів обкомів Компартії України П. П. Козиря, Ф. М. Рудича.

Важливою ділянкою є підготовка і проведення в школі наукових сесій, присвячених 50-річчю утворення СРСР. Протягом останніх трьох місяців на всіх кафедрах відбулися секційні засідання на честь знаменного ювілею. Крім викладачів і слухачів школи, з доповідями та повідомленнями виступали викладачі учбово-консультаційних пунктів усіх областей республіки, відповідальні партійні й радянські працівники, провідні журналісти республіканських, обласних і районних газет.

Колектив школи завжди вважав своїм обов'язком подавати діючу допомогу партійним організаціям республіки в поліпшенні ідеологічної роботи. Особливо плідною і багатогранною стала ця допомога в переддень всенародного свята. В областях республіки, в багатьох містах і районних центрах були проведені семінари, науково-теоретичні конференції, лекції та доповіді. Так, викладачі школи взяли участь у проведенні науково-теоретичних конференцій, присвячених 50-річчю утворення Союзу РСР, у Кіровоградському, Черкаському, Сумському обкомах КП України, в Миронівському (Київська обл.) та Печерському (м. Київ), Скадовському (Херсонська обл.), Іллінецькому (Вінницька обл.), Держинському (Житомирська обл.) райкомах та інших партійних організаціях. Тільки за останні місяці відбулося більше 40 науково-теоретичних конференцій.

У підготовці до славетного ювілею активну участь беруть і слухачі школи. У травні минулого року, наприклад, на науковій конференції, організованій кафедрою журналістики та літератури, з цікавими повідомленнями про роль газети «Правда» в розвитку економіки, науки й культури на Україні виступили слухачі Л. Федорук, М. Ткач, В. Клим та ін.

Немає такого куточка на радянській землі, де не розгорталося б змагання на честь знаменної дати, де трудівники не прагнули б порадувати Вітчизну якнайкращими здобутками в праці. В цьому патріотичному русі беруть участь і працівники ідеологічного фронту. Численний загін лекторів первинної організації товариства «Знання» ВПШ вносить і свою частку в благородну справу пропаганди ідей Комуністичної партії, розповсюдження знань серед широких мас населення. Більше 450 лекторів — викладачів і слухачів школи — об'єднує первинна організація Товариства.

Протягом минулого навчального року вони прочитали близько 6 тис. лекцій. Тільки

під час літніх канікул слухачі виступили перед трудівниками міст і сіл республіки майже 1800 разів, тоді як за весь 1969—1970 навчальний рік відбулося 5100 таких виступів.

Особливе пошавлення учбово-виховної і всієї наукової роботи відчувається нині, напередоні всенародного свята.

Викладачі школи взяли діяльну участь у Всесоюзній науковій конференції «Утворення СРСР — торжество лєнінської національної політики», яка відбулася наприкінці жовтня у Москві.

КАФЕДРА ІСТОРІЇ КПРС ГУМАНІТАРНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Готуючись до 50-річчя утворення СРСР, кафедра історії КПРС гуманітарних факультетів (завідує проф. О. А. Бородін) Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка здійснила чіткий комплекс заходів, який включав у себе навчально-педагогічну, ідейно-виховну, науково-дослідницьку та громадську роботу.

У навчально-педагогічній та ідейно-виховній роботі кафедри одним із провідних напрямків є глибоке роз'яснення рішень XXIV з'їзду КПРС і постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», а також лєнінських праць з національного питання. На теми, пов'язані з підготовкою до 50-річчя утворення СРСР, викладачами кафедри на всіх гуманітарних факультетах були прочитані лекції, проведені семінарські заняття, теоретичні конференції, вечори запитань і відповідей, в роботі яких студенти взяли найактивнішу участь. Кафедра підготувала матеріали для виступів студентів перед молоддю і трудящими підприємств, установ і колгоспів з лекціями, провела з студентами методичні інструктажі, допомогла їм в підготовці лекцій, написанні рефератів. Центром керівництва лекційною роботою студентів стали їх лекторії, створені на факультетах партійними організаціями.

Активізувалася робота студентських наукових гуртків з історії КПРС і партійного будівництва, якими керують комуністи-викладачі кафедри. На гуртках обговорено тему «Міжнародне значення досвіду розв'язання національного питання в СРСР», студенти написали реферати, виступили з ними на теоретичних конференціях.

Велика увага була приділена проведенню щорічних студентських теоретичних лєнінських конференцій, в основу яких було покладено лєнінські праці з національного питання, рішення XXIV з'їзду КПРС і постанову ЦК партії «Про підготовку до 50-

В школі створено тематичну виставку «Сузір'я рівних, вільних, щасливих. 50 років утворення СРСР».

До визначної історичної події колектив школи приходить з вагомим доробком, з новими творчими здобутками, вносячи й свій гідний вклад у скарбницю вітчизняної радянської науки, дбаючи про виховання ідейно та духовно загартованих бійців нашої партії, авангарду великого, талановитого й могутнього народу Країни Рад.

В. О. Корсакевич

річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік». Більшість цих конференцій проведена на підприємствах міста (заводи «Арсенал», «Більшовик», «Лєнінська кузня», Дарницький комбінат штучного волокна та ін.) спільно з фабрично-заводською молоддю.

Студенти гуманітарних факультетів були широко залучені до IV Всесоюзного конкурсу студентських наукових робіт з суспільних наук. З історії КПРС і партійного будівництва в конкурсі взяли участь близько 2 тис. студентів-гуманітарників — на 180 більше, ніж у попередньому конкурсі. 17 робіт одержали нагороди на Всесоюзному конкурсі, більше 150 — відзначені на республіканському турі.

Викладачі кафедри організували в гуртожитках і в університеті ряд зустрічей студентів з ветеранами КПРС, учасниками революційного руху, громадянської і Вітчизняної воєн, передовниками і новаторами виробництва. Проведено ряд екскурсій студентів по місцях революційної, бойової і трудової слави, на передові підприємства і в колгоспи.

Значне місце в роботі кафедри займає дослідницька робота. Оpubлікована колективна праця «Братерський союз народів» (відповід. редактор проф. М. З. Данилюк), виходить монографія проф. О. А. Бородіна «В лєнінській єдності — сила партії».

Кафедра виступила ініціатором проведення Всесоюзної науково-теоретичної конференції на тему «Утворення СРСР — торжество лєнінської національної політики», в якій взяли участь викладачі і науковці багатьох вузів країни, від усіх 15 союзних республік. Надійшло 600 заявок про бажання взяти участь у конференції. Вийшов збірник, в якому вміщено понад 100 тез.

Колектив кафедри бере активну участь в громадсько-політичній роботі й за межами університету. Він провів, спільно з партійним активом Полонського району Хмель-

ницької області, науково-теоретичну конференцію, присвячену 50-річчю утворення і успішного розвитку СРСР. Разом з комітетом комсомолу університету та спілкою студентів університету в Тампере (Фінляндія) кафедра провела в столиці України міжнародну студентську науково-теоретичну конференцію на тему «Ленінське розв'язання національного питання в СРСР і його вплив на світовий національно-визвольний рух». Викладачі та аспіранти кафедри для робітників і колгоспників республіки прочитали близько 400 лекцій на теми, по-

в'язані з підготовкою до 50-річчя утворення СРСР. Комуністи М. І. Безпалко і М. Ю. Козицький виїжджали для читання лекцій в Узбекиьку, Киргизьку і Таджикиьку союзні республіки.

Працівники кафедри подають постійну допомогу парторганізаціям і політосвітнім установам Бориспільського, Баришівського і Переяслав-Хмельницького районів Київської області, над якими шефствує університет.

В. М. Тараненко

КАФЕДРА ІСТОРІЇ КПРС ПРИРОДНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Вирішальну роль для вивчення студентами основних положень ленінської програми з національного питання відіграють лекції та семінарські заняття. Тому в ювілейному році викладачі стали приділяти більше уваги на них питанням зміцнення дружби народів СРСР, міжнародного виховання студентів, яскравіше показувати розквіт Української РСР та інших радянських республік у братній сім'ї радянських народів, підкреслювати нерозривний зв'язок національних проблем з соціальними, їх залежність від характеру суспільного ладу. До славного ювілею співробітники кафедри підготували два спецкурси: «КПРС і світовий комуністичний та робітничий рух» і «Роль КПРС у зміцненні співдружності країн світової соціалістичної системи», які читають для студентів-іноземців, що навчаються в університеті, а також два учебно-методичні посібники.

На засіданнях кафедри обговорено розділи докторських дисертацій, підготовлені до 50-річчя утворення СРСР, зокрема доц. Є. В. Сафонової «Взаємозв'язки і дружба вчених України та інших братніх республік у роки Великої Вітчизняної війни», доц. В. Є. Лося «Комуністична партія — організатор економічного і культурного співробітництва народів СРСР», доц. М. М. Липовченка «Питання історіографії України в працях В. І. Леніна».

Науковці кафедри (проф. М. М. Матвійчук, доц. Н. Ю. Костриця, В. Ф. Остафійчук) спільно з співробітниками Інституту історії партії ЦК КП України підготували до друку колективну монографію «КПРС і сучасна науково-технічна революція», а також ряд інших праць, зокрема монографії В. Є. Лося «Діяльність КПРС по розвитку братнього співробітництва і дальшому зближенню народів СРСР в умовах будівництва комунізму» і Д. Г. Поджіо «Критика буржуазних фальсифікаторів з питання утворення СРСР». Разом з кафедрами політекономії, діалектичного та історичного матеріалізму

природничих ф-тів КДУ і працівниками Ірпінського міськкому, відділу пропаганди Київського обкому та Баришівського райкому КП України, активом фабрики «Киянка» у вересні — листопаді 1972 р. проведено 4 науково-теоретичні конференції, присвячені 50-річчю утворення СРСР, на яких з доповідями виступили проф. М. М. Матвійчук, доц. В. Є. Лось, доц. М. М. Липовченко, аспірантка Д. Г. Поджіо та ін. Доценти М. М. Липовченко і В. П. Хижняк зробили доповіді на Всесоюзній ювілейній науково-теоретичній конференції.

На Всесоюзній республіканській конкурсу студентських наукових праць, присвяченій 50-річчю утворення СРСР, з допомогою викладачів кафедри підготовлено близько тисячі праць. Дипломом першого ступеня нагороджено 10 студентів, другого — 9 і третього — 8.

Викладачі кафедри проводять значну ідейно-виховну роботу серед студентів. Вони допомогли їм організувати студентські теоретичні конференції, присвячені 50-річчю утворення СРСР, тематичні міжнародні вечори у гуртожитках, систематично проводять в академгрупах бесіди, присвячені ювілею. Клуб бойової, революційної і трудової слави (керівник доц. Г. М. Кривошея) організував екскурсію радянських та іноземних студентів у Хатинь і Брест, а нині доценти Г. М. Кривошея і Є. В. Сафонова створюють фільм «Безсмертя подвигу». Члени клубу готуються до ювілейного засідання. Під керівництвом викладачів кафедри 6 студентів-іноземців підготували доповіді і виступили на Всесоюзній міжнародній студентській конференції, яка відбулася в жовтні 1972 р.

Науковці кафедри читали на підприємствах і в установах Києва, Черкаса, Ворошиловграда, Чернівців, Ірпеня та інших міст і сіл республіки 160 лекцій.

Б. І. Білик

КАФЕДРА ІСТОРІЇ КПРС ІНСТИТУТУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Ставлячи перед собою завдання організувати глибоке вивчення Постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», працівники кафедри історії КПРС Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському держуніверситеті ім. Т. Г. Шевченка в своїй науково-дослідницькій роботі показали політичну значимість, важливість утворення Союзу РСР. Науковцями кафедри написана ювілейна монографія «В. І. Ленін — патхнєсник дружби народів СРСР» (керівник авторського колективу проф. М. Р. Доній), в якій розповідається про видатну роль В. І. Леніна в утвердженні відносин дружби і братерства радянських народів, велику роботу КПРС в справі виховання трудящих у дусі пролетарського інтернаціоналізму. У видавництві КДУ вийшла праця «Могутня Радянська держава».

Викладачі кафедри на сторінках преси надрукували ряд статей, в яких висвітлюють успіхи ленінської національної політики, її міжнародне значення (в журналі «Під прапором ленінізму» вміщено статтю завідуючого кафедрою проф. П. М. Шморгуна, в журналі «Дніпро» та в газетах «Київська правда» і «Радянська освіта» — статті проф. М. О. Буцька, журналі «Трибуна лектора» — статтю доц. Б. І. Корольова, в газеті «Правда України» — статтю доц. Г. Т. Кікалова).

Активну участь брали викладачі кафедри у підготовці й проведенні науково-теоретичних конференцій в Києві та інших містах республіки. У листопаді 1972 р. у Київському держуніверситеті відбулася Всесоюзна наукова конференція на тему «Утворення СРСР — торжество ленінської на-

ціональної політики». Роботою однієї з секцій керував проф. М. О. Буцько. Він же, проф. М. Р. Доній, доценти Г. Т. Кікалов, П. М. Яцків виступили з доповідями. П. М. Шморгун і М. О. Буцько брали участь у роботі вієннх науково-теоретичних конференцій, що відбулися в Полтаві, Кременчуці, Гребінці і в Хмельницькому сільському районі (Хмельницька область).

Викладачі кафедри виступали з лекціями, присвяченими 50-річчю утворення СРСР, перед населенням республіки. Професори П. М. Шморгун, М. О. Буцько, доценти Н. Д. Давидова, Б. І. Корольов виїжджали з лекціями в Тернопільську, Полтавську, Херсонську та Хмельницьку області; доц. Б. І. Корольов прочитав лекцію для колективу Київської мебльової фабрики; перед фахівцями будівництва з лекцією виступив доц. М. С. Климко; доц-ти Г. Т. Кікалов та Л. Д. Костенко (вона ж виступала також перед вчителями району, співробітниками музею Т. Г. Шевченка, редакції «Вечірнього Києва») для пропагандистів Ленінського району прочитали цикл лекцій; доц. Н. Д. Давидова з групою товаришів виїжджала в Білорусю.

Значна робота проведена й із слухачами Інституту підвищення кваліфікації. Питання «Ленінська національна програма та її вирішення в СРСР» присвячений один з теоретичних семінарів. Проректор ВПШ проф. В. А. Чирко прочитав для слухачів спецкурс «Комуністична партія — організатор СРСР». До 50-річчя утворення СРСР члени кафедри історії КПРС ІПК організували і ряд інших лекцій.

Г. І. Герждо

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ І СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА УРСР

28 вересня 1972 р. в ЦДАЖР УРСР відбулася науково-теоретична конференція, присвячена 50-річчю утворення Союзу РСР.

З доповіддю «Комуністична партія — організатор Союзу РСР» виступив проректор по науковій роботі Вищої партійної школи при ЦК КП України професор В. А. Чирко, який відзначив надзвичайно велике значення ленінського вчення з національного питання для перемоги Великого Жовтня, для утворення СРСР. Після встановлення Радянської влади В. І. Ленін розвинув далі програму будівництва багатонаціональної держави, обгрунтував положення про федерацію як єдину доцільну форму об'єднання радянських республік.

Із спогадами про роботу VII Всеукраїнського, X Всеросійського і I Всесоюзного з'їздів Рад виступила делегатка цих з'їздів К. Ф. Зеленська. Вона розповіла учасникам конференції з яким хвилюванням і піднесенням слухали делегати VII Всеукраїнського з'їзду Рад телеграму В. І. Леніна, зачитану Г. І. Петровським.

З повідомленням «Документи ЦДАЖР УРСР про об'єднувчий рух на Україні за утворення Союзу РСР» виступив директор ЦДАЖР УРСР В. В. Кузьменко. Він розповів про документи, що зберігаються у фондах урядових установ — ВУЦВК, Раднаркому УРСР, наркоматів, Всеукрревкому. За ними можна простежити різ-

нобічні зв'язки російського, українського, білоруського, грузинського та інших народів нашої країни.

Старший науковий працівник архіву В. В. Масловська ознайомила присутніх з документами ЦДАЖР УРСР про товарообмін як одну із форм взаємин радянських республік у 1919—1922 рр.

Тему «Україна в сім'ї братніх республік» висвітлив заступник директора ЦДАЖР УРСР В. М. Брожек.

Про створення герба і прапора УРСР, перших печаток урядових органів розповів старший науковий працівник Т. М. Зінов'єва.

Після закінчення конференції для її учасників демонструвалися короткометражні документальні фільми, взяті з фондів Центрального державного архіву кінофотофонодокументів УРСР — про В. І. Леніна, Г. І. Петровського і В. Я. Чубаря.

В. В. Кузьменко

ТОВАРИСТВО «ЗНАННЯ» УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Відзначаючи 50-річчя утворення СРСР, Товариство «Знання» Української РСР, організації якого широко розгорнули лекційну пропаганду, подає допомогу партійним організаціям у вихованні трудящих і особливо молоді республіки в дусі ідей пролетарського інтернаціоналізму і радянського патріотизму, в мобілізації їх на успішне виконання завдань дев'ятої п'ятирічки і соціалістичних зобов'язань, взятих на честь 50-річчя утворення СРСР.

Пропаганда до ювілею тісно пов'язується з роз'ясненням теоретичних проблем і практичних завдань комуністичного будівництва, висунутих у рішеннях XXIV з'їзду КПРС та пленумів ЦК нашої партії і Радянського уряду. Правління Республіканського, обласних, міських та районних організацій товариства «Знання» спрямовують зусилля лекторів на глибоке висвітлення принципів марксистсько-ленінської теорії і програмних положень КПРС з національного питання, історичного значення утворення й розвитку СРСР для зміцнення дружби народів нашої країни, піднесення економіки, науки й культури всіх націй і народностей Радянського Союзу і, зокрема, українського народу, для побудови соціалізму й комунізму, розвитку світового революційного процесу, збереження і зміцнення миру в усьому світі. Вони зосереджують увагу трудящих на рішучому викритті ідеології антикомунізму, українського буржуазного націоналізму та сіонізму.

З метою поліпшення тематичної спрямованості лекцій, забезпечення їх високого ідейно-наукового й теоретичного рівня правління Республіканського товариства розробило й надіслало в місцеві організації тематику лекцій, циклових читань та науково-теоретичних конференцій, підготувало ряд брошур і методичних розробок на допомогу лекторам, систематично проводить для них республіканські семінари, здійснює контроль за якістю пропаганди, подає допомогу обласним, міським, районним та первинним організаціям.

Так, правління Республіканського товариства «Знання» вже випустило брошури: «Комуністична партія — організатор Со-

юзу РСР» (автор — д. і. н., проф. В. А. Чирко), «В Радянським Союзі щастя знайшла» (к. і. н. Л. В. Олійник), «Радянський народ — нова історична спільність людей» (к. і. н. В. Ф. Панібудь-ласка) та ін.

Розроблено й надіслано 12 методичних розробок на допомогу лекторам. Значна кількість статей, добірок матеріалів до 50-річчя утворення СРСР друкується в журналах «Наука і суспільство», «Людина і світ», у щомісячнику «Трибуна лектора». Цікаві матеріали до ювілею читачі знайдуть у щорічнику «Наука і культура», який незабаром вийде з друку.

У підвищенні ідейно-наукового рівня пропаганди до ювілею, в озброєнні лекторів найновішими матеріалами та даними велике значення мають постійно діючі семінари-наради пропагандистського активу, які проводяться правлінням Республіканського товариства разом з Відділом пропаганди і агітації ЦК КП України. Протягом двох років успішно діють республіканські семінари з проблем «Ленінська національна політика і її торжество в СРСР» — у Тернополі та «Актуальні питання ідеологічної боротьби між соціалізмом і капіталізмом на сучасному етапі» — у Львові. В роботі семінарів беруть участь лектори партійних комітетів, працівники преси, актив товариства «Знання» — загалом по 320—400 чол. від кожної з областей України. На кожному занятті прочитано 10—12 лекцій, з якими виступали відповідальні працівники і лектори ЦК КПРС, ЦК КП України, видатні вчені Москви, Києва, Львова, Харкова.

Актив науково-методичних рад і комісій при правлінні товариства «Знання» Української РСР подає також допомогу правлінням обласних, міських, районних, бюро первинних організацій у проведенні на місцях семінарів, циклових читань, науково-теоретичних конференцій, тематичних вечорів та інших заходів, виступає з лекціями і доповідями перед трудящими та молоддю підприємств, будов, колгоспів, радгоспів, установ, учбових закладів.

Протягом року на підприємства і будови, в колгоспи й установи республіки

правлінням Республіканського товариства «Знання» було відряджено більш як 150 учених Києва, які прочитали майже 700 лекцій і доповідей про 50-річчя утворення СРСР.

Правління Республіканського товариства «Знання» постійно здійснює контроль за станом і якістю лекційної пропаганди до ювілею. Рецензуються тексти і прослуховуються виступи місцевих лекторів. Після перевірки стану пропаганди знань у тій чи іншій області питання виносяться на розгляд президії. Так, 20 вересня цього року відбулося розширене засідання президії правління товариства «Знання» Української РСР, на якому було проаналізовано хід виконання Львівською обласною організацією Товариства постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік». На цьому засіданні, крім представника Львівщини, виступили також голови правлінь 8 інших обласних організацій. Особливо заслуговує на увагу в цьому плані робота Львівської обласної організації товариства «Знання». Крім лекцій, тут широко практикуються циклові читання, науково-теоретичні конференції. Дні науки, декади, тижні, дні, присвячені окремим союзним і автономним радянським республікам, вечори-зустрічі з представниками братніх народів, вечори інтернаціональної дружби тощо.

В області виступають майже 3000 кваліфікованих лекторів. Завчасно на спеціальних семінарах і науково-теоретичних конференціях їх було озброєно новими матеріалами і даними. Правління обласної організації в нинішньому році розробило й надіслало на місця 22 методичних розробки з ювілейної тематики.

Лектори Львівської обласної організації товариства «Знання» за 8 місяців цього року прочитали більше 28 тис. лекцій до 50-річчя утворення СРСР: майже 17 тис. — про дружбу народів, більше 8500 — про пролетарський інтернаціоналізм; викриттю буржуазного націоналізму було присвячено 9 тис. лекцій. В області більше 600 постійно діючих лекторіїв, де за тематикою «Два світи, дві системи, два способи життя» відбулося 6500 занять.

Правління обласної організації Товариства при активній участі райкомів КП України, парткомів вузів та науково-дослідних

установ цього року провело 80 «Днів науки», під час яких перед трудящими виступило більше 1500 учених.

В області набрали широкого розмаху науково-теоретичні конференції з питань ленінської національної політики КПРС і її торжества в СРСР, розвитку націй і національних відносин, завдань, поставлених XXIV з'їздом КПРС щодо виховання трудящих у дусі пролетарського інтернаціоналізму й радянського патріотизму, в дусі рішучої боротьби проти буржуазної та ревізійської ідеології. Протягом року з цієї тематики відбулося більше 1000 конференцій, на яких виступали науковці суспільних кафедр вузів Львова і Дрогобича, секретарі міськкомів і райкомів КП України. В роботі конференцій взяли участь секретарі первинних партійних організацій, пропагандисти системи партосвіти, працівники місцевих Рад депутатів трудящих, учителі, керівники підприємств, радгоспів, колгоспів — загалом по 250—300 чол.

У зв'язку з підготовкою до 50-річчя утворення СРСР в області створено 8 народних університетів дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму.

Особливо велике значення мають декади, дні, тематичні вечори, вечори інтернаціональної дружби, присвячені братнім союзним та автономним республікам. На Львівщині було вже проведено 65 вечорів дружби, на яких вчені, партійні, радянські працівники, дітячі культурні з РРФСР, Білоруської, Узбецької, Казахської, Киргизької РСР та багатьох інших республік — усього 56 чоловік.

Цікава, різноманітна й змістова робота до 50-річчя утворення СРСР провадиться в Київській міській організації товариства «Знання». З цієї тематики тут прочитано протягом року майже 25 тис. лекцій. Велика робота проведена в інших областях.

Організації Товариства «Знання» Української РСР усі свої зусилля спрямовують на дальше підвищення ідейно-наукового рівня кожної лекції, ставлячи собі за мету неавтономно пропагувати серед трудящих історичні рішення XXIV з'їзду КПРС, марксистсько-ленінську теорію, ленінську національну політику КПРС і її торжество в нашій країні, міжнародне значення утворення і розвитку Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Л. І. Синецький

МІЖНАРОДНА ЗУСТРІЧ У МОСКВІ

З 2 по 5 жовтня цього року в Москві, у Колонному залі Будинку спілок, відбулася Міжнародна зустріч представників зарубіжних товариств дружби з СРСР і радянської громадськості, присвячена 50-річчю утворення Союзу РСР. У ній взяли участь представники зарубіжних соціалі-

стичних країн, 17 країн Західної Європи, 15 країн Азії, 15 країн Африки, 9 країн Латинської Америки, а також США, Канади, Австралії — всього 70 країн.

На зустріч прибули, крім того делегати від усіх союзних і автономних радянських соціалістичних республік нашої Батьків-

щини — Радянського Союзу. Зокрема, від Української РСР були присутні як делегати голова президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами В. М. Дмитрук, відповідальний секретар УТДКЗ О. О. Скиба, голова колгоспу ім. Кірова Білозерського району Херсонської області Д. К. Моторний і завідуючий відділом Інституту історії АН УРСР, головний редактор «Українського історичного журналу» П. М. Калениченко.

На початку зустрічі кандидат в члени Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС Б. М. Пономарьов зачитав привітання Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва, Голови Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорної і Голови Ради Міністрів СРСР О. М. Косигіна, звернуте до учасників Міжнародної зустрічі. З доповіддю «Всесвітньо-історичне значення утворення СРСР і його роль у боротьбі за мир, дружбу і соціальний прогрес народів» виступила голова президії Союзу радянських товариств дружби, лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» Н. В. Попова.

В дебатах виступили голова головного правління Товариства польсько-радянської дружби Ян Шидляк, голова Всенародного комітету болгаро-радянської дружби, лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» Цола Драгойчева, президент Товариства дружби «Алжир — СРСР», член Революційної ради, державний міністр Шеріф Белькасем, глава в'єтнамської делегації, посол ДРВ у Радянському Союзі Во Тхук Донг, президент Товариства німецько-радянської дружби Лотар Болъц, генеральний секретар Товариства «Італія — СРСР» Джелазіо Адамолі, голова президії Центральної ради Товариства монголо-радянської дружби С. Лувсан, член президентської ради Товариства «Франція — СРСР» Клод Естьє, громадський діяч Куби Хуан Мієр Феблес, голова Індійсько-Радянського товариства по розвитку культурних зв'язків К. П. Ш. Менон, президент Товариства «СРСР — Великобританія» О. О. Сурков, голова Товариства іраксько-радянської дружби Саад Абдель Баки ар-Рауї, заступник голови Центрального правління Товариства корейсько-радянської дружби О. Мун Хан, генеральний секретар Товариства угорсько-радянської дружби Марія Надь.

Наступного дня учасники зустрічі засідали в таких трьох комісіях: «Ленінська

національна політика і соціально-економічний прогрес» (голова — д. і. н., проф. М. І. Куліченко), «Соціалістична співдружність — втілення нового типу міждержавних відносин» (голова — д. е. н., проф. О. Т. Богомолів), «Радянський Союз і національно-визвольний рух» (голова — чл.-кор. АН СРСР М. П. Кім).

На засіданні першої з цих комісій виступила від Української РСР В. М. Дмитрук. Вона розповіла про розквіт Радянської України, досягнутий завдяки братерській допомозі всіх радянських народів, про дружні зв'язки нашої республіки з іншими радянськими республіками, а також із зарубіжними країнами.

В останній день відбулося заключне пленарне засідання. На ньому взяли слово генеральний секретар Союзу чехословацько-радянської дружби Антонін Кроужіл, голова правління Японської асоціації по культурних зв'язках із зарубіжними країнами Масаакіті Мацуї, генеральний секретар Товариства «Фінляндія — Радянський Союз» Крістіна Порккала, президент чилійсько-радянського інституту культури Енріке Сільва Сіма та інші, а також голови комісій, які підбили підсумок дебатам.

Всього на засіданнях виступило 107 чол. Промовці наголошували на тому величезному значенні, що його мало утворення Союзу РСР для історичної долі людства, підкреслювали його турботу про збереження і зміцнення миру. Вони говорили також про те, що утворення і розвиток багатонаціональної Радянської держави є переконливим свідченням торжества ленінської національної політики, яскравим прикладом братерської дружби різних націй і народностей, що населяють Радянський Союз.

На заключному засіданні учасники Міжнародної зустрічі одностайно прийняли кілька важливих документів: привітання Центральному Комітету КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Раді Міністрів СРСР, радянському народові, звернення до товариств, інститутів, асоціацій дружби і культурних зв'язків з Радянським Союзом, до друзів СРСР за рубежом, до громадськості всіх країн світу. Також було прийнято заяву в зв'язку з агресією США в Індонезії і заяву за справедливий і міцний мир на Близькому Сході.

Після завершення роботи Міжнародної зустрічі її зарубіжні учасники, розділившись на кілька груп, здійснили подорож по окремих союзних республіках нашої країни.

П.К.

У ІСТОРИКІВ ПОЛЬЩІ

Історичні зв'язки, що об'єднують Польщу з Радянським Союзом, вже неодноразово були предметом вивчення та дослідницьких робіт польських істориків. Серед них на високу оцінку заслуговують монографії та розвідки Г. Яблонського, В. Найдуса, І. Спустека, В. Ковальського, Я. Собчака, К. Собчака, З. Лукавського та спільне (підготовлене АН СРСР та Польською Академією Наук) багатотомне видання документів і матеріалів, що стосуються польсько-радянських відносин, починаючи від 1917 р.

Цій проблематиці були присвячені численні розробки, що були підготовлені за ініціативою Інституту історії партії при ЦК ПОРП, Інституту історії СРСР та Центральної Європи, Інституту історії польсько-радянських відносин ПАН, а також Інституту воєнної історії і великої групи істориків польських вузів, які спеціалізуються в галузі історії СРСР. Майже повністю цим справам присвячуються два періодичних видання ПАН — «З історії польсько-радянських відносин» і «Дослідження з історії СРСР Центральної Європи».

Підготовка до відзначення 50-ї річниці утворення СРСР характеризувалася розширенням інтересу польських істориків до історії братньої держави.

Центральне місце серед заходів, присвячених знаменній даті, займає загальнопольська наукова сесія, проведена 7—8 грудня у Варшаві. Крім польських науковців — представників усіх наукових центрів, гуманітарних, технічних і природничих дисциплін у роботі сесії взяли участь і радянські учені. Під час пленарних засідань в числі інших учасників виступили також історики, зокрема В. Ковальський, який присвятив свою доповідь польсько-радянському співробітництву в галузі зовнішньої політики періоду 1944—1972 рр. В. Серчик, який висвітлив політичні передумови утворення СРСР. Чимало виступів польських істориків мали місце другого дня роботи сесії під час засідань спеціальних секцій. Т. Валихновський присвятив свою доповідь польсько-радянському співробітництву та вкладу в урегулювання відносин з ФРН і гарантування європейської безпеки, а В. Сухецький — право-державним основам федерації радянських республік. Чимало доповідей було прочитано учасниками сесії після її закінчення перед науковцями за межами Варшави. Матеріали сесії будуть видані окремим томом, що включатиме як тексти доповідей, так і матеріали дискусій.

Суто історичним проблемам було присвячено наукову сесію, організовану 24 листопада Ягеллонським університетом у Кракові. В ній також взяли участь радянські науковці. Реферати сесії стосувалися таких питань, як наприклад, походження

Радянської держави (В. Серчик), роль більшовицької партії в утворенні СРСР (З. Лукавський), роль радянської України в утворенні союзній Радянської держави (І. Козік), співробітництво Радянського Союзу та Народної Польщі в галузі опублікованих відносин у 1945—1972 рр. (Е. Корнаш). Три перші реферати будуть опубліковані в спеціально присвяченому цій сесії виданні «З історії Радянської держави». Інші наукові повідомлення та матеріали дискусії будуть видані у наукових записках Ягеллонського університету у Кракові. Серед зроблених повідомлень на особливу увагу заслуговує оригінальна праця Е. Чіомера, присвячена ставленню політичних партій Німеччини до СРСР в період його утворення, їх реакції на цей факт. Проводячи це дослідження, автор використав багато досі невідомих документів, що зберігаються в архівах Німецької Демократичної Республіки.

Нещодавно у Видавництві Міністерства національної оборони ПНР вийшла цікава праця добре відомого радянській науковій громадськості історика Т. Валихновського. Вона має назву «СРСР — багатонаціональна держава» і містить не лише опис історичних подій, що зумовили утворення СРСР, але й аналіз сучасного становища п'ятнадцяти радянських союзних республік, основні дані про державний устрій СРСР, численні статистичні матеріали. Ця книжка опублікована двома виданнями загальним тиражем 70 тис. примірників.

Майже в усіх університетських наукових центрах Польщі підготовлені зараз місцеві видання, присвячені знаменній події. Надзвичайно важливу роль у цьому відіграє наукова та популяризаторська діяльність Товариства польсько-радянської дружби. Перша з серії науково-популярних брошур, присвячених 50-річчю утворення Союзу РСР була підготовлена варшавським істориком М. Танте. В ній докладно описано передумови утворення Союзу РСР.

Постанова Політбюро ЦК ПОРП від 24 квітня, присвячена основним заходам щодо відзначення 50-річчя Союзу Радянських Соціалістичних Республік, уважно вивчена і неухильно втілюється в життя польськими науковцями. Винятково активну й важливу роль у цій справі відіграють польські історики. Висвітлюючи з марксистсько-ленінських позицій історію Радянської держави, протиставляючи правду вигадкам фальсифікаторів історії, підкреслюючи елементи, що зв'язують народи СРСР і Польщі, польська історична наука усвідомлює свою відповідальність за виховання нових поколінь не лише для сучасності, але й для майбутнього Народної Польщі.

Владислав Серчик

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК МАТЕРІАЛІВ, НАДРУКОВАНИХ У ЖУРНАЛІ В 1972 р.

№
журналу
12

* 50 років Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Передова)

Статті

Бабко Ю. В. — XXIV з'їзд КПРС про соціально-політичний розвиток радянського суспільства	9
Беренштейн Л. Ю. — Творчий розвиток XXIV з'їзду КПРС ленінської аграрної політики	5
Білоусов В. І. — До питання про визначення поняття ленінського стилю роботи	4
Бойна К. І. — Роль жінок у захисті соціалістичної Батьківщини	3
Василенко В. К. — Ленінські принципи ідеологічної роботи та їх дальший розвиток XXIV з'їздом КПРС і XXIV з'їздом КП України	3
Гіренко А. М., <i>перший секретар ЦК ЛКСМУ</i> — Комсомольці й молодь України в боротьбі за виконання рішень XXIV з'їзду КПРС	11
Єрофеев М. О. (<i>Москва</i>) — Історичні джерела виникнення «американського міфа»	9
* Ковалевський Б. П. — Соціально-політичний розвиток і дальше зміцнення єдності радянського суспільства	12
Коломійченко І. І. — Творчий розвиток XXIV з'їздом КПРС ленінського вчення про роль важкої індустрії у будівництві комунізму	7
* Колотуха Я. Я., <i>Секретар Президії Верховної Ради УРСР</i> — Торжество ленінських ідей народовладдя	12
Котляр М. Ф. — Монета й грошова лічба на Лівобережній Україні XVIII ст.	2
Котляр М. Ф. — Історія грошового ринку України XVI ст. в тогочасних письмових пам'ятках	10
Макаренко О. А. — XXIV з'їзд КПРС про бойовий союз основних революційних сил сучасності	6
Мітюков О. Г., <i>начальник Архівного управління при Раді Міністрів УРСР</i> — Назустріч VII Міжнародному конгресові архівів	8
Мултих Г. М. — Історико-партійна наука в республіці після XXIV з'їзду КПРС	7
Окладной Г. М. — XXIV з'їзд КПРС про зміцнення Радянської держави і дальший розвиток соціалістичної демократії	10
Пархомчук С. М. — Соціалізм і історична доля народів колишніх колоніальних та залежних країн	3
Сокурєнко В. Ф. — Важливий етап боротьби за партію нового типу (До 60-річчя VI (Празької) Всеросійської конференції РСДРП)	1
Супруненко М. І., <i>академік АН УРСР</i> — Зміни у соціальній структурі соціалістичного суспільства і піднесення керівної ролі робітничого класу	8
Сухарев В. В. — XXIV з'їзд КПРС про зміцнення єдності й згуртованості міжнародного комуністичного і робітничого руху	2
* Темненко І. І. — Неухильне зростання добробуту народу — головна мета економічної політики КПРС	12
Тронько П. Т. — Берегти і примножувати історико-культурну спадщину	4
* Яснов М. О., <i>Голова Президії Верховної Ради РРФСР (Москва)</i> — Розквіт Російської Федерації	12

Назустріч 50-річчю утворення СРСР

Азпакаєв Г. Н. — Збройні Сили СРСР — армія дружби народів	2
Аннакулієв К. Я. (<i>Ашхабад</i>) — Туркменський народ знайшов своє щастя у сім'ї рівних	11
Асадов А. А. (<i>Баку</i>) — Сонячний Азербайджан у сузір'ї радянських республік	8

* Стаття, вміщена в № 12, присвяченому 50-річчю утворення СРСР.

10. Український історичний журнал № 12

- Будак І. Г. (*Кишинів*), Візер Б. К. (*Кишинів*) — Молдавія в братній сім'ї радянських республік 5
- Гарібджанян Г. Б., академік Академії наук Вірменської РСР (*Єреван*) — Історична доля відродженого вірменського народу 6
- Дмитренко В. І. — Економічне співробітництво і взаємодопомога російсько-го та українського народів у період восьмої п'ятирічки 4
- Дудко І. П. (*Городня Чернігівської області*) — Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів у роки Великої Вітчизняної війни 9
- Лемешук М. М. — Дружба народів СРСР — один з вирішальних факторів перемог на фронтах Великої Вітчизняної війни 6
- Мишко Д. І. — Участь Радянської України в утворенні СРСР 11
- Мойсеев О. В. — Співдружність воїнів різних національностей СРСР у боях за визволення України (1943—1944 рр.) 10
- Молочко А. Д. (*Мінськ*) — Білорусія в братній сім'ї народів СРСР 4
- Нагорна Л. П. — Теоретичні основи радянської федерації та її буржуазні «критики» 7
- Панібудьласка В. Ф. — Радянський народ — нова історична спільність людей 1
- Панксеев О. К. (*Таллін*), Мартов Е. Я. (*Таллін*) — Досягнення Радянської Естонії 10
- Сармурзін Алтай (*Алма-Ата*) — Братерські зв'язки України та Казахстану 10
- Султанов Ш. М. (*Душанбе*), Вишневський А. Я. (*Душанбе*) — Здобутки радянського Таджикистану — плоди братерської дружби народів 7
- Ткаченко О. С. (*Донецьк*) — Дружба трудящих Донбасу, Уралу й Кузбасу (1941—1942 рр.) 8
- Хайнас В. В. (*Ужгород*), Шершун І. Г. (*Ужгород*) — Утворення і зміцнення Рад депутатів трудящих на Закарпатті 1
- Хідекелі А. В. — Участь партійно-радянської преси України в розробці і пропаганді конституційних основ державного устрою СРСР (1923—1924 рр.) 3
- Церцвадзе М. В. (*Тбілісі*) — Непорушна дружба грузинського та українського народу 9

Інтерв'ю

- До Всесоюзної наукової конференції «Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР». Інтерв'ю з заступником голови оргкомітету по проведенню Всесоюзної конференції, директором Інституту історії АН УРСР академіком АН УРСР А. Д. Скабою 5

Матеріали Всесоюзної конференції «Про досвід написання історії міст і сіл, фабрик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР»

- Амінова Р. Х. (*Ташкент*) — Висвітлення історії колгоспів і радгоспів у радянській історіографії 7
- Белявський М. Т. (*Москва*) — Про досвід вивчення і пропаганди пам'ятників Великої Вітчизняної війни 10
- Волобуєв П. В. (*Москва*) — Роль вітчизняної історії в патріотичному вихованні трудящих СРСР на революційних, бойових і трудових традиціях 8
- Єжов В. А. (*Ленінград*), Степанов З. В. (*Ленінград*), Ковальчук В. М. (*Ленінград*) — Досвід наукової розробки історії заводів і фабрик СРСР 9
- Компанієць І. І. — Висвітлення дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму на сторінках «Історії міст і сіл Української РСР» 12
- Непійвода Ф. М. (*Черкаси*) — Увічнення пам'ятних історичних місць на Черкащині 10
- Рябков Г. Т. (*Смоленськ*) — З досвіду написання історії колгоспів і радгоспів 11
- Скаба А. Д., академік АН УРСР — Висвітлення ролі народних мас в «Історії міст і сіл Української РСР» 9
- Слабеев І. С. — Науково-методичне керівництво підготовкою «Історії міст і сіл Української РСР» 11

Повідомлення

- Баєва Н. А. (*Ровно*) — Ідеологічна й організаторська діяльність Комуністичної партії Західної України в період світової економічної кризи (1929—1933 рр.) 2
- Безтака П. М. (*Кіровоград*) — В. І. Ленін про російське сільськогосподарське машинобудування пореформеного періоду 4
- Белякевич І. І. (*Львів*) — Перша польська стрілецька дивізія на Україні (1917 р.) 1
- Білак С. М. (*Ужгород*) — Антинародна діяльність уряду так званої Карпатської України (1938—1939 рр.) 5

Бодян С. Ю. — Про основні етапи і форми економічного та науково-технічного співробітництва між СРСР і Румунією (1948—1970 рр.)	8
Ботушанський В. М. (<i>Чернівці</i>) — Розшарування буковинського селянства на початку ХХ ст.	1
* Булай І. Т. — Культурно-освітні заклади України — до 50-річчя утворення СРСР	12
Вітрученко О. Н. — Нормалізація міждержавних відносин між СРСР і латиноамериканськими країнами в роки Великої Вітчизняної війни	4
Голубков М. Є. — Політична інформація — важливий засіб комуністичного виховання на сучасному етапі	6
Горбик В. О. — Безробіття в післявоєнній Англії	4
Громова І. А. — III Всеукраїнський з'їзд Рад — важливий етап історії становлення й розвитку Української Соціалістичної Республіки	9
Гросул В. Я. (<i>Москва</i>) — Українська революційна еміграція на Балканах у першій половині 60-х років XIX ст.	3
Гусев В. І. — Більшовицькі організації України в боротьбі за маси в період підготовки та проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів	6
Добрецова В. В. (<i>Львів</i>) — Сіонізм на службі антикомунізму	8
Дядиченко В. А. — Петро I і Україна	6
Житник К. П. — Дієвість інформації — запорука успіху партійного керівництва	1
Загоруйко В. А. (<i>Одеса</i>) — Формування і крах державно-монополістичного капіталізму на Півдні України	8
Катренко А. М. — Студентський рух на Україні наприкінці 70-х — початку 80-х років XIX ст.	8
Клюєнко Д. М. (<i>Кіровоград</i>) — Партійно-політична робота на території тимчасово окупованої Кіровоградської області в 1941—1944 рр.	1
Крипичников А. М. (<i>Ленінград</i>) — Озброєння воїнів Київської Русі в світлі русько-скандинавських контактів IX—XI ст.	7
Кравчук М. І. — Робітники важкої промисловості Радянської України в 1943—1945 рр.	7
Кулагін І. С. (<i>Ужгород</i>) — З досвіду керівництва партійних організацій України органами контролю (1962—1965 рр.)	3
Кулинич І. М. — Культурне співробітництво Радянської України з НДР, УНР, СРР	9
Курносів Ю. О. — Вклад виробничої інтелігенції українського села в розвиток сільського господарства (1959—1970 рр.)	11
Кучер В. І. — Партизанські краї та зони України в захисті населення у роки Великої Вітчизняної війни	3
Марискевич Г. Ф. (<i>Львів</i>) — Діяльність партійних організацій західних областей УРСР щодо підвищення ролі профспілок у господарському будівництві (1956—1959 рр.)	4
Меженін М. М. (<i>Ворошиловград</i>) — Про керівництво КП України місцевими Радами в період між XIX і ХХ з'їздами КПРС (За матеріалами Донбасу)	3
Мельник М. С. — Революційна боротьба робітників залізничної промисловості України в жовтні — грудні 1905 р.	5
Мельник М. Ф. (<i>Миколаїв</i>) — Діяльність КП України по розгортанню соціалістичного змагання серед робітників промисловості республіки у другій п'ятирічці (1933—1937 рр.)	8
Мельник Л. Г. — Виникнення і розвиток пароплавства на Чорному і Азовському морях	11
Немазаній Г. Ф. — Висвітлення пресою України процесу залучення робітників до управління виробництвом (1966—1970 рр.)	9
* Ордовська Г. М., Яцків П. М. — Дружба народів СРСР — важливий фактор революціонування і політичного виховання трудящих мас Західної України в 1917—1939 рр.	12
Приходнюк О. М. — Слов'янське населення Середнього Подніпров'я напередодні утворення Київської Русі	2
Прус Едвард (<i>Польща</i>) — Антинародна діяльність українських і польських буржуазних націоналістів напередодні створення та в перші місяці існування Народної Польщі	8
Саженьюк С. Н. — Евакуйовані підприємства УРСР на Сході (1941—1942 рр.)	6
Сарбей В. Г. — Про історичні погляди Г. С. Сковороди (До 250-річчя від дня народження)	11
Сидоренко В. О. — З історії обміну культурними цінностями між РРФСР та Україною	2
Скотаренко П. Я. (<i>Харків</i>) — Боротьба В. І. Леніна, більшовиків проти опортуністів за партію нового типу на початку нового революційного піднесення	

Слободанюк О. М. (<i>Ровно</i>) — Соціалістичне змагання в західних областях УРСР (1961—1970 рр.)	6
Смідович А. Д. (<i>Львів</i>) — Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова?	3
Солдатенко В. Ф. — Нові відомості про публікацію творів В. І. Леніна в більшовицьких газетах України (березень—грудень 1917 р.)	4
Сосновчик С. О. — Революційна пропаганда народників серед селянства України в 70-х — на початку 80-х років XIX ст.	7
Тюрєнков М. М. (<i>Ровно</i>) — Ленінські принципи колективності керівництва в діяльності парторганізацій України (1961—1966 рр.)	2
Хідекелі А. В. — Роль партійно-радянської преси України у викритті буржуазного націоналізму в період утворення і конституційного оформлення СРСР (1922—1924 рр.)	10
Цигульська О. М. (<i>Кіровоград</i>) — Більшовицькі фракції Рад Півдня України в 1917 р.	10
Чередниченко В. П. — Універсал зради	2
Юрченко О. Т. — Всупереч фактам (Про ідейно-політичне обличчя В. П. Левинського)	5
Ющенко М. Д. — Діяльність підпільних організацій України щодо збереження і зміцнення соціалістичної свідомості трудящих тимчасово окупованих областей УРСР в 1941—1944 рр.	4
Янюк А. О. (<i>Чернівці</i>) — Здійснення ленінського кооперативного плану на Буковині	7

З історії робітничого класу України

Довганюк Г. П. (<i>Могилів-Подільський</i>) — Змагання робітничих колективів України і Молдавії (1945—1958 рр.)	9
Загребельний І. І. (<i>Черкаси</i>) — До питання про вклад робітничого класу в завершення колективізації на Україні	9
Сидоренко В. П., Жуков Ю. М. — Участь робітничого класу України в радянському будівництві (1959—1965 рр.)	9

До 50-річчя створення МОДР

Гусаров В. К., Молостов В. А. — Становлення МОДР на Україні (1922—1925 рр.)	11
Іваненко В. В. (<i>Дніпропетровськ</i>) — З досвіду діяльності Української організації МОДР у зміцненні інтернаціональних зв'язків з трудящими зарубіжних країн (1933—1937 рр.)	11
Кравченко А. А. (<i>Дніпропетровськ</i>) — МОДР на Дніпропетровщині в 1922—1932 рр.	11
Пилипів Л. К. (<i>Івано-Франківськ</i>) — Боротьба МОДР Західної України за відвернення війни проти Радянського Союзу (1934—1938 рр.)	11

До 90-річчя від дня народження Г. Димитрови

Кравченко В. В. — Солідарність трудящих Радянської України з Г. Димитровим під час Лейпцигського процесу	6
Кристю Євтімов, <i>Генеральний консул Народної Республіки Болгарії в Києві</i> — Георгій Димитров — будівник нової, соціалістичної Болгарії	6
Сохань П. С. — Георгій Димитров і становлення Радянсько-болгарського співробітництва	6

Замітки

Алшимбаєв Ж. А. (<i>Джамбул Каз.РСР</i>) — З історії гірничо-хімічного комбінату «Каратау»	10
Ананійчук В. Б., Мартишевський М. А. — Вклад трудящих Донбасу і Придніпров'я у забезпечення потреб фронту в перші місяці Великої Вітчизняної війни	7
Андрусяк І. П. (<i>Ужгород</i>) — Робітничий рух в Угорщині в період першої світової імперіалістичної війни (1914—1918 рр.)	8
* Баугіс П. Я. (<i>Рига</i>) — Переломний момент в історії латиського народу	12
Безродний Є. Ф. — Радянська Україна в міжнародному співробітництві СРСР в галузі спорту 1924—1928 рр.	8

- Божок І. Г.—Участь робітничого класу України в діяльності профспілок (1946—1950 рр.) 1
- Борисенко Г. Д. (с. Підгородня Дніпропетровської області Дніпропетровського району)—Прізвиська розповідають про історію 4
- Бортнічук М. Т., Ліскун Є. І. (Вінниця)—Про діяльність КП України по дальшому піднесенню культурного рівня колгоспного селянства в 1959—1965 рр. 11
- Брашинський Й. Б. (Ленінград)—Шляхи проникнення грецьких виробів на територію сучасної Західної України та сусідніх областей у скіфський час 2
- Веснін В. П. (Жданов)—Значення Маріупольського порту в перевезенні народногосподарських вантажів у роки довоєнних п'ятирічок 7
- Гагаєв М. В. (Тбілісі)—Вклад трудящих Полтавщини у перемогу над фашистською Німеччиною 6
- Гагаєв М. В. (Тбілісі)—Кременчуцька дивізія народного ополчення в боях за Батьківщину 10
- Герасименко В. Я.—Б. В. Скитський—дослідник історії двох братніх народів 11
- * Гончарук П. С.—З історії співробітництва науковців Інституту історії АН УРСР з ученими братніх республік 12
- Гордєєв А. Ф.—Культурно-масова робота комсомолу Донбасу в 1943—1945 рр. 10
- * Григорович Д. П.—Участь синів братніх народів СРСР у боях за Київ 12
- Гриценко Т. Т.—Допомога сім'ям фронтовиків у 1943—1945 рр. 5
- Громенко І. Є. (Бердичів)—Земельні громади України (1927—1929 рр.) 9
- Джабраїлов І. Ф. (Баку)—Сторінки братерської дружби азербайджанських та українських колгоспників 10
- Дихан М. Д. (Одеса)—Роль представництва БКП у Виконкомі Комінтерну (1925—1927 рр.) 4
- Добрушкін Є. М. (Москва)—До історії походу руських князів на половців 1185 р. 8
- Дубровченко П. М.—Цивільний повітряний флот СРСР у період наступальних боїв на Україні (1943—1944 рр.) 6
- Зайченко О. Г. (Слов'янськ)—Перші роки діяльності партійної організації «Краммашбуду» (1929—1931 рр.) 9
- Зубалій О. Д.—Партійне керівництво заводською пресою підприємств машинобудівної промисловості України (1928—1932 рр.) 5
- Ілку Ф. П. (Берегове)—Боротьба Угорської соціалістичної робітничої партії за зміцнення соціалістичного сектора в сільському господарстві (1957—1958 рр.) 7
- Кабузан В. М. (Москва)—Сторінки українсько-балканських зв'язків XVIII ст. 3
- Калиновський М. В., Рибаків М. О.—З історії виникнення і діяльності Слобідського районного комітету РСДРП(б) — КП(б)У (1917—1922 рр.) 2
- Касьян В. І. (Ровно)—Партійне керівництво культосвітньою роботою профспілок України в 1951—1955 рр. 4
- Кисілевський О. М.—З історії соціалістичного змагання на залізничному транспорті Української РСР (1946—1950 рр.) 5
- Ключник О. Г. (Одеса)—З історії діяльності партійної організації Акермана в 1918—1922 рр. 7
- Коваленко О. М.—З історії художніх об'єднань України 1
- Кондратов І. П. (Сімферополь)—Роль радянської авіації в допомозі кримським партизанам у роки Великої Вітчизняної війни 1
- Конкіна Є. І.—Робітниця України в діяльності ленінської «Правди» 10
- Коротков С. П. (Ленінград)—Створення та діяльність Ради Робітничої і Селянської Оборони на чолі з В. І. Леніним 11
- Косачевська Є. М. (Ленінград)—До питання про суспільно-політичні погляди М. А. Маркевича 11
- Костельник Володимир (Югославія)—Герої загинули—слава залишилась 6
- Кравчук В. І. (Вінниця)—Діяльність партійних організацій Волині і Поділля по зміцненню інтернаціональних зв'язків з трудящими капіталістичних країн (1921—1925 рр.) 4
- Кривий І. П. (Дніпропетровськ)—Дальше зміцнення учбово-матеріальної бази вищої технічної школи 1959—1965 рр. 11
- Крюков В. Т.—Петербурзька військово-революційна організація та її зв'язки з Києвом 4
- Кукурудзяк М. Г. (Ніжнін)—Проникнення іноземного капіталу в економіку Буковини (кінець XIX—початок XX ст.) 2
- Кулаковський В. М.—Перше селянсько-козацьке повстання на Україні 5
- Кульчицький С. В.—З історії діяльності банківських монополій у приватному залізничному господарстві України 6

Левченко В. Д. (<i>м. Жмеринка Вінницької області</i>) — Розвиток цукрової промисловості України в 1959—1965 рр.	6
Лещенко В. С. (<i>Донецьк</i>) — Допомога хіміків Донбасу трудівникам соціалістичних ланів у 1961—1965 рр.	11
Малолетова Н. І. — Міжнародний книгообмін Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. 1919—1971 рр. (До Міжнародного року книги)	9
Матвеев А. П. — З історії виникнення і розвитку РТАУ (1918—1921 рр.)	1
Медведев С. А. (<i>Донецьк</i>), Тимченко В. В. (<i>Чернівці</i>) — Організаційно-партійна робота на промислових підприємствах Донбасу в роки семирічки	9
Нем'ятей В. М. — Посилення партійного керівництва народною боротьбою на Україні (літо — осінь 1942 р.)	10
Носиков Ю. В. (<i>Херсон</i>) — Відбудова закладів культури, освіти та охорони здоров'я в 1943—1945 рр. (За матеріалами Миколаївської, Запорізької та Херсонської областей)	5
Оприщенко Г. П. (<i>Москва</i>) — Виховання молодих робітників Донбасу в дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму (1956—1961 рр.)	11
Островський Г. С. — Соціалістичне змагання комсомольців на енергобудовах України (1959—1965 рр.)	8
Панашенко В. В. — Навчання козацьких дітей грамоти та військової справи на Лівобережній Україні в XVIII ст.	2
Парінов М. П. (<i>Донецьк</i>) — Війзна редакція газети «Правда» в боротьбі за відбудову Донбасу (1943—1944 рр.)	5
Пашкуй З. А. (<i>Мукачево</i>) — Політика мадяризації українського населення на Закарпатті в 1939—1944 рр.	4
Позіна О. С. — Про російсько-сербські дипломатичні відносини попередні і під час Боснійської кризи (1908—1909 рр.)	5
Покровська І. С. — Співробітництво вищої школи Української РСР і Республіки Куба	5
Приклонський В. В. (<i>Донецьк</i>) — До історії Донецької залізниці	2
Пура Я. О. (<i>Ровно</i>) — Мікротопоніми та історія краю	5
Рассказов В. П. (<i>Одеса</i>) — Участь трудового селянства України у створенні нагромаджень для індустріалізації (1928—1932 рр.)	2
Сарбей В. Г. — «Колокол» і Україна	8
Сидоренко В. П. — П'ятий Всеукраїнський з'їзд профспілок	4
Старостін М. П. (<i>Полтава</i>) — Про діяльність партійних організацій України у справі військово-патріотичного виховання молоді (1966—1970 рр.)	1
Стеблій Ф. І. (<i>Львів</i>) — Про «Інструкцію для учителів руського народу»	4
Стрілко А. А. — Про громадське життя українських іммігрантів у Бразилії наприкінці XIX — на початку XX ст.	10
Федорина М. І. — Висвітлення пресою України досвіду передовиків сільського господарства (1933—1937 рр.)	2
Хазанов А. М. (<i>Москва</i>) — Побратимство у скіфів	1
Чайчук Р. Д., Костичкіна З. Ф. (<i>Одеса</i>) — Православне духовенство в білій еміграції	6
Чиговська Л. Г. — Діяльність більшовиків України серед інтелігенції в січні — серпні 1905 р.	9
Шепель О. І. — Радгоспи Кіівщини та їх роль у соціалістичній реконструкції сільського господарства (1922—1929 рр.)	1
Шепета М. Т. (<i>Чернівці</i>) — Виробничі наради — важлива форма масової участі трудящих у управлінні виробництвом (1951—1958 рр.)	3
Яценко В. В. — До історії підняття червоного прапора над визволенням Києвом	2

Повертаючись до надрукованого

Варгатюк П. Л. (<i>Кривий Ріг</i>) — Необхідні доповнення	4
Дзюра Я. І. — Ще раз про публікацію історичних джерел	2
Мірошников І. Я. (<i>Харків</i>) — Про оцінку програми «Російської соціально-революційної групи робітників» у Харкові	10
Поппе Анджей (<i>Польща</i>) — Ще раз про повідомлення Гервасія Тільберзького	3

На допомогу викладачу історії

Белєй Д. І. (<i>с. Чесники Рогатинського району Івано-Франківської області</i>) — З досвіду використання екранних засобів унаочнення	1
Дмитроченко М. Ф. (<i>Харків</i>) — Виховання учнів технікуму на революційних традиціях	10
Довгаль І. М. — З досвіду партійного керівництва навчанням працюючої молоді в Українській РСР	7

Жерновський Е. Н.—Про використання деяких технічних засобів на уроках історії	6
Істоміна О. Л. (<i>Хмельницький</i>)—Про активізацію учнів на уроках історії	2
Мишко В. П. (<i>Бровари</i>)—Виховання учнів у дусі дружби народів СРСР на уроках історії у 10 класі	12
Павленко Г. О. (<i>Коломия Івано-Франківської області</i>)—З досвіду атеїстичного виховання учнів	5
Скрипкін І. М.—Висвітлення на уроках історії ролі В. І. Леніна в утворенні СРСР	9
Уланівська К. Й. (<i>Миколаїв</i>)—Вивчення питань культури в 5—6 класах	4
Шалік З. М.—До питання про ефективність комплексного використання екранних та звукових засобів на уроках історії	8
Шкурко І. І.—Форми позанавчальної ідейно-виховної роботи у педвузі	3

Охорона і використання пам'яток історії та культури

Акуленко В. І.—Охорона пам'яток культури в Українській РСР (1922—1929 рр.)	6
Василенко А. С.—Історіографія народних музеїв України	10
Карнабід А. А. (<i>Чернігів</i>)—Минуле і сучасне стародавнього центру Чернігова — дітиця	3
Кілессо С. К.—Будинок Богдана Хмельницького в Суботіві	7
<u>Лозовський Б. А.</u> (<i>Чернігів</i>) — «Абрис Чернігівський»	5
Омельченко Ю. А.—Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки Радянської влади	1
Резнік В. І. (<i>Нікополь</i>)—Могила Івана Сірка	2
Телегін Д. Я.—Про принцип і практику поділу на групи археологічних пам'яток	4

Документи та матеріали

Всенародний об'єднувачий рух трудящих Радянської України за утворення Союзу РСР (<i>Підготували до друку Є. П. Шаталіна, А. Д. Ярошенко</i>)	12
З історії створення військово-політичного, господарського й дипломатичного союзу радянських республік (1917—1922 рр.). <i>Підготували до друку Г. М. Михайличенко, А. Д. Ярошенко</i>	7
З'їзди та конференції профспілок і фабзавкомів України (1917—лютий 1918 рр.). <i>Підготувала до друку А. П. Грищенко</i>	3
Лемещук М. М.—Визволителі Харкова — захисникам Ленінграда	10
Тригуб П. М. (<i>Полтава</i>)—Про кількість, партійний та соціальний склад Рад України в грудні 1917—квітні 1918 рр.	1

Спогади

Дятленко М. Д.—У дні Сталінградської битви	5, 6
Іжевський В. Й. (<i>Москва</i>)—На Першому (Установчому) з'їзді Рад СРСР	7
Неволін О. С.—Флагман революції	2
Пашковський П. Г. (<i>Москва</i>)—Перший з'їзд Рад Союзу РСР	12
Редько Ф. А. (<i>Чернівці</i>)—Мої зустрічі з А. Ю. Кримським	8
Шишкін І. І.—Волею народів-братів	9

Наш календар

Горбунова М. І.—Київський «Союз боротьби за визволення робітничого класу» (До 75-річчя утворення)	3
Горбунова М. І.—Катеринославський «Союз боротьби за визволення робітничого класу» (До 75-річчя створення)	12
Григорович Д. П.—Боець ленінської партії (До 75-річчя від дня народження М. О. Бурмистенка)	11
Гуслистый К. Г.—Петро Конашевич-Сагайдачний	4
Забарко Б. М., Черепанов І. Ф.—Конгрес єдності (50-річчя IV конгресу Комінтерну)	12
Заслуженок В. С., Синюкова О. Я., Горбунцова Т. Ю.—До 50-річчя піонерської організації ім. В. І. Леніна	5
Зибіна Г. Г.—До 20-річчя революції в Єгипті	7
Іщенко В. Я. (<i>Коломия</i>)—До 70-річчя загального страйку сільськогосподарських робітників у Східній Галичині	10

Кисілевський О. М.—Пропандист марксистсько-ленінських ідей (До 50-річчя Політвидаву України)	9
Коваленко О. Б. (<i>Чернівці</i>) — В. Л. Модзалевський як історик України	4
Колесник Є. О.—До 200-річчя від дня народження І. Ф. Тимківського	8
Комаренко Н. В.—Комуністичний університет ім. Артема (До 50-річчя від дня заснування)	3
Комарницький С. І. (<i>Чернівці</i>) — До 30-річчя Хотинського підпілля (1941—1942 рр.)	10
Короткий Ю. А.—З історії створення першого історичного журналу на Україні (До 90-річчя від дня виходу в світ першого номера журналу «Киевская старина»)	1
Кулинич І. М.—Генуя — Рапалло і Радянська Україна (До 50-річчя Генузької конференції)	5
Лисова С. І.—Революціонер, трибун, дипломат (До 100-річчя від дня народження О. М. Коллонтай)	3
М. Б.—Видатний радянський історик Б. Д. Греков	4
Мінаєв М. Ф. (<i>Севастополь</i>) — До 50-річчя шефства комсомолу над Військово-Морським Флотом	10
Мурашин Г. О., Шемшученко Ю. С.—Піввіковий шлях прокуратури УРСР	6
Нем'ятій В. М.—До 75-річчя від дня народження П. П. Любченка	1
Островерхов А. С. (<i>Одеса</i>), Черняков І. Т. (<i>Одеса</i>) — Засновник Одеського археологічного музею (До 200-річчя від дня народження І. П. Бламберга)	8
Пиха Д. Д.—Командарм І. Ф. Федько (До 75-річчя від дня народження)	6
Рубач М. А.—Видатний представник ленінської гвардії (До 100-річчя від дня народження М. О. Скрипника)	1
Черніков І. Ф.—Радянсько-турецьке добросусідство. Договору про дружбу між УРСР і Туреччиною — 50 років	6
Шатров М. О. (<i>Дніпропетровськ</i>) — Революціонер-більшовик С. К. Волошкевич (До 100-річчя від дня народження)	6
Якименко М. А. (<i>Полтава</i>) — З Кобзарем будив він волю (До 150-річчя від дня народження кирило-мефодіївця М. І. Гулака)	8

Огляд джерел та літератури

Богодист І. П. (<i>Донецьк</i>), Тертишник Н. М. (<i>Донецьк</i>) — Праці про дружбу народів СРСР	5
Григоренко І. К. (<i>Москва</i>) — Висвітлення в радянській історіографії боротьби робітничого класу за створення матеріально-технічної бази колективізації сільського господарства в роки першої п'ятирічки	10
Довгопол В. М. (<i>Харків</i>) — Українська радянська історіографія соцзмагання на Україні в роки першої п'ятирічки	11
Зайцева Є. О. (<i>Донецьк</i>) — Стенографічні звіти з'їздів Рад та сесій ЦВК СРСР як джерело з історії утворення та розвитку СРСР (1922—1925 рр.)	12
Курас І. Ф., Мусієнко В. В.—Історико-партійна література про більшовізацію Рад на Україні в 1917 р.	11
Картунов О. В., Шульга І. В.—Проти буржуазних фальсифікацій союзу робітничого класу та селянства	8
Кучер О. О. (<i>Харків</i>) — Боротьба зі збройною внутрішньою контрреволюцією на Україні в 1921—1923 рр. у радянській історіографії	7
Міцкан І. А., Шевчук В. П.—Українська радянська історіографія про організаційне зміцнення партійних організацій промислових підприємств республіки (1959—1970 рр.)	3
Наливайко Д. С.—Україна другої половини XVII ст. у західноєвропейських історико-літературних пам'ятках	1, 2, 3
Поджіо Д. Г.—Неспроможність буржуазних концепцій державного суверенітету Радянської України	6
Сандевич А. В.—Тема «В. І. Ленін і розв'язання національного питання на Україні» в українській радянській історіографії	4
Сокурєнко В. Ф.—Важливе джерело оволодіння безсмертною спадщиною вождя (До виходу в світ I—II томів біографічної хроніки В. І. Леніна)	4
Урсу Д. П. (<i>Одеса</i>) — «Питання нової та новітньої історії» (вип. 1—12)	1
Шаталіна Є. П.—Висвітлення питань історії громадянської війни на Україні в публікаціях журналу «Красный архив»	9

Критика та бібліографія

- Антонюк С. М.—П. М. Калениченко. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917— жовтень 1919 рр.) 1
- Астахов В. І. (*Харків*)—В. А. Дядиченко. Нариси з історії СРСР 3
- Бабій Б. М., Кульчицький В. С. (*Львів*)—Г. С. Сапаргаліев, В. А. Дьяков. Общественно-политическая деятельность ссыльных поляков в дореволюционном Казахстане 7
- Бакуменко П. І.—Многонациональное советское государство 12
- Багмет М. С., Стогній І. П.—Антикомунізм—зброя реакції 11
- Багмет М. С.—Єдність міжнародного комуністичного руху і розширення фронту антиімперіалістичної боротьби. Бібліографічний покажчик 9
- Бачинський П. П.—В. І. Ленін—патхненник дружби народів СРСР 12
- Беренштейн Л. Ю., Юрчук В. І.—Торжество національної політики КПРС 12
- Бондар М. М.—Археологія Української РСР. Том перший 10
- Боровой С. Я. (*Одеса*)—И. И. Мещеряк. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в южной Бессарабии (1808—1856) 11
- Бохан І. В., Єрмаков В. Т. (*Москва*)—А. П. Виноградов, С. А. Пиналов, Г. И. Чернявский. История культурно-просветительной работы в СССР, ч. I; М. С. Андреева, А. П. Виноградов, С. А. Пиналов, Г. И. Чернявский. История культурно-просветительной работы в СССР, ч. II 8
- Бречак І. М.—Войцех Сулевський. Рейд Вершигори 10
- Бугай М. Ф. (*Москва*), Голіченко В. Д. (*Житомир*)—На захисте революції 3
- Буцик А. К., Сарбей В. Г.—Г. Я. Сергієнко. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів. 1826—1850 рр. 2
- Буцько М. О., Мінгазутдінов А. Ф.—М. З. Данилюк. Натхненна праця в ім'я перемоги. Комуністична партія України—натхненник і організатор подвигів українського народу в роки Великої Вітчизняної війни 5
- Буцько М. О., Серішев Я. М.—Нариси історії Хмельницької обласної партійної організації 10
- Ватуля Б. С. (*Харків*)—Радянські видання документальних матеріалів з історії України (1917—1968 рр.) 3
- Вовчик А. Ф., Вдовик О. З.—В. Котов, К. Маркс, Ф. Енгельс і Росія 2
- Гавриленко В. О. (*Львів*), Котляр М. Ф.—В. Л. Янин. Актовые печати древней Руси X—XV вв. 4
- Гавриленко В. О. (*Львів*), Зварич В. В. (*Львів*)—М. Ф. Котляр. Грошовий обіг на території України доби феодалізму 8
- Гончаренко Н. Г. (*Ворошиловград*)—Г. Я. Пономаренко. Во главе трудового подъема (Коммунисты Донбасса—организаторы социалистического соревнования рабочего класса в годы первой пятилетки) 3
- Гранчак І. М. (*Ужгород*), Пруниця С. Ю. (*Ужгород*)—Добровольці. Збірник спогадів 8
- Гриценко А. П.—Л. С. Гапоненко. Рабочий класс в России в 1917 г. 5
- Денисовець П. М. (*Полтава*), Лобурець В. Є. (*Полтава*)—О. О. Кучер. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні в 1921—1923 рр. 11
- Дмитрієнко М. Ф.—Історичні джерела та їх використання... (вип. V) 4
- Доронченко А. І.—Спогади про Георгія Дмитрова 6
- Зайцев В. М.—Г. Зибіна, К. Жолковський. Арабський Схід: боротьба проти імперіалізму 10
- Засанський В. В. (*Львів*), Черниш Й. Д. (*Львів*)—Г. В. Подоляк. Ідеї партії—в маси 2
- Івасюта М. К. (*Львів*)—І. К. Васюта. Селянський рух на Західній Україні в 1919—1939 рр. 7
- Ісаєвич Я. Д. (*Львів*)—Юліуш Бардах. Дослідження з устрою і права Великого князівства Литовського XIV—XVII ст. 1
- Клоков В. І.—Є. І. Цимбал. Комуністи водного транспорту України у Великій Вітчизняній війні (1941—1945 рр.) 1
- Коваленко Л. А. (*Кам'янець-Подільський*)—Е. М. Косачевская, М. А. Балугьянский и Петербургский университет первой четверти XIX века 10
- Компан О. С., Стецюк К. І.—В. А. Маркина. Крестьяне Правобережной Украины. Конец XVII—60-е годы XVIII ст. 9
- Костенко Д. П. (*Суми*)—Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації 2
- Кравець М. М. (*Львів*)—Владислав Серчик. Гайдамаки 11
- Кривой І. П. (*Дніпропетровськ*)—В. Ю. Малащук, В. М. Попов, А. Н. Новомінський. Вища школа УРСР. Здобутки і перспективи (1966—1970) 8

- Кузьменко В. П. (*Чернівці*) — В. Є. Вакурко. Ілюстративні матеріали з історії середніх віків 2
- Кулинич І. М.—Д. С. Давидович Эрнст Тельман 4
- Кундюба І. Д.—Советское славяноведение. Материалы IV конференции историков-славистов 2
- Лещенко М. Н.—В. Г. Лысенко. В единой семье—к единой цели 6
- Лещенко М. Н., Іваненко Д. І.—Історія Білоруської РСР. Первісно-общинний лад на території Білорусії. Епоха феодалізму 11
- Лисенко В. Г.—С. Я. Афтенюк. Ленинская национальная политика Коммунистической партии и образование советской государственности молдавского народа 7
- Лисоченко В. Д.—В. Н. Гулевич. У боротьбі проти загрози неонацизму у ФРН (1965—1971) 11
- Лобурець В. Є. (*Полтава*) — Т. М. Кольяк. Життя в боротьбі. Сторінки біографії В. Я. Чубаря 6
- Лось Ф. Є., Щербина Й. Т.—Ю. М. Кирьянов. Рабочие Юга России 1914 — февраль 1917 гг. 6
- Макаєв В. К. (*Львів*), Кравець М. М. (*Львів*) — Я. С. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) 2
- Мандрік І. О. (*Ужгород*), Штернберг Я. І. (*Ужгород*) — І. М. Мешко. Громадсько-політичний рух і суспільна думка в Угорщині на рубежі XVIII—XIX ст. 9
- Маратов Г. І.—Генрік Голеевський. Мемуари 9
- Марлінський С. Я. (*Одеса*) — А. П. Пронштейн. Методика исторического исследования 3
- Марченко М. І., Сургай Г. І.—З. І. Хижняк. Києво-Могилянська академія 1
- Матвійчук М. М., Мусяєнко В. В.—Л. Нагорна. Проти сучасної буржуазної і буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії Жовтня на Україні 1
- Мельниченко В. Ю.—Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран — участники борьбы за власть Советов на юге и востоке республики 5
- Мельничук Я. С. (*Івано-Франківськ*) — Акти села Одрехови 5
- Михайлина П. В. (*Чернівці*) — О. Романець. Джерела братерства. Богдан П. Хашдеу і східноромансько-українські взаємини 1
- Михайлюк В. С., Назимко П. С.—В. О. Сулемов. Союз молодых борцов 10
- Мишко Д. І.—М. М. Лисенко. Методика викладання історії Української РСР Частина II. 1
- Наконечний С. Т. (*Вінниця*) — Вопросы общественных наук. Некоторые вопросы методики преподавания истории КПСС 10
- Олійник Л. В.—П. Ф. Лаптин. Община в русской историографии последней трети XIX — начале XX в. 5
- Парасунько О. А., Підпригорщук Я. В.—Л. Я. Корнійчук. Суспільно-економічна думка на Україні в 70-х роках XIX століття 11
- Петерс І. А.—Честмір Аморт. Дранг нах Остен. Пангерманські плани виникнення слов'янських народів 11
- Письменний Г. Г.—В. Ю. Омельчук. В ім'я захисту завоювань соціалізму Піддубний П. Г.—Л. Н. Маймусулов, А. И. Рогожин, В. В. Сташис. Всеукраинская Чрезвычайная Комиссия (1918—1922) 9
- Позняков К. І. (*Дніпропетровськ*) — Директивы командования фронтов Красной Армии (1917—1922 гг.) 5
- Потулов Б. М. (*Ленінград*) — П. Е. Коломиец. Вопросы здравоохранения в трудах В. И. Ленина 4
- Пупченко В. В. (*Дніпропетровськ*) — Наш край. Збірник праць з археології, історії та музеєзнавства 1
- Ростикус Р. П. (*Тернопіль*) — Радянська Тернопільщина 1939—1958. Документи й матеріали 6
- Санцевич А. В.—50 лет советской исторической науки. Хроника научной жизни, 1917—1967 7
- Симоненко Р. Г.—Алекси Деруга. Політика Польщі щодо Литви, Білорусії та України (1918—1919 рр.) 5
- Симонович Е. О. (*Москва*) — М. М. Бондар. Минуте Канева та його околиць 7
- Сливка Ю. Ю. (*Львів*) — М. М. Кравець. Іван Франко — історик України 6
- Сороковська С. В., Герасименко В. Я.—І. І. Корнейчик. Історія української бібліографії. Дожовтневий період 9
- Столяренко В. П., Уваров В. Д.—О. М. Крикуненко. Боротьба Комуністичної партії України за здійснення лєнінського кооперативного плану (1929—1931 рр.) 3

Стрілко А. А.—А. И. Сизоненко. Очерки истории советско-латиноамериканских отношений (1924—1970 гг.)	8
Тетерук І. М.—Духовний розквіт українського народу	12
Хланта О. В. (<i>Ужгород</i>), Пруниця С. Ю. (<i>Ужгород</i>)—Вацлав Краль. Шлях до ленінізму. Джерела до історії КПЧ в 1921—1929 рр.	4
Хланта О. В. (<i>Ужгород</i>)—О. Довганич, К. Лустиг, Б. Співак. Слідами легенди Червінкін-Корольов І. І. (<i>Івано-Франківськ</i>)—А. Д. Скаба. Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в Стране Советов (январь—июнь 1919 года)	9
Черненко М. В., Журавльов М. С., Турченко В. П.—Рішення XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду КП України—в масі	7
Черненко І. С.—І. Н. Побережний. Боротьба В. І. Леніна проти «лівого» опортунізму в міжнародному комуністичному русі	8
Черній А. І. (<i>Ровно</i>)—Стоян Г. Танев. Інтернаціональна місія Радянської Армії в Болгарії 1944—1947 рр.	9
Шевченко Ф. П.—Е. И. Данилова. Гематологическая типология и вопросы этногенеза украинского народа	5
Шульга І. В.—В. О. Романцов. Робітничий клас Української РСР 1946—1970 рр.	7
Щербак П. І. (<i>Одеса</i>)—М. Д. Олійниченко. Ленінські накреслення—в житті. КПРС—організатор будівництва Дніпровського каскаду гідроелектростанцій	4
Якименко М. А. (<i>Полтава</i>)—Полтавский тепловозоремонтный завод имени А. А. Жданова	11
Яцків П. М., Тищенко К. І. (<i>Ровно</i>)—Г. С. Сизоненко. Сельроб у боротьбі за воз'єднання	6

Хроніка та інформація

До славного ювілею

Білик Б. І.—Кафедра історії КПРС природничих факультетів	12
Герждод Г. І.—Кафедра історії КПРС Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук	12
Корсакевич О. В.—Вища партійна школа при ЦК КП України	12
Кузьменко В. В. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР	12
І. К.—Інститут історії партії ЦК КП України—філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС	12
П. К.—Міжнародна зустріч у Москві	12
Серчик Владислав (<i>Польща</i>)—У істориків Польщі	12
Синецький Л. І.—Товариство «Знання» Української РСР	12
Тараненко В. М.—Кафедра історії КПРС гуманітарних факультетів Київського університету	12
Хміль І. В.—Інститут історії АН УРСР	12

* * *

Балагурі Е. А. (<i>Ужгород</i>)—Дослідження городища ранньозалізної доби	3
Божук Г. В. (<i>Ужгород</i>)—В Ужгородському державному університеті	4
Булах В. І. (<i>Харків</i>)—70-річчя від дня народження К. К. Шияна	9
В. П.—70-річчя А. З. Барабося	4
В. М.—Актуальні питання марксистсько-ленінської теорії	7
Вручення високої нагороди	4
В. С.—Відзначення 60-річчя Л. Є. Кизи	5
Герждод Г. І.—Відзначення 70-річчя М. С. Гольнева	8
Глущенко С. М.—Політвидав України—до 50-річчя утворення СРСР	3
Головченко В. І.—В. І. Ленін—творець СРСР	10
Гончарук П. С.—Загальні збори відділення економіки, історії, філософії та права Академії наук УРСР	5
Горішній П. А.—XV наукова конференція археологів	7
Дьяченко Ю. А.—Республіканська науково-методична конференція	8
Забокрицький І. Я. (<i>Тернопіль</i>)—Республіканська науково-методична конференція	7
Завгородній Д. А. (<i>с. Сміле Роменського району Сумської області</i>)—Народний музей в с. Смілому на Сумщині	10
Заєць І. І. (<i>Вінниця</i>)—Перша Вінницька історико-краєзнавча конференція	9
Зайцев Б. П. (<i>Харків</i>)—60-річчя І. Л. Шермана	3
Захарчишин П. І. (<i>Львів</i>)—Семінар з джерелознавства	2
Захарчишин П. І. (<i>Львів</i>)—Семінар з історичної демографії	7
Захарчишин П. І. (<i>Львів</i>)—Конференція істориків-архівістів Львова	9

І. Р.— Зустріч в Генуї та Рапалло	9
К а з а н о в и ч Н. М. (<i>Краматорськ</i>) — Всесоюзна наукова конференція в До- нецьку, присвячена 50-річчю утворення Радянського Союзу	6
К а л е н и ч е н к о П. М.— Польські історики на Україні, радянські історики в Польщі	4
К а л е н и ч е н к о П. М.— Всесоюзна наукова конференція «50 років розгрому інтервентів і закінчення громадянської війни в СРСР»	8
К а л м а к а н І. К. (<i>Одеса</i>), Ш п и т а л ь н и к С. Л. (<i>Одеса</i>) — Республікан- ська наукова конференція на тему: «В. І. Ленін і розробка проблеми союзу робітничого класу й селянства»	3
К а с ь я н В. І. (<i>Ровно</i>) — Науково-технічна конференція студентського науко- вого товариства	9
К а т а е в а М. А.— Зустріч з учителями-істориками	5
К р а в ч е н к о В. В.— Наукова конференція, присвячена 90-річчю від дня на- родження Георгія Димитрова	9
К р а в ч у к В. І. (<i>Вінниця</i>) — Курси керівних працівників місцевих партійних архівів у Москві	11
К р и в к о Я. О. (<i>Глухів</i>) — Краєзнавчий гурток і музеї у школі	11
К у з ь м и н с ь к а О. Д.— Засідання бюро Археографічної комісії	2
К у р н о с о в Ю. О.— Науково-теоретична конференція в Дніпропетровську, присвячена 50-річчю утворення СРСР	6
К у р н о с о в Ю. О.— До 50-річчя утворення СРСР	9
Л и т в и н е н к о М. А. (<i>Харків</i>) — Захист докторської дисертації В. М. Довго- полом	3
М а к с и м у к І. П. (<i>с. Куснище Любомльського району Волинської області</i>) — Семинар викладачів суспільних наук	3
М а к с и м у к І. П. (<i>с. Куснище Любомльського району Волинської області</i>) — Науково-теоретична конференція, присвячена 50-річчю утворення СРСР	10
М а х н ь о в а О. О. (<i>Сімферополь</i>) — Про нові плитові могили Південного узбережжя Криму (1965—1969 рр.)	10
М и х а й л е н к о П. М.— Зустріч з читачами-слухачами ІПК	5
М и х а й л е н к о П. М.— На обласному семінарі викладачів суспільних наук у Києві	8
Н е в і д о м а З. Г.— Товариство «Знання» — до 50-річчя утворення СРСР	8
П а н і б у д ь л а с к а Б. Ф., Т і в а д з е Т. Г. (<i>Тбілісі</i>) — Наукова конференція в Батумі, присвячена 50-річчю утворення СРСР	9
П. Д.— Республіканська нарада-семинар істориків-архівістів	6
П е т а с ь к и І. А., К о ц ь о б и н с ь к и й В. Й.— Захист докторських дисертацій Г. Я. Пономаренком і М. Д. Олійниченком	5
П е т у х о в М. Я.— В Організаційному комітеті по підготовці і проведенню Все- союзної наукової конференції «Про досвід написання історії міст і сіл, фаб- рик і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР»	4
П. К.— Київські історики на Кіровоградщині	1
П о г о р е л ь ц е в а О. М.— Захист докторської дисертації В. Г. Сарбеєм	6
П р и г о р о в с ь к и й В. М. (<i>Чернігів</i>), О н и щ е н к о І. З. (<i>Чернігів</i>) — Музей О. Довженка	2
П. С.— Нове поповнення АН УРСР	5
П. С.— 75-річчя С. М. Белоусова	6
Р о с т и к у с Р. П. (<i>Тернопіль</i>), С е р г а ч о в М. М. (<i>Тернопіль</i>) — Охорона пам'яток історії та культури на Тернопільщині	4
Р у м ь а н ц е в а Д. І.— На республіканських «Педагогічних читаннях»	6
С л а б е в І. С.— Всесоюзна наукова конференція «Про досвід написання істо- рії міст і сіл, заводів і заводів, колгоспів і радгоспів СРСР»	8
С л а в і н с ь к а Н. Н.— Нарада з питань роботи Рад кафедр суспільних наук	5
С л у ч а н к о Б. П. (<i>Керч</i>) — Археологічні дослідження Пантікапея	7
С. К. (<i>Чернівці</i>) — Науково-теоретична конференція в Чернівцях	10
С. К. (<i>Чернівці</i>) — Музей в Сокирянах	11
С к р и п к і н І. М.— Наукове засідання, присвячене 50-річчю утворення Сою- зу РСР	11
С о л о н и н к о В. М.— Другий з'їзд Українського товариства охорони пам'ят- ників історії та культури	3
С о х а н ь П. С.— Конференція істориків у Софії	9
С т е п Е. П.— Присвячено М. О. Скрипнику	4
Т у м а н о в с ь к а А. О., С т е п а н о в и ч Е. П.— Про роботу юних істориків у Києві	8
У р с у Д. П. (<i>Одеса</i>) — Наукова сесія до 200-річчя від дня народження Шар- ля Фур'є	7
Ф. Ш.— Восьма українська славістична конференція	1
Х р о п а ч О. М. (<i>Херсон</i>) — 100 років на службі народу	10

Шабульдо Ф. М.—Симпозіум радянських і польських істориків	2
Шаповалов Г. І. (<i>Запоріжжя</i>) — Нові підводні знахідки біля о. Хортиця	2
Шевчук І. М.—Нарада-семінар працівників партійних архівів обкомів КПУ України	3
Штокало Й. З., академік АН УРСР — XIII Міжнародний конгрес з історії науки	1
Ю. М. (<i>Чернівці</i>) — Семінар викладачів новітньої історії університетів у Москві	7
Юра Р. О., Горішній П. А.—Археологічні дослідження в Суботіві	1
Якименко М. А. (<i>Полтава</i>) — Ювілей Полтавського педінституту	5
<u>Астахов Віктор Іванович</u>	9
<u>Дудикевич Богдан Корнилович</u>	3
<u>Іванов Леонід Михайлович</u>	3

Листи до редакції

Висоцький С. О.—Ще раз про тлумачення напису XI ст. з Київської Русі	7
Комаренко Н. В.—До питання про генезис Інституту історії АН УРСР	5
Лешенко М. Н.—З приводу рецензії Д. П. Пойди	3
Лось Ф. Є., Гуслистий К. Г.—З приводу листа Н. В. Комаренко	8
Полек В. Т. (<i>Івано-Франківськ</i>) — Цікаві факти не використані	1
Подов В. І. (<i>Лисичанськ</i>) — До історії відкриття Г. Капустиним покладів кам'яного вугілля в Донбасі	6
Шевченко Ф. О. (<i>Чернігів</i>) — Про книгу «Війна вночі»	2

Додаток

Теми кандидатських дисертацій, затверджених Президією республіканської ради по координації досліджень з історії КНРС і КПУ України	5, 9, 11
--	----------

РЕЗЮМЕ

50 лет Союза Советских Социалистических Республик.— В статье рассказывается о создании Союза ССР, которое явилось результатом многолетней теоретической и политической работы партии и всестороннего опыта советских народов. Цифры и факты показывают достижения народов нашей страны в различных областях народного хозяйства.

М. А. Я с н о в, *Председатель Президиума Верховного Совета РСФСР.* **Первая среди равных.** — Российская Федерация была первым социалистическим советским государством, первой социалистической федерацией, которая явилась своего рода прообразом Союза РСР. О труде, дружбе, единстве многонациональной семьи народов, населяющих РСФСР, их дружбе с другими народами нашей страны рассказывает автор.

Я. Я. Колотуха, *Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР.* **Торжество ленинских идей народовластия.** — УССР — составная и неотъемлемая часть СССР в братской семье народов добилась значительных успехов во всех областях экономической, политической и культурной жизни. Автор показал роль Советов в воплощении в жизнь планов коммунистического строительства.

И. И. Темненко. **Неуклонный рост благосостояния народа — главная цель экономической политики КПСС.** — Девятая пятилетка явилась новым этапом роста дальнейшего материального благосостояния и культурного уровня трудящихся. На широком конкретном материале автор показал, как воплощаются в жизнь начертанные XXIV съездом партии задачи по дальнейшему повышению жизненного уровня советского народа.

Б. П. Ковалевский. **Социально-политическое развитие и дальнейшее укрепление единства советского общества.** — В статье раскрывается значение образования Союза ССР для ускорения и углубления социально-политических преобразований в нашей стране, показаны огромные достижения в этой области за годы Советской власти. Особое внимание автор уделяет анализу особенностей и характерных черт социально-политического развития советского общества в условиях зрелого социализма, освещению путей дальнейшего укрепления его единства, закономерного продвижения по пути к социальной однородности, к бесклассовому коммунистическому обществу.

И. И. Компаниец. **Освещение дружбы народов и пролетарского интернационализма на страницах «Истории городов и сел Украинской ССР».** — В статье на основе анализа и обобщения обширного фактического материала двадцатитомного издания «Истории городов и сел УССР» раскрыты исторические корни и развитие дружбы украинского, русского, белорусского и других народов нашей страны в освободительном движении, непреодолимая сила дружбы народов и пролетарского интернационализма в революционном оновлении мира Великим Октябрем, в исторических свершениях в ходе социалистического и коммунистического строительства.

SUMMARIES

The 50th Anniversary of the Union of Soviet Socialist Republics.—The article deals with the USSR formation which was a result of the Party long-term theoretical and practical activities and all-round experience of the Soviet peoples. Figures and facts demonstrate the achievements of our country peoples in different fields of national economy.

M. A. Yasnov, Chairman of the Supreme Soviet of the RSFSR. The First among the Equal.—The Russian Federation was the first socialist Soviet state, first Socialist federation, which was a prototype of the USSR. The author tells of labour, friendship, unity of a multinational family of the peoples inhabiting the RSFSR, their friendship with the other peoples of our country.

Ya. Ya. Kolotukha, Secretary of Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR. The Triumph of Lenin Ideas of the Peoples' Power.—The Ukrainian SSR, a constituent and integral part of the USSR in the fraternal family of peoples, has achieved significant successes in all fields of economical, political and cultural life. The author shows the role of the Soviets in realizing plans of Communism building.

I. I. Temnenko. A Steady Growth of the People Well-being is the Principle Purpose of Economical Policy of the CPSU.—The ninth Five-Year plan is a new stage of the growth of the further well-being and cultural level of the working people. Using vast concrete material the author shows how the tasks on the further growth the Soviet people living standard outlined by the 24th Congress of the Party are realized.

B. P. Kovalevsky. Social and Political Development and Further Consolidation of the Soviet Unity.—The article deals with the importance of the USSR formation for acceleration and extension of social and political transformations in our country, great achievements in this field during the years of the Soviet power. Peculiar attention is paid by the author to analysis of peculiarities and characteristic features of social and political development of Soviet society under conditions of mature socialism, to elucidation of ways for further consolidation of its unity, regular advance along the path to social homogeneity, to the classless communist society.

I. I. Kompaniets. Elucidation of the Friendship of Peoples and Proletarian Internationalism on the Pages of "History of Towns and Villages of the Ukrainian SSR".—On the basis of analysis and generalization of a great number of facts of 26-volume edition of "History of Towns and Villages of the Ukrainian SSR" the article deals with historical roots and development of friendship of the Ukrainian, Russian, Bielorussian and other peoples of our country in liberation movement, unconquerable force of the peoples friendship and proletarian internationalism in revolutionary renovation of the world by the Great October, in historic achievements in the course of socialist and communist building.

НОВІ КНИГИ ДО ЮВІЛЕЮ

В братской семье. Документы и материалы о борьбе трудящихся украинских приднубайских земель за восстановление и дальнейшее развитие народного хозяйства (1946—1953 гг.), изд-во «Маяк», Одесса, 1972, 247 с.

В. І. Ленін — натхненник дружби народів СРСР, Політвидав України, К., 1972, 403 с.

Велика сила дружби народів. Рекомендований показчик літератури, Політвидав України, К., 1972, 103 с.

Вінок дружби [у 3-х т.], Політвидав України, К., 1972. Кн. 1. Торжество національної політики КПРС, 318 с.; Кн. 2. Духовний розквіт українського народу, 303 с.

ЗАПАДЛОВСЬКИЙ І. М. і КРАВЧУК В. Г. — СРСР — втілення інтернаціональної єдності народів, вид-во «Знання», К., 1972, 48 с.

ЗЛАТОПОЛЬСЬКИЙ Д. А. и ЧИСТЯКОВ О. И. — Образование Союза ССР, изд-во «Юридическая литература», М., 1972, 319 с.

История национально-государственного строительства в СССР (В 2-х т.), изд-во «Мысль», М., 1972. Т. 1. Национально-государственное строительство в СССР в переходный период от капитализма к социализму. 1917—1936 гг., 516 с.; Т. 2. Национально-государственное строительство в СССР в период социализма и строительства коммунизма 1937—1972 гг., 326 с.

КИМ М. Н. — Советский народ — новая историческая общность, Политиздат, М., 1972, 263 с.

КОКА К. А. — К великому единству. Воспоминания делегата I Всесоюзного съезда Советов, изд-во «Прапор», Харьков, 1972, 143 с.

КОТЛЯРОВ В. І. — Глибоке коріння непорушної дружби, вид-во «Прапор», Харків, 1972, 205 с.

МІРОШНИЧЕНКО І. В. — Союз нерушимий. Розповідь делегата Першого Всесоюзного з'їзду Рад, вид-во «Прапор», Харків, 1972, 152 с.

Наша воля — братерство, вид-во «Промінь», Дніпропетровськ, 1972, 200 с.

ОЛІЙНИК Л. В. — В Радянськiм Союзi щастя знайшла [Розквіт Української РСР у дружній сім'ї народів-братів], вид-во «Знання», К., 1972, 48 с.

Союз равных. 1922—1972, Политиздат, М., 1972, 295 с.

СТАДНИЧЕНКО В. — Братерство робітничих рук, вид-во «Техніка», К., 1972, 225 с.

ЧИРКО В. А. — Комуністична партія — організатор Союзу РСР, вид-во «Знання», К., 1972, 60 с.

Шляхами дружби і братерства, вид-во «Маяк», Одеса, 1972, 227 с.

ЯКУБОВСКАЯ С. И. — Образование СССР — добровольного содружества равноправных народов, изд-во «Знание», М., 1972, 32 с.